

Eene reijs over reviren, paeden en berghen

De reis, taalkenmerken en transcriptie van
'Journael Van mijne reijse door Duijtslant,
ende Italien, naer Vranckrijck'

Naam: Natalie Boers

Studentnummer: 0832618

E-mail: natalie_boers@hotmail.com

Begeleider: Dhr. Dr. G.J. Rutten

Tweede lezer: Mw. Prof.dr. M.J. van der Wal

Masterscriptie (20 ects): Nederlandse Taalkunde

Opleiding: MA Neerlandistiek, Universiteit Leiden

Ingeleverd: 13 november 2014

Eene reijs over reviren, paeden en berghen

De reis, taalkenmerken en transcriptie van
'Journael Van mijne reijse door Duijtslant,
ende Italien, naer Vranckrijck'

Naam: Natalie Boers

Studentnummer: 0832618

E-mail: natalie_boers@hotmail.com

Begeleider: Dhr. Dr. G.J. Rutten

Tweede lezer: Mw. Prof.dr. M.J. van der Wal

Masterscriptie (20 ects): Nederlandse Taalkunde

Opleiding: MA Neerlandistiek, Universiteit Leiden

Ingeleverd: 13 november 2014

Inhoud

Inleiding.....	4
1 Reisverslagen van <i>grand tours</i>	6
1.2 De eigenschappen van een <i>grand tour</i>	7
2 De reis in <i>het Journael</i>	11
2.1 De reis.....	11
2.2 <i>Het Journael</i> vergeleken met <i>grand tours</i>	17
3 De auteur.....	21
3.1 Achterhalen van de oorsprong en de auteur	21
3.2 Provenance.....	21
3.3 Aanwijzingen in <i>het Journael</i>	22
3.4 Inleiding van Dialectonderzoek	25
4. Onderzoek naar taalkenmerken in <i>het Journael</i>	26
4.1 Inleiding.....	26
4.2 Taalkenmerken in <i>het Journael</i>	28
4.3 Samenvatting van taalkenmerken in <i>het Journael</i>	33
5 Conclusie en Discussie.....	34
5.1 Conclusie	34
5.2 Discussie	35
6 Verantwoording	37
6.1 Diplomatische transcriptie	37
6.2 Aanvullingen.....	37
6.3 Typografische aanpassingen	38
6.4 Interpunctie, kapitalisering, tekens, opmaak.....	38
6.5 Spelling	40
6.6 Kenmerken dagboekstijl.....	41
7 Bronnen in de scriptie	43

8 <i>Het Journael</i>	46
9 Bronnen in <i>het Journael</i>	252
9.1 Fysieke bronnen	252
9.2 Bronnen op wikipedia	252
9.3 Andere digitale bronnen	259

Inleiding

Als andermans dagboek voor handen ligt, kan het verleidelijk zijn om het te lezen. Wat staat erin? Wie komen erin voor? En staan er geheimen in? Niet alleen een dagboek bevat dit soort intrigerende informatie, ook een reisverslag dat iemand heeft bijgehouden kan nieuwsgierigheid opwekken. Daarnaast geeft het je de gelegenheid samen met de schrijver nieuwe plaatsen en bezienswaardigheden te ontdekken. Dit is voor mij de motivatie om een reisverslag uit de zeventiende of achttiende eeuw te editeren, te annoteren en in te leiden.

Naast het persoonlijke genoegen van het kennismaken, kan ik zo ook een handschrift uit de grote hoeveelheid interessante documenten die normaal gesproken ergens in een kluis liggen opgeborgen, toegankelijk maken voor een groter publiek. Er is de laatste jaren veel aandacht voor egodocumenten binnen de linguïstiek. Zo is er onlangs onderzoek gedaan naar het taalgebruik in brieven uit de zeventiende- en achttiende-eeuw.¹ Maar er liggen vooral veel documenten in bibliotheken en archieven waar nog niet naar gekeken is. Met een onderzoek naar het taalgebruik in een reisverslag wil ik een bijdrage leveren aan het linguïstische vakgebied en met de transcriptie wil ik het makkelijker maken om onderzoek te doen in het handschrift.

Na een zoektocht in archieven, catalogi en boeken, ben ik op *egodocument.net* via de lijst met reisverslagen tot een keuze gekomen: het onuitgegeven '*Journal Van mijne reijse door Duytslant, ende Italien, naer Vranckrijck Ao. i666 en i667*' (vanaf nu zal ik het *het Journal* noemen). Van *het Journal* is niet bekend wie het geschreven heeft. De beschreven reis is gemaakt door een persoon die samen met een oom (fungerend als mentor) door Duitsland naar Oostenrijk reist en van daaruit naar Italië en Frankrijk. Het reisverslag is opgenomen in de bijzondere collectie van de Leidse Universiteitsbibliotheek met het signatuur LTK 2184 en is een klein boekje van 145x100 mm dat dicht geknoopt zit met vier groene lintjes. De hand waar het mee geschreven is, is een zeer goed te lezen zeventiende-eeuwse hand. Op de 258 beschreven pagina's komen zelden correcties voor, daarom is het aannemelijk dat het handschrift na de reis is geschreven aan de hand van aantekeningen of een eerdere versie. Hoewel de titel meldt dat de reis plaatsvond in 1666 én 1667, stopt het reisverslag abrupt midden in een zin in november 1666. De reden is giswerk: het zou kunnen zijn dat de schrijver verder is geegaan in een ander boek omdat er nog maar 12 kantjes over waren; of dat hij tijdens zijn reis is gestopt met aantekeningen maken, omdat zijn mentor eerder naar huis was vertrokken.

Aangezien de beschreven reis een rondreis door Europa is, is de verwachting dat *het Journal* een beschrijving van een *grand tour* moet zijn. De vraag is: gaat het wel om een *grand tour*-verslag? Ik heb onderzocht wat voor reisverslagen er zijn en wat de eigenschappen van een *grand tour* zijn.

¹ Het gaat om brieven die in de zeventiende of achttiende eeuw gekaapt zijn, de zogenaamde *sailing letters*. Onderzoeken over deze brieven o.a.: Simons (2013), Nobels (2013), Nobels & Van der Wal (2012), Rutten & Van der Wal (2012) en Rutten & Van der Wal (2011).

Hierbij heb ik getracht de volgende vragen te beantwoorden: Waarom werd zo'n reis gemaakt? Wat werd er bezocht en ondernomen? En welke landen en steden behoorden er bezocht te worden (hoofdstuk 1)? Aan de hand van die informatie en een beschrijving van de reis in *het Journael* (paragraaf 2.1) heb ik bekeken of de eigenschappen van een *grand tour* te vinden zijn in het Journael (paragraaf 2.2).

Naast de vraag wat voor reisverslag *het Journael* is, is een andere belangrijke vraag wie de anonieme auteur is (hoofdstuk 3). Is er aan de hand van zijn taalgebruik te achterhalen waar hij vandaan kwam? En zijn er manieren om te achterhalen: hoe oud hij was toen hij het verslag schreef, waar hij vandaan kwam en wat zijn zijn sociaal-economische positie was? Antwoorden over de auteur heb ik geprobeerd te achterhalen aan de hand van de *provenance* (paragraaf 3.2), aanwijzingen in *het Journael* (paragraaf 3.3) en het taalgebruik (paragraaf 3.4 en hoofdstuk 4). Door naar de oorsprong van *het Journael* te zoeken is het mogelijk de herkomst te achterhalen en wellicht de auteur. Daarnaast kunnen er in *het Journael* zelf ook aardig wat aanwijzingen staan. Bijvoorbeeld waar de reis begon, wat voor reis het is en wie er in genoemd worden. Dit kan informatie geven over de herkomst van *het Journael*, maar ook over de afkomst en de leeftijd van de auteur. Het taalgebruik van de auteur kan wijzen op de regio waar hij vandaan kwam.

Voor het onderzoek naar het taalgebruik heb ik in *het Journael* gezocht naar opvallende kenmerken, zoals het gebruik van een *ee* in plaats van een *aa* (*weerd* vs *waard*). In de zeventiende eeuw werd er namelijk in Noord-Holland *ee* [e:] of *ei* [ei:] of *ai* [ai:] gezegd en geschreven in plaats van *aa* [a:], wat in de rest van het Nederlandse taalgebied gebruikelijk was. Dit soort kenmerken heb ik geprobeerd te verklaren aan de hand van de regio's waar ze voorkwamen, of door een andere oorzaak te geven zoals een orthografische keuze (hoofdstuk 4). Aan de hand daarvan heb ik bekeken welke regio's in aanmerking komen en welke uitgesloten zijn (paragraaf 4.3). Tot slot heb ik alle conclusies van de hoofdstukken op een rijtje gezet en aan de hand van de uitkomst van het onderzoek, de *provenance* en de aanwijzingen in *het Journael* bepaald waar de auteur waarschijnlijk vandaan kwam (paragraaf 5.1).

De transcriptie van *het Journael* is te vinden in hoofdstuk 8. Ik heb gekozen voor het maken van een diplomatische transcriptie met annotaties. De motivering hiervoor is te vinden in hoofdstuk 6. In dat hoofdstuk staan tevens de richtlijnen die ik tijdens het transcriberen in acht heb genomen.

1 Reisverslagen van *grand tours*

1.1 Reisverslagen

In de zeventiende eeuw waren er verschillende redenen om te reizen: plezier, werk, religie, educatie of misschien het opzoeken van een familielid. Met welke reden iemand ook weg ging, het kwam meestal voor dat een reiziger erover schreef. In brieven naar anderen, in een dagboek of een manuscript dat later gepubliceerd werd. Het doel van de reis bepaalde meestal de reden waarom iemand schreef en waarover hij schreef. Missionarissen moesten rapporteren over het missiegebied (Claessens 2003: p. 9) en het is goed voor te stellen dat ambassadeurs en kolonisten tevens die taak hadden. Daarentegen hadden soldaten of pelgrims niet de plicht om over hun reis te schrijven, maar toch schreven ze hun gebeurtenissen op in dagboeken of brieven naar het thuisfront.

Missionarissen, ambassadeurs, soldaten, pelgrims: wie gingen er eigenlijk op reis? Waar schreven zij over? En waarom schreven zij? Het antwoord op deze vragen heb ik gezocht in *Travel literature and the evolution of the novel* van Percy G. Adams. In dit boek heeft Adams het tweede hoofdstuk (pp. 38-80) gewijd aan de soorten reisliteratuur van voor 1800.

Wat mij belangrijk leek uit Adams (1983) was dat alle reizigers een verslag schreven over de reis op zich en daarin of daarnaast vooral onderwerpen bespraken die bij hun reisdoel pasten. Een voorbeeld waren handelaren. Volgens Adams was handel in de zeventiende eeuw een van de grootste redenen om te gaan reizen. Handelaren schreven voor andere handelaren informatie op over de getijden, havens, moesson of handelsmethoden (Adams 1983: p. 57). Daarnaast maakten ze aantekeningen over geografie, landbouw, klimaat, en culturele gebruiken van bezochte plekken (p. 58).

Ambassadeurs en kolonisten schreven ook over deze onderwerpen (p. 62), maar bespraken waarschijnlijk minder snel handelsmethoden in hun verslagen. De geschiedenis van een land daarentegen beschreven ze wel (p. 62), terwijl dat onderwerp meestal niet relevant was voor handelaren. Daarnaast moesten deze ambtenaren meestal verslagen bijhouden voor het thuisfront, terwijl handelaren die verplichting niet hadden.

Naast handelaren, ambassadeurs, kolonisten en de eerder genoemde missionarissen waren er nog meer mensen die voor hun werk reisden. Over zee of op land waren er ontdekkingsreizigers die van onbekende continenten en oceanen dezelfde onderwerpen beschreven als de handelaren (p. 61). Op zee waren ook dokters die meevoeren voor de medische zorg of de ongewenste piraten die schreven over hoe het was op hun schepen en tijdens het plunderen (pp. 58-59).

Missionarissen en pelgrims gingen op reis vanuit een religieus standpunt: de een deed dit voor het verspreiden van het geloof en de ander voor zijn eigen heil. Missionarissen schreven dan ook over de menselijke aard, het transport, de leefomstandigheden en sommige heiligen (p. 60). Terwijl pelgrims vooral schreven over de reis naar Jeruzalem en de hindernissen die ze onderweg tegen kwamen (p. 60). De reden om een verslag te schrijven verschilt ook. Zoals ik al meldde moesten missionarissen rapporten schrijven, maar pelgrims niet. Die schreven vooral een verslag voor zichzelf, voor thuis, als herinnering, of om uit te geven.

Avonturiers, vluchtelingen en mensen die bekenden gingen bezoeken, schreven net als pelgrims over de reis en de hindernissen die ze tegen kwamen. Het verschil tussen de verslagen werd wederom bepaald door het doel van de reis en allicht de eindbestemming.

Tot slot waren er nog reizigers die op reis waren voor educatie. Dit gebeurde in Europa doormiddel van de *grand tour*. De reizigers schreven vaak over kleding, transport, studieproblemen, wat ze zagen, wat ze deden en wie ze bezochten (p. 66). Zij schreven over het algemeen in brieven aan hun ouders en hielden een journaal bij. In het journaal werd 'alles genotuleerd, tot en met het uur van thuiskomst', omdat 'alle kennis onderweg vergaard, ook [diende] te worden vastgelegd' (Frank-van Westrienen 1983: p. 131, p. 138).

Reisverslagen verschilden in de zeventiende eeuw dus vooral door het doel en de besproken bijbehorende onderwerpen van de reis. Soms gaf het doel een verplichting tot schrijven mee en soms werd er geschreven voor zichzelf, de familie of publicatie.

1.2 De eigenschappen van een *grand tour*

Europese reizigers maakten vanaf de zestiende tot en met de negentiende eeuw een *grand tour*. P.C. Hooft (1581-1647) werd tussen 1598 en 1601 bij voorbeeld op reis gestuurd (vooral om handelscontacten te versterken) door Frankrijk, Italië en Duitsland. En ontdekte zijn grote liefde voor literatuur en poëzie (Algemeen letterkundig lexicon 2012: *Grand tour*; Stipriaan 2007, p. 92). Een ander die een *grand tour* maakte was Willem van Oldenbarnevelt (1590-1634). Hij vertrok samen met zijn broer Reinier en hun pedagoog Meursius naar Parijs. Na de terugkeer van zijn broer en de pedagoog naar het vaderland, bleef Willem nog even in Parijs. Daar maakte hij echter grote schulden waardoor hij door zijn vader naar Antwerpen werd gestuurd. Nadat hij weer toestemming had om naar Parijs te gaan, ging hij met zijn zwager mee naar Venetië. Na een tijd gestudeerd te hebben in Padua, reisde hij via Rome en Napels terug naar Parijs, om vervolgens Engeland te bezoeken (Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek 1921: p. 394).

Dit zijn slechts twee voorbeelden van het grote aantal *grand tours* dat werd gemaakt. Door de eeuwen heen is de reis geëvolueerd, waardoor er geen eenduidige definitie te geven is van de *grand*

tour. Het is zelfs zo dat onderzoekers het er niet over eens zijn of er na 1789 nog wel van een *grand tour* gesproken kan worden. In eerste instantie waren het welgestelde studenten en hun tutors die op reis gingen, maar na 1740, veranderde dat geleidelijk naar families uit de middenklasse (Towner 1985: p. 312). Volgens Verhoeven (2009) was dit onder de Nederlandse reizigers zelfs al in de zeventiende eeuw aan de gang. Met deze verschuiving veranderde bijvoorbeeld doel, vorm en duur van de reis. Terwijl voor de studenten educatie het oorspronkelijke doel was, werden later 'culturele belangstelling en amusement' belangrijker (Verhoeven 2009: p. 105). Daardoor veranderde tevens het verblijf in de grote steden. In plaats van lange verblijven in Parijs en Rome, werden in de achttiende eeuw Wenen, Dresden Praag en Berlijn steden om lange tijd in te verblijven (Towner 1985: p. 321). Daarnaast kromp de reisperiode, van Engelse reizigers bijvoorbeeld, 'van gemiddeld 40 maanden in het midden van de zestiende eeuw naar een gemiddelde van 4 maanden rond 1830' (Towner 1985: p. 316; mijn vertaling, N.B.) Om een overzichtelijk beeld te krijgen van de *grand tour* in de zeventiende eeuw, vond ik het dus verstandig vooral te kijken naar informatie over de periode van voor 1740. Daarvoor heb ik gekeken naar wat voor mensen er voor 1740 een *grand tour* maakten, wat hun doel was en hoe ze dat doel bereikten. Daarbij heb ik ook gekeken wat de reiziger voor bezigheden had en welke plaatsen hij bezocht.

Wanneer een man klaar was met de 'middelbare' en 'universitaire opleiding' (Frank-van Westrienen 1983: p. 52), werd hij soms op reis gestuurd om zijn (klassieke) opvoeding te voltooien in Europa (Brodsky-Porges 1981; Frank-van Westrienen 1983; Brigstocke 2001). Volgens Chilvers (2009) mocht ook een enkele vrouw op pad om in het buitenland te studeren. Man of vrouw, in beide gevallen kwamen ze uit de hogere laag van de bevolking (Brigstocke 2001) en hadden ze (ouders met) genoeg geld om de *grand tour* te betalen. Een reis die soms enkele maanden of zelfs een paar jaar kon duren (Frank-van Westrienen 1983; Towner 1985; Conway 2011).

De studenten maakten hun *grand tour* in gezelschap van een mentor (Birch 2009; Clarke & Clarke 2010), in het gevolg van een gezantschap of met 'mackers' (Frank-van Westrienen 1983: pp. 67-68, p. 66). In het gevolg van een diplomaat reisde een student in een grote groep, hoe groter de groep hoe belangrijker (het bezoek) van de diplomaat aan een bepaald persoon was (Frank-van Westrienen 1983: p. 68). Waarschijnlijk kwam een student op die manier in aanraking met de hogere kringen en de etiquette. De laatst genoemde metgezellen, de 'mackers', gingen 'in de praktijk van het reizen der Nederlandse jeugd' meer mee dan mentors (Frank-van Westrienen 1983: p. 66). Dit werd geoorloofd omdat studenten na de universiteit oud genoeg werden geacht om zelf zo'n reis door Europa met goed verloop te maken (Frank-van Westrienen 1983: p. 66). Een mentor was meestal in de 30 of 40 (Towner 1985: p. 311) en kwam uit een goede kring of was bijvoorbeeld een wetenschapper waarvoor 'zo'n gouverneurschap op tour een geschenk uit de hemel [was]'. Een mentor had als taak de vorderingen van de student bij te houden en te rapporteren aan de ouders. Daarnaast moesten hij er

voor zorgen dat de student op het rechte pad bleef en niet verleid werd tot ondeugdelijkheden (Clark 1986). De reis had namelijk ook als doel de sociale vaardigheden te verfijnen (Drabble e.a. 2007; Birch 2009; Conway 2011). Het vergokken van vaders geld was daar geen onderdeel van.

Het vergaren van sociale vaardigheden kon op drie manieren (Brodsky-Porges 1981: p. 179). Ten eerste kon de mentor ontmoetingen met vooraanstaande personen regelen. Met de juiste gastheer of gastvrouw kon de student de gewenste hoffelijkheid aanleren. Dit gebeurde waarschijnlijk vooral in Frankrijk, aangezien het er 'voornamelijk om [ging] Franse beschaving deelachtig te worden en iets van Franse wellevendheid te leren' (Frank-van Westrienen 1983: p. 216). De tweede manier voor het verrijken van sociale vaardigheden was deelname aan culturele activiteiten als 'mode, kunst, ballet, feestjes en andere beschaafde bezigheden' (Brodsky-Porges 1981: p. 179; mijn vertaling, N.B.). De reizende student kocht kleding van de laatste mode, omdat meegenomen kleding aan vervanging toe kon zijn na een lange reis. Daarnaast viel hij minder uit de toon tussen het theaterpubliek of bij feestjes. Als hij in zijn nieuwe kleding het theater bezocht, ging hij waarschijnlijk naar een toneelstuk. Balletvoorstellingen en opera waren namelijk 'slechts een enkele toerist beschoren' (Frank-van Westrienen 1983: p. 238). Een laatste manier om de opvoeding te voltooien, was het studeren aan belangrijke universiteiten om aldaar de sociale vaardigheden op te pikken (Brodsky-Porges 1981: p. 179). Of een student nu één van de drie of alle drie van de genoemde methodes volgde, hij zou zeker tijd besteed hebben aan de beheersing van de Franse en soms de Italiaanse taal (Conway 2001: p. 15). Beide talen waren sinds de middeleeuwen een *lingua franca* (Frijhoff 2010: p. 36). Het Italiaans was dat bij zeehandel, in de financiële wereld, aan vorstelijke hoven en het pauselijke hof en het Frans was dat als handelstaal voor op het Europese continent (Frijhoff 2010: p. 37). Volgens Frijhoff (1991, p. 16) was het Frans 'ook een chique taal, noodzakelijk voor wie in de salons en onder de elite wilde meetellen. Maar vooral was het een taal waarin het denk- en gevoelsleven kon worden uitgedrukt (...).' Een student op reis leerde het Frans niet in Parijs, maar in steden 'waarvan verondersteld werd dat de taal daar in het bijzonder onaangetast' was (Conway 2011: p. 15; mijn vertaling, N.B.).

Reizigers schreven zich in bij universiteiten, niet om te studeren, maar voor de bijbehorende privileges (Frank-van Westrienen 1983: p. 141). Daarnaast raakten ze, ondanks hun mentor, veel geld kwijt aan gokken en te veel drinken (Black 2002). Dit kwam volgens een 'Amsterdamse Vader' (geciteerd door Frank-van Westrienen 1983: p. 66) door het volgende: '... de meeste gouverneurs, die ik buitenlands gevonden heb, waeren zelfs of groote debauchanten,² die haare Pupillen tot alle

² *debauchanten*: losbandige personen.

ligtvaardigheid aanleiding gaven, of groote Pedanten,³ die deselve in een kamer opslooten om een latyns Auteur t'expliceeren'. Maar soms kwam het ook doordat een mentor gewoon geen 'overzicht op zijn leerlingen' had (Frank-van Westrienen 1983: p. 64).

Andere bezigheden (naast de boven genoemde) pasten meer bij het doel van de reis. Zo gingen sommige studenten naar een kasteel waar een vorst in huisde om zijn of haar bezigheden te aanschouwen, zoals de maaltijd (Frank-van Westrienen 1983: p. 179). Ze merkten af en toe iets op over de staatsinrichting en bestuur in hun reisverslagen (Frank-van Westrienen 1983: p. 174). En ze hadden oog voor de katholieke godsdienst, zij het vooral voor het uiterlijk vertoon in plaats van het instituut zelf (Frank-van Westrienen 1983: p. 189).

De *grand tour* bracht de toerist meestal naar grote steden van Frankrijk en Italië, waaronder vanzelfsprekend Parijs en Rome niet ontbraken. Naast Frankrijk en Italië werden er ook andere landen bezocht als Zwitserland, Duitsland of Engeland. Engelse *grand tour*-reizigers eindigden hun reis meestal in Nederland (Brodsky-Porges 1981: p. 180). Tabel 1 is een overzicht (samengesteld uit (Frank-van Westrienen 1983, Towner 1985 en Verhoeven 2009) van frequent bezochte plaatsen.

Duitsland	Dresden, Frankfurt, Heidelberg/Augsburg, Keulen, Leipzig, Neurenberg
Zwitserland	Geneve
Italië	Bologna, Ferrara, Florence, Frascati, Genua, Lericci, Loreto, Milaan, Modena, Montua, Napels, Padua, Pavia, Piacenza, Pisa, Poggio Imperiale, Portofino, Rome, Sienna, Tivoli, Turijn, Venetië
Frankrijk	Amboise, Arles, Avignon, Blois, Bordeaux, Bourges, Carcassonne, Grenoble, La Flèche, La Rochelle, Loudun, Lyon, Marseille, Montpellier, Moulins, Nantes, Narbonne, Nevers, Nîmes, Orange, Parijs, Pont du Gard, Richelieu, Roanne, Saumur, Thouars, Toulouse, Tours
Engeland	Cambridge, Londen, Oxford
Overige landen	Praag, Wenen

TABEL 1 DOOR GRAND TOUR-REIZIGERS FREQUENT BEZOCHTE PLAATSEN PER LAND.

³ *Pendant*: iemand die een overdreven waarde toekent aan boekenwijsheid en zijne geleerdheid of schijngeleerdheid op onredelijke wijze of te onpas tentoonspreidt, die onnoodig gewicht hecht aan nietigheden en, niet altijd oordeelkundig, wil vasthouden aan de in de leerboeken voorgestelde regels, schoolvos (WNT).

2 De reis in *het Journael*

2.1 De reis

2.1.1 Korte beschrijving van de reis

De auteur van het Journael vertrok op 1 juni 1666 waarschijnlijk vanuit Utrecht⁴ samen met twee ooms en een tante met een backwagen naar Bommel.

‘Den i Junij i666 nieuwe stijl⁵ heb-/ be ick mijn reijs aengevangen met/ mijn Oom de Ridder van Groenesteijn, / uijt geleijt wordende, door mijn Moij/ De Ridder, ende mijn Oom van Berck-/ keurode, ende nemende de wegh eerst/ met een backwagen⁶ naer het huijs/ te Bommel. (...)’ (Journael: p. i, r. 14-21)⁷

Nadat ze afscheid hadden genomen van ‘Moij De Ridder, ende mijn Oom van Berckkeurode,’ die weer teruggingen naar Utrecht, begon de reis van de heren pas echt. De auteur zou samen met zijn mentor (Oom De Ridder van Groenenstein) van Duitsland via Oostenrijk naar Italië reizen en vervolgens naar Frankrijk (Zie Kaart 1). Dit deden ze volgens een vast ritme: ergens eten, ergens anders slapen, en weer verder reizen. Dit ritme herhaalde zich de hele reis tussen de grote steden, waar ze soms langer dan één nacht verbleven. Een ander vast ritme was het volgen van de mis. Dat deden de katholieke heren iedere zondag of heiligendag in de plaats waar ze zich op dat moment bevonden.

De laatste stad die de heren in *het Journael* bezochten was Parijs. In het reisverslag waren de heren er pas net, toen het abrupt stopte. De auteur had net de tijd genomen om terug te kijken naar de reis waarin er weinig regen, of ziekte was of bandieten en ongevallen waren. Het verhaal eindigt met het vertrek van Oom De Ridder:

‘(...) naer eeni-/ ge dagen a la croix blanche ge-/ rust, eñ een goet huijs om te logeeren/ gesocht hadden ben eijndelingh⁸ op/ Den november naer dat mijn/ Oom den sesden deser⁹ vertroc-/ ken was gaen logeeren chez ’ (Journael: p. 256, r. 7859-7865)

⁴ Afgeleid aan de hand van: ‘Den 4. dito naer dat het afgescheijt ge-/ nomen was, sijn mijn Moij De Ridder,/ ende mijn Oom van Berckenrode,/ van Bommel wederom naer Vijtrecht/ verrocken (...)’ (Journael: p. 3, r. 77-81)

⁵ *nieuwe stijl*: Gregoriaanse tijdrekening, zoals we die heden ten dage kennen.

⁶ *backwagen* (bakwagen): Een soort rijtuig.

⁷ Bij verwijzingen naar delen in *het Journael* wordt de oorspronkelijke paginanummering aangegeven en het regelnummer uit het transcriptie deel van dit werk.

⁸ *eijndelingh*: Ten slotte, uiteindelijk.

⁹ *sesden deser*: Zes november.

KAART 1 DE GEHELE ROUTE UIT HET JOURNAEL.

In het reisverslag waren er meerdere dingen opvallend: zo konden de heren regelmatig een stad niet in door de pest; omschreef de auteur terugkomende bezienswaardigheden; namen ze deel aan verschillende activiteiten; en was er veel aandacht voor de intrede¹⁰ van de nieuwe keizerin.

¹⁰ *intrede*: Intocht; Ambtsaanvaarding als Keizerin.

2.1.2 De pest

In 1666 heerste in verschillende steden in Europa de pest, of was men bang dat de pest er uit zou breken. Steden waar de pest heerste kon je dan ook het beste mijden. Zo meden de reizende heren Nijmegen, Keulen en Andernach. Daarnaast zagen ze bij Bonn dat er maatregelen getroffen waren :

‘(...) bij de voorschreve/ stadt sagen wij van verre, veel hut-/ ten, eñ baracken opgerecht voor de/ pestige menschen, het welck mise-/ rabelijck om sien was (...)’ (Journael: p. 8.^{i.0}, r. 219-223)

Om te voorkomen dat de pest zich verspreidde werd de toegang bij sommige steden geweigerd. Wat de heren ook aanvankelijk is overkomen bij Modena:

‘(...) tegens den avont gecomen voor/ de poort van Modena voors, alwaer ons/ niet wilden in laeten, om dat Tramon-/ tani waeren, dat is uitlanders, die over/ het geberghthe woonen te weten de bergen/ Alpes, als Franschen, hoogh Duijtschen/ eñ Neerlanders seggende alle dierge-/ lijcke natien vermits de pest gebannen/ waeren (...)’ (Journael: p. i2i, r. 3573-3581)

Het gelukte de heren de volgende dag wel om naar binnen te komen nadat ze hun bewijs van gezondheid hadden getoond. Dit was een briefje, of paspoort, waarop een verklaring stond dat de eigenaar gezond was. Bij het tonen van dit bewijs kreeg je bij sommige steden toch toegang.

2.1.3 Terugkerende beschrijvingen

Tijdens de reis had de auteur oog voor verschillende zaken. Zo beschreef hij de klederdracht van inwoners en typeerde hij die dan naar een bepaald soort mode. Daarnaast beschreef de auteur steden, meestal met een kort en bondig ‘schoon’, maar noemde af en toe ook de verdedigingswerken, straten, gebouwen, tuinen, pleinen, markten of fonteinen. Een voorbeeld is het begin van de beschrijving van Frankfurt am Main:

‘(...) Francoort/ is een groote schoone stadt heeft veel/ schoone pleijnen, ofte marckten, en/ fraije fonteynen, de Domkerck is/ oock schoon (...)’ (Journael: p. i8, r. 540-544)

Soms besteedde de auteur meer regels of zelfs meerdere pagina’s aan alle dingen die ze bezichtigd hadden in een stad.

De gebouwen die de auteur vooral omschreef waren kerken, kloosters en paleizen. In de meeste gevallen bleef het bij een bondige mededeling dat het mooi was of bezienswaardig. Als er een crypte of schatkamer bezocht werd, werden ook de schatten omschreven.

Naast de aandacht voor het bovenstaande, toonde de auteur een bijzondere interesse voor watersystemen. Bij meerdere steden heeft hij uitgelegd hoe de steden zichzelf van water konden

voorzien of hoe sommige instrumenten door water werden aangedreven, soms vergeleken met de situatie in Utrecht. Soms deed hij dat bondig zoals bij een instrument van een smid in Frankrijk:

‘(...) wij sagen/ aldaer dat een smits blaesbalck door/ een water rat wiert geblasen, aen welck/ rat een hout was dat den blaesbalck/ op eñ neer dede gaen, niet tegenstaen-/ de het water rat buijtens, eñ de/ blaesbalck binnens huijs was (...)’ (Journael: p. 235, r. 7206-7217)

Maar soms was dat heel uitgebreid zoals bij de bewateringssystemen in Augsburg:

‘(...) Den/ wasser, ofte water tooren is mede/ verwonderinghe weerdigh,¹¹ dese/ geeft aen alle de fonteynen van de/ stadt, die veel sijn, eñ mede aen alle/ huijsen, die veertien guldens iaers/¹² daer voor willen contribuieren,¹³ het/ water: komt door een beeckien inde/ stadt, daer wort het opgepomt/ met pompen, als in Hollandt, doch/ die pompen worden door het water/ vallende op een rat, ofte water mo-/ len gepompt: die monden van de lode/ pijpen sijn boven toe,¹⁴ eñ bij de monden/ comt een kopere pijp, inde lodepijp/ pen ingelaten waer door het water/ dat boven uijt de lode pijp, geen/ uijtgangh en heeft (gelijck ter con-/ trarie in Hollant door de becken/ vande pompen gelost wort) door/ de kopere pijppen getrocken wordt,/ eenige voeten om hoogh¹⁵ in een back, // Alwaer diergelijcke instrumenten/ wederom opereren¹⁶ wordende gemo-/ veert,¹⁷ eñ het water gepompt door/ het selve rat, ofte water molen, dat/ beneden omgedraeyt wort door het/ beeckie, van de een back wort telkens/ wederom hooger gebracht op de selve/ manire, tot dat eijndelijck int’ hoogste/ van de water tooren comt, van waer/ het dan nedergelaeten, eñ verspreijt/ wort in alle fonteynen, eñ huijsen, die/ het begeeren.(...)’ (Journael: pp. 28-29, r. 833-867)

2.1.4 Culturele activiteiten

De auteur en zijn oom hebben in de bezochte steden ook culturele activiteiten ondernomen. In Wenen hebben ze drie bijzondere activiteiten bijgewoond. Het eerste is een ‘Italiaensche musicale comedie’ in *La Favorita*, een lusthof van de keizerlijke familie. Van dit stuk, *Nettuno e Flora festeggianti* van Marc' Antonio Cesti, heeft de auteur de uiterlijkheden beschreven en schreef dat erna nog gedanst werd door edellieden. Het tweede dat de heren hebben bijgewoond was de mis, waarbij ook het keizerlijk hof aanwezig was. En de derde activiteit was het bijwonen van een

¹¹ *weerdigh* (waardig): Waard.

¹² *veertien guldens iaers*: Veertien gulden per jaar.

¹³ *contribuieren*: Betalen, bijdragen.

¹⁴ *sijn boven toe*: Zijn van boven dicht.

¹⁵ *om hoogh*: In de hoogte.

¹⁶ *opereren*: In werking zijn.

¹⁷ *gemovert*: Bewogen, in gang gezet.

hertenjacht. Die jacht werd gehouden door de keizer, maar werd onderbroken door een ongeval dat werd beschreven door de auteur:

(...) maer in dese iacht geschie-/ de een wonderbaerlijck ongeval,/ want de Keijser treffende een hart/ op sijn hoorens, is de kogel afgeschampt/ eñ heeft een arm ionghman mede in/ een schuijttie¹⁸ sijnde in sijn rugge ge-/ wont¹⁹ waer door seer bloede, eñ/ alle de toesienders sich retireerden/ den Keijser dit siende vraeghe naer/ de reden van soo subite²⁰ commotie/ eñ het accident verstaende quitteer-/ den²¹ sijn roer, eñ wilde niet meer schie-/ ten ordonnerende²² aen sijn lijf Chirur-/ gijn den gequetste²³ te gaen verbinden, eñ/ voorder hem doende tellen²⁴ hondert/ ducaten met een iaerlijckx pensioen// Indien het leven behielde²⁵ (...)' (Journael: pp. 58-59, r. 1734-1752)

In Milaan bezochten ze in de Dom een feest met bij behorende muziekuitvoering en bij een andere muziekuitvoering in Milaan tijdens de mis in 'Sinte Radegonde', kregen de heren de gelegenheid om een soliste te spreken na de uitvoering:

(...) wij hoorden aldaer een seer/ schoon musieck in twe chooren verdeelt/ op de twe schoone orgelen naer de ves-/ pers²⁶ songh een persoon alleen welcke/ sangh soo admirabel²⁷ was dat alle de/ toehoorders dede admireren (...)' (Journael: p. i50 , r. 4466-4471)

(...) [na de uitvoering] hebben wij/ versocht de selve te spreken de welcke niet/ alleen schoon van stemme, maer oock van/ gesteltenisse,²⁸ eñ aensicht bevonden, eñ conde/ de tonge niet minder clappen, als singen' (Journael: p. i45 , r. 4314-4318)

2.1.5 De nieuwe keizerin

De meest omvangrijke beschrijving was die van de intrede van de nieuwe keizerin, Margaretha Theresia (1651-1673), dochter van de net overleden Spaanse koning Filips IV (1605-1665). Zij trouwde in 1666 met keizer Leopold I (1640-1705). Voordat het huwelijk voltrokken was, heeft zij nog de reis naar Wenen moeten maken vanuit Spanje. Tijdens deze reis deed zij ook haar intrede in Milaan. Het oorspronkelijke plan van de auteur en zijn oom was om naar het huwelijk te gaan. Toen

¹⁸ *schuijttie*: Schuitje.

¹⁹ *gewont*: Verwond.

²⁰ *subite*: Plotselinge.

²¹ *quitteerden* (quiteeren): Verliet.

²² *ordonnerende*: Beval.

²³ *gequetste*: Gewonde.

²⁴ *tellen*: Neertellen, geven, betalen.

²⁵ *Indien het leven behielde*: Indien hij in leven bleef.

²⁶ *vesper*: 'Het voorlaatste der zes canonieke daggetijden, tusschen none en completen, oorspronkelijk 's avonds gehouden, later echter om twee of drie uur in den namiddag' (WNT)

²⁷ *admirabel*: Bewonderingswaardig.

²⁸ *gesteltenisse*: Voorkomen.

ze echter in Wenen waren bleek de Spaanse Margeretha Theresia zich nog in een Spaanse haven te bevinden:

‘(...). Tot Weenen geen appa-/ rentie siende tot de comste vande/ Keijserinne, om wiens ceremonien/ van trouwen te sien, wij naer Weenen/ gekomen waren, eñ verstaende Tot/ Denia een spaensche have aen de/ koortse sieck lach, resolveerde/ over Venetien naer Milaen in Italien/ te vertrecken om de inhalinge van/ hare maiesteijt aldaer te sien, die/ wij wisten met arque triumphales, / eñ anders heerlijk soude vereert/ worden (...)’ (Journael: p. 60, r. 1786-1798)

De oplossing was dus om via Venetië naar Milaan te reizen, zodat ze in Milaan de verwelcoming van de keizerin zouden kunnen bekijken.

Bij de omschrijving van Milaan beschreef de auteur de werkzaamheden die voor de intrede van de toekomstige keizerin uitgevoerd werden. Zo schreef de auteur bijvoorbeeld dat de houten huizen en barakken gesloopt werden en dat er een triomfboog geplaatst was:

‘(...) op de plaetse van den Dom/ wierden alle houte huijskens, eñ baracken/ wegh genomen tegen de comste van de Keij-/ serinne om door een arque triumphale/ op de plaetse comende soo veel te schoon-/ der gesicht op den Dom, eñ de arque trium-/ phale die daer recht voor den ingangh ston/ te hebben (...)’ (Journael: p. i5i , r. 4492-4499)

De auteur schreef tevens een hele uiteenzetting over de reis die de toekomstige keizerin maakte vanuit Spanje naar Milaan, alsof hij er zelf bij was. Toen de intocht van de toekomstige keizerin eindelijk plaatsvond, schreef de auteur uitvoerig over de hele stoet van personen, paarden en koetsen. Hij besteedde net zoveel aandacht aan de belangrijke personen die de Spaanse Margaretha Theresia begeleidden, als aan de dochter zelf. Zo arriveerde de begeleider van Margaretha Theresia eerder, maar beschreef de auteur beide intochten net zo uitgebreid. Echter omdat de stoet van de toekomstige keizerin zo lang was, was de auteur er langer mee bezig om alles uitvoerig te omschrijven, inclusief haar koets en kleding.

Tijdens de aanwezigheid van Margaretha Theresia in Milaan hebben de auteur en zijn oom verschillende pogingen gedaan om haar te zien. De eerste poging mislukte toen de heren bij de intrede in de drukte vast kwamen te zitten. De volgende dag mislukte het weer toen Margaretha Theresia een bezoek aflegde en de heren er met een koets naar toe wilden en ook hier weer vast kwamen te zitten. Desalniettemin kon de auteur wel een breedvoerige uiteenzetting geven over de bezoeken die de toekomstige keizerin heeft afgelegd en bezochten de heren het paleis nog een keer om al haar eigendommen te beschrijven.

Tijdens een toneelstuk in het paleis lukte het de heren wel om Margaretha Theresia in volle glorie te aanschouwen en daarnaast hebben ze haar ook kunnen zien terwijl ze een van haar diners bijwoonde. Na meer dan een maand was dan eindelijk het moment aangebroken waar de heren voor

op reis waren: de intrede van de keizerin. Hiervoor hadden ze een kamer gehuurd aan de weg waar de keizerin langs zou komen. Hierdoor kon de auteur wederom de stoet uitvoerig bespreken en omschrijven.

Als kers op de taart hebben de heren een aantal dagen later twee vuurwerkspektakels kunnen aanschouwen die georganiseerd waren voor de toekomstige keizerin door Baltasar Mercader y Carroz, de gouverneur van Milaan.

2.2 *Het Journael vergeleken met grand tours.*

2.2.1 *Overeenkomsten en verschillen*

Of de reis in *het Journael* een typische *grand tour* is kan aan de hand van de in Hoofdstuk 1 genoemde eigenschappen afgewogen worden. Als je dat doet blijken er overeenkomsten maar ook verschillen te zijn in activiteiten. Twee belangrijke eigenschappen lijken aanwezig, namelijk de hoge afkomst en de vorm van het gezelschap: de heren komen uit dezelfde adellijke familie en zijn een mentor (oom) en jongeman (auteur).

Het doel van de reis lijkt echter iets anders te zijn dan educatie. Er wordt geen woord gerept over het leren van een taal, Italiaans dan wel het gebruikelijke Frans. De auteur heeft het soms wel over het Italiaans van Oom de Ridder. Daarnaast wordt er niets gezegd over het doel om de sociale vaardigheden te verbeteren. Daarentegen wordt het huwelijk van de Keizer en zijn toekomstige keizerin wel als reden gegeven om naar Wenen te gaan. Zij het niet dat de heren dit niet hebben kunnen aanschouwen en ze hun doel veranderd hebben: het aanschouwen van het ontvangst van de toekomstige keizerin in Milaan.

Nu had de auteur het niet over verbeteren van de sociale vaardigheden, maar er werden wel activiteiten ondernomen die positieve invloed konden hebben op de sociale vaardigheden. Zo gingen de heren naar toneelstukken, wel of niet in het bijzijn van de toekomstige keizerin; gingen ze naar feestjes en of balletten met edellieden en spraken ze met een soliste van een vooraanstaand koor in Milaan. Daarnaast bezochten ze kastelen en aanschouwden ze de bezigheden van hertogen en zelfs een diner van Margaretha Theresia. Dit zijn allemaal activiteiten die kenmerkend zijn voor een *grand tour*.

Twee educatieve punten zijn nog niet besproken, namelijk het oog voor katholieke godsdienst en de staatsinrichting. De heren bezochten iedere zondag en heiligendag een mis en bezochten kerken en de bijbehorende schatkamers. Onderdeel van educatie was dit echter niet echt, de heren waren katholiek en woonden de diensten bij voor geloofsbelijdenis. Een oordeel, behalve dat ze 'schoon' zijn, velt de auteur ook niet. Het komt slechts één keer voor, tijdens de Griekse mis, dat hij de kostelijkheden bespreekt. Hij vergelijkt ze dan met hoe heidense gelovigen afgebeeld worden. Over

de staatsinrichting of het bestuur zegt de auteur niets, behalve dan waar personen of besturen te vinden zijn in een stad. Beide kenmerken, bespreken van godsdienst en staatsinrichting, zijn dus verschillend van die van een standaard *grand tour*, in de zin dat er geen oordeel of informatie over verschaft wordt.

Er kunnen nog drie evidente kenmerken van een *grand tour* vergeleken worden met die van de reis: de reisduur, het studeren aan een universiteit en de bezochte steden. De eerste twee zijn relatief lastig te beoordelen doordat het reisverslag in Parijs abrupt stopt. De bezochte steden zullen hieronder in 2.2.2 besproken worden.

De gereisde tijd in het verslag bestrijkt 5 maanden, maar het verblijf in Parijs kan een week geweest zijn, maar ook een half jaar. 5 maanden zou onder de noemer ‘enkele maanden’ kunnen vallen, maar ik kies er toch voor deze eigenschap buiten beschouwing te laten, aangezien de duur niet vastgesteld kan worden. Hetzelfde geldt voor het studeren aan de universiteit. In het verlengde van het verslag en de gemaakte reis, zou het best kunnen dat de auteur zich na 6 november alleen heeft beziggehouden met het bekijken van toneelstukken, bezichtigingen en uitjes. Maar het kan ook zo zijn dat hij zich juist in Parijs aan de universiteit inschreef. Omdat dit niet met zekerheid te zeggen is, houd ik het studeren aan een universiteit, één van de belangrijkste kenmerken, buiten beschouwing.

2.2.2 De bezochte steden

De steden die door *grand tour*-reizigers bezocht werden waren vooral groote steden in Frankrijk en Italië. In *het Journael*, zijn er ook steden aangedaan in Duitsland, Oostenrijk en zelfs Slowakije (Bratislava). Voor het gemak staat hieronder Tabel 1 herhaald (als Tabel 2) met daarin de overeenkomende bezochte steden dik gedrukt.

Duitsland	Dresden, Frankfurt , Heidelberg/ Augsburg , Keulen , Leipzig, Neurenberg
Zwitserland	Geneve
Italië	Bologna , Ferrara , Florence, Frascati, Genua, Lericci, Loreto, Milaan , Modena , Montua, Napels, Padua, Pavia, Piacenza , Pisa, Poggio Imperiale, Portofino, Rome, Sienna, Tivoli, Turijn , Venetië
Frankrijk	Amboise, Arles, Avignon, Blois, Bordeaux, Bourges, Carcassonne, Grenoble , La Flèche, La Rochelle, Loudun, Lyon , Marseille, Montpellier, Moulins, Nantes, Narbonne, Nevers , Nîmes, Orange, Parijs , Pont du Gard, Richelieu, Roanne , Saumur, Thouars, Toulouse, Tours
Engeland	Cambridge, Londen, Oxford
Overige landen	Praag, Wenen

TABEL 2 DOOR GRAND TOUR-REIZIGERS FREQUENT BEZOCHTE PLAATSEN PER LAND. MET DE IN HET JOURNAEL BEZOCHTE STEDEN DIK GEDRUKT.

Wat opvalt is dat in Duitsland de meeste frequent bezochte steden bezocht zijn. Dresden en Leipzig zijn niet bezocht, maar dat is te verklaren door het feit dat beide steden uit koers liggen voor de snelste weg naar Oostenrijk.

In Italië lijken vrij weinig frequent bezochte steden aangedaan door de heren. Maar de bezoeken die ze niet hebben afgelegd kunnen op verschillende manieren verklaard worden. Ten eerste hadden de heren als doel op tijd in Milaan te zijn voor de aankomst van de Spaanse Margaretha Theresia. Een omreis langs westelijke kust (Genua, Lerici, Pisa en Portofino) of oostelijke (Loreto en Padua) en zuidelijke steden (Florence, Frascati, Napels, Poggio Imperiale, Rome, Sienna en Tivoli) zou dan niet slim geweest zijn. Daarnaast was het in Italië warm en heeft de auteur de warmte als rede opgegeven dat ze niet naar Rome zijn gereist. Andere zuidelijke steden zouden daarmee ook uitgesloten zijn.

(...)nochtans de gansche somer/ extreem heet is geweest/ / Soo dat in Italien selfs sooda-
nigen hette niet gewoon waren/ waer door oock tot Rome/ veel menschen aen heete koort-
sen stierven, het welcke dan/ oock oorsaecke is geweest d[xx] / wij niet en konden resolveren/
naer Rome te reijsen, welc- / ke reijs daer en boven int' somer/ saisoen altoos periculeus is'
(Journal: pp. 255-256, r.7841-7854)

Twee steden die wel op de route lagen waren Montua en Pavia. Maar aangezien het vervoer met een trekschuit was, lag Montua waarschijnlijk te ver het land in vanaf de Po. De reden dat er niet via Pavia, maar via Lodi is gereist is niet aan te geven.

De steden die bezocht zijn in Frankrijk wijzen er ook op dat het vooral om de snelste route naar Parijs ging. De grote steden aan het westen van Parijs zijn geen van allen bezocht (Amboise, Blois, La Flèche, La Rochelle, Loudun, Nantes, Richelieu, Saumur, Thouars en Tours). Hetzelfde geldt voor steden die zuidelijker dan Turijn liggen (Arles, Avignon, Bordeaux, Carcassonne, Marseille, Montpellier, Narbonne, Nîmes, Orange, Pont du Gard en Toulouse). Steden die wel op de route hadden kunnen liggen waren Bourges en Moulins. Moulins lag aan een parallel lopende rivier van de Loire waar de heren op voeren. Een reis naar Moulins zou een omweg geweest zijn. Bourges lag echter te ver land inwaards bij de Loire vandaan om te bezoeken. De steden die de auteur niet bezocht heeft in het westen en zuiden, zouden na Parijs bezocht kunnen zijn. Wellicht is hij nog naar het westen gereist, of terug naar het zuiden.

Het bijzondere aan de reis is dat de heren via Oostenrijk (Wenen) naar Bratislava zijn geweest. Een grote stad die niet frequent werd bezocht door *grand tour*-reizigers. Misschien hadden ze wat tijd te doden tot de geplande bruilof in Wenen, of wellicht was Bratislava een vantevoren vastgestelde stad om te bezoeken. Wat ze er toe bracht is niet duidelijk, dat is slechts giswerk.

2.2.3 Conclusie over het Journael vergeleken met andere grand tours

Op het eerste gezicht lijkt *het Journael* een *grand tour*, maar bij nadere beschouwing blijken er meer verschillen dan overeenkomsten te zijn, zij het niet dat die verklaard konden worden. Het doel van de reis lijkt geen educatie te zijn en er wordt niets over gezegd, maar daarentegen blijken de activiteiten van de heren wel overeen te komen met de activiteiten die andere *grand tour*-reizigers onder namen. Ze bezochten toneelstukken en kwamen in de buurt van vooraanstaande personen. Dat de auteur het niet over het leren van een taal heeft of het inschrijven aan een universiteit is opmerkelijk. Het laatste had ook nog in Parijs kunnen gebeuren, en wil ik buiten beschouwing laten. Maar het aanleren van een taal is volgens Frank-van Westrienen (1983: p. 154) en Conway (2011:p. 15) toch zeker een belangrijk aspect van de *grand tour*, dat volgens mij in deze reis mist.

De grote steden die de heren aan hebben gedaan lijken ook niet erg overeen te komen met de frequent bezochte steden die *grand tour*-reizigers aandeden. Het lijkt vooral dat de heren de tijd hebben genomen in Duitsland en daarna de kortste route naar Wenen namen en vervolgens via Venetië de kortste route naar Milaan, om vervolgens, na het ontvangst van de Spaanse Margaretha Theresia, direct door te reizen naar Parijs.

In activiteiten en sommige bezochte steden lijkt de reis in *het Journael* dus op een *grand tour*-reis. Maar in doel en de steden die overgeslagen zijn (Rome en zuidelijke steden in Italië uitgesloten, door de hitte) lijkt het meer op een gewone rond reis dan op een echte *grand tour*.

3 De auteur

3.1 Achterhalen van de oorsprong en de auteur

Nu de reis in *het Journael* vergeleken is met de traditie van zijn tijd. Is het ook interessant te achterhalen wie de auteur eigenlijk is. Hoe oud was hij? Uit wat voor klasse kwam hij? En waar kwam hij vandaan? Er zijn verschillende wegen die naar antwoorden kunnen leiden. Het simpelste zou natuurlijk zijn als die informatie door de auteur zelf in *het Journael* is opgenomen. Een andere mogelijkheid is om de provenance te onderzoeken, wellicht leidt dat ook naar de oorsprong. Een derde mogelijkheid is kijken naar het taalgebruik. Daarmee is de omgeving waar hij vandaan kwam aan te wijzen door middel van het dialect dat hij gebruikt. De wegen om de identiteit van de schrijver te achterhalen staan niet los van elkaar. Het ene onderzoek zou het andere kunnen ondersteunen of juist omver kunnen halen. Als de beginplaats in *het Journael*, de provenance en het dialect allemaal wijzen op een oorsprong in Zeeland, dan is het aannemelijk dat de auteur daar vandaan komt. Maar als *Journael* en provenance naar Zeeland wijzen en de auteur in Hollandsdialect schrijft, zou het op iets anders kunnen wijzen. De schrijver komt bijvoorbeeld niet uit Zeeland, of de schrijver gebruikt Hollands als schrijftaal.

3.2 Provenance

Met het zoeken naar de herkomst van het handschrift, het fysieke object, is niet veel van de oorsprong te achterhalen. *Het Journael* is op op dit moment door de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde in bruikleen gegeven aan de Leidse Universiteitsbibliotheek. De Maatschappij heeft het in 1987 gekocht van Antiquariaat J. Devroe uit Leuven (Jaarboek 1989: p. 300).

Voorin het handschrift zit een ex-libris geplakt met de tekst 'leonis lahaye' (zie Afbeelding 1). Dit wijst erop dat Léon Lahaye (1857-1943), een belgische bibliofiel en archivaris, het boek in bezit heeft gehad. Hij heeft een boekwerk gemaakt over genealogiën van adellijke families (Louis Moorthamers 1986) en in het verlengde daarvan is het niet vreemd te denken dat hij handschriften bezat van adellijke families. 42 jaar na zijn dood is zijn bibliotheek geveild in la Galerie Falmagne in Brussel, georganiseerd door Librairie Louis Moorthamers (Louis Moorthamers 1986; Bibliopolis [1998-2002]). Aangezien *het Journael* vermeld staat in het veilingboek (Louis Moorthamers 1986: p. 262) is het niet vreemd te denken dat het via de veiling in Leuven terecht is gekomen (maar een andere weg is niet uitgesloten). Wat er in die 42 jaar met *het Journael* is gebeurd is niet bekend.

Afbeelding 1 Ex-libris in het Journael. 'ex-libris Leonis Lahaye'.

Hoe Léon Lahaye aan het handschrift is gekomen weet ik niet. Daardoor weet ik ook niet of het handschrift uit België komt, of hoe het handschrift in België verzeild is geraakt. Daarnaast blijft het in het ongewisse wie het heeft geschreven. Aan de hand van de provenance lijkt het erop dat *het Journael* uit België zou kunnen komen. Aanwijzingen in het handschrift zelf wijzen echter op een andere herkomst en kunnen misschien licht werpen op wie *het Journael* heeft geschreven.

3.3 Aanwijzingen in *het Journael*

3.2.1 *Beginplaats*

Helaas noemt de auteur zijn eigen naam (en leeftijd of woonplaats) niet in *het Journael*. De informatie moet dus indirect achterhaald worden. De beginplaats, genoemde familieleden, of bijvoorbeeld activiteiten kunnen een tipje van de sluier lichten. Zoals in hoofdstuk 2 vermeld lijkt de reis te beginnen in Utrecht waar de schrijver samen met twee ooms en een tante naar Bemmelen vertrekt. Dit staat niet letterlijk in de tekst vermeld, maar is achterhaald aan de hand van het volgende:

'Den 4. dito naer dat het afgescheijt ge-/ nomen was, sijn mijn Moij De Ridder,/ ende mijn Oom van Berckenrode,/ van Bemmelen wederom naer Vijtrecht/ vertrocken (...)'

Daarnaast refereert de auteur een paar keer naar het Sticht van Utrecht, waardoor het lijkt dat hij hier vertrouwd is met de omgeving:

'een schoon Cas-/ teel, ofte lusthuijs van den Keurvorst/ van Trier, gebouwt op de maniere/ vant' huijs te Heemstede int' sticht/ van Vijtrecht.'

'(...)daer sijn twe a/ drie kelders, elck heeft twee a drie/ water raeden, die ider tot in de vijfde/ verdiepinge opereren wanneer door/ tegen het water te sterck loopt, ofte/ door

drooghte het selve willen mena-/ seren, ofte oock wel aent' eene radt/ geven, het ontnemende aen het ander,/ dan maecken voor de gooten een schutsel / als een heul, gelijk men int' sticht/ van Vtrecht gebruijckt(...)'

'(...)sijnde de dijcken, en/ landen, gelijk int' sticht van Vtrecht/ van den anderen gescheijden,(...)'

Hoewel de provenance België als aanwijzing gaf, lijken aanwijzingen in *het Journael* dus te wijzen op regio Utrecht.

3.2.2 Activiteiten

De activiteiten zouden een indicatie kunnen geven van de leeftijd van de auteur. Zoals in hoofdstuk 2 is gebleken zijn de activiteiten een aanwijzing dat de schrijver een grand tour maakte met zijn oom. Als dit het geval was, kwam hij net van de universiteit en zal hij tussen de 17 en 23 jaar oud geweest kunnen zijn.²⁹ Maar het zou ook zo kunnen zijn dat de auteur ouder was dan 23 en helemaal geen educatieve reis maakte met zijn oom, maar slechts een rondreis door Europa.

3.2.3 Genoemde familieleden

In *het Journael* worden verschillende familieleden genoemd. Zo zijn er de oom waarmee de schrijver de gehele reis maakt en een oom en tante die vanuit Utrecht een stukje meereizen. Daarnaast worden er nog een neef De Jonge en een overleden neef Stephan De Ridder van Groenestein genoemd. Sommige personen heb ik kunnen achterhalen anderen niet. Van de neef De Jonge die kanunik is in Xanten heb ik geen aanknopingspunten voor het onderzoek.

Voor de andere personen is er wel een aanknopingspunt namelijk hun achternaam: De Ridder (van Groenesteijn). De familie die deze naam draagt is van de vijftiende tot begin achttiende eeuw eigenaar van het landgoed Groenestein in Langbroek, een ridderhofstad die ook in *het Journael* genoemd wordt. Het eigendom begint bij Willem de Ridder van Groenestein die waarschijnlijk de stichter was, maar zonder nakomelingen stierf (Siepman van den Berg & Olde Meierink [1995]: p. 205). Na zijn overlijden krijgt zijn oudere broer Jan (IX) de Ridder van Groenestein het landgoed in handen, en na zijn overlijden krijgt zijn oudste zoon het landgoed en na diens overlijden komt het in handen van de volgende, en op die wijze blijft het landgoed binnen de familie van eigenaar veranderen.

In 1666 was Ägidius (Gilles) III de Ridder van Groenestein (1594-1667) (Friederichs 1970: tafel 11) eigenaar van het landgoed. Hij woonde er echter niet meteen vanaf het moment dat hij het in 1626

²⁹ In Towner (1985, p. 311) wordt gezegd dat de gemiddelde leeftijd van een Engelse grand tour-reiziger tussen de 14 en 23 jaar was en Chilvers (2009) zegt dat de leeftijd van de grandtour-reiziger tussen de 17 en 22 was.

in bezit kreeg, maar pas na de Dertigjarige oorlog, waar hij in mee vocht. Hij overleed op Groenenstein. (Friederichs 1970: p. 64)

Omdat de familie katholiek was en er 'voor hen in de Republiek geen politieke en ambtelijke functies meer [waren] weggelegd' (Siepman van den Berg & Olde Meierink [1995]: p. 206), zochten zij hun heil ergens anders bijvoorbeeld in het Keizerlijk leger, zoals Ägidius (Gilles) III en zijn jongere broers. Eén van die broers is de in *het Journael* genoemde Stephan de Ridder van Groenestein (1610-1657). Hij was kapitein van de lijfwacht van onder andere de keurvorst van Mainz (zoals uit het Journaal, 'Anna Ursula von...' [z.j.] en Siepman van den Berg & Olde Meierink [1995] p. 306 blijkt). Hoewel Stephan in 1666 al overleden is, worden ze uitgenodigd om te logeren in 'Casteel Hamersteijn' (bij Koblenz) bij een oom van Stephans tweede vrouw Anna Catharina von Schönborn (?-?) een nicht van de toenmalige keurvorst van Mainz.

Naast neef Stephan is ook wellicht de 'Oom van Berckenrode' achterhaald. In 1666 was er slechts één man Van Berckenrode die oud genoeg om een oom te zijn van de auteur en dat was Dirk IV, Dirk Ferdinand van Grijpestein en Berckenrode (1624-1705). Hij was een kleinzoon van (Dirk II) de oom van Stephan. Het is niet aannemelijk dat tante De Ridder zijn vrouw was, omdat zij dan eerder tante Van Berckenrode genoemd zou zijn, of bij haar meisjesnaam, niet bij de oorspronkelijke naam van de schoonfamilie. Ze zou een zus kunnen zijn van deze man (maar zussen had hij niet), of ze was de vrouw of zus van de oom die de hele reis maakt samen met de schrijver.

Het probleem bij het achterhalen van de metgezel van de auteur, is dat hij Oom De Ridder van Groenenstein wordt genoemd. Meestal werd de oudste man van een gezin in deze familie werd zo genoemd, maar het was niet zeldzaam dat ook andere mannelijke familieleden de naam droegen.³⁰ Het enige aanknopingspunt zou dan de leeftijd zijn, want de oom is ouder dan de auteur en zou dus in 1666 ouder dan 23 moeten zijn. De mannen die hier voor in aanmerking komen zijn: Diederik V Johann Albert de Ridder van Groenestein (1641-1704), Ägidius (Gilles) III de Ridder van Groenestein (1594-1667). De eerste is een neef van 'Oom van Berckenrode', hij was 25 jaar oud. Dit zou voor een tutor bij een grand tour een erg jonge leeftijd zijn. Ägidius III zou in 1666 al 72 jaar oud zijn geweest, wellicht is dat juist een te oude leeftijd om bergen met de voet te beklimmen. Voor beide heren lijkt het mij onwaarschijnlijk dat ze de metgezel waren van de auteur.

Niet alle genoemde familieleden zijn dus te achterhalen, maar de achternaam geeft een sterke voorkeur voor regio Utrecht, omdat leden ervan in Langbroek/Groenenstein of Utrecht woonden, als ze niet hun heil hadden gezocht in Duitsland.

³⁰ Dit kwam doordat de oudste van de familie na een overlijden het eigendom en dus de naam aan naam. Zo kwam het voor dat de op een na oudste zoon de naam ook kon dragen zoals Cornelis III. Antoniszoon de Ridder van Groenestein en Rijnstein (Friederichs 1970: p. 67).

3.4 Inleiding van Dialectonderzoek

Beide aspecten, provenance en aanwijzingen in *het Journael* spreken elkaar dus tegen. Het een wijst wellicht op een herkomst uit België terwijl het ander wijst op regio Utrecht. Het is nu de vraag of het dialectonderzoek ook wijst op één van de twee gebieden, of juist weer een totale andere regio als oorsprong aangeeft. Er zijn verschillende taalkundige kenmerken die regionaal kunnen verschillen zoals syntax, morfologie en fonologie. Voor dit onderzoek heb ik me vooral gericht op de morfologie en de fonologie omdat daar genoeg vakliteratuur over de zeventiende eeuw te vinden was.

Daarnaast zou een onderzoek naar alle drie de aspecten te uitgebreid worden en morfologie en fonologie heeft mijn een persoonlijke voorkeur. Aangezien het dialectonderzoek een uitgebreider en praktischer onderzoek is, is daar het volgende deel aangewijd.

4. Onderzoek naar taalkenmerken in *het Journael*

4.1 Inleiding

4.1.1 Methode van onderzoek

Om te achterhalen uit welke regio de auteur komt, heb ik de volgende methode toegepast. De veronderstelling is dat eventuele opvallende kenmerken in het taalgebruik te verklaren zouden zijn aan de hand van de regionale afkomst van de auteur. Daarom heb ik opvallende fonologische en morfologische kenmerken uit de tekst genoteerd. Die kenmerken heb ik daarna geprobeerd te verklaren aan de hand van de vakliteratuur over de historische grammatica van het Nederlands (o.a. Van Loey/Schönfeld 1964) en over Nederlandse dialecten (o.a. Weijnen 1966) (hoofdstuk 6). Soms kunnen kenmerken samen verklaard worden, andere zullen apart besproken worden. In ieder geval leidt elk kenmerk tot een regioaanduiding, of wordt er een andere oorzaak gegeven voor het kenmerk, zoals een orthografische keuze. Tot slot heb ik alle verklaringen gecombineerd om een definitieve regio vast te kunnen stellen, of een indicatie te geven welke regio's in aanmerking komen (paragraaf 6.4). Daarna is het mogelijk om de uitkomst te combineren met de *provenance* en de aanwijzingen in *het Journael* om vervolgens tot een conclusie te komen over waar de tekst en de auteur vandaan komen (hoofdstuk 7).

4.1.2 Informatie vooraf

Het is goed om vooraf te realiseren dat we hier te maken hebben met schrijftaal, waar we regionale en dus spreektaalige kenmerken in zoeken. 'De grammaticus Van Heule constateerde al in 1625 dat er in veel geschriften een uniformiteit werd gevonden, die afwezig was in het spreken en in lokale geschriften' (Van der Wal & Van Bree 2008: p. 226). Die uniformiteit wijst erop dat er begin zeventiende eeuw al sprake was van bovenregionale schrijfpraktijken, hoewel in lokale geschriften nog afwijkende kenmerken te vinden waren. Daarnaast geeft het de veronderstelling weer die er voor de eenentwintigste eeuw was: een tendens van standaardisatie van de geschreven taal die in de zestiende en zeventiende eeuw begon (Van der Wal 2006: p. 6). Dit beeld klopt, maar slechts gedeeltelijk. Onderzoek naar standaardisatie werd vooral gedaan in 'literaire taal en geschriften uit de hogere lagen in de samenleving'. Voor die lagen is het onderzoek representatief, maar 'voor de taal van middenklassen en lagere klassen in de samenleving' is het dat niet. Sinds de eenentwintigste eeuw richtten linguïsten zich meer op een *language history from below* (Van der Wal 2006: p. 7).

Uit onderzoeken naar die *language history from below* blijkt dat er ook spreektaalige en regionale kenmerken te vinden zijn in zeventiende- en achttiende-eeuwse egodocumenten. Rutten en Van der

Wal (2011) hebben bijvoorbeeld een onderzoek gedaan naar spreektaaligheid in brieven uit de zeventiende eeuw. Daaruit bleek dat men neigt naar bovenregionale schrijfpaktijken, maar dat er toch nog een, weliswaar laag, percentage regionale kenmerken in de brieven voorkwam.

Voor het onderzoek naar taalgebruik van de auteur van *het Journael* houdt bovenstaande in dat het waarschijnlijk is dat hij bovenregionale schrijfpaktijken vertoont, *het Journael* komt immers uit de zeventiende eeuw; en dat het mogelijk is dat er regionale kenmerken in *het Journael* staan omdat egodocumenten niet geheel bovenregionaal hoeven te zijn.

4.1.3 International Phonetic Alphabet

Voor weergave van klanken heb ik gebruik gemaakt van het International Phonetic Alphabet (IPA). Daarin heeft elke klank een eigen weergave in tegenstelling tot het alfabet waarin een klank meerdere vormen kent (bijvoorbeeld *au* en *ou* of *ei* en *ij*), of een vorm verschillende klanken kan vertegenwoordigen (denk aan *e* in *bed* of *e* in *de*). Voor het gemak volgt een tabel van het IPA met voorbeelden (Tabel 3).

Consonanten		Vocalen	
IPA	Voorbeeld	IPA	Voorbeeld
[b]	Buit	[ə]	De
[p]	Pak	[ɛ]	Pet
[m]	Mooi	[ɛ:]	Scène
[v]	Val	[i]	Pit
[f]	Fiets	[ʏ]	Put
[d]	Doos	[ɑ]	Pad
[t]	Tel	[ɔ]	Pot
[z]	Zaal	[a:]	Maan
[s]	Sabel	[e:]	Meen
[ʃ]	Chocola	[ø:]	Deur
[n]	Nu	[œ:]	Jeune
[l]	Lava	[ɛi]	Klein
[k]	Kat	[œy]	Huis
[g]	Goal	[i]	Piet
[ɣ]	Goed	[i:]	Analyse
[x]	Chaos	[y]	Huur
[ŋ]	Bang	[o:]	Hoor
[r]	Rood	[ʌu]	Koud
[ʋ]	Was	[u]/[u:]	bloem/blues
[j]	Jas		
[ɦ]	Hoofd		
[ʒ]	Journaal		

TABEL 3 IPA MET VOORBEELD VAN MEDEKLINKERS EN KLINKERS RELEVANT VOOR HET ZEVENTIENDE-EEUWSE NEDERLANDS

4.2 Taalkenmerken in *het Journael*

4.2.1 Orthografische kenmerken

Om te beginnen zijn er vier opvallende orthografische kenmerken in de tekst. Dat houdt in dat het hier niet om fonologische variatie gaat maar om een bepaalde spellingskeuze. Tegenwoordig zou de keuze voor *ei* of *ij* een voorbeeld zijn, of *ou* tegenover *oe*. Ze zijn fonologisch hetzelfde, maar orthografisch verschillen ze. Wanneer we tegenwoordig de een of de ander gebruiken heeft met de ethymologie te maken.

Het eerste kenmerk is de wisseling tussen de vocalen *ou* en *oe*: *louren/loeren*, *troupe(n)/troepe(n)*, *mourassige/mourasachtige*, *vercoulede en ouver*. De *ou*-spelling komt oorspronkelijk uit het Frans, maar werd niet alleen in ontleende woorden gebruikt. Voordat het spellingsverschil in de tweede helft van de zeventiende eeuw tussen *ou* en *oe* verdween en alleen *oe* overbleef, werd de *ou*-spelling voor de *g, k, p, b, v, f, w* en *m* gebruikt en de *oe*-spelling in alle overige gevallen (Van der Sijs 2004: pp. 179-180). We hebben hier dus te maken met een spellingsverschil en niet met een regionaal kenmerk. Tenminste, in de meeste gevallen. Voor *louren*, *mourassige/mourasachtige* en *vercoulede* gaat deze regel niet op. Wellicht heeft de auteur *louren* geschreven omdat hij eerder in de zin ook een woord met *lou* (*ialousien*) heeft geschreven:

‘eñ de Vrouwe hebben daer mede ia-/ lousien, ofte traellien daer sij door louren.’ (Journael: p. 7i, r. 2109-2110)

Het zou kunnen dat het gebruik van *ou* hierdoor nog geactiveerd was toen de auteur *louren* opschreef. Bij *mourassige* en *mourasachtige* en *vercoulede* staat er in de omgeving echter geen woord dat het gebruik van *ou* geactiveerd kan hebben. De *ou* in *vercoulede* zou geschreven kunnen zijn naar analogie van *koud*. Maar bij *mourassige* en *mourasachtige* kan er geen sprake zijn van een soortgelijke analogie, en daarnaast komt het ook niet door de afkomst van het woord: het Franse *maresc*. Er moet dus een andere verklaring zijn, bijvoorbeeld dat de auteur de voorkeur geeft aan de *ou*-spelling. Dit is echter ook niet het geval, de auteur gebruikt vaker een *oe* (667) dan een *ou* (573). En daar tussen zitten ook gevallen waarin de *ou* van *koud* gebruikt wordt. Er moet dus voor het gebruik van *ou* in *mourassige/mourasachtige* een andere verklaring gezocht worden. Wat echter vaststaat is dat de wisseling tussen *ou* en *oe* een spellingsverschil is.

Het tweede orthografische verschil is dat tussen *ie* en *ij*. Beide vormen staan voor de [i]. De auteur wisselt in verschillende woorden de ene vorm met de andere af: *pijlaren/pilaren*, *sacristije/sacristie* en *crystallijn(e/en)/crystalline*. Daarnaast schrijft hij *artellerije* en *cijpresse*, daarvoor mogen we dus de uitspraak [i] aannemen.

Het derde orthografische verschil is dat tussen *ue* en *uij*. In *het Journael* schijft de auteur twee maal *Vijtrecht* en een maal *absoluijt*. Dit geeft echter niet aan dat hij het anders uitgesproken zal hebben dan een [y]. Het gebruik van *ij* als een verlengingsteken in [y] kwam in de zeventiende eeuw namelijk gewoon nog voor (Weijnen 1968: p. 20).

Het laatste orthografische verschil heeft ook te maken met hoe de klinkerverlenging eruit ziet. Over het algemeen gebruikt de auteur voor [y] en [a:] een *-e* als verlengteken: *naer, waer, gehuert, duerde*. Een maal schrijft hij echter *baiden* (baadden). Hij gebruikt hier een *-i* als verlengingsteken. Dat was naast de *-e* in het Middelnederlands een gebruikelijk verlengingsteken en is kenmerkend voor de Brabantse schrijfwijze van lange klinkers (Willemys 1979: p. 53).

4.2.2 Lange vocaal vervangen door lange vocaal

Een van de meest voorkomende opvallend geschreven woorden is *paard*. De auteur heeft dit het hele journaal door met *ee* ([e:]) geschreven in plaats van met *ae* ([a:]): *peerdt, peert, peerden*. Hij heeft dit niet alleen gedaan bij *paard* maar ook in andere woorden: *leeg* (laag), *weert* (waard), *keers* (kaars), *heer* (haar), *heert* (haard), *pileren*, (pilaren). De uitspraak van [e:] waar [a:] gewoon is, zou kunnen wijzen op een Noord-Hollands gebruik, aangezien 'het Noordhollands [zich scherp onderscheidt] door de uitspraak *ee* of *ei* of *ai* voor *ae*' (Weijnen 1966: p. 434).

Een ander opvallend klinkergebruik is het gebruik van *ie* in het woord *vuur*. Volgens Van der Sijs (2004: p. 192) is 'de *ie* voor een *r* [...] een kenmerk van Hollandse volkstaal'. Maar Weijnen (1966: p. 219) plaatst het gebruik van *vier* in plaats van *vuur* in Zeeland, Holland, Vlaanderen, grote delen van Brabant en incidenteel in Limburg. Over een groter gedeelte van het Nederlandse taalgebied dus, en vooral in het westen.

Een duidelijkere toewijzing van een gebied zou gemaakt kunnen worden aan de hand van *houwelijk* daarin wordt er *ouw* gebruikt waar wij in hedendaags Nederlands *uw* zouden gebruiken. Dit kan volgens Van der Sijs (2004: p. 195) in het midden van het land geplaatst worden: 'woorden die in het Oudnederlands een lange *i* + *w* hadden, krijgen [namelijk] in het Brabants en Utrechts de vorm *ouw*' en in de westelijke regio's *uw*. Maar de Etymologiebank meldt 'dat in het Vroegnieuw-nederlands vooral de Hollandse vorm met *ou*, dus *houwelij(c)k*, frequent was'.

In *het Journael* schrijft de auteur een keer *verdeijlt* (verdeelt), dit verschijnsel komt volgens Van Loey (1964: p. 75) regelmatig voor in de zeventiende-eeuwse Hollandse regio's, daarnaast komt er in Limburg naast *ee* ook een 'ei-achtige tweeklank' voor en is er in West-Vlaanderen juist een voorkeur voor de *ee*. Het gaat hier om een klankverandering waar vooral in het oosten de *ei*-klank is gebleven, daardoor zou je verwachten dat er in het westen eerder *ee* voorkomt. Er is echter een uitzondering

voor hoogfrequente woorden, waar (*ver*)deijlt onder zou vallen: bij hoogfrequente woorden duurt een klankverandering langer.

De auteur gebruikt vier keer een *eu* in plaats van een *oo* in zijn tekst: *deur* (door), *3x gepeupleert*, (gepopuleerd). Volgens Van der Sijs (2004: p. 176) was het gebruik van *eu* in plaats van *oo* in het zeventiende-eeuwse Hollands gebruikelijk. Daarnaast is dit fenomeen een westelijk verschijnsel: spontane palatalisatie (Weijnen 1966: p. 141). Dit houdt in dat de uitspraak van een klank, in dit geval [o:], meer naar voren in de mond uitgesproken wordt, in dit geval als [ø:]. Het gaat hier niet om een umlaut; sterker nog, spontane palatalisatie komt vooral voor in gebieden waar umlaut niet gebruikelijk is.

De laatst te bespreken lange vocaal-wisseling is *ue* [y] door *eu* [ø:] in *meuren* (muren) en *seur bron* (zuurbron). Dit zou kunnen wijzen op Midden-Limburg, Twente en de Graafschap, waar volgens Weijnen (1966: p. 219) *eu* wordt gebruikt in plaats van *uu*. Weijnen (1968: p. 14) meldt echter dat *eu* in de zeventiende eeuw ook als *ue* gespeld werd. De wisseling tussen *ue* en *eu* is dus normaal in de geschiedenis van het Nederlands en moet niet opgevat worden als de eerder aangenomen klankwisseling die een regionaal verschijnsel is. De wisseling *eu* en *ue* is hier een orthografische keuze.

4.2.3 Korte vocalen in plaats van lange vocalen

Een kenmerk dat op een Hollandse afkomst zou kunnen wijzen is het gebruik van een *o* in plaats van een *oe* in *morbesien*/*moerbesien*. 'In de Hollandse volkstaal werd de /oo/ verkort tot /o/, voordat /oo/ zich tot /oe/ kon ontwikkelen' (Van der Sijs 2004: 181). Een andere verklaring zou kunnen zijn dat de auteur een korte vorm gebruikt waar nu een lange vorm gewoon is doordat er nooit rekking heeft plaats gevonden. Volgens Weijnen (1966: p. 222) kan dat voorkomen in Overijsel/Achterhoek, Noord-Brabant, westelijk Utrecht en zuidelijk Zuid-Holland.

Bovenstaande zou ook kunnen verklaren waarom de auteur *tonneel* schrijft in plaats van *toneel* en een *i* gebruikt in plaats van een *ie* in *vrinden* (vrienden). Echter, *vrind* is in de zeventiende eeuw gebruikelijk in het hele Nederlandse taalgebied, hetzelfde geldt voor *tonneel* dat door verschillende schrijvers gebruikt werd (WNT: Tooneel), en dus geen regionaal kenmerk is.

4.2.4 Korte vocalen vervangen door korte vocalen

In *het Journael* komen de vormen *joffrouw*/*joffrauw*, *plonderen*/*geplondert* *borger(ije)*/*borgemeesters*, *const*/*konst(igh)(en)* en *locht* voor. Het gebruik van een *o* in plaats van een *u* wees in het Middelnederlands op de Brabantse regio (Van der Wal & van Bree 2008: p. 119; Willemyns 1979: p. 53). Maar *plonderen* voor *plunderen* was in de zeventiende eeuw volgens Van der

Sijs (2004: p. 178) een gebruikelijke spellingsvariant en volgens hem waren er meer ‘onvoorspelbare o/u-wisselingen’. In dit geval kunnen we dus wederom te maken hebben met spellingsvarianten. ‘Sommige niet standaardvormen bestaan nog steeds in zuidelijke dialecten, zoals Vlaams *jonnen* “gunnen”, *up* “op”, Brabants *locht* “lucht”’ (Van der Sijs 2004: p. 178).

Een ander geval van spellingsvarianten zijn *ar* en *er*. In de zeventiende eeuw klonken *ar* en *er* bijna hetzelfde in ‘Hollandse steden in de zeventiende eeuw’ (Van Loey 1964: p. 68). Dat kan verklaren waarom de spelling in *het Journael* afwisselt. Zo schrijft de auteur *marckt* en *merckt*, *dartigh* en *dertigh*, *hartogh(inne/dom)* en *hertogh(inne/dom)*, *marck* en *merck* en *vervar(st/schen)* en *ververschen*. Daarnaast zijn er ook woorden die hij op een vaste manier schrijft zoals *hart* (hert), *verckens* (varkens) en *gevlackt* (gevekt). Volgens Van der Sijs (2004: p. 171) is de voorkeur in het Nederlands uiteindelijk in de meeste gevallen uitgegaan naar *e* (*merk*, *zwerf*, *erg*), maar er zijn ook woorden waarin de voorkeur juist naar de *a* is uitgegaan (*darm*, *hard*, *arm*).

Gevallen die tevens opvallend zijn, zijn woorden waarin de klinker een volle klank heeft (bv: [i], [ɔ]), terwijl we tegenwoordig een sjwa ([ə]) zouden gebruiken. Dit is te verklaren door het feit dat onbeklemtoonde volle klinkers gereduceerd uitgesproken werden. In *het Journael* worden de volle en gereduceerde vorm afgewisseld, zoals *revire/revier(e)/rivier(e)* en *marmere/marmore*, of wordt alleen de volle klank gebruikt: *Canonicken* en *diergelijcke*. Dit fenomeen is niet regionaal bepaald, maar komt voor in heel Nederland.

De laatste klinkerverwisseling die opmerkelijk zou zijn is het gebruik van *e* ([ɛ]) in plaats van *i* ([i]). Dit is echter een algemeen verschijnsel in de zeventiende eeuw (Weijnen 1968: p. 26). Dus de vormen *hette* (hitte) en *bleck* (blik) zijn geen regionaal kenmerk.

4.2.5 Consonanten

Niet alleen klinkerverwisseling kan wijzen op regionale taalinvloed, ook gebruik van sommige medeklinkers is regionaal bepaald, zoals het gebruik van *ft* waar wij nu *cht* gebruiken. De auteur van *het Journael* doet dit in *gekoft* (gekocht), *vercoft* (verkocht) en twee van de zestien keer met *graft* (gracht). ‘In het Oudnederlands was *ft* gewijzigd in *cht*’ (Van der Sijs 2004 p. 201). Maar, niet in alle gebieden van Nederland was dit het geval: in Holland en Brabant zijn er nog woorden die gespeld worden met *ft* en niet met *cht* (Weijnen 1966: p. 246; Van der Sijs 2004: p. 201; Van Loey 1964: p. 99).

Een andere medeklinkerverandering die nog regionaal verschildte in de zeventiende eeuw was de verandering van *sk* naar *sch*. In sommige regio’s is de *sk*-uitspraak blijven bestaan, en in andere regio’s is een verdere ontwikkeling naar *sj* gebruikelijk geworden. Het gebruik van de *sk* is gewoon gebleven in Noord-Holland ‘tot Katwijk toe, enkele noord-oostelijke eilanden, de kop van Overijssel,

de Meijerij en enkele gebiedjes in Zuid-Nederland' en het gebruik van *sj* is gebruikelijk in Limburgse gebieden, de Veluwe, en gebieden in Vlaanderen (Weijnen 1966: p. 240). De auteur van *het Journael* gebruikt meestal de *sch*-vorm, slechts vier keer gebruikt hij *sc*: *sceepiens*, twee keer *scrap*, *sceppen*. De *sc* is volgens Rutten & Van der Wal (2011: pp. 257-258) een gebruikelijke spelling van [sk]. Dit houdt in dat de auteur een enkele keer de Noord-Hollandse vorm heeft gebruikt.

4.2.6 Overige

Naast het gebruik van bepaalde klinkers en medeklinkers zijn er nog twee andere kenmerken die opvallen in de tekst, namelijk het diminutiefsuffix en het gebruik van *leggen* in plaats van *liggen*.

In *het Journael* gebruikt de auteur een vorm van *leggen*, waar we tegenwoordig een vorm van *liggen* zouden gebruiken: *ingelegen*, *leggen(de)*, *omleggende*. Nu is dat opvallend maar het onderscheid dat we nu kennen tussen *leggen* en *liggen*, was in de zeventiende eeuw in de noordwestelijke gebieden en de Hollandse volkstaal helemaal niet aan de orde (Weijnen 1966: p. 433; Van der Sijs 2004: p. 140). Daar werden *leggen* en *liggen* door elkaar gebruikt, en werd er geen onderscheid gemaakt in betekenisverschil. Als de auteur uit die noordwestelijke regio komt, zou dat zijn gebruik van *liggen* en *leggen* kunnen verklaren.

In de zeventiende eeuw bestonden er verschillende diminutiefsuffixen naast elkaar. Zo werd er volgens Van der Sijs (2004: pp. 460-462) in Holland *-je/ie* gebruikt, in Vlaanderen *-kjen* en in Brabant *-ken*. Die lijst is nog uit te breiden met behulp van een overzicht van Goss & Howell (2006: p. 68) waar in ze melden dat er in Holland *-(e)tje*, *-je*, *-pje*, *-tge*, *-kje* werd gebruikt; in Brabant *-ke(n)*, *-eken*, *-sk(en)*, *-tge*; in Vlaanderen en Zeeland: *-ke*, *-tge*; en in het oosten *-(t)ken*, *-ien*, *-tge*. In *het Journael* komen twee vormen voor: *-ien(s)* en *ke(n(s))*. Maar voor het vergelijken van de lijst met het gebruik in *het Journael* is het belangrijk nog naar de uitspraak te kijken. Zoals Nobels (2013: p. 196) opmerkt, werden de *i* en *j* in de spelling door elkaar gebruikt. Als er in *het Journael* *-ien* staat, kan dit uitgesproken zijn als [in], maar ook als [jən]. Nobels (2013: p. 200-201) bespreekt drie methoden:

'orthographical indications (double spelling of the final consonant before [i]) or phonological indications ([i] cannot follow [t]) (...) [and] the way words containing a [j] or an [i] sound were spelled in the letters of one individual and how this spelling related to the spelling of the diminutive suffixes.' (Nobels 2013: pp. 200-201)³¹

Ze geeft de voorkeur aan de laatste omdat de eerste twee, zoals ze zelf aantoonde, onbetrouwbaar zijn (Nobels: pp. 196-199). In *het Journael* lijkt de auteur nooit een *j* te gebruiken, behalve als hoofdletter, maar dit teken zou ook nog een [i] of [j] kunnen representeren: [j] *Julius*, *Junij*, *Jonge*,

³¹ Zie Nobels (2013 p. 196-199) voor uitgebreide bespreking van de drie methoden.

Jachten; [i] *Italien, Innsbruck*; [ɪ] *Infante, In, Israel*. Bij alle woorden zonder hoofdletter gebruikt de auteur <i> voor [j]: *iacht, ia, iammer, iustitie, iuweelen*. De [i] wordt gerepresenteerd door <J> (zoals hierboven), <i>, <ie> en <ije>: *slipen, residentie, diverse, gefortificeerd; sien, niet, dien, drie, veertien; pijlaren, sacristije, artellerije en cijpresse*. Aangezien er in *het Journael* geen *j* wordt gebruikt voor [j], is het niet uit te sluiten dat -ien een representatie is voor [jən].

Als we het gebruik in *het Journael* vergelijken met de eerder genoemde lijst blijken er verschillende regio's in aanmerking te komen. Het gebruik van *-ke(n(s))* is volgens Goss en Howell (2006: p. 68) vooral gebruikelijk in Brabant en het Oosten, maar Nobels (2013: pp. 203-204) had brieven uit de zeventiende eeuw uit Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Holland waarin het suffix *-ke* ook voorkwam. Daarnaast meldt Van der Sijs (2004: p. 462) dat er in de achttiende-eeuw het Hollandse *-je* gebruikelijk is geworden, maar dat *-ken* nog steeds gebruikt werd in de schrijftaal. Het kan dus zo zijn dat *-ken* ook in de zeventiende eeuw gebruikelijk was in de schrijftaal en het in *het Journael* dus bovenregionaal is gebruikt en niet als een regionaal kenmerk gezien moet worden. In dat geval is alleen het gebruik van *-ien(s)* geschikt om een regio aan te wijzen. Daarbij blijft het de vraag of het om de uitspraak [in(s)] of [jən(s)] gaat. Maar zonder dit onderscheid is er wel iets te zeggen over <ien(s)>: uit Nobels (2013) onderzoek blijkt dat tussen Zeeland, Noord-Holland en Zuid-Holland, er in Noord-Holland zowel ([in(s)] als [jən(s)]) voorkwam; en daarnaast geeft Van der Sijs (2004: pp. 460-462) aan dat beide vormen in Noord-Holland gebruikt werden. Als het echter gaat om de uitspraak [in(s)] zou er volgens Goss en Howell (2006: p. 68) aan het oosten gedacht moeten worden.

4.3 Samenvatting van taalkenmerken in *het Journael*

In dit hoofdstuk zijn er verschillende kenmerken genoemd met de daarbij passende regio's, of andere soort verklaringen. De regio die het meest genoemd is, is Holland en dan vooral Noord-Holland. Bij Holland paste het gebruik van alle kenmerken: *ee* voor *aa* (Noord-Holland), *ie* voor *uu*, *ouw* voor *uw*, *eij* voor *ee*, *eu* voor *oo*, *o* voor *oe*, *ar/er-wisseling*, *ft* voor *cht*, *sc* voor *sch* (Noord-Holland), *leggen* voor *liggen* en *-ken* en *-ien(s)* als diminutiefsuffix (Noord-Holland). De kenmerken konden soms ook in verband gebracht worden met andere regio's zoals Brabant en Utrecht, *ouw* voor *uw*, *o* voor *oe* en, *ft* voor *cht* (Brabant); En het oosten van Nederland, *eij* voor *ee*, *o* voor *oe* (Oost-Overijssel), *sc* voor *sch* (Overijssel) en *-iens* als diminutiefsuffix.

De taalkenmerken zouden soms verklaard kunnen worden aan de hand van de Brabantse, Utrechtse of oostelijke regio's, maar onder de regionale kenmerken is het Hollands overduidelijk het meest dominant in *het Journael*.

5 Conclusie en Discussie

5.1 Conclusie

Door de jaren heen zijn er over verschillende reizen egodocumenten geschreven. *Het Journael* leek in eerste instantie een *grand tour* te zijn, maar bij nadere analyse (paragraaf 2.2) bleken er toch meer verschillen te zijn tussen het verhaal in *het Journael* en de omschrijving van een gangbare *grand tour*. De auteur ondernam activiteiten die bij een *grand tour* passen, maar het doel was niet hetzelfde en er zijn ook verschillende belangrijke grote steden niet aangedaan.

Een andere vraag die zich voordeed, was wie de auteur was. Hoe oud was hij? Uit wat voor sociaal-economische laag kwam hij? En waar kwam hij vandaan? Als het om een *grand tour* was gegaan was de auteur tussen de 17 en 23 jaar geweest, maar omdat dit niet het geval is kan hij ook ouder zijn geweest (paragraaf 3.2.2). Wat wel bekend is, is dat hij uit een goede familie kwam uit een hogere sociaaleconomische laag, die een eigen ridderhof bezat in Neder-Langbroek. Ondanks de grote hoeveelheid informatie over de familie is het niet gelukt te achterhalen wie de auteur en zijn metgezel waren (paragraaf 3.2.3). Aan de hand van wat aanwijzingen in *het Journael* zou Utrecht aan te wijzen zijn als de stad waar hij vandaan kwam. De reis begon daar en de auteur blijkt sommige gebouwen er ook te kennen (paragraaf 3.2.1).

De vraag was of de auteur daadwerkelijk regionale kenmerken zou vertonen uit Utrecht, of dat hij Vlaamse trekjes zou hebben. Die vraag deed zich voor omdat uit de *provenance* bleek dat *het Journael* voor het laatst opdook in België, voordat het handschrift in Leiden terecht kwam (paragraaf 3.2).

Het vinden van regionale kenmerken in geschreven tekst was een uitdaging omdat er in de zeventiende eeuw meestal bovenregionale schrijfpaktijken plaatsvonden. Rutten & Van der Wal (2011) toonden aan dat het percentage oraliteit in zeventiende-eeuwse brieven laag is (paragraaf 5.2). In het onderzoek naar de regio van herkomst heb ik me gericht op fonologische en morfologische kenmerken die opvielen in het Journael. Zo heb ik gekeken naar klinkergebruik (paragraaf 6.1), medeklinkergebruik (paragraaf 6.2) en het diminutiefsuffix (paragraaf 6.3). Alle regionale kenmerken bleken Hollands te zijn (paragraaf 6.4).

Aan de hand van de uitkomst in hoofdstuk 6 en de aanwijzingen in *het Journael*, lijkt er dus geen eenduidig antwoord te zijn op de vraag waar *het Journael* vandaan komt. De familie van de auteur komt uit Utrecht en de taaleigenschappen lijken Hollands te zijn. Het zou daarom ook kunnen gaan om een man die uit Holland kwam en met zijn Utrechtse familie op reis is gegaan. *Het Journael* is waarschijnlijk vanuit Holland op een gegeven moment in België beland, waar het opdook op een veiling in Brussel, en via een volgende onbekende weg weer verscheen in Leiden.

Kortom, in deze editie heb ik een reisverslag toegankelijk willen maken voor een groter publiek en heb ik bij willen dragen aan het taalkundig onderzoek van zeventiende-eeuwse egodocumenten. Taalgebruik uit die periode is interessant omdat er in die tijd sprake was van bovenregionale schrijfpaktijken terwijl we nu graag spreektaalige aspecten zouden willen onderzoeken. Ik heb met mijn onderzoek aangetoond dat er regionale kenmerken in een geschreven tekst kunnen staan en dat je dus een schrijver zou kunnen lokaliseren aan de hand van taalkenmerken. Een probleem blijft dat de hoeveelheid regionale kenmerken klein is, zelfs in een grote tekst als *het Journael*.

5.2 Discussie

De kleine hoeveelheid aan regionale kenmerken in een tekst vormt dus een probleem in kleine en grote teksten. De vraag is namelijk in welke mate er regionale kenmerken in een tekst moeten zitten om aan te kunnen nemen dat een auteur daadwerkelijk met regionale invloed schijft. Is een voorkomen genoeg? Of zou een bepaald percentage aangehouden moeten worden?

Aan *het Journael* zouden nog meer onderzoeken gewijd kunnen worden. Een onderzoek naar syntactische eigenschappen zou het aantal regionale kenmerken kunnen vergroten. Zo zou er gekeken kunnen worden naar (tweeledige) negatie of woordvolgorde. Het gebruik van tweeledige negatie was in de zeventiende eeuw mede afhankelijk van de regio (Nobels 2013: p. 140) en sommige woordvolgordes zijn heden ten dage regio afhankelijk (Weijnen 1966: pp. 326-329), dit zou ook in de zeventiende eeuw zo geweest kunnen zijn.

Naast onderzoek naar de regionale kenmerken is het ook mogelijk om te kijken welke bovenregionale taal de auteur aanhoudt en voor welke vormen hij een voorkeur heeft. Daarnaast is het interessant om te kijken welke spellingsconventies aangehouden zijn en dus welke grammatica de auteur aanhoudt. In beide onderzoeken zouden de grammatica's van voor en uit de zeventiende eeuw een licht kunnen werpen op de schrijftaal van de auteur.

Er zou tevens sociolinguïstisch onderzoek gedaan kunnen worden. Het taalgebruik in *het Journael* zou vergeleken kunnen worden met het taalgebruik uit andere geschriften waarvan de auteurs wel bekend zijn. Zo kan het taalgebruik gebruikt worden om naast de afkomst ook leeftijd en geslacht te achterhalen.

Er kan aan de hand van dit Journael nog heel ander soortig onderzoek gedaan worden. Het is niet ondenkbaar dat er in 1666 meer mensen een reis zijn gaan maken met als doel het aanschouwen van de nieuwe Keizerin. Als die verhalen zijn opgeschreven zou het interessant zijn de reizen naast elkaar te leggen en ze te vergelijken. Werd dezelfde route gemaakt? Werden er vergelijkbare activiteiten ondernomen? Is er een verschil tussen de verhalen van mannen en vrouwen? En zag het reisgezelschap er hetzelfde uit?

Tot slot zou de *provenance* nog verder uitgezocht kunnen worden, hierdoor zou de oorsprong van het Journael toch nog aan het licht kunnen komen.

6 Verantwoording

6.1 Diplomatische transcriptie

Het is de bedoeling dat de transcriptie gebruikt kan worden voor wetenschappelijke doeleinden. De voorkeur gaat dan uit naar een getrouwe weergave van het handschrift. In dat opzicht is een diplomatische transcriptie idealer dan een kritische, aangezien de laatste genoemde over het algemeen allemaal aanpassingen zoals toevoegingen en verbeteringen bevat.

Voor het maken van de diplomatische transcriptie heb ik me laten leiden door richtlijnen uit het handboek van Mathijsen (2010). In de meeste gevallen volg ik haar advies op, maar soms juist niet. In beide gevallen geef ik hieronder een motivatie.

6.2 Aanvullingen

Om de tekst niet alleen bruikbaar te maken, maar ook toegankelijk en begrijpelijk, heb ik er voor gekozen om in de transcriptie zaken te verklaren in voetnoten. Er zijn onder andere noten opgenomen voor: personen, plaatsen en verouderde termen. Als er iets bijzonder aan de hand is met de tekst heb ik dit ook in een voetnoot gezet.

In een diplomatische transcriptie is het gangbaar om voor ‘omzettingen, veranderingen, onleesbare passages, beschadigingen etc.’ diacritische tekens te gebruiken (Mathijsen 2010: p. 254). Voor de transcriptie van *het Journael* zijn echter niet veel diacritische tekens nodig. Daarnaast wil ik de tekst graag zo kaal mogelijk houden. Buiten de hieronder besproken ‘onleesbare delen’ hebben slechts twee veel voorkomende gevallen een bijzondere aanduiding gekregen. Deze komen zo vaak voor dat ze de voetnoten door hun veelvoud alleen maar zouden bevullen.

In het handschrift lijken de *r* en de *c* erg op elkaar, of beter gezegd ze zijn niet te onderscheiden. In de meeste gevallen geeft de context uitsluitel voor de een of de ander, maar in geval van twijfel wordt de letter weergeven als [r/c] of [c/r]. Hierbij vertegenwoordigd de eerste letter, wat mijn voorkeur is. Het tweede geval waarbij een teken gebruikt is zijn woorden die aan het einde van de regel door mij aangevuld zijn. In het handschrift staan die letters (of leestekens) half op het papier doordat ze afgesneden zijn of onder de vouw van de rug verdwijnen. Deze aanvullingen worden weergeven met [+a].³² De a staat voor de letters die half op het papier staan. Als er twijfel is over de halve letter, is dat aangegeven met [+a/b], waarbij de eerste letter de voorkeur geniet.

³² [+a] is in Mathijsen (2010) een teken voor alle toevoegingen. In deze transcriptie staat het alleen voor de letters die toegevoegd zijn omdat ze half te lezen zijn.

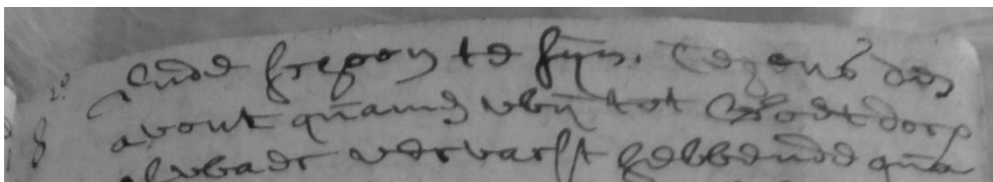
6.3 Typografische aanpassingen

In het handboek van Mathijsen (2010: pp. 266-267) staan 16 typografische aanpassingen waarbij de editeur zich niet hoeft te verantwoorden. Slechts twee aanpassingen zouden betrekking hebben op *het Journael*:

- de lange *s* kan omgezet worden in een gewone *s*, de *j* als verlengde *i* in een *i*, de *uu* en de *vv* in *w*. Tussen de *u* en *v* in oudere teksten kan, afhankelijk van het woord, een keuze gemaakt worden;
- streepjes boven de *u* ter onderscheiding van de *n* in manuscripten mogen genegeerd worden, evenals de klinkerstreep in Latijnse citaten;

Omdat ik *het Journael* zo getrouw mogelijk wil transcriberen, heb ik de letters hetzelfde overgenomen. Dus als er een *u* wordt gebruikt in plaats van een *v*, heb ik een *u* getranscribeerd en als een *v* wordt gebruikt als *u*, een *v*. Hetzelfde geldt voor de *uu*, *vv* voor een *w* en een *j* voor een *i* (of andersom).

Daarentegen heb ik de *s* wel genormaliseerd omdat het verschil niets te maken heeft met een spellingkeuze. Er zit een vaste regelmaat in het gebruik die gerelateerd is aan de plaats in het woord, waarbij de vorm bepaald wordt door schrijfgewoonte. In *het Journael* is de lange *s* gebruikelijk, tenzij de *s* aan het einde van het woord staat dan heeft deze een andere vorm (zie Afbeelding 2). In beide gevallen heb ik in de transcriptie een gewone *s* gebruikt.

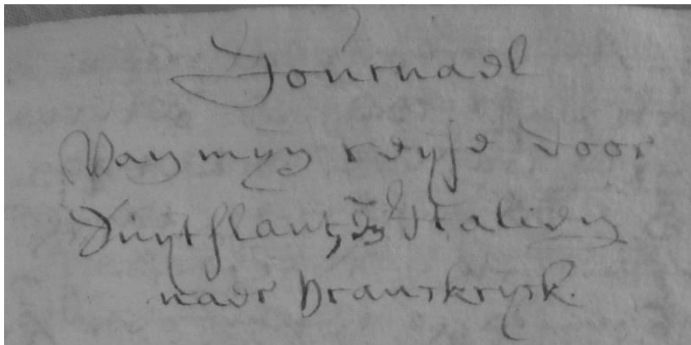

AFBEELDING 2 'ENDE SCHOON TE SIJN. TEGENS DEN/ AVONT QUAMEN WIJ TOT GOETDORP' (JOURNAEL: P. 8.2.0, R. 230-231).

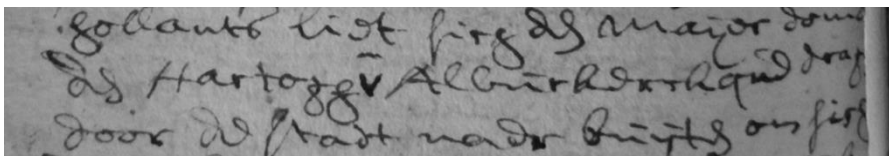
6.4 Interpunctie, kapitalisering, tekens, opmaak

In *het Journael* wijken interpunctie, kapitalisering e.d. af van het hedendaagse gebruik. Ik heb ervoor gekozen om dit ook zo te laten in de transcriptie. Punten, komma's, dubbelepunten, puntkomma's en apostroffen (inclusief de plaatsing voor of na een spatie) zijn letterlijk overgenomen.

Afkortingen en de breviaturen *eñ* en *ẽ* (zie Afbeelding 3 en Afbeelding 4) zijn ook niet opgelost. In een diplomatische transcriptie is het gebruikelijk om *eñ* te vervangen door *ende* en *ẽ* door *van*. Het cursiveren van de aanvulling *an* bij *ẽ* zou echter niet genoeg opvallen, daarnaast is het digitaal zoeken naar breviaturen makkelijker bij *eñ* en *ẽ*, omdat de 'normale' gevallen daar buiten vallen.

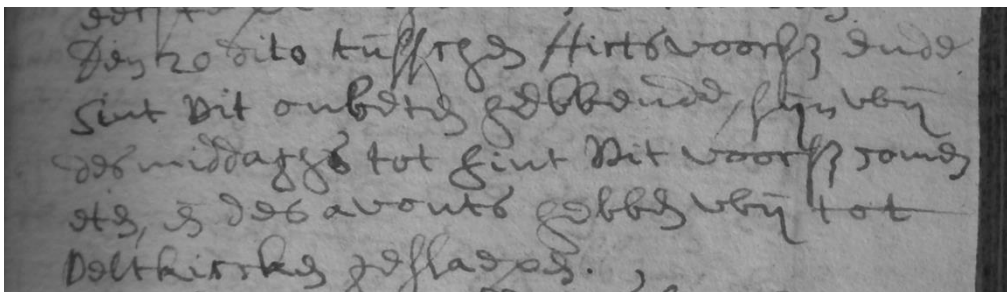

AFBEELDING 3 'JOURNAEL/ VAN MIJN REIJS DOOR/ DUIJTLANT, EN ITALIEN/ NAER VRANCKRIJCK' (JOURNAEL: P. I., R. 9-12).

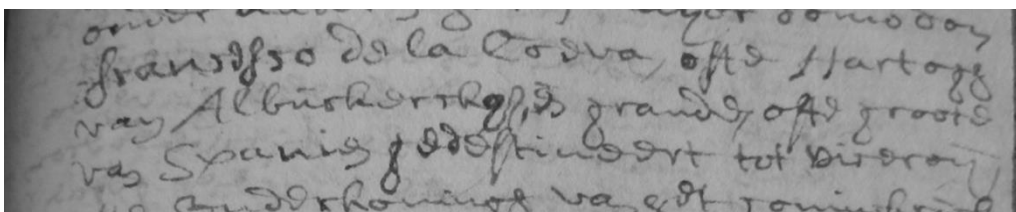

AFBEELDING 4 'DEN HARTOGH V' ALBURKERCKQUE DRAGEN' (JOURNAEL: P. 192, R. 5817).

In *het Journael* wordt voorschreven (eerder genoemd) altijd afgekort tot *voors* waarbij er aan de s een lus zit die lijkt te functioneren als apostrof (zie Afbeelding 5). Hetzelfde gebeurt een keer bij het woord *Alburkerckq* waarbij de lus aan de *q* vast zit, normaal eindigd dit woord met '*que*' (zie Afbeelding 6). Beide woorden zijn zonder lus overgenomen in de editie, dus bij alle gevallen van *voors* en de incidentele *Alburkerckq*.

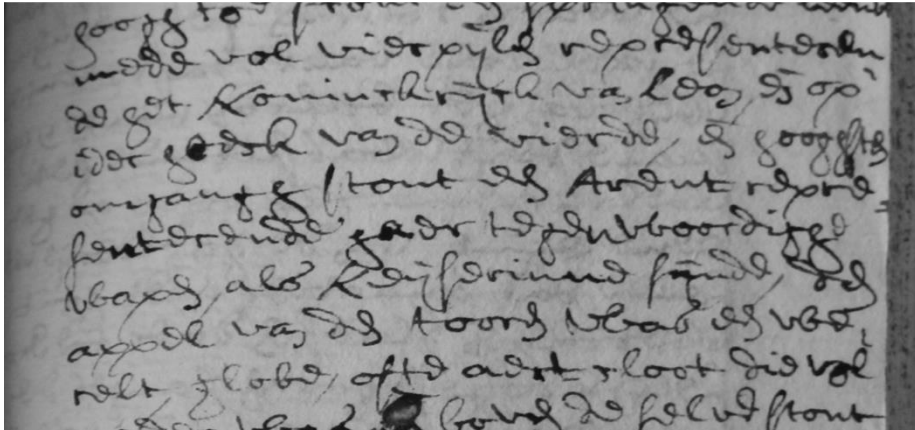
AFBEELDING 5 'DEN 20 DITO TUSSEN HIRTS VOORS ENDE/ SINT VIT ONBETEN HEBBENDE, SIJN WIJ/ DES MIDDAGHS TOT SONT VIT VOORS COMEN/ ETEN, EN DES AVONTS HEBBEN WIJ TOT/ VELTKIRCKEN GESLAEPEN.' (JOURNAEL: P. 65, R. 1945-1947).

AFBEELDING 6 'FRANCESCO DE LA COEVA, OFTE HARTOGH/ VAN ALBURKERCKQ EN GRANDE, OFTE GROOTE/ VAN SPANIEN GEDESTINEERT TOT VICEROIJ' (JOURNAEL: P. 153, R. 4559-4561).

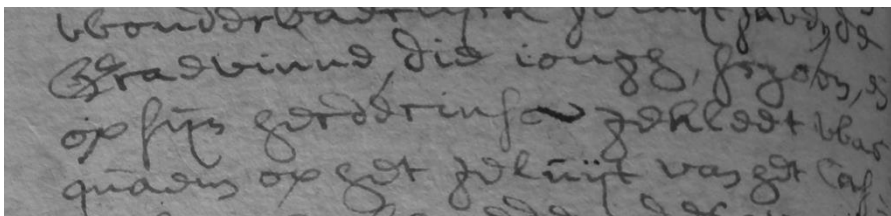
Tevens heb ik het Hoofdlettergebruik letterlijk overgenomen. Bij twijfel is, zoals Mathijssen (2010: p. 256) voorstelt, mijn keuze uitgegaan naar de 'voor de hand liggende oplossing in de context of tijd'.

Wat ik wel genormaliseerd heb, zijn de afbreektkens. In *het Journael* verschilt de vorm van de afbreektkens (zie Afbeelding 7). Dit verschil behouden, levert echter geen toegevoegde waarde op voor later onderzoek. Of het in alle gevallen echt om afbreektkens gaat en niet om koppeltkens, is makkelijk uit te sluiten. Nergens in de tekst komen koppeltkens voor, dus kan er vanuit gegaan worden dat alle tekens aan het einde van een regel afbreektkens zijn.

AFBEELDING 7 'MEDE VOL VIERPIJLEN REPRESENTEREN-/ DE HET KONINCKRIJCK VAN LEON, EÏN OP/ IDER HOECK VAN DE VIERDE, EÏN HOOGHSTEN/ OMGANGH STONT EEN ARENT REPRE-/ SENTERENDE HAER TEGENWOORDIGHE/ WAPEN, ALS KEIJSERINNE SIJNDE, DEN/ APPEL VAN DEN TOOREN WAS EEN WE-/ RELT, GLOBE, OFTE AERTCLOOT DIE VOL' (JOURNAEL: P. 209, R. 6343-6350).

Totslot komen er in *het Journael* tekens voor waar ik de betekenis niet van heb kunnen achterhalen (zie Afbeelding 8). Ze lijken op een golfje en zijn in de transcriptie met ~ weergegeven.

AFBEELDING 8 'GRAEVINNE, DIE IONGH, SCHOON, EÏN/ OP SIJN HERDERINS ~ GEKLEET WAS/ QUAEM OP HET GELUIJT VAN HET CAS-' (JOURNAEL: P. 64, R. 1909-1911)

6.5 Spelling

In navolging van Mathijsen (2010), is de spelling overgenomen zoals in het origineel. 'Schrijffouten' kunnen een weergave zijn van de gesproken taal. Een nauwkeurige overname van de spelling is daarom voor onderzoek juist belangrijk. Duidelijke schrijffouten als woordverdubbeling en letterwisseling zijn ook overgenomen. Aaneenschrijving en loskoppeling van woorden heb ik precies overgenomen uit *het Journael*. Bij twijfel heb ik gekeken naar wat er in de tekst gebruikelijk is (zoals Mathijsen (2010: p. 383) voorstelt).

Wat nog rest om te bespreken zijn doorhalingen en onleesbare delen. De eerste worden overgenomen met een streep door het doorgehaalde woord, ~~doorhaling~~. Het transcriberen van

onleesbare delen gebeurt volgens het gebruik van het Constantijn Huygens Instituut (Mathijssen 2010: p. 294):

[xxx] onleesbare elementen, per geschat letterteken een kruis

Wanneer er delen onleesbaar zijn wordt de oorzaak aangegeven in een noot, behalve als de oorzaak een doorhaling is, dan wordt dit aangegeven met een doorhaling [~~xxx~~].

6.6 Kenmerken dagboekstijl

In *het Journael* komen drie verschijnselen voor die in de egodocumenten uit de zeventiende eeuw heel gebruikelijk zijn. Zo ontbreekt er in sommige gevallen het onderschikkend voegwoord *dat*:

'(...) een seer schoon slot toecomen-/ de den Keurvorst van Ments, [dat is] gebout/ bij den Keurvorst (...)' (Journael: p. 20, r. 595-597)

Naast het ontbreken van een voegwoord, is het ontbreken van een subject ook gebruikelijk. In dagboeken en journalen komt het vaak voor dat *ik* of *wij* ontbreekt. Dat gebeurt ook in *het Journael*:

'Den i7 dito vijt Wurzburg reijgende/ quaemen des middagh tot Mainbern,' (Journael: p. 22, r. 663-664)

Wat opvalt aan het tweede voorbeeld is dat niet alleen het subject ontbreekt, maar dat er ook gebruik wordt gemaakt van een deelwoordconstructie. Het was in zeventiende-eeuwse teksten heel normaal om deelwoordconstructies te gebruiken. Het tegenwoordig deelwoord bestaat uit het hele werkwoord met *-d* of *-de* erachter. Een deelwoordconstructie kan een onderwerp hebben in de zin of het onderwerp moet er bij gedacht worden. Daarnaast kan het onderwerp wel of geen functie hebben in de rest van de zin. Een voorbeeld van een deelwoordconstructie (passeerende) waar het genoemde onderwerp (wij) ook een functie vervult in de rest van de zin is:

'Op Amerongen, al waer wij de/ leck passeerende inde Betuwe pro-/ vincie van Gelderlant sijn geco-/ men (...)' (Journael: p. 2, r. 33-36)

Op Amerongen, waar wij, **terwijl we** de Lek **passeerden**, in de Betuwe provincie van Gelderland zijn gekomen.

Soms wordt de relatie tussen de deelwoordconstructie en de rest van de zin weergegeven met een voegwoord. Maar het kan ook zijn dat die relatie impliciet blijft, zoals in bovenstaand voorbeeld. Als je de hedendaagse vertaling bekijkt, blijkt het om een temporele relatie te gaan. Een andere relatie die uitgedrukt zou kunnen worden is een causaal verband:

Den i7 dito waren alle de winckels aldaer/ gesloten sijnde het iaer getijde van Philippus/ den vierden Koninck van Spagnien (...)' (Journael: p. i79, r. 5385-5387)

De zeventiende dito, waren alle winkels aldaar gesloten, **omdat het** het jaargetijde van Philipus de vierde koning van Spanje **was**.

Een deelwoord kan dus wel of niet een onderwerp in de zin hebben staan, dat wel of niet een functie heeft in de rest van de zin. Daarnaast wordt de relatie met de rest van de zin uitgedrukt door een voegwoord, of blijft deze impliciet.

7 Bronnen in de scriptie

- Adams, P.G. (1983): *Travel literature and the evolution of the novel*. Lexington: The university press of Kentucky.
- Algemeen letterkundig lexicon* (2012). Door G.J. van Bork, D. Delabastita, H. van Gorp, P.J. Verkruijsse en G.J. Vis. Op < www.dbnl.org>.
- Bibliopolis* [1998-2002]. 'Veilingen, gegevens over Nederlandse boekenveilingen'. <www.bibliopolis.nl> Geraadpleegd 9 juli 2014.
- Birch, D.(2009): 'Grand Tour'. In: *The Oxford Companion to English Literature* (7 ed.). [Electronische versie]
- Black, J. (2002): 'Grand tour'. In: A.C. Kors (red.). In: *Encyclopedia of the Enlightenment*. [Electronische versie]
- Brigstocke, H. (2001): 'Grand Tour'. In: *The Oxford Companion to Western Art*. Oxford University Press. [Electronische versie]
- Brodsky-Porges, E. (1981): 'The grand tour as an educational device 1600-1800'. In: *Annals of Tourism Research*, 9. pp. 585-586.
- Chilvers, I. (2009): 'Grand Tour'. In: *The Oxford Dictionary of Art and Artists* (4 ed.). [Electronische versie]
- Claessen, H.J.M. (2003): *Het verhaal van de reiziger. Over het gebruik van reisverhalen in de antropologie en de geschiedenis*. Leiden : Universiteit Leiden.
- Clarke, I.F.: 'Travellers and tourists. The grand tour'. In: *Tourism Management*, 7. pp. 135-138 [electronische versie]
- Clarke, M. & D. Clarke (2010): 'Grand Tour'. In: *The Concise Oxford Dictionary of Art Terms* (2 ed.). [Electronische versie]
- Conway, S. (2011): *Britain, Ireland, and continental Europe in the eighteenth century: similarities, connections, identities*. Oxford University Press. [Electronische versie]
- Drabble, M., J. Stringer & D. Hahn (2007): 'Grand Tour, the'. In: *The Concise Oxford Companion to English Literature* (3 ed.). [Electronische versie]
- Etymologiebank: 'huwelijk (echtverbinding; de echtelijke staat)'. [etymologiebank.nl](http://www.etymologiebank.nl) <<http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/huwelijk>>. Geraadpleegd 1 oktober 2014.
- Frank-van Westrienen, A. (1983): *De Groote Tour. Tekening van de educatiereis der Nederlanders in de zeventiende eeuw*. Proefschrift. Amsterdam: Noord-Hollandsche uitgeversmaatschappij bv.
- Friederichs Heinz F. (1970): *Die Reichsfreiherrn von Ritter zu Groenesteyn und ihre Vorfahren*. Deel 2: Das Utrechter Geslecht de Ridder 1220-1650-1730. Neustadt a.d. Aisch.

- Frijhoff, W. (1991). "Bastertspraek en dartele manieren". De Franse taal in Nederlandse mond'. In: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, 1989-1990*. Leiden: Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Op <www.dbnl.org>
- Frijhoff, W. (2010): *Meertaligheid in de Gouden Eeuw. Een verkenning*. Amsterdam: KNAW Press.
- Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, 1987-1988* (1989). E.J. Brill, Leiden.
- Loey, A. van [1964]: *Schönfelds historische grammatica van het Nederlands: Klankleer, vormleer, woordvorming*. 7e druk, Zutphen: Thieme.
- Louis Moorthamers (1986). *Bibliothèque Léon LaHaye (1e partie)*. Brussel: Louis Moorthamers.
- 'Margaretha Theresia van Spanje' (2013).
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Margaretha_Theresia_van_Spanje>. Geraadpleegd 5 juni 2014.
- Mathijsen, M.: *Naar de letter. Handboek editiewetenschappen*. Amsterdam: KNAW Press, 2010.
- Nieuw woordenboek der Nederlandsche taal*. Door: Calisch, I.M. en N.S. Calisch. H.C.A. Campagne, Tiel z.j. [1864].
- Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* (1921). Door P.C. Molhuysen en P.J. Blok (red.). Deel 5. A.W. Sijthoff, Leiden. Op <www.dbnl.org>.
- Nobels, J.M.P. (2013): *(Extra)Ordinary letters. A view from below on seventeenth-century Dutch*. Doctoral Thesis, Leiden University.
- Sijs, N. van der (2004): *Taal als mensenwerk: het ontstaan van het ABN*. Den Haag: Sdu.
- Nobels, J.M.P. & M. van der Wal (2012): 'Linking Words to Writers: Building a Reliable Corpus for Historical Sociolinguistic Research'. In: N. Langer, S. Davies & W. Vandenbussche (eds), *Language and History, Linguistics and Historiography. Interdisciplinary Approaches*, Bern etc: Lang, 343-361.
- Rutten, G.J. & M. van der Wal (2011): 'Local dialects, supralocal writing systems. The degree of orality of Dutch private letters from the seventeenth century'. In: *Written Language and Literacy* 14, 251-274.
- Rutten, G. J. & M. van der Wal (2012): 'Functions of epistolary formulae in Dutch letters from the seventeenth and eighteenth centuries'. In: *Journal of Historical Pragmatics* 13, 173-201.
- Siepman van den Berg, A. en B. Olde Meierink [1995]. 'Groenestein'. In: Olde Meierink, B. [et al.] (red.): *Kastelen en Ridderhofsteden in Utrecht*. 2e dr. Utrecht: Matrijs. pp. 205-208.
- Simons, T.A. (2013): *Ongekend 18e-eeuws Nederlands : taalvariatie in persoonlijke brieven*. Doctoral thesis, Leiden University.
- Sijs, N. van der (2004): *Taal als mensenwerk: het ontstaan van het ABN*. Den Haag: Sdu.
- Stipriaan, R. van (2007): *Het volle leven. Nederlandse literatuur en cultuur ten tijde van de Republiek (circa 1550-1800)*. Amsterdam: Prometheus.

- Towner, J. (1985): 'The grand tour. A key phase in the history of tourism'. In: *Annals of Tourism Research*, 12. pp. 297-333. [Electronische versie]
- Verhoeven, G. (2009): *Anders reizen? Evoluties in vroegmoderne reiservaringen van Hollandse en Brabantse elites (1600-1750)*. Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- Wal, M. van der (2006): *Onvoltooid verleden tijd. Witte vlekken in de taalgeschiedenis*. Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.
- Wal, M. van der & C. van Bree (2008): *Geschiedenis van het Nederlands*. [5e druk], Utrecht: Het Spectrum.
- Weijnen, A. (1966): *Nederlandse dialectkunde*. 2^e druk, Assen: Van Gorcum.
- Weijnen, A. [1968]: *Zeventiende-eeuwse taal*. 5^e druk, Zutphen : Thieme.
- Willemys, R. (1979): *Het niet-literaire Middelnederlands: een leerboek met bloemlezing*. Assen: Van Gorcum; Brugge: Orion.
- WNT: *Het Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Instituut voor Nederlandse Lexicologie.
Geraadpleegd via de Geïntegreerde TaalBank: <gtb.inl.nl>.

8 *Het Journael*

- 1 Journael
- 2 Van mijne reijse door
- 3 Duytslant, ende Jtalien,
- 4 naer Vranckrijck
- 5
- 6 A^o. i666 en i667
- 7 >>
- 8 i.
- 9 Journael
- 10 Van mijn reijse door
- 11 Duytslant, eñ³³ Jtalien
- 12 naer Vranckrijck.
- 13
- 14 Den i Junij i666 nieuwe stijl³⁴ heb-
- 15 be ick mijn reijs aengevangen met
- 16 mijn Oom de Ridder van Groenesteijn,³⁵
- 17 uijt geleijt wordende, door mijn Moij
- 18 De Ridder,³⁶ ende mijn Oom van Berck-
- 19 keurode,³⁷ ende nemende de wegh eerst
- 20 met een backwagen³⁸ naer het huijs
- 21 te Bommel. Doch vermits eenige
- 22 strubbelingh met den opsiender³⁹ van
- 23 de wagens, sijn wij laet uijtgereden
- 24 eñ hebben eerst aengedaen de Ridder
- 25 hof-stadt Groenesteijn,⁴⁰ in Neder-
- 26 langbroeck, om al daer van de
- 27 Vrinden afscheijt te nemen van
- 28 waer (ons ontnuchtterdt, eñ af-
- 29 gescheijt genomen hebbende) wij
- 30 voortgereden sijn door Overlangbroeck
- 31 >>

³³ eñ: Ende.

³⁴ *nieuwe stijl*: Gregoriaanse tijdrekening, zoals we die heden ten dage kennen.

³⁵ *Oom de Ridder van Groenesteijn*: Een man uit het geslacht De Ridder van Groenestein, verdere informatie over 'Oom de Ridder van Groenesteijn' is niet achterhaald.

³⁶ *Moij De Ridder*: Tante van de auteur: Moei: 'Eerst is moei een naam voor de tante die zuster is van de moeder, doch het is daarna ook toegepast op de zuster van den vader, ten slotte op de vrouw van den oom' (WNT). Verdere informatie over 'Moij De Ridder' is niet achterhaald.

³⁷ *Oom van Berckkeurode*: Wellicht Dirk IV, Dirk Ferdinand van Grijpestein en Berkenrode (1624-1705) (zie: Friederichs Heinz 1970, pp. 79-80)-

³⁸ *backwagen* (bakwagen): Een soort rijtuig.

³⁹ *opsiender*: Opziener.

⁴⁰ *Ridder hof-stadt Groenesteijn*: Groenestein ligt bij Langbroek in de huidige gemeente Wijk bij Duurstede en was eigendom van familie De Ridder. Vandaar de volledige naam De Ridder van Groenesteijn. Het kasteel was in 1666 eigendom van Agidius (Gilles) III de Ridder van Groenestein (1594-1667), maar hij woonde er op dat moment waarschijnlijk niet. Tegenwoordig zijn alleen de gracht en het poortgebouw nog aanwezig. (zie: Friederichs Heinz 1970, pp. 64; Siepman van den Berg & Olde Meierink [1995] pp. 205-208).

32 2.
33 Op Amerongen, al waer wij de
34 leck⁴¹ passeerende inde Betuwe pro-
35 vincie van Gelderlant sijn geco-
36 men, ende onse wegh langhs den
37 hogendijck vervolgende sijn wij
38 des middaghs tegens over Rhenen
39 (t' welck een van de vijf steden
40 vant' sticht van Vijtrecht⁴² is) komen
41 eten van waer men tegen over siet
42 een schoone kerck, eñ toren van
43 de stadt, als mede het hof, t' welck
44 den gewesen Koninck van Boheme⁴³
45 den Pals Grave⁴⁴ heeft doen timmeren,
46 naer den eten sijn wij de Betuwe
47 dwars door gepasseert comende
48 aen de riviere de Wael, wiens hogen
49 dijck langhs rijdende sijn wij des
50 s' avonts gecomen tot Lent, tegen
51 over de stadt Nimmege,⁴⁵ alwaer de
52 stercke schans Knotsenburgh⁴⁶ leijt
53 die Nimwegen commandeert, eñ
54 van waer men de stadt Nimmegen
55 siet leggen tegen een hogen bergh, eñ
56 het Casteel Valck hof⁴⁷ op een
57 bergh, het welcke geseijt wordt
58 ten tijde van Julius Cesar gebouwt
59 >>
60 3.
61 Te sijn, tegens den donckeren sijn
62 wij op het huijs te Bemmelen geco-
63 men al waer wij.
64 Den 2 dito smorgens gerust hebben,
65 rijdende des naer middaghs tot bij
66 Nimmegen.
67 Den 3 dito des morgens sijnde Hemel-

⁴¹ *leck* (Lek): Lek, rivier in Nederland. Het overgestoken deel heet tegenwoordig Nederrijn en gaat vanaf Wijk bij Duurstede over in de rivier Lek.

⁴² *t' sticht van Vijtrecht*: Het sticht van Utrecht, tevens 'Het Sticht' genoemd. Met een sticht wordt hier een 'bisdom' bedoeld (WNT).

⁴³ *Koninck van Boheme*: Leopold I, Leopold Ignatius Joseph Balthasar Felician (1640-1705) was in 1666 Koning van Bohemen. Daarnaast was hij van 1658 tot 1705 Rooms-Duitse Keizer en trouwde hij in 1666 Margaretha Theresia (1651-1673) (zie: noot 544: *nieuwe Keijserinne*; 'Keizer Leopold I' 2014; 'Lijst van heersers van Bohemen' 2013).

⁴⁴ *Pals Grave* (paltsgraaf): Hofambtenaar van een Duitse Keizers die in een paleis en het bij behorende gebied (Palts) hun plaatsvervanger is.

⁴⁵ *Nimmege, Nimmegen, Nimwegen*: Nijmegen, Nederland.

⁴⁶ *schans Knotsenburgh* (fort Knodsenburg): Een verschansing of schans is een verdedigingswerk.

⁴⁷ *Casteel Valck hof*: Kasteel Valkhof.

68 vaerts dagh, sijn wij naer Huessen⁴⁸
69 gereden, om aldaer een solemnele
70 misse⁴⁹ te horen, als sijnde onder het
71 Hertoghdom van Cleve,⁵⁰ t' welck
72 onder het Roomsche rijck is sorte-
73 rende,⁵¹ doch den Keurvorst⁵² van Bran-
74 denburgh⁵³ toebehorende. tegens den
75 middagh sijn wij weder tot Bemmell
76 gekeert.⁵⁴
77 Den 4. dito naer dat het afgescheijt ge-
78 nomen was, sijn mijn Moij De Ridder,
79 ende mijn Oom van Berckenrode,
80 van Bemmell wederom naer Vijtrecht
81 vertrocken, dien selven⁵⁵ morgen sijn
82 wij naer Nimmegen gevaeren om de
83 Fransche troepen uijt de vereenigde
84 Provincien kerende⁵⁶ naer Vrankrijck,
85 bij Nimmegen de Wael te sien passeren,
86 doch in Nimmegen sijn wij niet gegaen
87 vermits⁵⁷ de Pest. Des Avonts sijn wij
88 >>
89 4.
90 Weder tot Bemmell gekeert alwaer
91 Den 5 Dito gerust hebbende: sijn wij den
92 sesden smorgens vroegh met een aken⁵⁸
93 de Wael af tot voor de poort van
94 Nimmegen gevaren, alwaer com-
95 pagnie⁵⁹ van twe persoonen gevonden
96 hebbende, hebben wij een hollantsche
97 backwagen gehuert tot Bon⁶⁰ toe, eñ
98 sijn dien selven morgen vertrocken
99 passerende het stedeken Cranenburgh⁶¹
100 eñ comende des middagh aen de Linden

⁴⁸ *Huessen*: Huissen, Nederland.

⁴⁹ *solemnele misse* (solemneel): Plechtige mis.

⁵⁰ *Hertoghdom van Cleve*: Hertogdom Kleef, bevatte gebieden uit het huidige Duitsland en Nederland.

⁵¹ *sorterende* (sorteeren): Ondergeschikt zijn.

⁵² *Keurvorst*: Een vorst in het Roomsche Rijk die de Roomsche Koning mocht kiezen.

⁵³ *Keurvorst van Brandenburg*: Frederik Willem I van Brandenburg (1620-1688) was van 1640 tot 1688 keurvorst van Brandenburg (zie: 'Frederik Willem I van Brandenburg' 2014; 'Lijst van heersers van Brandenburg' 2013).

⁵⁴ *tot Bemmell gekeerd*: Naar Bemmell teruggekeerd.

⁵⁵ *dien selven*: Diezelfde.

⁵⁶ *kerende*: Terugkerende.

⁵⁷ *vermits*: Vanwege.

⁵⁸ *aken* (aak): 'Groot, platbodemd, hoog opgeboeid lastschip op den Beneden-Rijn in gebruik' (WNT).

⁵⁹ *compagnie*: Gezelschap.

⁶⁰ *Bon*: Bonn, Duitsland.

⁶¹ *Cranenburgh*: Kranenburg, Duitsland.

101 Boom⁶² voor de stadt Cleef,⁶³ alwaer
 102 wij een processie⁶⁴ sagen, als mede het
 103 Paleijs, al waer doen ter tijt gelo-
 104 geert waren den Keurvorst, en Keur-
 105 vorstinne van Brandenburgh,⁶⁵ de
 106 Prince, en Princesse van Anhalt,⁶⁶ als
 107 mede de Princesse Doewagere van
 108 Orangie,⁶⁷ met de prinsesse Maria⁶⁸
 109 haer dochter, aldaer gecomen om
 110 te trouwen met den Hertogh van
 111 Simmeren⁶⁹ uijt den huijse van den Pals
 112 Grave aen den Rijn, welcken Prin-
 113 cessen te water naer Cleef komen
 114 de, wij hebben sien passeren voor bij
 115 de stadt Nimmegen met twe a drie
 116 >>
 117 5.
 118 Schoone Jachten, de welcke int'
 119 voor bij passeren soo van de stadt
 120 Nimmegen, als de Schans Knotsen-
 121 burgh daer tegen over gelegen met
 122 het losbranden van het kanon be-
 123 groet wierden.⁷⁰ Buijten de stadt sagen
 124 wij de diergarde⁷¹ van den Hertogh
 125 alwaer onder anderen sagen eenige
 126 buffelen, waer van twe int' water
 127 baiden.⁷² Voorder⁷³ sagen wij aldaer

⁶² *Linden Boom*: Wellicht de Lindenboom die De Vries (1698) besprak: 'Buyten dese Poort [De Haegsche Poort], vertoont sich een vraye breede Straet-wegh, beplant aen beyde de Zyde met Jonge Lindeboomen en ten eynde van dien Wech, heeft men dien soo over al bekende Cleefsche Lindenboom, wel een Recht pronck Juweel van dese stadt, syn Ouderdom, als mede syn Bepooter, syn meer uyt Gissinge, dan naer Waerheyt. Desen Boom heeft drie Verdeelingen off Uytspydningen, waer van de onderste breedt, de volgende twee smalder op gaen (...)' (pp. 40-41).

⁶³ *Cleef*: Kleef, Duitsland.

⁶⁴ *processie*: Een optocht van geestelijken en gelovigen.

⁶⁵ *Keurvorstinne van Brandenburgh*: Louise Henriëtte van Nassau (1627-1667) was de vrouw van Frederik Willem I van Brandenburg (1620-1688) (zie: noot 53: *Keurvorst van Brandenburgh*; 'Frederik Willem I van Brandenburg' 2014).

⁶⁶ *Prince, en Princesse van Anhalt*: Johan George II van Anhalt-Dessau (1627-1693) en zijn vrouw Henriëtte Catharina van Oranje (1637-1708). Hij regeerde van van 1660 tot 1693 over Anhalt-Dessau (zie: 'Henriëtte Catharina van Oranje' 2013; 'Johan George II van Anhalt-Dessau' 2013).

⁶⁷ *Princesse Doewagere van Orangie*: Amalia van Solms (1602-1675) was douairière ('Weduwe die eene douarie bezit en vervolgens: weduwe van aanzienlijken stand' (WNT)) Frederik Hendrik van Oranje (1584-1647) (zie: 'Amalia van Solms' 2013; 'Frederik Hendrik van Oranje' 2014).

⁶⁸ *princesse Maria*: Maria van Nassau (1642-1688) is de dochter van Amalia van Solms (1602-1675) en Frederik Hendrik (1584-1647) (zie: noot 67: *Princesse Doewagere van...*), en jongere zus van Louise Henriëtte (1627-1667) (zie: noot 65: *Keurvorstinne van Brandenburgh*) en Henriëtte Catharina (1637-1708) (zie: noot 66: *Prince, en Princesse...*; 'Amalia van Solms' 2013).

⁶⁹ *Hertogh van Simmeren*: Lodewijk Hendrik Maurits van Palts-Simmern (1640-1674) trouwde op 23 september 1666 met Maria van Nassau (1642-1688) (zie: noot 68: *princesse Maria*; 'Lodewijk Hendrik Maurits van Palts-Simmern' 2014).

⁷⁰ *wierden*: Werden.

⁷¹ *diergarde*: Dierentuin, dierenverzameling.

⁷² *baiden*: Baadden.

⁷³ *Voorder*: Verder, voorts.

128 schoone fonteijn wercken, onder
 129 ander een pallas van Marmer,⁷⁴ die
 130 de stadt van Amsterdam aen prins
 131 Maurits van Nassouw stadthauder
 132 vant' Cleefslant⁷⁵ vereert⁷⁶ hadt, geesti-
 133 meert⁷⁷ op i2000 guldens. Oock
 134 siet men daer door een glaesken diver-
 135 se gemeubeleerde camers onder
 136 den bergh, doch is maer perspec-
 137 tive,⁷⁸ eñ voor de leus.⁷⁹ Mede is daer
 138 een bergh waer in men het ijs met stroij
 139 gedeckt sijnde een gantsche somer
 140 conserveert,⁸⁰ wij naemen wat mede
 141 in een neusdoeck,⁸¹ eñ coelde onse
 142 wijn daer in, des naer de middaghs
 143 passeerde wij dicht, voor bij het stedek
 144 >>
 145 6 .
 146 Het stedeken Calker⁸² leggende in
 147 een leeghte,⁸³ eñ hebbende een stercke
 148 Citadelle:⁸⁴ Des Avons het Clooster
 149 Marienboom gepasseert hebbende
 150 sijn wij tot Santen⁸⁵ gearriveert
 151 logerende tot⁸⁶ ons neef de Jonge
 152 Canonick,⁸⁷ en officiael⁸⁸ aldaer, eñ
 153 anders logeert men inde stock visch
 154 Den 7 dito des morgens aldaer ge-
 155 sien hebbende de schoone kercke,
 156 eñ twe torens van Harssteen,⁸⁹ sijn
 157 wij vertrocken ende des mor-

⁷⁴ *pallas van Marmer*: Het gaat hier over 'de fonteinsculptuur van de godin der wijsheid Pallas Athene' (zie: Museumkurhaus.de).

⁷⁵ *prins Maurits van Nassouw stadthauder vant' Cleefslant*: Johan Maurits van Nassau-Siegen (1604-1679) regeerde van 1623 tot 1679 over Nassau-Siegen (zie: 'Johan Maurits van Nassau-Siegen' 2013).

⁷⁶ *vereert*: Geschonken.

⁷⁷ *geestimeert*: Geschat.

⁷⁸ *perspective* (perspectief): Verrekijken; of wellicht: 'Zeker kijkspel: eene soort van kijkkast waarin men op verschillende afstanden afbeeldingen heeft aangebracht welke een perspectivisch beeld vormen, dat soms met eene kaars wordt verlicht' (WNT).

⁷⁹ *voor de leus*: 'Voor 't uiterlijk, voor den schijn, niet in ernst' (WNT).

⁸⁰ *een bergh waer in men het ijs met stroij gedeckt sijnde een gantsche somer conserveert*: IJshuijs, IJskelder.

⁸¹ *neusdoeck*: Zakdoek.

⁸² *Calker*: Kalkar, Duitsland.

⁸³ *leeghte* (laagte): 'Een laag punt, een laag gelegen terrein, een laag gedeelte, en derg[elijke]' (WNT).

⁸⁴ *Citadelle* (citadel): Een versterkingwerk van een stad, die voor versterking zorgt.

⁸⁵ *Santen*: Xanten, Duitsland.

⁸⁶ *tot*: Bij.

⁸⁷ *ons neef de Jonge Canonick*: Verdere informatie over 'ons neef de Jonge Canonick' is niet achterhaald.

⁸⁸ *officiael*: Priester in de rooms-katholieke kerk; of ambtenaar die de geestelijke rechtspraak regelt.

⁸⁹ *Harssteen* (hardsteen): 'In toepassing op gehouwen steen (bergsteen)' (WNT).

158 gens gepasseert Rijnberck⁹⁰ een
159 stercke plaetse⁹¹ horende onder
160 het Ceurvorst⁹² van Ceulen
161 doch nu ter tijt beset met garni-
162 soen van de Staten van de seven ge-
163 vnieerde provintien, ende hebben
164 ons middagh mael gehouden tot Jan
165 van Dorsten een herberge gelegen in
166 het graefschap Moencs⁹³ tusschen
167 Rijnberck, en Oordingen⁹⁴ toecomen-
168 de den Prince Van Orangie.⁹⁵ Des
169 naer middaghs tot Oordinge een
170 een kleijn stedeke vervarst⁹⁶ heb-
171 bende, ende vervolgens Dusseldorp⁹⁷
172 >>
173 7.
174 Aende linckerhant aende over-
175 sijde van den Rijn hebbende laeten
176 leggen, sijn wij des avonts tot Nuijs⁹⁸
177 gearriveert, sijnde een proper⁹⁹ ste-
178 deken toecomende¹⁰⁰ den Ceurvorst
179 van Ceulen,¹⁰¹ aldaer logerende tot
180 de postmeester¹⁰² int' schip.
181 Den 8 dito des morgens sijn wij ge-
182 passeert een bosch genaempt, stutti-
183 ens¹⁰³, tusschen Nuijs voorschreven, eñ
184 Sons,¹⁰⁴ alwaer het seer periculeus¹⁰⁵
185 was vermits acht dagen te voren
186 aldaer gespolieert¹⁰⁶ was, eñ dien dagh

⁹⁰ *Rijnberck*: Rheinberg, Duitsland.

⁹¹ *stercke plaetse* (plaatst): 'Als benaming voor eene versterkte stad, eene vesting' (WNT).

⁹² *Ceurvorst⁹²* (keurvorstendom): 'Gebied van een keurvorst' (WNT).

⁹³ *graefschap Moencs*: Graafschap Moers, Duitsland.

⁹⁴ *Oordinge(n)*: Uerdingen, Duitsland. Dit is een stadsdeel van Krefeld.

⁹⁵ *Prince van Orangie*: Willem Hendrik van Oranje (1650-1702) was van 1650 tot 1702 regent van het graafschap Moers (zie: 'Vorstendom Moers' 2013; 'Willem III van Oranje' 2014).

⁹⁶ *vervarst* (ververschen): Voorzien van voedsel, dranken, koelte en rust.

⁹⁷ *Dusseldorp*: Düsseldorf, Duitsland.

⁹⁸ *Nuijs*: Neuss, Duitsland.

⁹⁹ *proper*: 'Keurig, in de puntjes verzorgd, en vervolgens ook, in een meer algemeen prijzenden zin, fraai, sierlijk, lief' (WNT).

¹⁰⁰ *toecomende* (toekomen): 'Ten deel of te beurt vallen, gegeven worden, toevallen' (WNT).

¹⁰¹ *Ceurvorst van Ceulen*: Maximiliaan Hendrik van Beieren (1621-1688) werd ook wel Maximiliaan Hendrik van Wittelsbach genoemd en was van 1650 tot 1688 aartsbisschop-keurvorst van Keulen (zie: 'Maximiliaan Hendrik van Beieren' 2014).

¹⁰² *postmeester*: Beheerder van het postkantoor en de paardenposterij. Zo'n paardenposterij is een postdienst waarbij gebruik wordt gemaakt van paarden. Veel reizigers reisden mee met een postkoets. De auteur en zijn oom maakten waarschijnlijk gebruik van de paarden van deze postmeester.

¹⁰³ *stuttiens*: Verdere informatie over 'stuttiens' is niet achterhaald.

¹⁰⁴ *Sons*: Zons, Duitsland.

¹⁰⁵ *periculeus*: Gevaarlijk, onveilig, dreigend.

¹⁰⁶ *gespolieert* (spolieeren): Plunderen.

187 drie vande hantdadigers¹⁰⁷ mosten¹⁰⁸
 188 hangen hebbende met haer maets
 189 om de galge gedobbelt,¹⁰⁹ tot welcken
 190 eijnde wij de magistraet¹¹⁰ van Sons
 191 naer den Hartogh¹¹¹ Van Nieuburgh¹¹²
 192 sagen rijden om de iustitie¹¹³ bij te woo-
 193 nen, welcken Hartogh al doens¹¹⁴ sich
 194 onthielt¹¹⁵ tusschen Nuijs, en het voor-
 195 schreve bosch op den bodem van het
 196 lant van Gulick¹¹⁶ op een huijs van
 197 plaisanse,¹¹⁷ dat nieuw dede bou-
 198 wen om de reijger iacht aldaer te
 199 exerceren,¹¹⁸ sijde dat mael, om de
 200 >>
 201 8.¹⁰
 202 Om de pest uijt Dusseldorp ge-
 203 retireert¹¹⁹ met sijn gansche hof.
 204 Jn dit voorschreven bosch gingen
 205 wij al te samen bij de wagen te
 206 voet met ons geweer in de
 207 hant, het bosch gepasseert sijnde
 208 lieten wij Sons aende lincker
 209 hant leggen, ende des middaghs tot
 210 Merum¹²⁰ gegeten hebbende quamen
 211 naer den eten bij de stadt van Coln,¹²¹
 212 alwaer wij om de pest niet
 213 wilden ingaen, maer reden buijten
 214 om dicht bij de wallen latende
 215 de stadt aende linckerhant, om de
 216 welke wij meer als een vre lan-
 217 gens reden eer wij bij de poort
 218 quamen, waer door men naer Bon

¹⁰⁷ *hantdadigers* (handdadiger): Misdadiger.

¹⁰⁸ *mosten*: Moesten.

¹⁰⁹ *om de galge gedobbelt* (dobbelen; om of tegen de galg dobbelen): 'Groot gevaar lopen aan de galg te komen' (WNT).

¹¹⁰ *magistraet* (magistraat): 'Een overheidspersoon (...) sedert de 19de eeuw [komt] het woord ook voor met de bet[ekenis] rechterlijk ambtenaar' (WNT).

¹¹¹ *Hartogh*: Hertogh.

¹¹² *Hartogh Van Nieuburgh*: Filips Willem (1615-1690) was van 1653 to 1690 Hertog van Neuburg (zie: 'Filips Willem van de Palts' 2014; 'Vorstendom Palts-Neuburg' 2013).

¹¹³ *iustitie* (justitie): (Dood)vonnis.

¹¹⁴ *al doens* (alsdoen, alstoen): 'In dien tijd, destijds' (WNT).

¹¹⁵ *sich onthielt* (zich onthouden): Verbleef.

¹¹⁶ *het land van Gulick*: Het hertogdom Gulik (zie: 'Hertogdom Gulik' 2014).

¹¹⁷ *huijs van plaisanse* (huis of hof van plaisance): Buitenverblijf. 'Is vertaling van fr. maison-, jardin de plaisance, lusthuis, luthof'. Een luthof is een ontspanningstuin.

¹¹⁸ *exerceren* (exerceeren): 'Uitvoeren' (WNT).

¹¹⁹ *geretireert* (retireeren): Gevlucht.

¹²⁰ *Merum*: Verdere informatie over 'Merum' is niet achterhaald.

¹²¹ *Coln*: Keulen (Duits: Köln), Duitsland.

219 reijt, comende bij de voorschreve
 220 stadt sagen wij van verre, veel hut-
 221 ten, eñ baracken¹²² opgerecht voor de
 222 pestige menschen, het welck mise-
 223 rabelijck om sien was, de meuren
 224 van de stadt sijn hoogh eñ schoon,
 225 gebouwt van harde steen, en sagen
 226 veel kercken, en toornen,¹²³ soo dat wij
 227 wel konden oordeelen die stadt groot,
 228 >>
 229 8.^{2.0.}
 230 Ende schoon te sijn. Tegens den
 231 avont quamen wij tot Goetdorp¹²⁴
 232 alwaer vervarst hebbende qua-
 233 men wij slaepen tot Wijsselingh¹²⁵ een
 234 dorp gelegen aen den Rijn slipen¹²⁶ in
 235 de swaen.
 236 Den 9 dito des smorgens sijn vroegh
 237 voor de stadt Bon gearriveert sijnde
 238 de residentie van de Keurvorst Van
 239 Ceulen, daer als voorschreven wij
 240 om de pest van gelijcken nietingin-
 241 gen, maer buijten om reden langens
 242 de vesten¹²⁷ die seer hoogh, en van
 243 harde steen op gebouwt waren,
 244 sijnde de stadt mede tamelijck
 245 groot, alhier hebben wij een karre
 246 gehuert tot Coblents¹²⁸ toe, en sijn dien
 247 selven morgen vertrocken latende aen
 248 de slincker¹²⁹ hant leggen over den Rijn
 249 de Abdije Zijburgh,¹³⁰ als mede de
 250 seven bergen¹³¹ die seer hoogh sijn en verre
 251 konnen gesien worden. Des middagh
 252 quamen wij eten int' weder incomen
 253 vant' Hertoghdom van Gulick in
 254 een herberge gelegen aen de Rijn, al-
 255 waer wij droncken een excellenten

¹²² *baracken* (barak): 'Veldhospitaal voor soldaten, en ook in ruimeren zin: gebouw, geschikt en bestemd tot het verplegen van zieken, vooral van lijdens aan besmettelijke ziekten' (WNT).

¹²³ *toornen*: Torens.

¹²⁴ *Goetdorp*: Godorf, Duitsland.

¹²⁵ *Wijsselingh*: Wesseling, Duitsland.

¹²⁶ *slipen*: Sliepen.

¹²⁷ *vesten* (vest): 'Wal of muur om een stad. Meestal gebruikt in het mv. als coll[ectief] begrip' (WNT).

¹²⁸ *Coblents*: Koblenz, Duitsland.

¹²⁹ *de slincker* (des linker): De linker.

¹³⁰ *Abdije Zijburgh*: Een abdij in Siegburg, Duitsland.

¹³¹ *de seven bergen*: Siebengebirge (net onder Bonn), Duitsland.

256 >>
 257 9.i.0
 258 Blekert rijnschen wijn,¹³² sijnde van
 259 de weerdts sijn eijgen gewas. wij
 260 aten aen een fonteijn gelegen op het
 261 scheijts¹³³ tusschen het lant van Ceu-
 262 len, en Gulick. tegen over de her-
 263 berge leijt een eijlant in den Rijn, in
 264 het welcke is het adelijcke Jof-
 265 frauwe Clooster genaempt Non-
 266 neweert, het welck seer verma-
 267 kelijck om aensien is. aende sijde
 268 van de herberge leijt een vervallen
 269 Casteel dat een Keurvorst van Ceu-
 270 len Truxis¹³⁴ hadde laten bouwen om
 271 de nonnekens te verspieden int'gaen
 272 rusten, en opstaen (als sijnde geweest
 273 een grooten Liefhebber) die oock
 274 daer naer wilde trouwen, het welck
 275 veel troubelen¹³⁵ daer in het landt
 276 veroorsaecte, Voort reijdende
 277 bij, en tusschen bergen van leijen,¹³⁶ en den
 278 Rijn verstonden, dat dien selven mor-
 279 gen de troupen van de Vorst van Nieu-
 280 burgh, die daer ontrent¹³⁷ geinquaer-
 281 tiert¹³⁸ waren een karre geplondert¹³⁹
 282 hadden, waerom op ons hoede waren
 283 en sagen een schoon Casteel, leggende
 284 >>
 285 9.2.0
 286 Op een hogen bergh aen den Rijn, toe-
 287 comende den Abt van Zijburgh, en
 288 sijn komen slapen tegens over Hamer-
 289 steijn,¹⁴⁰ alwaer men noch siet de rui-
 290 nen van een Casteel boven uijt een rots
 291 gebouwt sijnde geweest, en bij de

¹³² *Blekert rijnschen wijn* (Bleekerd): Bleke rode wijn. 'Waarschijnlijk gevolgd naar h[oog]d[uitse] *bleichart, bleichert*' (WNT).

¹³³ *het scheijts*: De afscheiding.

¹³⁴ *Keurvorst van Ceulen Truxis*: Waarschijnlijk Gebhard Truchsess van Waldburg-Trauchburg (1547-1601). Deze roomskatholiek bekeerde tot het protestantisme toen hij trouwde met de protestandse Agnes von Mansfeld-Eisleben (1551-1637). Zijn doel werd Keulen protestants te maken, wat Leidde tot de Keulse oorlog (zie: 'Agnes von Mansfeld-Eisleben' 2013; 'Gebhard Truchsess von Waldburg' 2014; 'Keulse Oorlog' 2014).

¹³⁵ *troubelen*: Opschudding, onrust.

¹³⁶ *bergen van leijen*: Bergen van lei.

¹³⁷ *daer ontrent*: Daar rondom, daar in de buurt.

¹³⁸ *geinquaetiert* (inkwartieren): Verbleven.

¹³⁹ *geploneert*: Geplunderd.

¹⁴⁰ *Hamersteijn*: Hammerstein, Duitsland.

292 Lotherinsche¹⁴¹ gepossedeert,¹⁴² doch
293 door de laeste¹⁴³ vredens tractaten
294 gedemolieert.¹⁴⁴ Men seijde ons dat
295 de helft vant' stedeken Hamersteijn
296 uijtgestorven was van de pest, eñ noch
297 duerde,¹⁴⁵ aldaer sagen wij bij nacht
298 gelijk als vier¹⁴⁶ door de lucht swer-
299 men, waer van seer verwondert wa-
300 ren sonderlingh¹⁴⁷ in tijt van pest, doch
301 ons daer op ondervragende ver-
302 stonden het vliegen waren, die in de
303 nacht sich als vier vertoonden, al-
304 hier mosten de schepen van Ceulen ko-
305 mende quarantine doen¹⁴⁸ vermits
306 de pest, en hadden de schippers aen den
307 ouver¹⁴⁹ van de revier¹⁵⁰ stroije hutten ge-
308 maect om aen lant in te verblijven,
309 doch hadden wij dat van te voren
310 geweeten, wij souden onse reijs in de
311 nacht noch vervoordert¹⁵¹ hebben om
312 >>
313 i0.
314 Het gevaer van de pest te evi-
315 teren.¹⁵²
316 Den i0 dito des morgens vroegh sijn
317 wij voorbij Andernach¹⁵³ gereden niet
318 incomende om de pest dan scheen
319 het een proper stedeken te sijn. voort
320 rijdende quamen wij aen den wijssen
321 ofte witten tooren¹⁵⁴ toecomende den
322 Keurvorst van Trier,¹⁵⁵ eñ alsoo gehe-
323 ten om dat daer een grooten wijssen
324 ofte witten toren is. hier mosten wij

¹⁴¹ *Lotherinsche*: Lotharings, inwoners van Lotharingen

¹⁴² *geposseert* (possideeren): Bezitten.

¹⁴³ *laeste*: Laatste.

¹⁴⁴ *gedemolieert* (demolieren): Gesloopt.

¹⁴⁵ *noch duerde*: Noch voortduerde. Hamersteijn werd nog steeds getroffen door de pest.

¹⁴⁶ *vier*: Vuur.

¹⁴⁷ *sonderlingh*: In het bijzonder.

¹⁴⁸ *quarantaine doen* (in quarantine verblijven): Schepen moesten, in tijden van een epidemie, een bepaalde periode geïsoleerd blijven, zodat mogelijk besmette schepen een ziekte niet in de haven zouden verspreiden.

¹⁴⁹ *ouver*: Oever.

¹⁵⁰ *revier*: Rivier.

¹⁵¹ *vervoordert*: Vervolgd.

¹⁵² *eviteren* (eviteeren): Vermijden.

¹⁵³ *Andernach*: Andernach, Duitsland.

¹⁵⁴ *wijssen ofte witten tooren*: Weißenthurm, Duitsland.

¹⁵⁵ *Keurvorst van Trier*: Karel Kaspar van der Leyen (1618-1676) was van 1652 tot 1676 de Keurvorst van Trier (zie: 'Karl Kaspar von der Leyen' 2014).

325 onse paspoorten van gesontheit¹⁵⁶ toonen
326 voort reijdende door een lange rech-
327 te wegh van note boomen lieten aen
328 de rechter hant leggen een schoon Cas-
329 teel, ofte lusthuijs van den Keurvorst
330 van Trier, gebouwt op de manire
331 vant' huijs te Heemstede int' sticht
332 van Vijtrecht. Tusschen Bon en Ander-
333 nach sietman op de rivier aen weder
334 sijde veel schoone dorpen en vlecken¹⁵⁷
335 waer van de daken van de huijsen alle
336 met leijen gedeckt sijn, de welcke
337 aldaer van de bergen van boven naer
338 onder laten rollen, eñ beneden wor-
339 den de besten, eñ blauwsten uijtgesocht
340 >>
341 ii.
342 Ende berijjt. Over den Rijn Leijt
343 mede een proper eñ net stedeken ge-
344 naemt Lints.¹⁵⁸ Tegens den middagh
345 quamen wij tot Coblents een bequae-
346 me¹⁵⁹ stadt toecomende den Ceurvorst
347 van Trier voor de stadt passeerde
348 wij de rivier de Moesel¹⁶⁰ (die daer
349 voor bij vloet,¹⁶¹ eñ vaerbaer is) over een
350 schoone steene brugge, eñ gongen¹⁶² lo-
351 geeren in den gulden bock. Aldaer en
352 is niet¹⁶³ veel raers¹⁶⁴ te sien als het loge-
353 ment van de duijtsche Heeren des naer
354 middagh passeerden wij den Rijn (die
355 daer mede van de andere sijde van de
356 stadt voor bij vloet) met een schips
357 brugge,¹⁶⁵ eñ gongen langes de voor stadt
358 naer het Casteel Hamersteijn, alwaer

¹⁵⁶ *paspoorten van gesontheit*: In de tijd van de pest hadden reizigers een bewijs van goede gezondheid nodig om landen, gebieden of steden binnen te komen.

¹⁵⁷ *vlecken* (vlek): 'Verzameling van huizen in straten afgedeeld, doch kleiner dan eene stad; plattelandsgemeente' (zie: Nieuw woordenboek der Nederlandsche taal).

¹⁵⁸ *Lints*: Linz am Rhein, Duitsland.

¹⁵⁹ *bequame*: Mooie.

¹⁶⁰ *Moesel*: Moezel, rivier in Duitsland.

¹⁶¹ *vloet* (vloeien): Stromen.

¹⁶² *gongen*: Gingen.

¹⁶³ *en ... niet*: Niet. Tweeledige negatie.

¹⁶⁴ *raers*: Bijzonders.

¹⁶⁵ *schips brugge* (Schipbrug): 'Brug over naast elkander liggende verankerde schepen geslagen' (WNT).

359 *commandeerden*¹⁶⁶ *den Oversten Leijen*¹⁶⁷
 360 Oom van ons neef Joncker¹⁶⁸ Steven De
 361 Ridder van Groenesteijns¹⁶⁹ Capitieijn
 362 van de garde¹⁷⁰ van de Ceurvorst van
 363 Maints¹⁷¹ tweede huijsvrouw:¹⁷² genaemp[+t]
 364 Anna Catharina van Schoonbron,¹⁷³
 365 nichte germain¹⁷⁴ van den tegenwoordig[+e]
 366 Ceurvorst Van Maints Johannes
 367 Philippus Van Schoonbron. Welcken
 368 >>
 369 i2.
 370 Oversten als sijnde mede na, maedt
 371 schap van de Ridderen¹⁷⁵ die den voor-
 372 schreven onsen neef geprocreeert¹⁷⁶
 373 heeft bij Joffrouw Anna Norsula
 374 van Swalbach¹⁷⁷ sijn hogh E^{d.178} eerste
 375 huijsvrouw, heeft ons het Casteel
 376 rontom laeten sien,¹⁷⁹ beschoncken,¹⁸⁰ en
 377 versocht aldaer te logeren. Dit Cas-
 378 teel is gebouwt boven uijt¹⁸¹ een rots
 379 leijt vlack aen den Rijn tegen over den
 380 mont van de rivier de moesel, soo
 381 dat niet alleen de stadt, maer oock de
 382 passagie van beijde de rivieren Rijn,
 383 ende Moesel commandeert. Bene-
 384 den aen de voet vant' Casteel leijt

¹⁶⁶ *commandeerden* (commandeeren): Bevelvoeren.

¹⁶⁷ *Oversten Leijen*: Bevelhebber Leijen; Wellicht een familielid van Karel Kaspar van der Leyen (1618-1676) (zie: noot 155: *Keurvorst van Trier*).

¹⁶⁸ *Joncker* (Jonchere): (Nog niet geridderde) jonge edelman.

¹⁶⁹ *Steven De Ridder van Groenesteijn*: Stephan de Ridder van Groenestein (1610-1657) was aanvoeder van de lijfwacht van verschillende keurvorsten, waaronder de keurvost van Mainz (zie: 'Anna Ursula von...' [z.j.]; Siepman van den Berg & Olde Meierink [1995] pp. 205-208)

¹⁷⁰ *Capiteijn van de garde* (Capitein; Garde): 'Hoofdman (...), bevelhebber, aanvoeder' (MWN) van de 'wacht van krijgsliden, met de bescherming van 's vorsten persoon belast; vorstelijke lijfwacht' (WNT).

¹⁷¹ *Ceurvorst van Maints*: Johann Philipp von Schönborn (1605-1673) was van 1647 tot 1673 keurvorst van Mainz, daarnaast was hij bisschop van Wurzburg (zie: 'Johann Philipp von Schönborn' 2014).

¹⁷² *Oversten Leijen Oom van ons neef Joncker Steven De Ridder van Groenesteijns Capitieijn van de garde van de Ceurvorst van Maints tweede huijsvrouw*: Bevelhebber leijen is de oom van de tweede vrouw van de 'Capiteijn' de Ridder van Groenestein.

¹⁷³ *Anna Catharina van Schoonbron* (von Schönborn): Anna Catharina von Schönborn (?-?), was de tweede vrouw van Stephan (zie: noot 169: *Steven De Ridder...*) en een volle nicht van Johann Phillip von Schönborn (1605-1672) (zie: noot 171 *Ceurvorst van maints*; Siepman van den Berg & Olde Meierink [1995]: p. 206).

¹⁷⁴ *nichte germain*: Volle nicht.

¹⁷⁵ *maedtschap van Ridderen* (Maatschap van Ridder): 'De hoedanigheid' (WNT) van Ridder.

¹⁷⁶ *geprocreeert* (procreeën): 'Voorttellen, verwekken' (WNT). In deze context wellicht: 'verkregen'.

¹⁷⁷ *Anna Norsula van Swalbach*: Anna Ursula von Schwalbach (?-1649) is op 20 januari 1620 getrouwd met Stephan de Ridder van Groenestein (1610-1657) (zie: noot 169: *Steven De Ridder...*; 'Anna Ursula von...' [z.j.]).

¹⁷⁸ *sijn hogh E^d*: Zijne hoog edele.

¹⁷⁹ *heeft ons het Casteel rontom laeten sien*: Het is niet duidelijk wie het kasteel rondom heeft laten zien.

¹⁸⁰ *beschoncken* (beschenken): Voorzien van dranken.

¹⁸¹ *boven uijt*: Boven op.

385 een schoon paleijs, alwaer den Keur-
 386 vorst sijnde logeert, wesende seer
 387 wel gemeubleert, eñ hebbende on-
 388 der rontom seer schoone kelderen
 389 vol heele groote stucken ouden wijn
 390 voor den Keurvorst met de welcke
 391 wij mede beschoncken wierden te-
 392 gens den avont keerden wij weder
 393 naer de stadt.
 394 Den ii dito de voorschreve schips
 395 brugge wederom gepasseert sijnde
 396 >>
 397 i3.
 398 Vonden wij onder aen den bergh een fon-
 399 teijn, ofte seurbron¹⁸² op de wijze van
 400 Spaij¹⁸³ alwaer menichte van¹⁸⁴ vrouw
 401 volck quaem water halen in kanne-
 402 kens, (als die van Spaij) die met me-
 403 nighte in een mande op het hoofd dra-
 404 gende, gelijk daer in het lant oock
 405 alles op het hoofd dragen, van die fon-
 406 teijn mede gedroncken hebbende mar-
 407 cheerden te voet den hogen bergh op,
 408 boven sijnde, klommen wij op een kar-
 409 re met twe peerden,¹⁸⁵ de welcke van
 410 Coblents tot Francfoort¹⁸⁶ gehuert hadde,
 411 boven op den bergh was het alles bos-
 412 schagie,¹⁸⁷ eñ was vier vren lang,¹⁸⁸ von-
 413 den daer fonteijnen,¹⁸⁹ ende daer bij leg-
 414 gen een baste van een tack van een boom
 415 over lang door midden gesneden, die
 416 houde men aen den oorsprongh van de
 417 fonteijn, die uijt een rots, ofte steen quaem
 418 en dronck men door die bast alsoo het
 419 heldere water, sagen daer mede hout
 420 cool¹⁹⁰ wagens, die met vijf a ses paer
 421 ossen getrocken wierden, welcke houts
 422 cool aldaer in de bossen gebrant wor[+t]

¹⁸² *seurbron* (zuurbron): Bron waar bruisend mineraalwater uit ontspringt.

¹⁸³ *op de wijze van Spaij*: Zoals in Spa (België).

¹⁸⁴ *menichte van*: Een grote hoeveelheid, veel.

¹⁸⁵ *peerden*: Paarden.

¹⁸⁶ *Francfoort*: Frankfurt am Main, Duitsland.

¹⁸⁷ *bosschagie*: Bebest.

¹⁸⁸ *vier vren lang* (vier uur lang): Ter groote van 'vier uur lang' lopen/rijden. Het gaat hier om een afstand die in tijd uit wordt gedrukt.

¹⁸⁹ *fonteijnen*: Bronnen (als een waterval); fonteinen.

¹⁹⁰ *houtcool*: Houtskool.

423 vant' hout aldaer staende hier ontren[+t]¹⁹¹
 424 sijn wij met de karre om ver gevallen
 425 sonder ons te beseeren, mede vonden
 426 >>
 427 i4.
 428 Wij aldaer een eijken boom holuijt-
 429 gebrant noch levende, al waer
 430 met ons sessen konden instaan¹⁹² oock
 431 waren daer boomen die vruchten
 432 droegen daer¹⁹³ sij de verckens¹⁹⁴ (die
 433 daer door gedreven worden)¹⁹⁵ mede
 434 vet maken. t' Bos gepasseert sijnde
 435 quaemen wij in een valeije, en gon-
 436 gen tot Montabour¹⁹⁶ ons middagh
 437 mael houden, alwaer een schoon
 438 casteel op een bergh leijt, leggende
 439 de stadt daer onder in een leeghte
 440 te samen met een muer omringelt,¹⁹⁷
 441 vertreckende even buijten de stadt
 442 vonden wij een suer bron, ofte Spaij
 443 fonteijn, eñ daer ontrent beeken
 444 met geel water, als comende,
 445 uijt solfere,¹⁹⁸ ende ijsere bergen, tegens
 446 den avont hebben wij tot Limpurgh¹⁹⁹
 447 vervarst is een proper stedeken toe-
 448 comende den Ceurvorst van Trier
 449 eñ aldaer is veel adel wonende,
 450 men vindt een weijnigh²⁰⁰ van daer
 451 marmere bergen, int' incomen pas-
 452 seert men met een steene brugge de
 453 >>
 454 i5.
 455 De rivier De Loon,²⁰¹ de welcke
 456 met vlooten bevaeren wordt, des
 457 nachts meijnden wij²⁰² tot Es²⁰³ te rusten
 458 maer den blixem, en den donder dede

¹⁹¹ *hier ontren[+t]*: Hier in de buurt.

¹⁹² *met ons sessen konden instaan*: Met z'n zessen in konden staan.

¹⁹³ *daer*: Waer.

¹⁹⁴ *verckens*: Varkens.

¹⁹⁵ *die daer door gedreven worden*: Die daar gehouden worden; die daar mee gevoerd worden.

¹⁹⁶ *Montabour*: Montabaur, Duitsland.

¹⁹⁷ *omringelt*: Omringd.

¹⁹⁸ *solfere (solfer)*: Zwavel.

¹⁹⁹ *Limpurgh*: Limburg an der Lahn, Duitsland.

²⁰⁰ *een weijnigh*: Niet ver.

²⁰¹ *De Loon*: Lahn, rivier in Duitsland.

²⁰² *meijnden wij*: Meenden wij, dachten wij; waren wij van plan.

²⁰³ *Es*: Esch, Duitsland.

459 ons tot Linholsen²⁰⁴ vernachten,²⁰⁵ des
 460 morgens.
 461 Den i2 dito opbrekende²⁰⁶ sijn tot Es
 462 comen onbeijten, en sijn voort een
 463 bergh opgeklommen, eñ gepasseert een
 464 bos ses vren lang in het welcke ons
 465 getoont wierde de plaetse daer eeni-
 466 gen tijt te voren een engelsche Coop-
 467 man van²⁰⁷ sijn karreman,²⁰⁸ en twe solda-
 468 ten (daer mede gecomplotteert
 469 hadde)²⁰⁹ vermoort was, het dode
 470 lichaem door een hont ontdeekt, eñ
 471 vervolgens geschout²¹⁰ sijnde, vont men
 472 een briefken waer uijt bleeck aen
 473 wien sijn goederen gedacht hadde tot
 474 Francfoort te bestellen,²¹¹ daer naderhant
 475 resolveerden²¹² selfs te gaen. Den karreman
 476 eenige van de goederen comende te
 477 veijlen²¹³ aen den correspondent van di[+e]
 478 coopman, die daer op²¹⁴ vont het marck²¹⁵
 479 vanden vermoorden coopman, wierde
 480 daer op gevat,²¹⁶ en bekende het feijt
 481 >>
 482 i6.
 483 De soldaten naergespeurt,²¹⁷ eñ achter-
 484 haelt sijnde, wierden alle te gelijk
 485 gerabraeck²¹⁸ (Loon naer wercken).
 486 het bos gepasseert sijnde quamen wij
 487 des middaghs tot Konincksteijn²¹⁹ toe-
 488 comende den Keurvorst van Maint²²⁰
 489 een proper stedeken, heeft mede een
 490 casteel boven op een bergh daer de

²⁰⁴ *Linholsen*: Wellicht Lindenhofshausen, Duitsland. Dit is een stadsdeel van Limburg an der Lahn.

²⁰⁵ *vernachten*: Overnachten.

²⁰⁶ *opbrekende* (opbreken): 'Aanbreken' (WNT).

²⁰⁷ *van*: Door.

²⁰⁸ *karreman*: Vervoerder; degene die de kar rijdt.

²⁰⁹ *daer mede gecomplotteert hadde*: Waarmee hij samengespannen heeft.

²¹⁰ *geschout*: Bekeken.

²¹¹ *gedacht hadde te bestellen*: Van plan was te bezorgen.

²¹² *resolveerden* (resolveeren): Beslissen, besluiten.

²¹³ *te veijlen* (veilen): Te koop aanbieden.

²¹⁴ *daer op*: Op de goederen.

²¹⁵ *marck* (merk): Merkteken.

²¹⁶ *wierde daerop gevat*: De karreman werd vervolgens gepakt.

²¹⁷ *naergespeurt*: Opgespoord.

²¹⁸ *gerabraeck* (radbraken): 'Zekere straoefening toepassen waarbij een misdadiger langzaam doodgemarteld wordt, doordat eerst zijn ledematen gebroken worden en vervolgens zijn lichaam op een rad wordt gelegd' (WNT).

²¹⁹ *Konincksteijn*: Königstein im Taunus, Duitsland.

²²⁰ *Keurvorst van Maint*: Keurvorst van Mainz (zie: noot 171: *Ceurvorst van Maints*).

491 stad onder leijt, van het eijnde
492 van het bosch, ofte bergh hadden wij
493 een uijtermaten schoon gesicht²²¹ over
494 den gehelen Rijnkou,²²² eñ de Palts,
495 siende leggen de revieren Rijn, eñ
496 Meijn,²²³ als mede de stad Ments,²²⁴ op
497 het hangen²²⁵ van het bosch, ofte bergen
498 sagen wij schoon koren staen, van ge-
499 lijcke schoone weijden, en hoijlan-
500 den bij naer tot aen het hooghsten van
501 den bergh, dat ons seer verwonder-
502 de,²²⁶ maer remarqueerden,²²⁷ dat het fon-
503 teijn water comende uijt de bergen
504 als een beeckie geleijt wierdt boven
505 op de hooghte van den bergh, eñ dicht
506 bij het hangen van den selven bergh.
507 >>
508 i7.
509 Inde kanten van welck beeckie
510 diverse gaten, als loopgraven waren
511 daer gedurigh een gedeelte vant'wa-
512 ter uijtliep, ende bevloeden²²⁸ het
513 hangen van den bergh tot beneden toe,
514 de rest vant' water sijn cours²²⁹ vol-
515 gende, eñ water aen andere gaten tot
516 den selven eijnde fournerende,²³⁰ wan-
517 neer water genoeg hebben, ofte
518 het lant willen telen,²³¹ dan stoppen de
519 gaten naer gelegentheijt, Coninck-
520 steijn gepasseert sijnde comt men
521 op een tamelijcken hogen bergh van
522 de welcke men van verre siet leggen
523 de stad Francfoort, als mede wijt
524 ende sijt inde Pals, eñ Rijnkou tus-
525 schen Konincksteijn, eñ Francfoort
526 sijn wij gepasseert het revierken de

²²¹ *gesicht*: Uitzicht.

²²² *Rijnkou*: Rheingau, wijnbouwgebied in Duitsland.

²²³ *Meijn*: Main, rivier in Duitsland.

²²⁴ *Ments*: Mainz, Duitsland.

²²⁵ *op het hangen* (hang): 'Helling van een berg of heuvel' (WNT).

²²⁶ *verwonderde*: Verbaasde; deed bewonderen.

²²⁷ *remarqueerden* (remarqueeren): Opmerken

²²⁸ *bevloeden*: Bevloeden.

²²⁹ *cours*: Koers.

²³⁰ *fournerende* (fourneeren): Verschaffen.

²³¹ *telen*: Verbouwen.

527 Nid,²³² eñ het vleck daer aen gelegen
 528 geheten Ridlem,²³³ alwaer een groot
 529 casteel is gepossideert bij²³⁴ een Graef
 530 van Nassouw,²³⁵ ende sijn alsoo des a-
 531 vonts tot Francfoort aende Meijn
 532 gearriveert, gaende logeeren im root
 533 Manleijn, ofte in het root Manneken.
 534 >>
 535 i8.
 536 Een groote schoone herbergh ge-
 537 legen aen de ouver van den Meijn
 538 alwaer men oock wel tracteert,²³⁶
 539 eñ daer wij verbleven.
 540 Den i3 en den i4 dito. Francfoort
 541 is een groote schoone stadt heeft veel
 542 schoone pleijnen, ofte marckten, en
 543 fraije fonteijnen, de Domkerck is
 544 oock schoon, alwaer wij de Cap-
 545 pelle²³⁷ gesien hebben, waer in den te-
 546 genwoordigen Keijser Leopoldus
 547 den eerste²³⁸ gekroont is, de cappelle
 548 is vrij kleijn, voordr siet men daer
 549 bij rijcke kooplieden schoone hoven
 550 eñ onder anderen een hasenoteboom,²³⁹
 551 die soo dick is, als drie mannen, en
 552 hoogh naer proportie²⁴⁰ van de dickte.
 553 wij gingen oock met een aken plaisi-
 554 ren varen door de steene brugge, met
 555 de welcke men van Francfoort over
 556 de Meijn gaet tot de voorstadt ge-
 557 naempt Saxenhausen,²⁴¹ ende de com-
 558 pagnie hadde sich voorsien van den
 559 goede [c/r]olloravit²⁴² met ouden hocho-
 560 mer wijn.²⁴³ hebben daer mede een doos-

²³² *Nid*: Nidda, rivier in Duitsland.

²³³ *Ridlem*: Wellicht Rödelheim, Duitsland. Dit is een stadsdeel van Frankfurt am Main.

²³⁴ *bij*: Door.

²³⁵ *Graef van Nassouw*: Verdere informatie over een 'Graef van Nassouw' die een kasteel in Rödelheim bezit is niet achterhaald.

²³⁶ *tracteert* (tracteeren): 'Als gast ontvangen, in het bijz[onder] en vooral onder het aanbieden van spijs en drank' (WNT).

²³⁷ *Cappelle*: 'Eene (kleine) kerk, van de parochiekerk onderscheiden, doordat er wel de mis mocht worden gelezen, maar niet mocht worden gedoopt; dikwijls gebouwd op begraafplaatsen of heerenhoven of bij kloosters en meestal staande in bijzonderen eigendom, bedehuisje' (MNW).

²³⁸ *Keijser Leopoldus den eerste*: Leopold I werd op 31 juli 1658 in Frankfurt gekroond (zie: noot 43: *Koninck van Boheme*; 'Keizer Leopold I' 2014).

²³⁹ *hasenoteboom*: Hazelnotenboom.

²⁴⁰ *naer proportie*: Naar verhouding.

²⁴¹ *Saxenhausen*: Sachsenhausen, Duitsland. Dit is een stadsdeel van Frankfurt am Main.

²⁴² *[c/r]olloravit*: Verdere informatie over '[c/r]olloravit' niet achterhaald.

²⁴³ *hochomer wijn*: Hochheimer wijn.

561 ken Franfoortsche pillekens²⁴⁴ gekoft²⁴⁵
 562 >>
 563 i9.
 564 Die seer gerenommeert²⁴⁶ sijn. Tot
 565 Franfoort hebben wij ons bestaet²⁴⁷ op
 566 een karosse²⁴⁸ de retour met vier honger-
 567 sche²⁴⁹ paerden, hangende van beijde de
 568 sijde,²⁵⁰ om ons door Hanau,²⁵¹ Asschaf-
 569 fsenburgh,²⁵² eñ Wurtsburgh²⁵³ te leveren
 570 tot Neurenbergh,²⁵⁴ eñ aldaer een dagh
 571 en een halve vertoeft hebbende voor-
 572 der voor eene prijs te leveren tot
 573 Ausburgh,²⁵⁵ eñ sijn alsoo.
 574 Den i5 dito vertrocken passerende eerst
 575 door Hanau sijnde een tamelijcke
 576 groote stadt wel gefortificeert,²⁵⁶
 577 leggende in een leeghte verdeijlt in
 578 de oude, eñ nieuwe stadt, in de oude
 579 leijt het Casteel, ofte Slot, daer de
 580 Graven van Hanau op woonen, de
 581 nieuwe stadt is meest met Hollan-
 582 ders bewoont die sich met taback
 583 bouwen generen,²⁵⁷ de huijsen daer in sijn
 584 alle op sijn italiaensch gebouwt, eñ
 585 op een fatsoen²⁵⁸ de straeten sijn lang,
 586 recht, eñ breed, doch en is noch niet al
 587 voltimmert,²⁵⁹ daer vloet oock ront
 588 om beijde de stedekens een revierken
 589 genaempt de Kins,²⁶⁰ des middaghs
 590 >>
 591 20.
 592 Hebben wij gegeten tot Kal,²⁶¹ eñ des

²⁴⁴ *Franfoortsche pillekens*: Verdere informatie over ‘Franfoortsche pillekens’ is niet achterhaald.

²⁴⁵ *gekoft*: Gekocht.

²⁴⁶ *gerenommeert*: Goed bekend staand.

²⁴⁷ *bestaet (op)*: Verdere informatie over ‘bestaet (op)’ is niet achterhaald.

²⁴⁸ *karosse*: Rijtuing.

²⁴⁹ *hongersche, Ongarisch(e/en)*: Hongaarse.

²⁵⁰ *hangende van beijde de sijde*: Verdere informatie over ‘hangende van beijde de sijde’ is niet achterhaald.

²⁵¹ *Hannau*: Hanau, Duitsland.

²⁵² *Asschaffsenburgh*: Aschaffenburg, Duitsland.

²⁵³ *Wurtsburgh*: Würzburg, Duitsland.

²⁵⁴ *Neurenbergh*: Neurenberg, Duitsland.

²⁵⁵ *Ausburgh*: Augsburg, Duitsland.

²⁵⁶ *gefortificeert* (fortificeeren): ‘Van vestingwerken voorzien’ (WNT).

²⁵⁷ *generen*: Onderhouden.

²⁵⁸ *op een fatsoen*: Op eenzelfde wijze.

²⁵⁹ *voltimmert* (voltimmeren): Voltooien.

²⁶⁰ *Kins*: Kinzig, rivier in Duitsland.

²⁶¹ *Kal*: Kahl am Main, Duitsland.

593 naer middaghs, hebben wij tot Achaf-
 594 fenburgh²⁶² vervarst, alwaer te sien
 595 is een seer schoon slot toecomen-
 596 de den Keurvorst van Ments,²⁶³ gebout²⁶⁴
 597 bij den Keurvorst genaempt Cronen-
 598 burgh, het is vierkant hebbende op
 599 elcken hoeck een schoonen hogen tooren
 600 cierlijck met omgangen, eñ balus-
 601 traden uijt een der hant gebouwt²⁶⁵ int
 602 midden is een groot pleijn, eñ daer sijn
 603 schoone kelders rontom, die vol
 604 weijnen leggen, het gantsche slot is
 605 van rooden hart steen²⁶⁶ gebout, waer
 606 van een bergh gevonden wort drie
 607 vren van daer, waer van de steen
 608 de rivier de Meijn kan afgebracht
 609 worden alleen is int' midden van een
 610 van de vier stucken uijt stekende
 611 een ouden dicken hoogen, viercanten toren
 612 van andere steenen gebout, die het
 613 slot wat onciert, doch wort geseijt
 614 die daer om gewichtige redenen
 615 heeft moeten blijven staen. Het Slot heeft
 616 een kleijn net hofken van waer men
 617 over weijlanden, eñ op de rivier
 618 de Meijn siet, aende stadt leijt een steene
 619 >>
 620 2i.
 621 Een steene brugge, waer mede men
 622 de rivier de Meijn passeert, des avonts
 623 sijn wij komen slaepen tot Spesserbach.²⁶⁷
 624 Den i6 dito sijn wij gepasseert een hoogen
 625 bergh, waer op wij acht vren door een
 626 masten,²⁶⁸ eñ sparreboomen bosch reden, eñ
 627 quamen des middaghs tot Leingenfelt²⁶⁹
 628 aldaer eerst de Meijn passerenden met
 629 een pont, des naer de middaghs passeer-
 630 den een diergelijcke²⁷⁰ bosch, doch cleijnder,

²⁶² *Achaffenburg*: Aschaffenburg, Duitsland.

²⁶³ *Keurvorst van Ments*: Keurvorst van Mainz (zie: noot 171: *Keurvorst van Mains*).

²⁶⁴ *gebout*: Gebouwd.

²⁶⁵ *uijt een der hant gebouwt*: Uit een stuk gebouwd.

²⁶⁶ *rooden hart steen* (rode hardsteen): Rode bergsteen.

²⁶⁷ *Spesserbach*: Wellicht wordt Spessartbach bedoeld. Pessart is het gebied in Duitsland. Verdere informatie over 'Spessartbach' is niet achterhaald.

²⁶⁸ *masten* (mast): 'Den of pijnboom' (WNT).

²⁶⁹ *Leingenfelt*: Wellicht Lengfurt in Triefenstein, Duitsland.

²⁷⁰ *diergelijcke* (dergelijk): Soortgelijk.

631 waer in veel wilde aertbesien²⁷¹ gevon-
632 den wierden, doch aengenaem van
633 smaeck, dide²⁷² schaepharders²⁷³ pluckten,
634 eñ vergaederden²⁷⁴ in sackiens van basten
635 van boomen, ende veijlde ons die voor
636 een geringe preijs, de sackiens waren
637 gemaect van een baste van een beucke
638 boom gesneden uijt de lenghte van den
639 boom, welcke baste toe gevout was,
640 eñ boven met een penneken²⁷⁵ van houdt
641 aen weersijden de baste tot een gehecht
642 des avonts quamen wij tot Wurstburg
643 hooftstadt van Franckenlant²⁷⁶ toeko-
644 mende den Keurvorst van Maints, als
645 Bisschop van Wurstburgh, eñ Hartogh
646 Van Franckenlant,²⁷⁷ aldaer heeft den
647 >>
648 22.
649 Den Hartogh een groot en schoon hof
650 leggende op een hoogen bergh, eñ is
651 bij desen tegenwoordigen Keurvorst
652 Van Ments²⁷⁸ seer gefortificeert, gelijk
653 mede de voorstadt naer de sijde
654 vant' hof ofte Casteel, tusschen de
655 stadt, en de voorstadt passeerden met
656 een steene brugge de rivier de Meijn,
657 eer men te Wurstburgh komt reijt
658 men twe vren langens de revier,
659 eñ siet men aen weersijden van de
660 rivier op de bergen niet als²⁷⁹ wijn-
661 gaerden, dat vermakelijck om sien
662 is, wij waren gelogiert²⁸⁰ in de valck.
663 Den i7 dito vijt Wurstburgh reijdende
664 quaemen des middagh tot Mainbern,²⁸¹
665 alwaer wij des naer de middaghs
666 de Meijn wederom over een brugge

²⁷¹ *aertbesien*: Aardbeien.

²⁷² *dide*: Die de.

²⁷³ *schaepharders*: Schaapherders.

²⁷⁴ *vergaerden*: Verzamelen.

²⁷⁵ *penneken*: Pinnetje.

²⁷⁶ *Franckenlant*: Franken ligt in het tegenwoordige Beieren, Duitsland.

²⁷⁷ *Hartogh Van Franckenlant*: Blijkbaar was Johann Philipp von Schönborn (1605-1673) (zie: noot 171: *Ceurvorst van Maints*) ook hertog van Franken.

²⁷⁸ *Keurvorst Van Ments*: Keurvorst van Mainz (zie: noot 171: *Ceurvorst van Maints*).

²⁷⁹ *niet als*: Niets anders dan.

²⁸⁰ *waren gelogiert, gelogeert*: Verbleven, overnachtten.

²⁸¹ *Mainbern*: Wellicht Mainbernheim, Duitsland. (Kitzingen zou logischer zijn, aangezien je in die stad de Main over moet om verder naar het oosten te gaan.)

667 passeerden, eñ quaemen slapen tot
 668 Langefelt.²⁸²
 669 Den i8 dito des middaghs quaemen
 670 wij tot Weisbron,²⁸³ des naer de mid-
 671 dagh vervarsten tot Pfirt,²⁸⁴ ende
 672 arriveerden des avonts voor de
 673 stadt van Neurenbergh sijnde een
 674 Rijckx stadt, terwijlen wij aen de
 675 poort wachtede naer bescheijt²⁸⁵
 676 ofte wij mochten in komen, soo
 677 >>
 678 23.
 679 Soo raecte de stadt van den blixem
 680 in brant, ende brandede een huijs af,
 681 welcke commotie oorsaeck was
 682 dat wij niet binnen geraechten,²⁸⁶ echter
 683 gingh mijn Oom de Ridder met een sol-
 684 daet binnen in de stadt bij een van de
 685 borgemeesters,²⁸⁷ maer die dorste²⁸⁸ de
 686 sake over sich niet nemen, maer
 687 seijde des anderen daeghs²⁸⁹ den raedt
 688 soude vergaderen, eñ de sake favora-
 689 bel²⁹⁰ soude voorstellen, des anderen
 690 daeghs cregen bescheijt, dat twe à
 691 drie dagen diende in de voorstadt te
 692 logieren, eñ dat ons dan soude inla-
 693 ten,²⁹¹ hier op gingh onse koetsier bij
 694 de post, die soo eerst van Ausburgh
 695 quaem, ende verstaende, dat men dae[+r]
 696 noch inliete²⁹² heeft ons beloofd daer²⁹³
 697 binnen te leveren ofte op sijne kosten
 698 wederom te Neurenbergh te leveren
 699 eñ daer naer noch tot Ausburgh, dese
 700 conditien aennemende sijn wij
 701 Den i9 dito naer den eten vertrocken

²⁸² *Langefelt*: Langenfeld, Beieren in Duitsland.

²⁸³ *Weisbron*: Wellicht Veitsbronn, Duitsland.

²⁸⁴ *Pfirt*: Fürth, Duitsland.

²⁸⁵ *bescheijt* (bescheit): Verduidelijkend bericht.

²⁸⁶ *geraechten*: Geraakten, kwamen.

²⁸⁷ *borgemeesters*: Burgemeesters.

²⁸⁸ *dorste*: Durfde.

²⁸⁹ *des anderen daeghs* (anderdaghes): De volgende dag.

²⁹⁰ *favorabel*: Gunstig.

²⁹¹ *twe à drie dagen diende in de voorstadt te logieren, eñ dat ons dan soude inlaten*: Twee à drie dagen in de voorstad moesten verblijven en daarna binnen gelaten zouden worden.

²⁹² *hier op gingh onse koetsier bij de post, die soo eerst van Ausburgh quaem verstaende, dat men dae[r] noch inliete*:

Daarna ging onze koetsier naar de koerier die net uit Augsburg kwam, en begreep, dat men daar reizigers nog binnen liet.

²⁹³ *heeft ons beloofd daer*: De koetsier heeft beloofd ons in Ausburgh.

702 rijdende een stuck weeghs buijten
 703 om de stadt, soo dat men uijt het
 704 gesicht wel koste²⁹⁴ oordelen een scho[+o-]
 705 ne stadt te sijn, daer sijn oock schoon
 706 >>
 707 24.
 708 Schoone vesten van hartsteen op-
 709 gebout, de toorens van de stadt
 710 sijn oock fraij, maer altemael²⁹⁵ met
 711 roode pannen gedeckt, gelijk oock
 712 de huijse, om dat de bergen van
 713 Leijen²⁹⁶ wat verre van daer sijn, de
 714 heele stadt is Lutheriaensch,²⁹⁷ be-
 715 halven dat de Predicheeren²⁹⁸ daer
 716 een kleijne Capelle hebben, des
 717 avonts sijn wij tot Rot²⁹⁹ gearri-
 718 veert, al waer alle de Koetsen
 719 met trompetten ingehaelt worden
 720 Soo de trompetter van de stadt, de
 721 welcke altijd op den tooren is, de
 722 selve³⁰⁰ siet, de stadt, en is niet veel
 723 besonders.
 724 Den 20 dito des middaghs sijn wij
 725 gecomen tot Weijssenburgh³⁰¹ sijnde
 726 een Rijckx stedeken, des avonts
 727 quaemen wij slaepen tot Manheim³⁰²
 728 toecomende den Hartogh van Nieu-
 729 burgh, Gulick, en bergen resideren-
 730 de³⁰³ tot Dusseldorp, alhier saegen
 731 wij de ionckmans,³⁰⁴ en ionge dochter³⁰⁵
 732 hant aen hant springen over vlam-
 733 mende vieren,³⁰⁶ daer tot aengesteken³⁰⁷
 734 sich daer mede vermakende, want³⁰⁸
 735 het Sondagh was.

²⁹⁴ *koste*: Konden.

²⁹⁵ *altemael*: Allemaal.

²⁹⁶ *bergen van Leijen*: Leien bergen, bergen waar lei gewonnen wordt.

²⁹⁷ *Lutheraensch*: Luthers.

²⁹⁸ *Predicheeren* (predichere, predicare): Predikheren of dominicanen hielden zich vooral bezig met het bekeren van mensen.

²⁹⁹ *Rot*: Roth, Duitsland.

³⁰⁰ *de selve, het selve*: Dezelfde, hetzelfde.

³⁰¹ *Weijssenburgh*: Weißenburg in Bayern, Duitsland.

³⁰² *Manheim*: Monheim, Beieren in Duitsland.

³⁰³ *residerende*: Verblijvende.

³⁰⁴ *ionckmans* (jonkman): (Ongehuwde) jonge man.

³⁰⁵ *ionge dochter* (jongedochter): (Ongehuwde) jonge vrouw.

³⁰⁶ *vieren*: Vuren.

³⁰⁷ *daer tot aengesteken*: Die daarvoor aangestoken waren.

³⁰⁸ *want*: Omdat.

736 >>
 737 25.
 738 Den 2i dito vroegh passerende voor
 739 bij een groot en schoon Clooster van Man-
 740 nen hebbende groote besloote parcke
 741 ofte bosschen om in te wandelen, eñ wilt³⁰⁹
 742 in te houden, quaemen wij tot Done-
 743 wert³¹⁰ geweest sijnde een Rijcks stadt
 744 eñ nu toecomende den Ceurvorst van
 745 Beijeren,³¹¹ de stadt doorgereden sijnde
 746 passeerdenande³¹² andere sijde van de selve
 747 over een houte brughe, de revier Da-
 748 nubius ofte Donau, die daer noch
 749 kleijn is, maer echter met schepen ge-
 750 bruijckt wordt,³¹³ ia selfs van Ulm af.
 751 des middaghs quaemen wij eten tot Neu-
 752 rendorf,³¹⁴ en des avonts slaepen tot
 753 Ausburgh sijnde een Rijckx stadt, daer
 754 wij onder semblant³¹⁵ van Jtalianen
 755 te sijn, comende vant' hof van den
 756 Hertogh van Luijnenburgh,³¹⁶ binnen ge-
 757 raecte, het welck ons te beter
 758 geluchte,³¹⁷ om dat een Jtaliaen bij ons
 759 hadde, eñ mijn Oom De Ridder met de
 760 selve Jtaliaens sprack, eñ de schil-
 761 wacht int' Jtaliaens antwoorden, des
 762 anderen daeghs sijnde.
 763 Den 22 dito hoorden wij, dat die van
 764 Neurenbergh, aen die van Ausburgh
 765 geschreven hadden, dat sich van ons
 766 >>
 767 26.
 768 Soude wachten,³¹⁸ en ons niet inlaeten,
 769 tot Ausburgh sijn wij verbleven tot
 770 Den 25 dito voor de middagh eñ
 771 gelogieert geweest in de gulde croon

³⁰⁹ *wilt*: Wild.

³¹⁰ *Donewert*: Donauwörth, Duitsland.

³¹¹ *Ceurvorst van Beijeren*: Ferdinand Maria van Beieren (1636-1679) was van 1651 tot 1679 keurvorst van Beieren (zie: 'Ferdinand Maria van Beieren (1636-1679)' 2014).

³¹² *passeerdenande* (passeerden aan de): De inkt van *nand* is dikker dan de rest, het lijkt later tussen 'passeerde' en 'ande' geschreven te zijn.

³¹³ *met schepen gebruijckt wordt*: Met schepen bevaren wordt.

³¹⁴ *Neurendorf*: Waarschijnlijk Nordendorf, Duitsland.

³¹⁵ *semblant* (samblant): 'Uiterlijk voorkomen, manier van doen, uiterlijke schijn' (WNT).

³¹⁶ *Hertogh van Luijnenburgh*: George Willem van Brunswijk-Lüneburg (1624-1705) was van 1665 tot 1705 hertog van (Brunswijk-)Lüneburg (zie: 'George Willem van Brunswijk-Lüneburg' 2014).

³¹⁷ *het welck ons te beter geluchte*: Wat ons beter gelukke; waarin wij beter slaagden.

³¹⁸ *wachten*: 'Er voor zorg dragen (dat iets al dan niet gebeurt)' (WNT).

772 Sum Herren Laurens. Dese stadt
 773 heeft een groote voorstadt genaempt
 774 de Fuggerij³¹⁹ grensende aen de fron-
 775 tieren³²⁰ van Beijeren, als sijnde me-
 776 rendeel gebout van de Graven
 777 Fuggeri,³²¹ die eerst coopliden tot
 778 Ausburgh sijn geweest, in de stadt
 779 sijn de huijsen van buijten meest
 780 gepleijstert, eñ schoon daer op ge-
 781 schildert. Daer sijn schoone straeten
 782 eñ worden aldaer alderhande³²² fat-
 783 soemen³²³ van klederen gesien, sondelingh
 784 van Vrouwen eñ de veranderinge³²⁴
 785 bestaet meest in het hulsel,³²⁵ heb-
 786 bende sommige Vrouwe cappen daer
 787 twe hoornen uijtcomen, de gemeene
 788 man heeft broeck en wambas³²⁶ aen een,
 789 soo dat haer gevoegh doende,³²⁷ het
 790 een, eñ ander ondermoet.³²⁸ Wij sagen
 791 daer de processie van Corpus Domini,³²⁹
 792 al waer de Vrouwen mede op haer
 793 kostelijckste comparerende,³³⁰ eñ wij
 794 alle, die wonderbaerlijcke modes
 795 >>
 796 27.
 797 Van clederen sagen. Onder andere
 798 rariteiten³³¹ siet men aldaer den gerlach
 799 tooren,³³² Het Raethaus, ofte stadt huijs,
 800 waer van de twe estage, ofte verdie-
 801 pinge op marmore³³³ pilaren³³⁴ staet, en
 802 boven is een seer schoone sael, seer kos-

³¹⁹ *Fuggerij*: Fuggerei, was bestemd voor armen en bestaat nog steeds (zie: 'Fuggerei' [z.j.]).

³²⁰ *frontieren* (Frontier): 'Grens; Grensvesting, grensstad' (WNT). Het keurvorstendom Beieren bestond uit meerdere gebieden, het gaat hier waarschijnlijk om een grens binnen het keurvorstendom.

³²¹ *Graven Fuggeri*: De Fugger-familie was in de vijftiende en zestiede eeuw een bekende bankiers- en koopmansfamilie. De bekendste Fugger en tevens de stichter van de Fuggerei is Jakob Fugger de Rijke (1459-1525) (zie: 'Fugger (geslacht)' 2013).

³²² *alderhande*: Verschillende, allerlei.

³²³ *fatsoemen*: Soorten.

³²⁴ *de veranderinge*: Het verschil.

³²⁵ *hulsel*: Hoofddekseel.

³²⁶ *wambas* (wambuis): Kleding stuk voor mannen dat over het hemd werd gedragen en over de heupen hing.

³²⁷ *haer gevoegh doende*: Zijn behoefte doende, naar de wc gaand.

³²⁸ *ondermoet*: Uit moet; tegenkomt om uit te doen.

³²⁹ *Corpus Domini*: Lichaam van de Heer (eigen vertaling); Sacramentsdag.

³³⁰ *comparerende* (compareeren): 'Verschijnen (op eene bepaalde plaats)' (WNT).

³³¹ *rariteiten* (rariteit): Bijzonderheden.

³³² *gerlach tooren*: Wellicht een toren vernoemd naar Sint Gerlach.

³³³ *marmore*: Marmeren.

³³⁴ *pilaren, pilaer(en), pilaers, pilaren, pijlaers, pijler(en/s)* (pilare): Pilaar 'waarop een gewelf of boog enz. rust' (MNW) (zie: noot 460: *verwulfsels* voor definitie gewelf).

803 telijck vergult,³³⁵ daer boven is noch
804 een verdiepinghe die niet op pileren
805 staet, nocte³³⁶ men siet inde verdieping
806 onder geen balcke daer de solder op
807 leunt, hoe wel een seer groote sael
808 is, men gaet naer boven met een seer
809 weijde trap, en men kan boven rontom
810 het raathaus gaen, en door glasen³³⁷ in
811 alle die groote saelen sien. Het tuijch
812 ofte, ammonitie huijs³³⁸ is mede seer
813 schoon, hebbende een seer schoone
814 facade ofte gevel waer in seer rare
815 metalle figuren staen, ofte beelden,
816 van binnen sijn alderleij soorten van mu-
817 nitie van oorloge,³³⁹ als mede diverse
818 onlanghs geinventeerde³⁴⁰ stucken canon
819 die men diverse malen achter een kan
820 lossen, ofte losschieten. Den Einlas³⁴¹ is
821 mede een rare inventie want men
822 laet des s'nachts van buijten de stadt
823 in door diverse poorten, ofte deuren
824 die van selfs open, eñ toe ginghen,
825 >>
826 28.
827 Soo dat wij niet sien conden waer
828 langes, dat wij quaemen, en von-
829 den over al andere gesloten deuren
830 die niet open en gingen ofte degeene
831 die alreede³⁴² gepasseert waren, gin-
832 gen eerst van selfs wederom toe.³⁴³ Den
833 wasser, ofte water tooren is mede
834 verwonderinghe weerdigh,³⁴⁴ dese
835 geeft aen alle de fonteijnen van de
836 stadt, die veel sijn, eñ mede aen alle
837 huijsen, die veertien guldens iaers³⁴⁵

³³⁵ *vergult* (verguld): Versierd.

³³⁶ *nochte*: Bovendien, daarnaast.

³³⁷ *glasen*: Ramen.

³³⁸ *tuijch, ofte ammonitie huijs* (tuig-, ofte ammunitiehuis, tuighuis): 'Opslag- of bergplaats voor wapen- of oorlogstuig, arsenaal' (WNT). (zie: noot 745: *Arsenael* voor definitie arsenaal).

³³⁹ *munitie van oorloge*: Ammunitie, krijgsvoorraad.

³⁴⁰ *geinventeerde*: Uitgevonden.

³⁴¹ *Einlas*: Tegenwoordig 'Alter Einlaß', dit was een toegangspoort naar de stad die 's nachts open was als de andere poorten dicht waren (zie: 'Am Alten Einlass' [z.j.]).

³⁴² *alreede*: Alreeds.

³⁴³ *gingen eerst van selfs wederom toe*: Gingen eerst vanzelf weer dicht.

³⁴⁴ *weerdigh* (waardig): Waard.

³⁴⁵ *veertien guldens iaers*: Veertien gulden per jaar.

838 daer voor willen contribuieren,³⁴⁶ het
839 water: komt door een beeckien inde
840 stadt, daer wort het opgepomt
841 met pompen, als in Hollandt, doch
842 die pompen worden door het water
843 vallende op een rat, ofte water mo-
844 len gepompt: die monden van de lode
845 pijpen sijn boven toe,³⁴⁷ eñ bij de monden
846 comt een kopere pijp, inde lodepijp
847 pen ingelaten waer door het water
848 dat boven uijt de lode pijp, geen
849 uijtgangh en heeft (gelijck ter con-
850 trarie in Hollant door de becken
851 vande pompen gelost wort) door
852 de kopere pijppen getrocken wordt,³⁴⁸
853 eenige voeten om hoogh³⁴⁹ in een back,
854 >>
855 29.
856 Alwaer diergelijcke instrumenten
857 wederom opereren³⁵⁰ wordende gemo-
858 veert,³⁵¹ eñ het water gepompt door
859 het selve rat, ofte water molen, dat
860 beneden omgedraeyt wort door het
861 beeckie, van de een back wort telkens
862 wederom hooger gebracht op de selve
863 manire, tot dat eijndelijck int' hoogste
864 van de water tooren comt, van waer
865 het dan nedergelaeten, eñ verspreijt
866 wort in alle fonteijnen, eñ huijssen, die
867 het begeeren. Daer sijn seer schoone
868 fonteijnen onder anderen, drie voor-
869 naemste met schoone kopere beelden
870 eñ statuen ront om, eñ boven op verciert
871 de eerste is bij het raathuijs, ende
872 daer boven op staet een kopere Justitia
873 behalven³⁵² andere statuen, die ront om
874 staen, de tweede, eñ voornaemste
875 staet op de wijn merckt,³⁵³ daer be-

³⁴⁶ *contribuieren*: Betalen, bijdragen.

³⁴⁷ *sijn boven toe*: Zijn van boven dicht.

³⁴⁸ *Die monden van de lode pijpen sijn boven toe, eñ bij de monden comt een kopere pijp, inde lodepijppen ingelaten waer door het water dat boven uijt de lode pijp, geen uijtgangh en heeft (...)* door de kopere pijppen getrocken wordt: Hoe het systeem precies werkt is niet achterhaald.

³⁴⁹ *om hoogh*: In de hoogte.

³⁵⁰ *opereren*: In werking zijn.

³⁵¹ *gmoveert*: Bewogen, in gang gezet.

³⁵² *behalven*: Naast.

³⁵³ *wijn merckt*: Wijnmarkt.

876 halven de kopere statuen die daer ront
 877 om staen, staet boven op noch een groote
 878 kopere statue van een Hercules. De
 879 derde is bij het wevershuijs, eñ staet
 880 daer boven op een kopere statue van
 881 Mercurius.
 882 Den 25 dito sijn wij des middaghs tot
 883 Aicha³⁵⁴ comen eten sijnde een stedeken,
 884 >>
 885 30.
 886 Van het Keurvorstdom Beijeren, eñ
 887 sijn des avonts comen slaepen tus-
 888 schen Aicha, eñ Keijsersfelt.³⁵⁵
 889 Den 26 dito sijn wij (naer dat wij
 890 des morgens tot Keijsersvelt onbeten
 891 hadden) des middagh tot Neustadt³⁵⁶
 892 comen middagh mael houden onder
 893 wegen in een bosch sagen wij twe
 894 lacken ofte poelen³⁵⁷ alleenlijck³⁵⁸ gesepa-
 895 reert³⁵⁹ door den wegh daer wij over
 896 reden, dese sijn vol visch, en kannen³⁶⁰
 897 het water van het een lack int'onder
 898 af laeten loopen, eñ alle de visch op van-
 899 gen waer toe³⁶¹ groote kaeren,³⁶² inde
 900 kleijne vijvers sijn om de selve in te
 901 bewaeren, ende naer het hof van
 902 Beijeren tot Munichem³⁶³ (als die van
 903 doen hebben)³⁶⁴ te senden. des avonts
 904 sijn wij te Herensael aen den Donau³⁶⁵
 905 komen slaepen.
 906 Den 27 dito des morgens sijn wij
 907 tot Regensburgh³⁶⁶ (wesende een
 908 rijckx stadt) aengelant, onderwe-
 909 gen saegkhen³⁶⁷ wij schepen den Donau op

³⁵⁴ *Aicha*: Aichach, Duitsland.

³⁵⁵ *Keisersfelt*: Wellicht Geisenfeld, Duitsland.

³⁵⁶ *Neustadt*: Neustadt an der Donau, Duitsland.

³⁵⁷ *lacken ofte poelen*: Meren, watertjes.

³⁵⁸ *alleenlijck*: Alleen, slechts.

³⁵⁹ *gesepareert*: Gescheiden.

³⁶⁰ *kannen*: Kunnen.

³⁶¹ *waer toe*: Waarvoor.

³⁶² *kaeren* (kaar): 'Kast of bak van hout met gaten doorboord of met wanden van roosterwerk, of teenen mand, om visch in levend te houden' (WNT).

³⁶³ *Munichem*: München, Duitsland.

³⁶⁴ *als die van doen hebben*: Als die het nodig hebben.

³⁶⁵ *Herensael aen den Donau*: Herrnsaal, stadsdeel van Kelheim, Duitsland..

³⁶⁶ *Regensburgh*: Regensburg, Duitsland.

³⁶⁷ *saegkhen* (saeghen): Zagen.

910 komen, wordende ider³⁶⁸ schip ge-
 911 trocken met veertigh a vijftigh peer-
 912 den, bij ider peerdt³⁶⁹ een man sijnden eñ
 913 een voor uijtreyden om het water van
 914 den Donau te pijlen voor de andere
 915 >>
 916 3i.
 917 Volgende peerden dese lieden maecken
 918 doorgaens een groot geroep, eñ geluijt
 919 op den wegh soo dat men de selve van
 920 seer wijdt kan hooren aencomen, pas-
 921 seerden mede eenige stedekens door
 922 den voorgaenden oorlogh³⁷⁰ verbrandt
 923 doch worden die wederom opgebout,
 924 des morgens tot Regensburgh misse
 925 gehoort hebbende (vermits sondagh
 926 was) ende voorder de dom kerck
 927 die schoon was, ende de steene brugge
 928 die over de rivier den donau, ende
 929 de twe eijlanden leijt gesien hebbende,
 930 als mede het geen daer meer raer om
 931 sien was, sijn wij ten een vren van daer
 932 vertrocken den donau af met een
 933 schoon overdeekt schip, ende goede
 934 compagnie naer dat wij in den
 935 swarten Adelaer wel gegeten hadden,
 936 eñ versocht goede provisie van mont-
 937 costen,³⁷¹ eñ een vaetken munichensche,³⁷²
 938 ofte Beijersch wit bier Van lant
 939 stekende³⁷³ deden wij het gebet, alsoo
 940 de revier vermits de klippen op som-
 941 mige plaetsen periculeus is, ende sijn
 942 des avonts voor Straubinghen³⁷⁴ gear-
 943 riveert een stedeken hoorende onder
 944 het Keurvorstdom Beijeren, dan alsoo
 945 de poorte toe was hebben permissie
 946 >>
 947 32.
 948 Doen versoecken van binnen te comen
 949 ende sijn alsoo gaen logeeren inde

³⁶⁸ *ider*: leder.

³⁶⁹ *peerd(t)*: Paard.

³⁷⁰ *voorgaenden oorlogh*: Wellicht de Dertigjarige Oorlog.

³⁷¹ *provisie van montkosten*: Voedselvoorraad.

³⁷² *munichensche*: Münchense.

³⁷³ *Van het lant stekende* (steken): Bij het afvaren 'Stooten, duwen' (WNT).

³⁷⁴ *Straubingen*: Straubing, Duitsland.

950 blaeuwe swaen
 951 Den 28 dito des morgens sijn wij ge-
 952 passeert de houte brugge, over den
 953 rivier leggende, die alle winter,³⁷⁵
 954 (gelijck mede alle andere houte
 955 bruggen leggende op den Donau) door
 956 het ijs wegh genomen wort, eñ des
 957 somers een anderen geleijt:³⁷⁶ Ende sijn,
 958 des naermiddagh tot deckendorf³⁷⁷
 959 de houte brugge gepasseert sijnde, eñ
 960 vervarst hebbende, des avonts tot
 961 Vilschoven³⁷⁸ komen slaepen, hebbende
 962 bij deckendorf de rivier ijser³⁷⁹ co-
 963 mende van Munichem in Beijeren
 964 inden Donau sien vloeyen.
 965 Den 29 dito passerende de houte
 966 brugge aldaer sijn wij des morgens
 967 tot Passou³⁸⁰ gearriveert een bisschop-
 968 lijcke stadt, alwaer den Bisschop
 969 mede wereltlijcke Heer³⁸¹ is, gelijk
 970 de Bisschoppen van Utrecht in voor-
 971 gaende tijden plegen te wesen,³⁸² eñ
 972 is aldaer mede een Capittel van Ca-
 973 nonicken³⁸³ bestaende in graesselijcke³⁸⁴
 974 persoonen de stadt is in tveen ver-
 975 deelt vermits de riviere de Jn³⁸⁵
 976 >>
 977 33.
 978 Een navigable³⁸⁶ Revier (comende
 979 vande Alpes langes Jnspruck,³⁸⁷ eñ
 980 Saltsburgh³⁸⁸ in Tirol)³⁸⁹ daer door pas-
 981 seert, waer over een houte brugge
 982 leijt, langes de groote Stadt passeert
 983 den Donau, daer mede overleijt een

³⁷⁵ *alle winter*: Elke winter.

³⁷⁶ *een anderen geleijt*: Een nieuwe geplaats wordt.

³⁷⁷ *deckendorf*: Deggendorf, Duitsland.

³⁷⁸ *Vilschoven*: Vilshofen an der Donau, Duitsland.

³⁷⁹ *ijser*: Isar, Rivier in Duitsland.

³⁸⁰ *Passou*: Passau, Duitsland.

³⁸¹ *wereltlijcke Heer*: Landsheer, vorst, land eigenaar.

³⁸² *plegen te wesen*: 'lets plegen te zijn, dit gewoonlijk zijn' (WNT).

³⁸³ *Capittel van Canonicken* (Capitel): Gezelschap van kanunniken.

³⁸⁴ *graesselijcke* (gracelijk): 'Bevallig, gratieus' (WNT).

³⁸⁵ *Jn* (In): Inn, rivier in Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland.

³⁸⁶ *navigable* (*navigabele*): Bevaarbare.

³⁸⁷ *Jnspruck*: Innsbruck, Oostenrijk.

³⁸⁸ *Saltsburgh*: Salzburg, Oostenrijk.

³⁸⁹ *Tirol*: Tirol is een gebied in oostenrijk waarvan Innsbruck de hoofdstad is.

984 maste, ofte sparreboome brugge,
985 (waer van alle bruggen over den Do-
986 nau leggende gemaect worden)
987 waer mede men naer de voorstadt
988 gaet, leggende over den Donau, al-
989 waer mede een kleijn, stil revierken
990 inden den Donau vloeijt van bruijn
991 water. Tot Passou comende sagen
992 over de brugge een processie gaen
993 naer de voorstadt wesende doen den
994 feestdagh van Sint Peter, eñ pauwels.³⁹⁰
995 vier iaeren geleden sijn beijde dese
996 steden bij naer gans afgebrant be-
997 ginnende den brandt aen den ouver
998 van den Donau, eñ de wint wacke-
999 rende naer de stadt geraeckte de
1000 geheele stadt in brandt, passeren-
1001 de tot groote verwonderinge van
1002 alle menschen over de brugge leggen-
1003 de over de riviere In tot in de an-
1004 dere stadt latende alleen ongeschent
1005 >>
1006 34.
1007 De Capelle, ofte kercke van onse
1008 lieve Vrouw van Miracelen leggen-
1009 de buijten de stadt op een bergh de
1010 houte daken vertrouwe oorsaeck
1011 van soo grooten voortgangh van den
1012 brandt geweest te sijn, de stadt is
1013 bij naer weder, eñ beter als te vooren
1014 opgebout, maer aen den Dom, ofte
1015 Canonikale kerck, die seer schoon
1016 soo van binnen als van buijten was,
1017 manqueert³⁹¹ noch veel, eñ wort
1018 soo schoon niet vernieuwt, als
1019 van oudt geweest is, sulckx iam-
1020 mer³⁹² is soo schoonen gebouwt tot
1021 Godts dienst gesticht van het
1022 vier mede is geschonden, de Je-
1023 suiten hebben daer bij naer weder
1024 volbout, eñ hebben een seer schoon
1025 convent,³⁹³ schoolen, eñ voordere

³⁹⁰ *pauwels*: 'Paulus, de apostel die te Rome samen met Petrus werd onthoofd' (VMNW).

³⁹¹ *manqueert*: Mankeert, ontbreekt.

³⁹² *sulckx iammer*: Wat jammer.

³⁹³ *convent*: Klooster.

1026 appendentien³⁹⁴ wesende vierkant
 1027 eñ hebbende int' midden een schoon
 1028 pleijn, hebben het selve met rode
 1029 tegelen gedeckt, boven al moet men
 1030 gaen boven op den bergh daer de Lie-
 1031 ve Vrouwe van Miracelen is, alwaer
 1032 een convent van³⁹⁵ P. Capicunen³⁹⁶ is, van
 1033 daer siet men de stadt seer distint-
 1034 telijck,³⁹⁷ alwaer het Clooster van de
 1035 Paters seer uijtmunt,³⁹⁸ als mede
 1036 >>
 1037 35.
 1038 Veel andere schoonen huijsen op nieuw
 1039 gebout, eñ men gaet op den bergh met
 1040 een trap van vier hondert treden,
 1041 wesende doorgaens boven bedeckt,
 1042 eñ als een gangh gemaect, hebbende
 1043 bij alle posen³⁹⁹ een schoone schilderije
 1044 op de muren geschildert, daer is noch
 1045 een anderen wegh die verdragelijck⁴⁰⁰
 1046 op en afgaet eñ die kan men met ka-
 1047 rossen op en af reijden, hebbende aen
 1048 weer sijde een muerken doch niet hoogh,
 1049 mede op diverse plaetsen geschil-
 1050 dert, dienende maer tot een borst-
 1051 weringh,⁴⁰¹ om die wegh teenemael⁴⁰²
 1052 van de rest van den bergh te sepa-
 1053 reren,⁴⁰³ eñ suiijver te houden soo van het
 1054 afcomende water, als anders. bo-
 1055 ven op een bergh Op de plaets⁴⁰⁴ voor
 1056 de kerck sijn seer schoone grotten, eñ
 1057 fonteynen, de kerck is van binnen oock
 1058 seer schoon wesende allent halven
 1059 vergult,⁴⁰⁵ wij saegen daer in de kercke

³⁹⁴ *appendentien* (appendentiën): 'Bijbehoorende zaken, toebehooren' (WNT).

³⁹⁵ *van*: Van de.

³⁹⁶ *P. Capicunen* ((Paters) Kapucijnen): 'Bedelmonnik van de orde der Minderbroeders of Franciscanen, (...) strengst en armoedigst levende hoofdafdeeling dezer orde, aan welke het dragen van een bijzonder habijt - bruine pij met aangehechte puntige kap - werd vergund, naar welke kap (ital. *capuccio*) de leden (...) den naam van *cap(p)ucini* dragen' (WNT).

³⁹⁷ *distinttelijck* (distinctelijk) : Goed.

³⁹⁸ *uijtmunt* (uitmunten): Fraai afsteken.

³⁹⁹ *posen*: Trapbordes, rustplaats op een trap.

⁴⁰⁰ *verdragelijck*: Aanvaardbaar.

⁴⁰¹ *borstweringh* (borstwering): 'Kleine, lage muur of opstaande wand van steen of hout, als leuning langs bruggen, viaducten, terrassen, gevaarlijke wegen of steilten geplaatst' (WNT).

⁴⁰² *teenemael*: In een keer.

⁴⁰³ *separeren*: Splitsen, afscheiden.

⁴⁰⁴ *de plaets*: Het plein.

⁴⁰⁵ *allent halven* (allenthalve): 'Aan alle kanten, overal' (WNT).

1060 vermits den heijligen dagh, alderleij
 1061 fatsoen van kledinge, maer het won-
 1062 derbaerlijckste was dat de weduwen
 1063 hadden opt' hoofd een doeck die om
 1064 de kinne gongh, eñ met eenen de mont
 1065 tenemael bedeckte, dubbelt⁴⁰⁶ Apostel
 1066 >>
 1067 36.
 1068 Dagh⁴⁰⁷ sijnde, hebben wij ons devotie⁴⁰⁸
 1069 aldaer mede gehouden, en sijn daer
 1070 mede weder sloop gegaen:⁴⁰⁹ tegens
 1071 den middaghg de brugge gepasseert sijn-
 1072 de sagen wij aldaer de riviere de
 1073 In inden Donau vloeijen, eñ daer
 1074 vergaderden, sach men differentie⁴¹⁰
 1075 van couleuren⁴¹¹ vant' water, eñ
 1076 sijn alsoo, des naer de middagh tot
 1077 Alch⁴¹² vervarst hebbende, des avonts
 1078 tot Lints⁴¹³ gearriveert, sijnde de
 1079 eerste stadt van Oostenrijck, den
 1080 Donau afkomende, het is een tame-
 1081 lijck groot net stedeke, de kercke
 1082 van de Jesuiten is fraij, als mede
 1083 de groote kerck, daer is een schoone
 1084 plaetse ofte marckt, eñ sijn daer
 1085 veel schoone gebouwen buijten de
 1086 stadt vonden schoone wandelinghe,
 1087 eñ schoone gesichte langes een vlac-
 1088 ke campagne,⁴¹⁴ daer is mede een schoon
 1089 casteel, dat mede voor een hof dient
 1090 wanneer den Keijser daer komt.
 1091 Den 30 dito de brugge gepasseert
 1092 sijnde sagen wij het revierken Dra⁴¹⁵
 1093 inden Donau vloeijen, voortvarende
 1094 passeerden wij ~ Ens,⁴¹⁶ alwaer
 1095 de reviere⁴¹⁷ van die naem sich mede

⁴⁰⁶ *dubbelt*: Dubbele.

⁴⁰⁷ *Apostel Dagh* (aposteldag): 'Aan een Apostel gewijde heilighedag' (WNT).

⁴⁰⁸ *devotie* (zijn devotie houden): 'ter communie gaan' (WNT).

⁴⁰⁹ (te) *sloop*: 'Naar, in of op het of een schip, aan boord' (WNT).

⁴¹⁰ *differentie van*: Verschil in.

⁴¹¹ *couleuren*: Kleur.

⁴¹² *Alch*: Wellicht Aschach, Oostenrijk.

⁴¹³ *Lints*: Linz, Oostenrijk.

⁴¹⁴ *campagne*: Veld, akker, stuk land.

⁴¹⁵ *Dra*: Drau, rivier in Hongarije, Italië, Kroatië, Oostenrijk en Slovenië.

⁴¹⁶ *Ens*: Enns, Oostenrijk.

⁴¹⁷ *reviere*: Rivier.

1096 >>
 1097 37.
 1098 In den Donau ontlast,⁴¹⁸ den selven
 1099 dagh sijn wij gepasseert Ips,⁴¹⁹ ende
 1100 Melck,⁴²⁰ eñ sijn des avonts comen
 1101 slaepen tot Stain.⁴²¹
 1102 Den j Julij des morgens sijn wij
 1103 gepasseert voor bij Krems,⁴²² Tilm,⁴²³
 1104 eñ Clooster Neuburgh,⁴²⁴ alwaer den
 1105 Donau sich in viren⁴²⁵ begint te verde-
 1106 len makende veel Eijlanden, eñ sijn
 1107 alsoo met moeijten langes den kleijn-
 1108 sten arm die voor bij weenen⁴²⁶ passeert
 1109 eñ bij leegh⁴²⁷ water ondiep is tot
 1110 Weenen voorschreven gearriveert, ten
 1111 tijde sijn Keijserlijcke Maiesteijt⁴²⁸
 1112 de processie te voet door de stad
 1113 bij woonde, vermits het Octaef
 1114 was van Heijligh Sacraments
 1115 dagh,⁴²⁹ des naer de middagh tot Wee-
 1116 nen gerust hebbende, sijn wij.
 1117 Den 2 dito met het vorige geselschap
 1118 naer Presburgh⁴³⁰ hoofstadt van Hun-
 1119 garijen⁴³¹ verreijst,⁴³² hebbende tot dien
 1120 eijnde een lant koetse gehuert, eñ
 1121 sijn des morgens Vischamund⁴³³ gepas-
 1122 seert, comende eten tusschen Vischa-
 1123 mund voor schreven, eñ Hamburg,⁴³⁴ eñ
 1124 des naer middagh een hoogen bergh
 1125 >>
 1126 38.
 1127 Gepasseert sijnde, hebben wij tot
 1128 Hamburg voorschreven vervarst,

⁴¹⁸ *ontlast* (ontlasten): 'Van rivieren: uitloopen, uitmonden' (WNT).

⁴¹⁹ *Ips*: Ybbs an der Donau, Oostenrijk.

⁴²⁰ *Melck*: Melk, Oostenrijk.

⁴²¹ *Stain*: Stein an der Donau, Oostenrijk.

⁴²² *Krems*: Krems an der Donau, Oostenrijk.

⁴²³ *Tilm*: Tulln an der Donau, Oostenrijk.

⁴²⁴ *Clooster Neuburgh*: Klosterneuburg, Oostenrijk.

⁴²⁵ *viren*: Vieren.

⁴²⁶ *Weenen*: Wenen, Oostenrijk.

⁴²⁷ *leegh*: Laag.

⁴²⁸ *Keijserlijcke Maiesteijt*: Keizer Leopold I (1640-1705) (zie: noot 43: *Koninck van Boheme*).

⁴²⁹ *Octaef*: 'Eigenlijk. De achtste of laatste dag van een kerkelijk feest, dat acht dagen duurt' (WNT).

⁴³⁰ *Presburgh*: Bratislava, Slowakije. Het tegenwoordige Bratislava werd voorheen Presburg genoemd.

⁴³¹ *Hungarijen*: Hongarije.

⁴³² *verreijst*: Gereisd.

⁴³³ *Vischamund*: Fischamend, Oostenrijk.

⁴³⁴ *Hamburg*: Hainburg an der Donau, Oostenrijk.

1129 sijnde het laeste stedeken van Oosten-
 1130 rijck op de frontieren van Ongaren⁴³⁵
 1131 sijnde derhalven⁴³⁶ oock met garnisoen⁴³⁷
 1132 beset alle int'root gekleet, eñ sijn al-
 1133 soo des avonts voor presburgh geco-
 1134 men, alwaer eerst een kleijnen arm
 1135 van den Donau passeerden, reijdende
 1136 voordor door een eijlant, tot schuijns
 1137 tegens over Presburg alwaer met
 1138 wagen eñ peerden den Donau, die daer
 1139 seer wijt was passeerden, sijnde
 1140 vermits de snelle vloeijt hooger aen
 1141 gereden om niet te leegh te verval-
 1142 len⁴³⁸ Presburgh is een tamelijcke groot-
 1143 en tamelijcke fraije stadt doch heeft
 1144 groote voorsteden, die nu mede inde
 1145 stadt met een muer getrocken worden,
 1146 men gaet daer gekleet op sijn hoogh-
 1147 duijts ofte Ongers, het welck aen
 1148 de poolsche dracht gelijckt, ende
 1149 men spreeckt daer hooghduits, eñ
 1150 Ongaris,⁴³⁹ het welcke de inwoon-
 1151 ders⁴⁴⁰ beijde kennen, eñ wort daerom
 1152 indifferent⁴⁴¹ gebruijckt, daer sijn
 1153 eenige fraije gebouwen, een schoone
 1154 merckt,⁴⁴² eñ andere fraije plaetsen.
 1155 >>
 1156 39.
 1157 Even buijten de stadt siet men een fraeij
 1158 paleijs van den overleden Ongarischen
 1159 Palatijn Palsi,⁴⁴³ daer bij een tamelijcke
 1160 fraeijen hof is, maer wat verder is
 1161 een fraeij paleijs van den Aertsbisschop
 1162 waer bij een seer schoonen hof is, de
 1163 welcke net⁴⁴⁴ onderhouden wort, eñ
 1164 aldaer sijn in sekere quartieren veel
 1165 derhande soorte van boom vruchten,
 1166 als citroenen, orangien, granaten, eñ

⁴³⁵ *Ongaren, Ongarien*: Hongarije, of Hongaren (verschilt per geval).

⁴³⁶ *derhalven*: 'Om die reden, op dien grond' (WNT).

⁴³⁷ *garnisoen*: Mankrachten.

⁴³⁸ *vervallen*: Terecht te komen.

⁴³⁹ De *a* van *Ongaris* lijkt op een *x*.

⁴⁴⁰ *inwoonders*: Inwooners.

⁴⁴¹ *indifferent*: Willekeurig.

⁴⁴² *merckt*: Markt.

⁴⁴³ *Palatijn Palsi*: 'Paltsgraaf' (WNT) van Palsi. Verdere informatie over 'Palatijn Palsi' is niet achterhaald.

⁴⁴⁴ *net*: Netjes; 'Nauwkeurig' (WNT).

1167 diergelijcke, die des winters in een
 1168 stove, ofte kachchel bewaert wor-
 1169 den, mede alderleij soorte van bloe-
 1170 men, alle de paeden sijn overdeekt,
 1171 als oock galderijen,⁴⁴⁵ die alle met
 1172 wijngaert bedeckt sijn, soo dat daer
 1173 geen son en comt, daer sijn mede veel
 1174 statuen:⁴⁴⁶ Achter op het eijnde van den
 1175 hof siet men een grotte,⁴⁴⁷ als een spelonc-
 1176 ke,⁴⁴⁸ in de welcke men door glaesen, eñ
 1177 perspectiven siet veel en diverse
 1178 heremitagien,⁴⁴⁹ eñ heremiten⁴⁵⁰ naer
 1179 het leven, ende siet men die verande-
 1180 ringe door een glas, wordende door
 1181 artificie⁴⁵¹ de perspectiven telkens
 1182 verandert, tegen over het middel
 1183 padt ten eijnde den hof, staet een
 1184 seer schoone grotte van fonteijnen,
 1185 >>
 1186 40.
 1187 De welcke men van onderen kan doen
 1188 springen, eñ de omstaenders nat
 1189 maecken, daer sijn veel der hande⁴⁵²
 1190 water konsten⁴⁵³ wordende het wa-
 1191 ter gedreven door veel diverse in-
 1192 strumenten waer door het water
 1193 oock diverse saeke representeert
 1194 als sterren, veel derhande bloemen
 1195 etc daer is een admirabele⁴⁵⁴ fon-
 1196 teijn die door een toren, die boven de
 1197 grotte komt, het water werpt
 1198 ettelijcke⁴⁵⁵ voeten hoogh boven het
 1199 spits⁴⁵⁶ van de selve tooren, soo dat men
 1200 reket dat het water over de
 1201 veertigh voeten⁴⁵⁷ hoogh geworpen

⁴⁴⁵ *galderijen, gaelder(e)ijen* (galerij): 'Lange bedekte gang, door eene enkele of dubbele zuilenrij met of zonder gewelfde bogen gevormd (...); zuilengang' (WNT).

⁴⁴⁶ *statuen*: Standbeelden.

⁴⁴⁷ *grotte*: Grot.

⁴⁴⁸ *speloncke* (spelonk): (Enge) grot.

⁴⁴⁹ *heremitagien* (hermitage): Kluizenaarswoning.

⁴⁵⁰ *heremiten* (heremiet): Kluizenaar.

⁴⁵¹ *artificie*: Kunstgrepen.

⁴⁵² *veel der hande* (veelderhande, velerhande): Verschillend soortige.

⁴⁵³ *konst(en)*: Kunst(en).

⁴⁵⁴ *admirabele*: Bewonderingswaardige.

⁴⁵⁵ *ettelijcke* (ettelijk): Een vrij groot aantal.

⁴⁵⁶ *spits*: Punt, hoogste punt.

⁴⁵⁷ *veertigh voeten*: Ongeveer 12 meter.

1202 wort, eñ dat met een seer dicke
1203 strael, om het welcke te sien wij
1204 voor de tweede mael naer den
1205 hof gingen. Het Casteel van de stadt
1206 leijt op een seer hoogen bergh, daer
1207 de stadt in een valleije onderleijt,
1208 wij sagen daer diversche Turck-
1209 sche slaven. Aldaer wort in een
1210 verborge diepte bewaert de kroon
1211 van Hungarijen de welcke nacht,
1212 en dagh bewaert wort van sol-
1213 daten vant' Casteel, die wij een
1214 vereeringe⁴⁵⁸ gaven, het casteel staet
1215 >>
1216 4i.
1217 Rontom op kelders is vierkant,
1218 inde midde een pleijn, waer in een put
1219 eñ een regenback staen, wordt het
1220 water uijt de put geput met een
1221 radt vermits de grousaeme⁴⁵⁹ diepte,
1222 is drie verdiepinge hoogh, boven
1223 op de eerste verdiepinge inde ver-
1224 wulfuels,⁴⁶⁰ ofte solders sijn geschil-
1225 dert alle de daden van ferdinandt den
1226 tweden Keijser, eñ Koninck van Hun-
1227 garijen,⁴⁶¹ men siet van boven de revier
1228 den Donau sich in tween deelen
1229 makende het Eijlant Schut,⁴⁶² het
1230 welck men weijt, eñ seijt⁴⁶³ overseit,⁴⁶⁴
1231 men seijde ons dat men bij helder we-
1232 der Rab⁴⁶⁵ leggende int' midden, ende
1233 Comorra⁴⁶⁶ leggende aent' eijnde van
1234 het Eijlant sien conde, als mede Leo-
1235 poleus stadt,⁴⁶⁷ een nieuwe stercke
1236 vestingh die de tegenwoordige Keij-
1237 ser Leopoldus den eersten heeft doen

⁴⁵⁸ *vereeringe* (vereering): Belooning.

⁴⁵⁹ *grousaeme* (grouwzaam, gruwzaam): Afschrikwekkende.

⁴⁶⁰ *verwulfuels* (verwelfsel): Gewelf: 'Eigenlijk. Hol-gebogen zoldering, meest van steen; inzonderheid bij aanzienlijke gebouwen' (WNT).

⁴⁶¹ *ferdinandt den tweden Keijser, en Koninck van Hungarijen*: Ferdinand II (1578-1637) was van 1619 tot 1637 keizer van het Heilige Roomse Rijk en was van 1619 tot 1625 koning van Hongarije (zie: 'Keizer Ferdinand II' 2013; 'Lijst van koningen van Hongarije' 2013).

⁴⁶² *Schut*: (Veľký) Žitný ostrov, Slowakije.

⁴⁶³ *weijt, eñ seijt* (wijd en zijd): Alom.

⁴⁶⁴ *overseit*: Overziet.

⁴⁶⁵ *Rab*: Verdere informatie over 'Rab' is niet achterhaald.

⁴⁶⁶ *Comorra*: Komárno, Slowakije.

⁴⁶⁷ *Leopoleus stadt*: Wellicht Leopoldov, Slowakije.

1238 bouwen aen de reviere de waech⁴⁶⁸ een
 1239 weijnigh boven Nieuheusel,⁴⁶⁹ welcke
 1240 stadt de Turcken in den voorgaenden
 1241 oorlogh hadden veroveret, door welcke
 1242 nieuwe vestingh der Turcke stro-
 1243 perijen belet worden. voorder saegen
 1244 >>
 1245 42.
 1246 Wij van boven het casteel een groot
 1247 gedeelte van Hungarijen, dat on-
 1248 trent Presburgh, eñ ettelijcke mijlen
 1249 van daer plat lant is, hebbende
 1250 nochtans⁴⁷⁰ hier en daer eenige rolli-
 1251 nes,⁴⁷¹ die wij verre sagen leggen, daer
 1252 sijn goede rode, en witte wijnen, de
 1253 witte is sterck, tot Tockaj⁴⁷² in On-
 1254 garen wast⁴⁷³ den besten wijn van de
 1255 werelt, eñ seijt men dat daer on-
 1256 trent, eñ meer andere oorden van
 1257 Ongaren veel gout gevonden wort
 1258 daer de Ongarische Ducaten van ge-
 1259 slagen worden, eñ soude de meeste
 1260 quantiteit gevonden worden in de ber-
 1261 gen daer den Tockajischen wijn wast,
 1262 wordende voorder geseijt, dat de
 1263 kornen⁴⁷⁴ van de druijven veel tijts
 1264 gout sijn,⁴⁷⁵ ende seecker lof weerdigh
 1265 persoon seijde ons van soodanige kor-
 1266 nen een heele masse⁴⁷⁶ gout gesien te
 1267 hebben, men wees ~ ons mede een
 1268 plaetse van t' Casteel even buijten
 1269 de stadt daer de Turcken aenco-
 1270 mende rennen een borger⁴⁷⁷ het hoofd
 1271 afcapten, eñ mede naemen om daer voor
 1272 een ducaet te ontfangen de welcke in
 1273 de laeste oorlogh op ider Christen
 1274 >>

⁴⁶⁸ *waech*: Váh, Rivier in Slowakije.

⁴⁶⁹ *Nieuheusel*: Nové Zámky (Duits: Neuhäusel), Slowakije.

⁴⁷⁰ *nochtans*: 'Evenwel, desniettegenstaande' (WNT).

⁴⁷¹ *rollines* (rolling): Golvingen. Naar het werkwoord rollen: 'Het rollen van de zee en hare golven, de golvende beweging, waarbij de golven over elkander tuimelen, bruisend en schuimend overstorten' (WNT).

⁴⁷² *Tockaj*: Tokaj (stad en regio), Hongarije.

⁴⁷³ *wast*: Groeit.

⁴⁷⁴ *kornen*: Zaden.

⁴⁷⁵ *veel tijts gout sijn*: Vaak goud van kleur zijn.

⁴⁷⁶ *een heele masse gout*: Een hele massa.

⁴⁷⁷ *borger*: Burger.

1275 43.
 1276 Hooft gestelt was.
 1277 Den 3 dito Tot Presburgh voorschreve
 1278 vertoeft hebbende eñ alles gesien
 1279 hebbende sijn wij.
 1280 Den 4 dito naer dat wij de misse ge-
 1281 hoort hadde (wesende Sondagh) van
 1282 presburgh te rugge gekeert, gepasseert
 1283 hebbende de grooten Donau, eñ daer
 1284 naer een arm van de selve, sijn wij des
 1285 morgens hamburghe gepasseert, eñ den
 1286 bergh daer bij leggende, eñ sijn des
 1287 middagh comen eten tusschen Ham-
 1288 burgh voorschreven eñ Vischamund,
 1289 des naer middagh tusschen Vischamun[+d]
 1290 voorschreve, eñ weenen vervarst heb-
 1291 bende, sijn wij des avonts wederom
 1292 tot Weenen voorschreven aengelant.
 1293 Nota⁴⁷⁸ op de reviere de Donau sijn de
 1294 torens vande steden meest met ko-
 1295 per, ofte bleck⁴⁷⁹ bekleet, eñ de huizen
 1296 met houte tegelen bedeckt. Wij voe-
 1297 ren diverse maelen tusschen hooge clip-
 1298 pen, daer de revier vermits de eng-
 1299 te,⁴⁸⁰ ende diepte seer snel deur⁴⁸¹ pas-
 1300 seerden, ende daer vint men oock veel
 1301 groote steenen inde reviere de Donau,
 1302 waer door periculeus is, om door
 1303 te vaeren, sonderlingh op een plaet-
 1304 se genaempt de Stroutel⁴⁸²
 1305 >>
 1306 44.
 1307 (Het welck is tusschen Regensburg
 1308 eñ Weenen) daer het water een
 1309 geweldigh geraes maeckt, eñ ge-
 1310 looft men dat den Donau daer eenigh
 1311 water onder de aerde lost, dat
 1312 daer naer wederom te voorschijn
 1313 comt, want daer seer eng, eñ on-
 1314 diep is Daer den Donau de bergen
 1315 gepasseert: sijnde seer groot, daer
 1316 sich in veel armen verspreijt. Tot

⁴⁷⁸ *Nota:* Merk op...

⁴⁷⁹ *bleck:* Blik.

⁴⁸⁰ *engte:* Smalle breedte.

⁴⁸¹ *deur:* Door.

⁴⁸² *Stroutel:* Verdere informatie over 'Stroutel' is niet achterhaald.

1317 Weenen sijn wij verbleven tot.
 1318 Den i4 dito Alwaer wij onderan-
 1319 dere rariteijten gesien hebben de schat
 1320 camer van den Keijser, de welcke
 1321 kostelijck om sien valt, sonderligh
 1322 alsmen niet sterck van geselschap
 1323 is, maer daer sijn oock onweerde-
 1324 lijcke schatten⁴⁸³ van goudt, silver, ge-
 1325 steenten, ornamenten, amber, ca-
 1326 binetten onder anderen oock een meda-
 1327 lie⁴⁸⁴ van goudt van den Koninck van Spa-
 1328 nien⁴⁸⁵ die excessief groot is, van gelijc-
 1329 ken diverse schoone eenhoornen, eñ
 1330 hoornen ofte snuijten van Rinoceros,⁴⁸⁶
 1331 oock de ceulder⁴⁸⁷ van de Koninck van
 1332 Sweden,⁴⁸⁸ daer in door schote is, ende den
 1333 schootel van Agaet,⁴⁸⁹ van Den onge-
 1334 meene groote,⁴⁹⁰ daer van de nature⁴⁹¹
 1335 >>
 1336 45.
 1337 Jn staet geschreven, Christo, ende
 1338 ontallijcke andere rariteijten, te veel
 1339 om al hier te verhalen. Buijten
 1340 Weenen is een lusthof, ofte huijs van plai-
 1341 sance vanden Keijser, genaempt La
 1342 favorita hebben wij gesien een schoone
 1343 Jtaliaensche musicale comedie,⁴⁹² eñ
 1344 vervolgens een balet, wesende de
 1345 comedie geintituleert.⁴⁹³
 1346 Nettuno e flora festeggianti dram-
 1347 ma musicale per introduzione
 1348 al gran balletto da representarsi
 1349 nel giorno natalitio della sacra
 1350 Cesarea, real Maesta dell' Jm-
 1351 peratrice Margherita per com-
 1352 mando della sacra, cesarea, real

⁴⁸³ *onweerdelijke schatten* (onwaardelijke schatten): Onvoorstelbare schatten.

⁴⁸⁴ *medalie* (medaille): 'Een penning, als prijs of belooning geschonken in bepaalde omstandigheden' (WNT).

⁴⁸⁵ *Koninck van Spanien*: Filips IV (1605-1665) was van 1621 tot 1665 koning van Spanje (zie: 'Filips IV van Spanje' 2013).

⁴⁸⁶ *Rinoceros*: Neushoorns.

⁴⁸⁷ *ceulder* (kolder): 'Als kleedingstuk van mannen, in het bijzonder van soldaten en zeelieden (...) meestal van leder, ook wel van een andere sterke stof vervaardigd' (WNT).

⁴⁸⁸ *Koninck van Sweden*: Gustaaf II Adolf (1594-1632) was van 1611 tot 1632 koning van Zweden. Hij sneuvelde tijdens de Slag bij Lützen in (zie: 'Gustaaf II Adolf van Zweden' 2014).

⁴⁸⁹ *schootel van Agaet*: Schaal van heilige Agatha van Sicilië.

⁴⁹⁰ *ongemeene Groote*: Ongebruikelijke groote.

⁴⁹¹ *daer van de nature* (waar van nature): Waar natuurlijk, waar vanzelfsprekend.

⁴⁹² *comedie*: Toneelstuk.

⁴⁹³ *geintituleert*: Getiteld.

1353 Maesta dell' Jmperatore, Musica
 1354 del Cavalier Costi.
 1355
 1356 De festerende⁴⁹⁴ Neptunus, eñ flora
 1357 sijnde een musicael dragma⁴⁹⁵ te
 1358 vertoonen op den geboort dagh van
 1359 de heijlige, keijserlijcke, en Koninc-
 1360 lijcke maiesteijt van de Keijserin-
 1361 ne door bevel vande heijlige, Keij-
 1362 serlijcke, eñ Konincklijcke Maies-
 1363 teijt van den Keijser wesende Mu-
 1364 sieck van den Ridder Cesti.⁴⁹⁶
 1365 >>
 1366 46.
 1367 Dese comedie wierden verতোont
 1368 aen den ouver van de see alsoo men
 1369 doen vertrouwde⁴⁹⁷ de Keijserinne op
 1370 see moste sijn, eñ derhalven was het
 1371 achterste van den Theater door machi-
 1372 nen representerende een see, wiens
 1373 golven op eñ neder gongen, het welck
 1374 dede geloven, alles door water te
 1375 geschieden, te meer alsoo de Comedie
 1376 bij de kers⁴⁹⁸ verতোont wiert, op die
 1377 see verscheijnde, met een kostelijcke
 1378 triumph wagen met ses peerden door
 1379 machinen gevoert ~ wordende Nep-
 1380 tunus, eñ Amphitrite⁴⁹⁹ op een andere
 1381 triumph wagen, eñ meer andere oock
 1382 verschenen daer meereminnen, en
 1383 meeremannen, Nereides,⁵⁰⁰ eñ dansende
 1384 wilde menschen, die diverse maelen
 1385 scheenen onder het water te dompe-
 1386 len; daer waeren kostelijcke clede-
 1387 ren, ende wierden alles gesongen door
 1388 de capoenen⁵⁰¹ van den Keijser, die ad-
 1389 mirabel wel singen, alsoo den Keijser
 1390 een liefhebber van de musiecke is, eñ
 1391 wierde de musiecke met alderleij

⁴⁹⁴ *festerende*: Feestende, feestvierende.

⁴⁹⁵ *dragma*: Drama.

⁴⁹⁶ *Cesti*: Pietro Antonio Cesti, Marc' Antonio (1623-1669) was van 1666 tot 1669 opperkapelmeester in Wenen (zie: 'Marc'antonio Cesti' 2013).

⁴⁹⁷ *doen vertrouwde*: Toen erop vertrouwde dat, toen ervan uitging dat.

⁴⁹⁸ *kers*: Kerst.

⁴⁹⁹ *Amphitrite*: Vrouw van Neptunus.

⁵⁰⁰ *Nereides*: 'Nereiden, zeenimfen' (VMNW).

⁵⁰¹ *capoenen* (kapoen): De castraten.

1392 soorten van instrumenten door gere-
 1393 nommeerde meesters gerepeteert;
 1394 sijnde int' voorste gedeelte vant' theater
 1395 >>
 1396 47.
 1397 Dat onder open was. De Keijser sat aen
 1398 de rechter hant van de Keijserinne
 1399 Weduwe sijn schoonmoeder, die van
 1400 den huijse van Mantua is,⁵⁰² de Keijse-
 1401 rinne weduwe sat aen de lincker
 1402 hant van den Keijser, eñ aen haer linc-
 1403 ker hant saten vervolgens de twe
 1404 princessen⁵⁰³ haer Dochteren die fraij
 1405 sijn sonderligh de outste, die men
 1406 wilde seggen prins Carel van Lotte-
 1407 ringe⁵⁰⁴ soude op wachten,⁵⁰⁵ die sich aen
 1408 het Keijzers hof hout voorder wier-
 1409 de naer de Comedie een balet ge-
 1410 danst door.
 1411 Den Serenissime⁵⁰⁶ Heer Prince Carel
 1412 van Lotteringe de voorste.⁵⁰⁷
 1413 De Heer graef Adam Wilm de Brandis⁵⁰⁸
 1414 De Heer graef Michiel Wincelaus Fran-
 1415 ciscus Van Althann⁵⁰⁹.
 1416 De Heer graef Christoffel Johan Van
 1417 Althann⁵¹⁰
 1418 De Heer graef Maximiliaen Adam Van
 1419 Wallstain⁵¹¹
 1420 De Heer graef Ferdinand Emerir Van
 1421 Gollonitsch.⁵¹²
 1422 De Heer Carel Ferdinandt Van Scherf-

⁵⁰² *Keijserinne Weduwe sijn schoonmoeder, die van den huijse van Mantua is*: Eleonora Maddalena Gonzaga (1630-1686) was de stiefmoeder van Leopold I (1640-1705) (zie: noot 43: *Koninck van Boheme*), en weduwe sinds de dood van keizer Ferdinand III (1608-1657), Leopolds vader. Eleonora Gonzaga was tevens Prinses van Mantua, een hertogdom in Lombardije (zie: 'Eleonora Gonzaga (1630-1686)' 2013; 'Hertogdom Mantua' 2013).

⁵⁰³ *twee princessen*: Eleonora Maria Jozefa (1653-1697) en Maria Anna Jozefa (1654 - 1689) waren beide dochters van Eleonora Gonzaga (1630-1686) (zie: noot 502: *Keijserinne Weduwe sijn...*; 'Eleonora Gonzaga (1630-1686)' 2013).

⁵⁰⁴ *prins Carel van Lotteringe*: Karel V van Lotharingen, Karel Leopold Nicolaas Sixtus (1643-1690) trouwde in 1678 met Eleonora Maria Jozefa (1653-1697) (zie: noot 503: *twee princessen*; 'Eleonora van Oostenrijk (1653-1697)' 2013; 'Karel V van Lotharingen' 2014).

⁵⁰⁵ *op wachten*: Het hof maken.

⁵⁰⁶ *serenissime*: Serene. Sérénissime is het Franse woord voor Sereen.

⁵⁰⁷ *de voorste*: De voorschreven, eerder genoemde; de vorst.

⁵⁰⁸ *graef Adam Wilm de Brandis*: Verdere informatie over 'graef Adam Wilm de Brandis' is niet achterhaald.

⁵⁰⁹ *graef Michiel Wincelaus Franciscus Van Althann*: Michael Wenzel von Althann (1630-1686) (zie: 'Michael Wenzel von Althann' 2013).

⁵¹⁰ *graef Christoffel Johan Van Althann*: Verdere informatie over 'graef Christoffel Johan Van Althann' is niet achterhaald.

⁵¹¹ *graef Maximiliaen Adam Van Wallstain*: Verdere informatie over 'graef Maximiliaen Adam Van Wallstain' is niet niet achterhaald.

⁵¹² *graef Ferdinand Emeric Van Gollonitsch*: Verdere informatie over 'graef Ferdinand Emeric Van Gollonitsch' is niet achterhaald.

1423 femberch.⁵¹³
 1424 De Heer graef Johan Rodolf Marzin.⁵¹⁴
 1425 >>
 1426 48.
 1427 De Heer graef Joris Sigismund Ka-
 1428 zianer.⁵¹⁵
 1429 De Heer graef Hendrick Francoijs
 1430 Van Mansfeld.⁵¹⁶
 1431 De Heer graef Johan Carel Palsi.⁵¹⁷ eñ
 1432 De Heer Maximiliaen Lodewijck
 1433 Prainer.⁵¹⁸
 1434 Camerlingen⁵¹⁹ van sijn Kerserlijcke
 1435 Maiesteijt.
 1436 Representanti varie deita del
 1437 mare, e de i fiori escono a feste-
 1438 giare con nobilissimo balletto il
 1439 glorioso giorno natalitio della sa-
 1440 cra, Cesarea, real Maesta dell'
 1441 Jmperatrice Margherita.
 1442
 1443 Representerende diverse godtheden
 1444 van de see, eñ van de bloemen comen
 1445 voor den dagh om te onthalen met een
 1446 alderedelste bal den glorieuse ge-
 1447 boort-dagh vande heijlige, Keijser-
 1448 lijcke, eñ Konincklijcke Maiesteijt
 1449 van de Keijserinnen Margherita.
 1450 Buiten Weenen hebben wij mede wesen
 1451 sien met een koets met ses peerden
 1452 het vervallende paleijs, het welck
 1453 Ferdinand den eersten⁵²⁰ heeft doen
 1454 >>
 1455 49.
 1456 Bouwen met soo veel torens, als
 1457 daer op die selve plaetse Turcksche

⁵¹³ *Carel Ferdinandt Van Scherffemberch*: Verdere informatie over 'Carel Ferdinandt Van Scherffemberch' is niet achterhaald.

⁵¹⁴ *graef Johan Rodolf Marzin*: Verdere informatie over 'graef Johan Rodolf Marzin' is niet achterhaald.

⁵¹⁵ *graef Joris Sigismund Kazianer*: Verdere informatie over 'graef Joris Sigismund Kazianer' is niet achterhaald.

⁵¹⁶ *graef Hendrick Francoijs Van Mansfeld*: Verdere informatie over 'graef Hendrick Francoijs Van Mansfeld' is niet achterhaald.

⁵¹⁷ *graef Johan Carel Palsi*: Verdere informatie over 'graef Johan Carel Palsi' is niet achterhaald.

⁵¹⁸ *Maximiliaen Lodewijck Prainer*: Verdere informatie over 'Maximiliaen Lodewijck Prainer' is niet achterhaald.

⁵¹⁹ *Camerlingen* (kamerling): 'Aan vorstelijke hoven. Een ambtenaar of waardigheidsbekleeder die tot de onmiddellijke omgeving, de naaste hofhouding van den vorstelijken persoon behoort' (WNT).

⁵²⁰ *Ferdinand den eersten*: Ferdinand I (1503-1564) was van 1556 tot 1564 keizer van het Heilige Roomse Rijk (zie: 'Keizer Ferdinand I (1503-1564)' 2014).

1458 Tenten vanden Keijser Solimon⁵²¹ hadde
 1459 gestaen gedurende het belegh van
 1460 Weenen⁵²² waer van daen de Turcke met
 1461 schande mosten opbreken. De Keijser
 1462 Rudolphus⁵²³ sijn residentie tot Prage
 1463 nemende is dit werck onvoltrocke⁵²⁴
 1464 gebleven, eñ voort vervallen: alle de
 1465 torens, de verwulfsels, eñ gaelderijen
 1466 daer men op gaet wandelen sijn alle
 1467 bekleet met koper, soo dat het werck
 1468 kostelijck is aengeleijt, eñ van harsteen
 1469 gebouwt. Men siet daer mede een
 1470 put daer men water uijttreect om
 1471 springende fonteijnen van te maecken,
 1472 eñ geschiet soodanigh, als wij in Ne-
 1473 derlandt de Moddermolens gebruijck-
 1474 ken een keten, de welcke veel kopere
 1475 emmers heeft, die wanneer de bo-
 1476 venste het water uijtwerpen, de
 1477 onderste wederom uit een seer brede
 1478 putte int' ront, wederom inscheppen
 1479 wij sagen aldaer mede cuijlen, ofte
 1480 plaetsen met hooge muren omvangen
 1481 >>
 1482 50.
 1483 In een van de welcke wij sagen een schoo-
 1484 ne tiger, en tigerinne, seer fraeij ge-
 1485 vlackt,⁵²⁵ waer van een tiger seer hoogh
 1486 tegen de muer aensprongh naer een
 1487 duijve, die hem met een touwke wiert-
 1488 de neergelaten, eñ weder ontrocken, tot
 1489 de selve eijndelingh in sijn kleauwen
 1490 creegh, en verslongh,⁵²⁶ waer van het
 1491 wijfken seer Jalours sijn seer briesde
 1492 in de ander kuijl sagen wij een
 1493 leeuw, eñ leeuwinne, waer van
 1494 de leeuw seer schoon was, als sijnde
 1495 seer ruijgh, den bewaerder⁵²⁷ dede

⁵²¹ *Keijser Solimon*: Kanuni Sultan Süleyman I (1494-1566) was van 1520 tot 1566 sultan van het Osmaanse Rijk (zie: 'Süleyman I' 2014).

⁵²² *belegh van Weenen*: Wenen werd in 1529 Veroverd door het leger van Kanuni Sultan Süleyman I (1494-1566) (zie: noot 521: *Keijser Solimon*; 'Beleg van Wenen (1529)' 2013).

⁵²³ *Keijser Rudolphus*: Keizer Rudolf II (1552-1612) was van 1576 tot 1612 keizer van het Heilige Roomse Rijk (zie: 'Keizer Rudolf II' 2014).

⁵²⁴ *onvoltrocke*: Onvoltooid.

⁵²⁵ *gevlackt*: Gevlekt.

⁵²⁶ *verslongh*: Verslond.

⁵²⁷ *bewaerder*: Oppasser.

1496 hem huijlen, als een hont, eñ gelijck
 1497 inde bossen huijlen als sij honger heb-
 1498 ben, daer sijn oock groote hoven, maer
 1499 worden, maer tamelijck onderhouden.
 1500 Tot Weenen hebben wij mede gesien de
 1501 kontscamer⁵²⁸ van den overleden Aerts-
 1502 hertogh Leopoldus Wilhelmus⁵²⁹ Oom
 1503 van den tegenwoordigen Keijser, eñ
 1504 gewesen gouverneur van de Spaensche
 1505 Nederlanden, de welcke bestondt in
 1506 diversche camers, eñ gaeldereijen van
 1507 kostelijcke schilderijen, waer van
 1508 veele mede uijt Nederlant hadde
 1509 gebracht, de ordonnantie⁵³⁰ was schoon
 1510 >>
 1511 Si.
 1512 Wordende veele stucken van Schilde-
 1513 rijen, als deuren open gedaen, vermits
 1514 om de menichte veele malkanderen
 1515 bedecken.⁵³¹ wij sijn mede op den tooren
 1516 van Sint Steven geweest, van waer
 1517 men gans Oostenrijck oversiet, ia
 1518 selfs tot in Ongaren, men siet ront-
 1519 om weenen een schoone vlacke cam-
 1520 pagnie, hier eñ daer met heuvel-
 1521 kens wijder⁵³² siet men bergen alles vol
 1522 schoone wijngaerden, van daer siet
 1523 men mede de separatie⁵³³ van den Donau,
 1524 eñ de reconionctie, ofte weder ver-
 1525 samelinghe, ende de Eijlanden die den
 1526 Donau daer door is formerende,⁵³⁴ op
 1527 welcke eijlanden, eñ van de selve op
 1528 het vaste lant men gaet met soo-
 1529 danige bruggen, als over al over den
 1530 Donau leggen, men siet van den tooren
 1531 de stadt mede beschijdelijck, het
 1532 hof, eñ alle de groote plaetsen. De stadt
 1533 is groot, eñ heeft groote voorsteden
 1534 sonderlingh over den arm van den

⁵²⁸ *kontscamer*: Kunstkamer.

⁵²⁹ *Aertshertogh Leopoldus Wilhelmus*: Leopold Willem van Oostenrijk (1614-1662) was van 1647 tot 1656 gouverneur van de Spaanse Nederlanden (zie: 'Leopold Willem van Oostenrijk' 2013).

⁵³⁰ *ordonnantie*: Schikking.

⁵³¹ *vermits om de menichte veele malkanderen bedecken*: Doordat veelen elkaar bedekken/overlappen, door de groote hoeveelheid.

⁵³² *wijder*: Verder.

⁵³³ *separatie*: Scheiding.

⁵³⁴ *is formerende* (formeeren): 'Vormen, tot stand brengen' (WNT).

1535 Donau, int' begin vant' groote eij-
 1536 lant op het eijnde van welck eij-
 1537 lant de Joden een groote besloote
 1538 plaetse hebben, de huijsen sijn daer meest
 1539 >>
 1540 52.
 1541 Met houte tegelen bedeckt, doch
 1542 aerdigh gemaect, soo dat weijnich
 1543 misstaet, eñ voor den brant sijn alle
 1544 vertrecken meest over wulft,⁵³⁵ daer sijn
 1545 veel schoone gebouwen, de stadt is rede-
 1546 lijck wel gepopuleert⁵³⁶, eñ wonen
 1547 veel huijsgesinne in een huijs, daer
 1548 sijn diverse groote plaetse, ofte
 1549 marckten, die met fonteijnen ver-
 1550 ciert sijn, men siet daer veel pleij-
 1551 nen, daer men over gaet naer ande-
 1552 re straeten, eñ gaet men oock veel
 1553 onder huijsen door van de eene straet
 1554 tot de andere. De Kerck van sint
 1555 Steven is schoon eñ groot, eñ sijn daer
 1556 oock veele schoone autaeren⁵³⁷ met
 1557 marmore pilaeren, ofte colom-
 1558 men, aen de lincker sijde vant' choir⁵³⁸
 1559 siet men in een capelle, de sepulture,⁵³⁹
 1560 eñ tombe van de Aertshertogen van
 1561 Oostenrijck met hunne quartie-
 1562 ren⁵⁴⁰ ront om, aende lincker hant
 1563 int' choir is een vergulde balcon
 1564 ront om met glaesen, alwaer die
 1565 vant' hof in sijn, als sij inder kerck
 1566 comen op groote feesten, de stadt
 1567 is door den tegenwoordigen Keijser
 1568 rontom gefortificeert, eñ seer
 1569 verbetert. het hof leijt op het een
 1570 >>
 1571 53.
 1572 Een eijnde van de stadt op een hoogh-
 1573 te,⁵⁴¹ doch binnen de muren, is niet

⁵³⁵ *over wulft* (overwelen): Met een gewelf overdekt (zie: noot 460: *verwulfsels* voor definitie gewelf).

⁵³⁶ *gepopuleert*: Bevolkt.

⁵³⁷ *autaeren* (autaar, altaar): 'De offertafel in Katholieke kerken en andere heiligdommen, bestemd voor het opdragen van het Heilig Misoffer en het verrichten van andere godsdienstige plechtigheden' (WNT).

⁵³⁸ *choor*: 'In een kerkgebouw. De afgeschutte ruimte, aan welker einde het altaar is geplaatst. Nog heden spreekt men ook in niet-katholieke kerken van het koor; men bedoelt er dan mede de ruimte, waar vroeger het altaar gestaan heeft' (MNW).

⁵³⁹ *sepulture*: 'Plaats waar men begraven wordt, graf' (MNW).

⁵⁴⁰ *quartieren*: 'Wapenkleederen of uniformen die de afbeelding van een wapen vertoonen'.

⁵⁴¹ *hooghte* (hoogte): 'Het bovenste deel van iets: de spits of de top, ook de rug of de kam van een berg enz.' (WNT).

1574 costelijck uijtwendigh,⁵⁴² nocte in-
 1575 wendigh, de Keijsers vertrecken
 1576 sijn oudt, eñ niet regulier⁵⁴³ heeft mae[+r]
 1577 een kleijn pleijn inde midden, maer
 1578 daer buijten comt een groot viercant
 1579 pleijn rontom betimmert tame-
 1580 lijck regulier het gedeelte dat aen
 1581 de eene sijde naer de campagne siet,
 1582 is nu voor de nieuwe Keijserinne⁵⁴⁴
 1583 eerst opgebouwt, van des Keijsers
 1584 vertreck can men met een overdeckte
 1585 gaelderije gaen naer het Paleijs van
 1586 den overleden Aertsherogh Leopol-
 1587 dus sonder gesien te worden, eñ is
 1588 die gaeldereij rustende op een
 1589 booch,⁵⁴⁵ die geslaegen is over een
 1590 straet die tusschen t' hof, eñ dat
 1591 paleijs gaet. De Favorita⁵⁴⁶ een quar-
 1592 tier vers⁵⁴⁷ van de stadt is een slecht⁵⁴⁸
 1593 gebouw, alwaer de Keijserinne
 1594 weduwe sich met haer Dochters
 1595 bij naer een ganschen somer ont-
 1596 hout, den hof aldaer is seer schoon,
 1597 leggende aen een sijde tegens een
 1598 bergh, van waer men een seer schoon
 1599 >>
 1600 54.
 1601 Gesicht heeft over de omleggen-
 1602 de campagne, eñ wijngaert ber-
 1603 gen, van gelijcken het oogh kerende
 1604 siet men den ganschen hof van La
 1605 Favorita over, inde welcke veel
 1606 Statuen, eñ fonteijnen sijn, boven op
 1607 de selfde hooghte is mede een
 1608 seer schoone vijver omvangen
 1609 met een steene leuningh op Pij-
 1610 laers rustende, inde welcke leijt
 1611 een iacht, waer mede haere Ma-
 1612 iesteijten sich menich mael vermae-

⁵⁴² *niet costelijck uijtwendigh, nocte inwendigh*: Niet kostelijk/prachtig/weeldig van buiten, of van binnen.

⁵⁴³ *regulier*: Gangbaar.

⁵⁴⁴ *nieuwe Keijserinne*: Margaretha Theresia (1651-1673) trouwde 5 december 1666 met Leopold I (1640-1705) (zie: noot 43: *Koninck van Boheme*). Ze was de dochter van de Spaanse koning Filips IV (1605-1665) (zie: noot 485: *Koninck van Spanien*) en Maria Anna (1634-1696) (zie: noot 1026: *koniginne van Spanien*; 'Margaretha Theresia van Spanje' 2013).

⁵⁴⁵ *booch*: Boog.

⁵⁴⁶ *De Favorita*: Eerder omschreven als 'een lusthof, ofte huijs van plaisance vanden Keijser, genaempt La favorita'

⁵⁴⁷ *een quartier vers*: Een kwartier ver.

⁵⁴⁸ *slecht*: Eenvoudig.

1613 ken, achter aen den hof is een groot
 1614 pleijn aent' hangen van den bergh
 1615 alwaer wij de Keijserinne sae-
 1616 gen met de kegelen spelen⁵⁴⁹ met
 1617 dames vant' hof, het merendeel
 1618 vant' pleijn is de plaetse, daer
 1619 men den ringh steeckt,⁵⁵⁰ eñ den fa-
 1620 quin loopt,⁵⁵¹ waer toe de plaetsen
 1621 met houte leuninghen sijn afgeste-
 1622 ken, daer tegen over is een groot
 1623 balcon, van waer haere Maies-
 1624 teijten, eñ het hof het loopen van
 1625 de Cavalliers⁵⁵² aenschouwen, wij
 1626 saegen daer mede wandelen de
 1627 twe Princessen van Ostenrijck⁵⁵³
 1628 >>
 1629 55.
 1630 Geaccompagneert⁵⁵⁴ door een staet
 1631 Joffrouw,⁵⁵⁵ de princessen waren schoon
 1632 maer ons docht⁵⁵⁶ haer moeder de Keij-
 1633 serinne weduwe wat hoogh van
 1634 rugges⁵⁵⁷ was, daer gongen mede spans-
 1635 seren⁵⁵⁸ veele schoone Joffrouws, eñ
 1636 Cavaliers, de welcke alle onge-
 1637 deckt waeren,⁵⁵⁹ soo langh de Keijserin-
 1638 ne in den hof was, al waeren schoon
 1639 aen het ander eijnde van den hof,
 1640 al waer van de selve niet konden
 1641 gesien worden. Des sondaeghs hebben
 1642 wij misse gehoort in des Keijzers Ca-
 1643 pelle, het welck daer seer staetigh
 1644 toegingh, op het eijnde van de kerck
 1645 boven op een balcon waeren des paus
 1646 Nuntius,⁵⁶⁰ eñ den Cardinael de Ha-

⁵⁴⁹ *met de kegelen spelen*: Kegelen; 'naar de regels van het (kegel)spel, met ballen (of stokken(...)) naar de, in zekere orde geplaatste kegels werpen, om er daarvan (...) één, of meer, of zoo veel mogelijk te doen omvallen' (WNT).

⁵⁵⁰ *den ringh steeckt*: Ringsteken.

⁵⁵¹ *faquin loopt*: Verdere informatie over 'faquin loopt' is niet achterhaald.

⁵⁵² *Cavalliers* (cavalier): Ridder, of militair te paard.

⁵⁵³ *Princessen van Ostenrijck*: Eleonora Maria Jozefa (1653–1697) en Maria Anna Jozefa (1654 – 1689) (zie: noot 503: *twee princessen*).

⁵⁵⁴ *Geaccompagneert*: Vergezeld.

⁵⁵⁵ *staet Joffrouw* (staatjuffrouw): Meisje of vrouw die tot het gevolg van een aanzienlijke vrouw behoort..

⁵⁵⁶ *ons docht*: Wij dachten/vonden.

⁵⁵⁷ *hoogh van rugges*: Gebocheld.

⁵⁵⁸ *spanseren* (spanseeren): 'Wandelen' (WNT).

⁵⁵⁹ *de welcke alle ongedeckt waeren*: Die allemaal zonder hoofddeksel liepen.

⁵⁶⁰ *paus Nutius* (Nuntius): 'Diplomatiek vertegenwoordiger van den paus bij een regeering, in rang overeenkomend met een ambassadeur' (WNT). In 1666 was Giulio Spinola (1612-1691) een Nuntius (zie: 'Giulio Spinola' 2014).

1647 rach⁵⁶¹ in haer gewaet, Den Keijser
 1648 was in een camer van de welcke
 1649 ronde sien op den Autaer, eñ de preeck-
 1650 stoel, sijnde de muer van de camer
 1651 vol vensters, de Keijserinne wedu-
 1652 we met haer twe Dochters was
 1653 daer niet present, alsoo als voorschre-
 1654 ven is, sich in de Favorita onthiel-
 1655 de. De Hooft misse wierde solem-
 1656 neel gedaen, ende de Musike
 1657 >>
 1658 56.
 1659 Gesongen van des Keijsers Capoenen
 1660 ofte gelubden, alderleij instrumenten
 1661 speelden daer onder, slegs oock oor-
 1662 loogs instumenten, als trommelen,
 1663 keteltrommelen,⁵⁶² die op⁵⁶³ den schouder
 1664 hadde, eñ naer boven sloegen, herpauken⁵⁶⁴
 1665 eñ trompetten op de welcke geblaest
 1666 wierde opt' musieck, eñ noten, al het
 1667 welcke vermaekelijck om aenhooren
 1668 was, eñ een wonder geschal, eñ geluijt
 1669 maecten, de pagien⁵⁶⁵ hadden witte flam-
 1670 bouwen⁵⁶⁶ in de hant knielden met een
 1671 modest⁵⁶⁷ respect voor den autaer, wan-
 1672 neer de elevatie⁵⁶⁸ geschieden, eñ we-
 1673 derom opstaende met de selve mo-
 1674 destie, saluerende telkens eerst den
 1675 Autaer, eñ dan sijn Keijserlijcke Ma-
 1676 iesteijt wesendede pagien alle int'
 1677 swart fluweel met geele banden, ofte
 1678 passementen⁵⁶⁹ geboort⁵⁷⁰ wesende het
 1679 livrej⁵⁷¹ van sijn Keijserlijcke Maies-
 1680 teijt het waeren alle schoone ionge-

⁵⁶¹ *Cardinael de Harach*: Ernst Adalbert von Harrach (1598-1667) was in 1666 een kardinaal uit het geslacht Harrach.

'Harrach is een hoogadelijk geslacht in Oostenrijk'. (zie: 'Harrach [de]' 2013; 'Harrach [nl]' 2013).

⁵⁶² *keteltrommelen* (keteltrom): 'Pauk' (WNT).

⁵⁶³ *op* lijkt over een andere letter heen geschreven.

⁵⁶⁴ *herpauken* (herpauk): 'Keeteltrommen' (WNT) (zie: noot 562: *keteltrommelen*).

⁵⁶⁵ *pagien, pages* (page): 'Een knaap of jongeling die gebruikt wordt als dienaar of oppasser, en die allerlei diensten van geringen aard verricht' (WNT).

⁵⁶⁶ *flambauwen*: Kaarsen.

⁵⁶⁷ *modest*: Bescheiden.

⁵⁶⁸ *elevatie*: 'Het omhoogsteken van de hostie en den kelk, onmiddellijk na de consecratie' (WNT).

⁵⁶⁹ *passementen*: Boordsel/omzooming, versiering van stof.

⁵⁷⁰ *geboort*: 'Met een rand van de eene of andere stof voorzien of bezet, geboord, omboord' (MNW).

⁵⁷¹ *livrej* (livrei): 'Kleedij waardoor zich een bepaalde categorie van personen onderscheidt, veelal in de kleuren of met een onderscheidingsteeken van hun heer en derg[elijke]' (WNT). In dit geval kleding (met een onderscheidingsteeken) van de keizerin.

1681 lingen Graeve Soonen, Naer de misse
 1682 sijn wij gegaen naer de Sael, ofte
 1683 antichambre⁵⁷² van den Keijser alwaer
 1684 de harchiers, ofte hellebaerdiere⁵⁷³ in
 1685 ordre stonden,⁵⁷⁴ eñ een dwerck⁵⁷⁵ passeer-
 1686 de sich voegende bij de Hovelingen
 1687 aldaer passeerden den Keijser dicht
 1688 >>
 1689 57.
 1690 Voor bij ons, als wanneer Den Heer op
 1691 sijn Ongarisch⁵⁷⁶ gekleet sijn Maiesteijt
 1692 een requeste⁵⁷⁷ presenteerden het welck
 1693 sijn Maiesteijt hem selfs afnaem, eñ
 1694 met sich droegh. Sijn Maiesteijt is
 1695 bruijn van Haer, het welck onder het
 1696 huijs van Oostenrijck raer is, maer
 1697 heeft mede een geweldige Oostenrijck-
 1698 sche lippe, die aent' voorschreven huijs
 1699 eijgen is, soo dat men wel can sien, wie
 1700 sijn Maiesteijts vader is geweest, had-
 1701 de noch een gesonde couleur, maer
 1702 was maegerachtigh, tamelijck kleijn
 1703 van stature,⁵⁷⁸ was als doen gekleet in een
 1704 slecht doncker graeuw lakens⁵⁷⁹ kleet
 1705 sonder koort, ofte boort op sijn fransch,
 1706 voor soo veel wij conden bemercken,
 1707 alsoo daer over een mantel hadde van
 1708 de selve couleur, hadde op het hoofd
 1709 een swarten franschen hoet⁵⁸⁰ daer af-
 1710 hangende een groote, eñ schoone orange
 1711 pluim, ter wijl wij daer waeren stel-
 1712 de sijn Maiesteijt een harte iacht⁵⁸¹ aen,
 1713 die seer vermaeckelijck om sien was,
 1714 geschiedende in de bossen van de Eijlanden

⁵⁷² *antichambre*: Voorverterk of ontvangstkamer, 'waar personen die om audiëntie verzocht of zich aangemeld hebben, moeten wachten alvorens te worden toegelaten' (WNT).

⁵⁷³ *harchiers, ofte hellebaerdiere* (hellebaardier): 'In 't algemeen: een met een hellebaard bewapend soldaat (...), doch in 't bijzonder: een lid van de lijfwacht van hooge personen en colleges'. Hellebaard: 'Zeker krijgswapen; oorspronkelijk een bijl aan een langen steel, doch in zijn lateren vorm een slagof stootwapen (...): In de 17de en 18de eeuw waren de onderofficieren (sergeants) met dit geweer bewapend; het was het kenteeken van hun graad (WNT).

⁵⁷⁴ *in ordre stonden*: Op volgorde stonden.

⁵⁷⁵ *dwerck*: Wellicht dwerg.

⁵⁷⁶ *Ongarisch(e(n))*: Hongaars(e).

⁵⁷⁷ *requeste* (request): Verzoek(schrift).

⁵⁷⁸ *stature*: Gestalte.

⁵⁷⁹ *lakens, laken* (laken): Viltachtige stof. 'Benaming voor een effen of met keperbinding geweven stof van wollen garen, die door vulling zulk eene dichtheid verkregen heeft dat men van de draden genoegzaam niets zien kan, zoodat zich de oppervlakte wollig, viltachtig en dicht voordoet' (WNT).

⁵⁸⁰ *franschen hoet* (franse hoed): Baret.

⁵⁸¹ *harte iacht*: Hertenjacht.

1715 die den Doanu recht voor Weenen maect
 1716 de harten⁵⁸² wierden door de honden vant'
 1717 een eijlant door het water van een arm
 1718 van den Donau int' ander geiaeght,
 1719 >>
 1720 58.
 1721 Opwelck water sijn Maiesteijt
 1722 in een schip was, geaccompagneert
 1723 van veel Graeven, eñ Heeren, aen
 1724 weder sijde van de plaets, daer de
 1725 harten door mosten swemmen, daer
 1726 waeren oock veele schuijten vervult⁵⁸³
 1727 met liefhebbers, eñ aenschouwers.
 1728 Sijn Maiesteijt in de schuijt gewapent
 1729 sijnde heeft alsoo int' swemmen der-
 1730 thien harten gevelt, die telkens op gevist
 1731 wierden, als mede een swijn, het welck
 1732 mede onder de iacht geraeckte, voor-
 1733 der en wiert daer van niemant anders
 1734 geschooten, maer in dese iacht geschie-
 1735 de een wonderbaerlijck ongeval,
 1736 want de Keijser treffende een hart
 1737 op sijn hoorens, is de kogel afgeschampt
 1738 eñ heeft een arm ionghman mede in
 1739 een schuijttie⁵⁸⁴ sijnde in sijn rugge ge-
 1740 wont⁵⁸⁵ waer door seer bloede, eñ
 1741 alle de toesienders sich retireerden
 1742 den Keijser dit siende vraeghe naer
 1743 de reden van soo subite⁵⁸⁶ commotie
 1744 eñ het accident verstaende quitteer-
 1745 den⁵⁸⁷ sijn roer, eñ wilde niet meer schie-
 1746 ten ordonnerende⁵⁸⁸ aen sijn lijf Chirur-
 1747 gijn den gequetste⁵⁸⁹ te gaen verbinden, eñ
 1748 voorder hem doende tellen⁵⁹⁰ hondert
 1749 ducaten met een iaerlijckx pensioen
 1750 >>
 1751 59.
 1752 Indien het leven behielde,⁵⁹¹ men wilde

⁵⁸² *de harten*: De herten.

⁵⁸³ *vervult*: Gevult.

⁵⁸⁴ *schuijttie*: Schuitje.

⁵⁸⁵ *gewont*: Verwond.

⁵⁸⁶ *subite*: Plotselinge.

⁵⁸⁷ *quitteerden* (quiteeren): Verliet.

⁵⁸⁸ *ordonnerende*: Beval.

⁵⁸⁹ *gequetste*: Gewonde.

⁵⁹⁰ *tellen*: Neertellen, geven, betalen.

⁵⁹¹ *Indien het leven behielde*: Indien hij in leven bleef.

1753 seggen noch een soude door sijn arm sijn
 1754 geschooten geweest, doch wort vertrouw[+t/e]
 1755 door hope van recompense uijt gestroijt
 1756 te sijn,⁵⁹² soude echter wel kunnen sijn
 1757 om dat het daer krielden van schuijten
 1758 vol menschen die sich oock altemets⁵⁹³
 1759 wel te dicht begaeven, den Keijser aen
 1760 lant sijnde, eñ in de karosse getreden,
 1761 is weer naer Weenen gekeert met een
 1762 karosse met ses peerden wordende ge-
 1763 volght van ettelijcke diergelijcke, eñ
 1764 sijne garde, die sijn Maiesteijt onder
 1765 wegen op den wegh hadde ingewacht⁵⁹⁴
 1766 Het gevoelen over den Keijser tot Wenen
 1767 is, dat de selve devoot, eñ wijs is oock
 1768 genereus, eñ een krijghs helt⁵⁹⁵ hebbende
 1769 van sins geweest⁵⁹⁶ inden laesten Turc-
 1770 schen oorlogh, het leger selfs te voe-
 1771 ren,⁵⁹⁷ het welck sijn raet echter heeft
 1772 weten te voorcomen, is een liefhebber
 1773 van veele taelen, als mede vant' mu-
 1774 sieck, seggen mede dat sijne affaires
 1775 selfs depescheert,⁵⁹⁸ wesende een ganschen
 1776 voor de middagh daer mede geoccu-
 1777 peert,⁵⁹⁹ men seijt, dat wanneer een Raet
 1778 eñ hovelingen iet willen seggen aen sijn Ma-
 1779 iesteijt de selve weet te penetreren⁶⁰⁰
 1780 >>
 1781 60.
 1782 Wat hun versoeck is, is mede van een
 1783 groote memoirie,⁶⁰¹ repeterende alle
 1784 punten⁶⁰² die sijn maiesteijt van Am-
 1785 bassadeurs voorgehouden worden de
 1786 selve van point tot point beant-

⁵⁹² *Doch wort vertrouw[+t/e] door hope van recompense, uijt gestroijt te sijn*: Maar er wordt geloofd, dat dit met hoop op een vergoeding, rond is verteld.

⁵⁹³ *altemets* (altemet): Soms.

⁵⁹⁴ *ingewacht*: Opgewacht.

⁵⁹⁵ *krijghs helt*: Krijgsheld.

⁵⁹⁶ *hebbende van sins geweest*: (Omdat hij) van plan was.

⁵⁹⁷ *het leger selfs te voeren*: Het leger zelf (ter plaatse) aan te voeren.

⁵⁹⁸ *sijne affaires selfs depescheert*: Zijn zaken zelf afhandeld. Dépêcheren: 'M[et] betr[ekking] t[ot] brieven, documenten, verklaringen: officieel (...) van zich laten uitgaan; afgeven, uitreiken; versturen; M[et] betr[ekking] t[ot] pers[onen]: iemand de in het verband gespecificeerde of blijkende taak of functie opdragen, toewijzen; hem daartoe sturen, afvaardigen, opdracht geven of daarmee belasten' (WNT).

⁵⁹⁹ *mede geoccupeert*: Mee bezig.

⁶⁰⁰ *penetreren* (penetreeren): 'Ergens in doordringen, het doorgronden' (WNT).

⁶⁰¹ *is mede van een groote memoirie*: Heeft een goed geheugen.

⁶⁰² *pointen* (point): Punt, 'artikel, paragraaf; voorwaarde' (VMNW).

1787 woordende. Tot Weenen geen appa-
 1788 rentie⁶⁰³ siende tot de comste vande
 1789 Keijserinne, om wiens ceremonien
 1790 van trouwen te sien, wij naer Weenen
 1791 gekomen waren, eñ verstaende Tot
 1792 Denia⁶⁰⁴ een spaensche have aen de
 1793 koortse sieck lach, resolveerde
 1794 over Venetien⁶⁰⁵ naer Milaen⁶⁰⁶ in Italien
 1795 te vertrecken om de inhalinge⁶⁰⁷ van
 1796 hare maiesteijt aldaer te sien, die
 1797 wij wisten met arque triumphales,⁶⁰⁸
 1798 eñ anders heerlijk soude vereert
 1799 worden, ten eijnde wij door Vranck-
 1800 reijck reijssende tegen de winter tot
 1801 parijs mochten sijn, sulx dat wij.
 1802 Den i4 dito Tot Weenen, plaetsen
 1803 op een carosse van vier peerden de
 1804 retour naer Venetien gehuert heb-
 1805 bende, eñ van gelijkken nopende het
 1806 descoijeren veraccordeert wesende⁶⁰⁹
 1807 moch sijn des naer de middaghs
 1808 Naer Venetien in Italien door Stiermarck⁶¹⁰
 1809 Carinten,⁶¹¹ eñ Frioel⁶¹² vertroocken.
 1810 >>
 1811 6i.
 1812 Passerende schoone vlacke campag[+-]
 1813 nien hebbende van ter sijde seer
 1814 schoone wijngaert bergen, eñ naer
 1815 dat wij tegens den avont voor bij een
 1816 lack ofte poel hadde gereden sijn wij
 1817 comen slaepen tot Trascierck.⁶¹³
 1818 Den i5 dito hebben wij mede den heelen
 1819 dagh door vlacke campagne gereden
 1820 comende s'middaghs eten tot Neustadt⁶¹⁴

⁶⁰³ *apparentie*: 'Aanwijzing of vooruitzicht dat iets zal gebeuren' (WNT).

⁶⁰⁴ *Denia*: Dénia, Spanje.

⁶⁰⁵ *Venetien*: Venetië, Italië.

⁶⁰⁶ *Milaen Milan, Milanen, Milano*: Milaan, Italië.

⁶⁰⁷ *inhalinge* (inhaling): 'Het (plechtig, feestelijk) afhalen en binnenleiden, ontvangen, verwelkomen, van eene bruid, een vorst enz.' (WNT).

⁶⁰⁸ *arque triumphales*: Triomfboog.

⁶⁰⁹ *plaetsen op een carosse van vier peerden de retour naer Venetien gehuert hebbende, eñ van gelijkken nopende het descoijeren veraccordeert wesende*: Verdere informatie over 'plaetsen op een (...)descoijeren veraccordeert wesende' is niet achterhaald.

⁶¹⁰ *Stiermarck*: Stiermarken, Oostenrijk.

⁶¹¹ *Carinten, Carinthien*: Karinthië, gebeid in Italië, Oostenrijk en Slovenië.

⁶¹² *Frioel, Frioul*: Friuli, Italië.

⁶¹³ *Trascierck*: Traiskirchen, Oostenrijk.

⁶¹⁴ *Neustadt*: Wiener Neustadt, Oostenrijk.

1821 een proper stedeken sijnde het leste⁶¹⁵
 1822 stedeken van Oostenrijck, eñ naer dat
 1823 wij des naermiddagghs hadden gepasseert
 1824 een periculeus bosch van Stroopers
 1825 die menighmael uijt Ongaren daer in
 1826 comen, ende in een herberge vervarst
 1827 hadden sijn wij des avonts comen slae-
 1828 pen in een groot vleck met poorten leg-
 1829 gende aen den voet van den bergh die Oost-
 1830 enrijck van Stiermarck separeert
 1831 genaempt Schottwien,⁶¹⁶ alwaer een ge-
 1832 vangenis in den bergh, ofte rotse is ge-
 1833 houden, alwaer den Keijser groote Hee-
 1834 ren die het verkurven hebben⁶¹⁷ in doet
 1835 setten, om aldaer doot te eten, soo dat
 1836 daer levendigh doot sijn wordende va[+n]
 1837 haer niet meer gesproken.
 1838 Den i6 dito s'morgens vroegh sijn wij
 1839 den voorschreven bergh genaempt Seijmering⁶¹⁸
 1840 >>
 1841 62.
 1842 Te voet opgeclommen, het welck
 1843 wel drie vren duerde wordende de
 1844 karossen (alsoo noch een andere karos-
 1845 se met Heeren in ons geselschap was)
 1846 den bergh opgetrocken elck met vijf
 1847 paer ossen, gaende de peerden van de
 1848 karossen tot op het hooghste van den bergh
 1849 ledigh,⁶¹⁹ alwaer comende marcheer-
 1850 den de ossen te rugge, eñ de peerden voor
 1851 de karossen gespant sijnde gongen wij
 1852 weder in de karossen sitten, passerende
 1853 ettelijcke daegen niet dan bergen,⁶²⁰ rijdende
 1854 langes een revierken tot Pruck⁶²¹ toe,⁶²²
 1855 daert' inde Muer⁶²³ loopt, des middaghs
 1856 sijn wij comen eten tot Mertzuslag⁶²⁴
 1857 de eerste plaetse van Stiermarck, eñ
 1858 des naer middagh tusschen Mertzuslag

⁶¹⁵ *leste*: Laatste.

⁶¹⁶ *Schottwien*: Schottwien, Oostenrijk.

⁶¹⁷ *het verkurven hebben* (verkerven): 'Het bederven, het verknoeid hebben' (WNT).

⁶¹⁸ *Seijmering*: Wellicht Semmering een deelstaat in Oostenrijk.

⁶¹⁹ *ledigh*: Leeg.

⁶²⁰ *niet dan bergen*: Niets anders dan bergen.

⁶²¹ *Pruck*: Bruck an der Mur, Oostenrijk.

⁶²² *tot Pruck toe*: (Uiteindelijk) naar Bruck an der Mur toe.

⁶²³ *Muer*: Mur, rivier in Hongarije, Kroatië, Oostenrijk en Slovenië.

⁶²⁴ *Mertzuslag*: Mürzzuschlag, Oostenrijk.

1859 voors ende Kijnbergh,⁶²⁵ gecollationeert⁶²⁶
1860 hebbende sijn wij des avonts comen
1861 slaepen tot Kijnbergh voors.
1862 Den i7 dito des middaghs hebben wij
1863 tot Pruck gegeten, het welck een be-
1864 quaeme stadt van Stiermarck is,
1865 leggende aen de reviere de Muer, de
1866 welcke sich voegende met de revire⁶²⁷
1867 Dra int' begin van Ongarien bij de
1868 stadt Sackhaus⁶²⁸ te samen vloet lan-
1869 ges de grensen van Ongarijen het selve
1870 >>
1871 63.
1872 Scheijdende van andere landen tot
1873 dat de selve bij Erdewdi⁶²⁹ niet
1874 wijt van Ezeck⁶³⁰ pas naer Belgrado⁶³¹
1875 ofte Griexwijssenburgh⁶³² in den Donau
1876 vloeijen tot Pruck begint men de
1877 Muer met vlooten, eñ kleijne sche-
1878 pen af te vaeren, het welck seer
1879 snel toe gaet, gelijk aldaer staen-
1880 de op de brugge, die daer over leijt
1881 gesien hebben. afvarende is men in
1882 korten tijt tot Gratz⁶³³ hoofstadt van
1883 Stiermarck mede aen de selve gele-
1884 gen, des avonts sijn wij comen slae-
1885 pen tot Sint Michiel.⁶³⁴
1886 Den i8 dito hebben wij ons middagh
1887 mael tot Knittelfelt⁶³⁵ een proper
1888 stedeken gehouden naer dat wij al-
1889 daer eerst misse (sijnde sondagh)
1890 gehoord hadden des naer de middaghs
1891 vervarsten wij op een plaetse daer
1892 de Boeren, eñ boerinne dansten op een
1893 fiool, eñ bas, alwaer de compagnie
1894 sich onder vermenghde, springende

⁶²⁵ *Kijnbergh*: Kindberg, Oostenrijk.

⁶²⁶ *gecollationeert*: (Collation) 'Een lichte avondmaaltijd' (WNT) genuttigd.

⁶²⁷ *revire*: Rivier.

⁶²⁸ *Sackhaus*: Verdere informatie over 'Sackhaus' is niet achterhaald.

⁶²⁹ *Erdewdi*: Verdere informatie over 'Erdewdi' is niet achterhaald.

⁶³⁰ *Ezeck*: Verdere informatie over 'Ezeck' is niet achterhaald.

⁶³¹ *Belgrado*: Belgrado, Servië.

⁶³² *Griexwijssenburgh* (Grieks Weißenburg): Belgrado werd voor de zeventiende eeuw in het algemeen Grieks Weißenburg genoemd.

⁶³³ *Gratz*: Graz, Oostenrijk.

⁶³⁴ *Sint Michiel*: Sankt Michael in (der) Obersteiermark, Oostenrijk.

⁶³⁵ *Knittelfelt*: Knittelfeld, Oostenrijk.

1895 met die bergh Nimphen⁶³⁶ lustigh int'
 1896 ront, cussende de fraeijste dicht,⁶³⁷ daer
 1897 boven op den bergh lagh een schoon Cas-
 1898 teel, waer van den Graef beneden,
 1899 int' wit,⁶³⁸ ofte doelen schietende
 1900 >>
 1901 64.
 1902 Ons dede vermaecken met de
 1903 boeren te doen blaesen op bergh
 1904 trompetten gemaect van een lang
 1905 eñ rondt hout boven eng, en onder
 1906 wat wijder,⁶³⁹ eñ bekleet met bas-
 1907 ten van boomen, de welcke een
 1908 wonderbaerlijck geluijt gaven, de
 1909 Graevinne, die iongh, schoon, eñ
 1910 op sijn herderins ~ gekleet was
 1911 quaem op het geluijt van het Cas-
 1912 teel naer beneden, des avonts
 1913 sijn wij comen slaepen tot Sanct
 1914 Bergen, ofte sint Joris.⁶⁴⁰
 1915 Den i9 dito des middaghs hebben wij
 1916 gegeten tot Neumarck⁶⁴¹ de laeste
 1917 stadt van Stiermarck op de fron-
 1918 tieren van Carintien is een proper
 1919 stedeken hebbende een lange, eñ
 1920 brede straet van de eene poort
 1921 tot de andere, daer de stadt meest
 1922 in bestaet,⁶⁴² daer is mede al solda-
 1923 tesque geinquartiert alle gekleet
 1924 int' root gelijk in andere steden
 1925 Eenige van die maets lichten den
 1926 boer even buijten de poort van de
 1927 huijgh,⁶⁴³ eenige wel gewapent
 1928 reden lang nevens⁶⁴⁴ de karosse
 1929 >>
 1930 65.
 1931 Vraegende, waer de reijs naer
 1932 toe lagh, maer wij antwoorden

⁶³⁶ *bergh Nimphen*: Bergnimfen.

⁶³⁷ *cussende de fraeijste dicht*: Verdere informatie over 'cussende de fraeijste dicht' is niet achterhaald.

⁶³⁸ *wit*: Schijtschijf, doelwit.

⁶³⁹ *trompetten gemaect van een lang eñ rondt hout boven eng, en onder wat wijder*: Alpenhoorn.

⁶⁴⁰ *Sanct Bergen, ofte sint Joris*: Sankt Georgen ob Judenburg, Oostenrijk.

⁶⁴¹ *Neumarck*: Neumarkt in Steiermark, Oostenrijk.

⁶⁴² *meest in bestaet*: Meest uit bestaat.

⁶⁴³ *Eenige van die maets lichten den boeren even buijten de poort van de huijg*: Verdere informatie over 'Eenige van maets (...) van de huijg' is niet achterhaald.

⁶⁴⁴ *nevens*: Naast.

1933 niet ons houdende, ofte de tael
 1934 niet gecost⁶⁴⁵ en hadde, sij schenen
 1935 droncken te sijn, eñ schooten onder
 1936 wegen diverse keren af, maer
 1937 siende goede compagnie, eñ wape-
 1938 nen attendeerden op ons niet,⁶⁴⁶ des
 1939 naermiddagh tusschen Neumarck
 1940 voors ende hirts⁶⁴⁷ vervarst heb-
 1941 bende sijn wij des avonts tot Hirts
 1942 voors comen slaepen wesende de
 1943 eerste plaetse van Carintien.
 1944 Den 20 dito tusschen Hirts voors ende
 1945 Sint Vit⁶⁴⁸ onbeten hebbende, sijn wij
 1946 des middaghs tot Sint Vit voors comen
 1947 eten, eñ des avonts hebben wij tot
 1948 Veltkircken⁶⁴⁹ geslaepen.
 1949 Den 2i dito des middaghs sijn wij over
 1950 een brugge de reviere Dra passeren-
 1951 de tot Villach⁶⁵⁰ gecomen een fraeije stad[+t]
 1952 van waer men de reviere Dra met
 1953 schepen begint af te vaeren tot in Onga-
 1954 rijen toe, als voren geschreven is, daer is
 1955 int' midde een schoone straete, die wel
 1956 de principaelste⁶⁵¹ is. Alhier verbleven
 1957 >>
 1958 66.
 1959 Wij tot.
 1960 Den 22 dito des middaghs vermits
 1961 eenige italianen in ons geselschap
 1962 sijnde aldaer sochten te sien een co-
 1963 medie gespeelt werdende door
 1964 de comedianten⁶⁵² van den overleden
 1965 Aertshertogh van Jnsbruck,⁶⁵³ maer
 1966 de intentie was een schoone ge-
 1967 trouwde comediante te debau-
 1968 cheren,⁶⁵⁴ des anderen daeghs sijnde
 1969 Den 22 dito mijn Oom De Ridder

⁶⁴⁵ *niet gecost en hadde*: Niet konden spreken.

⁶⁴⁶ *siende goede compagnie, eñ wapenen attendeerden op ons niet*: Het goede gezelschap en de wapens ziende, ondernamen ze niets.

⁶⁴⁷ *hirts*: Hirt, bij Micheldorf, Oostenrijk.

⁶⁴⁸ *Sint Vit*: Sankt Veit an der Glan, Oostenrijk.

⁶⁴⁹ *Veltkircken*: Feldkirchen in Kärnten, Oostenrijk.

⁶⁵⁰ *Vilach*: Villach, Oostenrijk.

⁶⁵¹ *principaelste*: Belangrijkste.

⁶⁵² *comedianten*: Acteurs.

⁶⁵³ *overleden Aertshertogh van Jnsbruck*: Verdere informatie over 'overleden Aertshertogh van Jnsbruck' is niet achterhaald.

⁶⁵⁴ *debaucheren* (debaucheeren): 'Verleiden tot liederlijk gedrag of ontucht' (WNT).

1970 eenighsins onpasselijck aent' co-
 1971 lijck⁶⁵⁵ begeerde dat den Koetsier op
 1972 sijn selfs coste tot de middagh daer
 1973 soude blijven, gelijk wij om de ande-
 1974 re wil des nachts gebleven wa-
 1975 ren, gelijk dan geschieden, eñ sijn
 1976 des middaghs opbrekende, naer
 1977 dat wij des naer middaghs tus-
 1978 schen Villach voors, eñ Tarvis⁶⁵⁶ ver-
 1979 varst hadden, des avonts tot Tarvis
 1980 voors comen slaepen, altoos⁶⁵⁷ rij-
 1981 dende tegens een revierken op,
 1982 het welck uijt de Alpes⁶⁵⁸ comende
 1983 bij Villach voors in de reviere
 1984 Dra vloet.
 1985 >>
 1986 67.
 1987 Den 23 dito sijn wij tot ponteva⁶⁵⁹
 1988 toecomende den Keijser comen eten
 1989 tot Ponteva toecomende de Vene-
 1990 tianen onse brieven van gesontheit
 1991 vertoonende, de welcke geconfir-
 1992 meert⁶⁶⁰ sijnde, wij vrijelijk voorde[+r]
 1993 tot Venetien hebben mogen reijden van
 1994 dit Ponteva comt den Keijser toe
 1995 de stadt leggende op die seijde van
 1996 een revierken (het welcke die stadt
 1997 eñ Staeten van malkanderen deelt)
 1998 die Corintien is. op de steene brugge
 1999 tusschen beide leggende stadt een poor[+t]
 2000 tot een limite,⁶⁶¹ op de welcke aen de
 2001 een sijde des Keijzers, eñ op de andere
 2002 het wapen van Sint Marcus, ofte van den
 2003 staet der Venetianen stont, alhier
 2004 betaelden wij den koetsier, eñ maeck-
 2005 ten ons quijt⁶⁶² des Keijzers munt, die
 2006 niet voorder ganghbaer en was,
 2007 des naer middaghs een tamelijck
 2008 hoogen bergh gepasseert hebbende

⁶⁵⁵ *onpasselijck aent' colijck* (ziek door Koliek): 'Benaming (...) van verschillende, met krampspijnen gepaard gaande buikaandoeningen, oorspronkelijk met name in den darm' (WNT).

⁶⁵⁶ *Tarvis*: Tarvisio, Italië.

⁶⁵⁷ *altoos*: Voortdurend.

⁶⁵⁸ *Alpes*: Alpen, gebergte in Duitsland, Frankrijk, Italië, Liechtenstein, Monaco, Oostenrijk, Slovenië en Zwitserland.

⁶⁵⁹ *ponteva*: Pontebba, Italië.

⁶⁶⁰ *geconfirmeert*: Goedgekeurd.

⁶⁶¹ *limite* (limiet): Grens.

⁶⁶² *maeckten ons quijt*: Ontdeden wij ons van.

2009 sijn wij bij een revierken gecomen, da[+t]
2010 uijt de Alpes comende door Frioul
2011 naer de golf van Venetien vloet
2012 dit revierken hebben wij neder waert
2013 >>
2014 68.
2015 Gevolght gedurende het Vene-
2016 tiaensch Carintien tot dat wij
2017 buijten het geberghte, eñ in Frioul
2018 waren, eñ al eer het selve langh
2019 gevolght hadden, quaemen wij bij
2020 een Casteel genaempt la Cusa
2021 eerste sterckte van de Venetianen
2022 gebout op het hangen van een rotse
2023 vlack op het voorschreven revierken
2024 soo dat de wegh tusschen de sterckte
2025 eñ het revierken leijt, op het selve re-
2026 vierken sijnde een houte brugge, die
2027 op de cant van het revierken, eñ op de
2028 sterckte leijt, alhier onse brieven van
2029 gesontheit getoont hebbende, sijn
2030 wij voortrijdende des avonts tot
2031 Venson⁶⁶³ komen slaepen.
2032 Den 24 dito des morgens gepasseert
2033 hebbende noch ontrent de drie vren
2034 door het geberghte, sijn wij verblijft
2035 geweest in een schoone ruijme val-
2036 lije te comen van het lant Frioul
2037 want wij in het geberghte drie
2038 mael hadden met de coets om verre
2039 gelegen, eñ noch twemael in perijc-
2040 kel geweest van om verre te vallen.
2041 niet tegenstaende wij menighmael
2042 >>
2043 69.
2044 Te voet gingen daer het periculeus
2045 was, de eerste mael vielen wij in een
2046 quaede slagh⁶⁶⁴ om verre sonder imant
2047 te beseeren. de twede mael was een
2048 achterste riem daer de karosse op
2049 hingh gebrooken, het welck de coetse
2050 oock dede om vallen, als wanneer
2051 mijn Oom De Ridder alleen sich een weij-
2052 nigh aen sijn wel Ed. arm quetste

⁶⁶³ Venson: Venzone, Italië.

⁶⁶⁴ quade slagh: Slecht 'gat of kuil in een weg'; 'Wagenspoor' (WNT).

2053 sijnde onder gevallen, vermits de karosse
 2054 aen sijn wel Ed: sijde omviel,⁶⁶⁵ een ijsere
 2055 keten in de plaetse van de riem aengehange
 2056 sijnde is wederom gebrooken, waer door
 2057 wederom soude om verre gevallen hebben
 2058 ten sij mijn Oom De Ridder het hadde ge-
 2059 waer geworden, die doen oock niet te
 2060 vreden was alleen met het repareren van
 2061 die kethingh, maer dede daer een tweede
 2062 bij hangen, die stant hiel; daer naer een
 2063 Italiaen de voorste. peerden willende reij-
 2064 den in een winckel haeck van een bergh
 2065 daer de wegh smal, en onder een preci-
 2066 pice⁶⁶⁶ was, liepen wij perijckel van in
 2067 die precipice te vallen, vermits de
 2068 voorste peerden te cort draeiende
 2069 door het toedoen van den onbedreven vaer-
 2070 man, onse vaerman de achterste qualijck
 2071 conde regeren,⁶⁶⁷ die evenwel ophiel, ge-
 2072 lijck mede de karosse opgehouden wiert
 2073 >>
 2074 70.
 2075 Door een kesel steen⁶⁶⁸ daer het voorste
 2076 radt tegen quaem dat niet weijdt van
 2077 de cant van de precipice was. de
 2078 darde mael sijn wij ongeluckigh
 2079 gevallen, eñ geluckigh gesalveert,⁶⁶⁹ want
 2080 vallende op een smalle wegh, daer mede
 2081 een precipice was stoote de coets
 2082 tegens een pael die op de cant stont
 2083 waer door de slach van de val ge-
 2084 brooken, eñ belet wierde, dat de coets
 2085 niet omkeerde, niet tegenstaende de
 2086 pael door midden brack blijvende de
 2087 koetse leunen tegens de kant van de
 2088 precipice, die een weijnigh⁶⁷⁰ hooger
 2089 was als het spoor, dat inde rootse
 2090 uijt gesleten was, ider packte sich
 2091 uijt de coetse, eñ worde hoeft schau⁶⁷¹

⁶⁶⁵ *als wanneer mijn Oom De Ridder alleen sich een weijnigh aen sijn wel Ed. arm quetste sijnde onder gevallen, vermits de karosse aen sijn wel Ed: sijde omviel:* Toen mijn oom De Ridder, zich slechts licht aan zijn arm verwondde, omdat hij onder de kar kwam, doordat de kar zijn kant opviel.

⁶⁶⁶ *precipice, precipise:* Afg rond. Precipice is het Engelse woord voor afg rond.

⁶⁶⁷ *qualijck conde regeren:* Moeilijk kon besturen.

⁶⁶⁸ *kesel steen:* Kieselsteen.

⁶⁶⁹ *gesalveert (salveeren):* Voor ondergang behoed.

⁶⁷⁰ *een weijnigh:* Niet veel.

⁶⁷¹ *hoofd schau (hoofdschuw):* Vreesachtig.

2092 echter hadde sich niemant beseert,
 2093 wij hadden de beste koetse, die oock
 2094 van achteren gongh, maer daer door
 2095 mosten wij altoos voorrijden, waer
 2096 door de andere ons ongeval siende
 2097 telkens voor die tijt uijt de koetse
 2098 traeden. een vre door de voors val-
 2099 leije greden hebbende quaemen wij
 2100 tot Resciuta⁶⁷² eerste stadt van Fri-
 2101 oul toecomende de Republice van
 2102 Venetien,⁶⁷³ is een nette plaetse op sijn
 2103 >>
 2104 7i.
 2105 Italeaens gebout, daer sijn sommige
 2106 fraeije gebouwen, men begost⁶⁷⁴ daer te
 2107 rekenen met vier en twintigh 'vren', eñ
 2108 men spreekt daer niet als italiaens,
 2109 de cledinghe is mede op sijn italiaens,
 2110 eñ de Vrouwe hebben daer mede ia-
 2111 lousien, ofte traellien daer sij door louren.⁶⁷⁵
 2112 des middaeghs quaemen wij eten tot Sint
 2113 Thomas,⁶⁷⁶ eñ des avonts slaepen tot Spil-
 2114 lenbergh⁶⁷⁷ een redelijcke fraeije stadt
 2115 leggende op een hooghte, naer dat wij
 2116 voor de stadt gepasseert hadden de re-
 2117 viere Taillamento⁶⁷⁸ (wordende daer door
 2118 geleijt door guiden)⁶⁷⁹ het welck een re-
 2119 vier is, die des winters een groote⁶⁸⁰
 2120 campagne overvloet, vermits de campag-
 2121 nie daer leegh is, eñ het waeter met
 2122 geen dijcken weerhouden wort, waer-
 2123 om als wij daer passeerden noch diver-
 2124 se canalen, ofte geulen hadde die, de
 2125 eene dieper, als de andere waeren wae-
 2126 rom de giedens⁶⁸¹ die eerste mosten pijlen
 2127 eñ vermits daer geen bruggen en sijn, eñ
 2128 oock veel geulen, soo moet men daer

⁶⁷² *Resciuta*: Resiutta, Italië.

⁶⁷³ *Republice van Venetien*: De Republiek Venetië was de staat rondom Venetië en bestond tot de achttiende eeuw (zie: 'Republiek Venetië' 2014).

⁶⁷⁴ *begost*: Begint.

⁶⁷⁵ *ialoesien, ofte traellien*: Sluiers.

⁶⁷⁶ *Sint Thomas*: Verdere informatie over 'Sint Thomas' is niet achterhaald.

⁶⁷⁷ *Spillenbergh*: Spilimbergo, Italië.

⁶⁷⁸ *Taillamento*: Tagliamento, rivier in Italië.

⁶⁷⁹ *guiden* (guide): Gidsen. 'Het Fransche woord guide (...) Soms met uitspraak op Nederlandsche wijze: giede' (WNT).

⁶⁸⁰ Na *groote* zit een gat in het papier. Het gat is wellicht ontstaan doordat er iets weggekrast is, maar dat is niet zeker.

⁶⁸¹ *giedens*: Gidsen (zie: noot 679: *guiden*).

2129 door rijden, waer door des winters
 2130 bij hoogh water menige coetse, man
 2131 eñ peert vant' water wordt
 2132 wegh gevoert.
 2133 >>
 2134 72.
 2135 Den 25 dito sijn wij tot Sacil⁶⁸² des
 2136 middaghs comen eten sijnde mede
 2137 een bequaem stedeken, daer de huijsen
 2138 voor op bogen, ofte pijleren staen, eñ
 2139 men onder door can gaen, het welck
 2140 geschiet voor de son, eñ voor den
 2141 regen. des avonts sijn wij comen
 2142 slaepen tot Coniam⁶⁸³ sijnde mede
 2143 bij naer soo danige stadt, doch heb-
 2144 bende de huijsen die binnen staen buij-
 2145 ten de mueren van de stadt schoone
 2146 hoven, eñ buijten de stadt sijn oock
 2147 schoone gebouwen.
 2148 Den 26 dito vroegh op sittende⁶⁸⁴ ver-
 2149 mits de hette,⁶⁸⁵ sijn wij de reviere
 2150 Piave⁶⁸⁶ met een schuijt (daer de coet-
 2151 sen ingeset wierden) gepasseert
 2152 een reviere bij naer gelijk de revie-
 2153 re Taillamento, voort rijdende
 2154 quaemen wij tot op een canon schoot⁶⁸⁷
 2155 bij Treviso,⁶⁸⁸ al waer ons ontnuch-
 2156 tert hebbende met een excellenten
 2157 italiaenschen gelen muscadellen wijn
 2158 ofte vin muscad,⁶⁸⁹ sijn wij ~
 2159 des voormiddaghs vroegh tot Tre-
 2160 viso gecomen een stadt leggende
 2161 in den staet van Venetien, groot
 2162 >>
 2163 73.
 2164 Ende redelijck sterck, men gaet daer
 2165 mede onder de huijsen door, eñ daer
 2166 passeert een kleijn revierken. Den Ave
 2167 Maria wort daer vroeger, als⁶⁹⁰ in an-

⁶⁸² *Sacil*: Wellicht Sacile, Italië.

⁶⁸³ *Coniam*: Verdere informatie over 'Coniam' is niet achterhaald.

⁶⁸⁴ *op sittende* (opzitten): Paardrijden.

⁶⁸⁵ *hette*: Hitte.

⁶⁸⁶ *Piave*: Piave, rivier in Italië.

⁶⁸⁷ *canon schoot*: 'De afstand waarover een kanonschot draagt' (WNT).

⁶⁸⁸ *Treviso*: Treviso, Italië.

⁶⁸⁹ *gelen muscadellen wijn, ofte vin muscad* (muscadel): 'Muskaatwijn, wijn uit muskadellen of muskadeldruiven' (MNW).

⁶⁹⁰ *vroeger als*: Eerder dan.

2168 dere steden geluijt ter oorsaecke van de
2169 twist tusschen den Keijsers, eñ Venetia-
2170 nen, want hebbende den Keijser ver-
2171 pant Treviso aende Venetianen voor
2172 een sekere somme van penningen, de
2173 welcke voor sekere tijt, eñ dagh moste
2174 gerestitueert⁶⁹¹ sijn, ofte de republice
2175 van Venetien soude de stadt behouden,
2176 soo heeft de Keijser de penningen der-
2177 waerts⁶⁹² gestuert tegens den tijt, eñ sijnde
2178 bij sonne⁶⁹³ voor de poort gecomen, hebben,
2179 die van binnen den ave Maria vroeger
2180 als ordinaris,⁶⁹⁴ eñ oversulckx voor sonne
2181 ondergangh laeten luijden, eñ daerme-
2182 de gesustineert⁶⁹⁵ die penningen te laet
2183 quaemen, de welcke dan niet willen-
2184 de aennemen, hebben de stadt tot heden
2185 in possessie⁶⁹⁶ behouden, eñ om meerder
2186 glans te geven, hebben den Ave Maria
2187 daer naer altoos, gelijck als doen, eñ
2188 daerom ock voor sonne ondergangh
2189 doen luijden, de daeken van de huijsen
2190 hangen daer over, gelijck door heel
2191 >>
2192 74.
2193 Jtalien, eñ dat om voor den regen be-
2194 hout te wesen, eñ schaduwe te hebben
2195 uijt de son, de daeken sijn van rode
2196 vorsten,⁶⁹⁷ gelijck door geheel Lombar-
2197 dien,⁶⁹⁸ leggende dan de eene op sijn rugghe
2198 eñ dan de ander op sijn plat, ofte
2199 rustende op sijn twe eijnden, soo
2200 dat de onderste maer streckt om
2201 het dack dicht te houden, eñ het wa-
2202 ter door te laeten loopen, rustende
2203 de bovenste met het een Eijndt in den
2204 buijck van de eene onderste vorst
2205 eñ met het ander eijndt in den buijck
2206 van de andere vorst leggende aen de

⁶⁹¹ *gerestituteert*: Terugbetaald, teruggegeven.

⁶⁹² *derwaerts*: Daarheen.

⁶⁹³ *bij sonne*: Overdag.

⁶⁹⁴ *ordinaris*: Gewoonlijk.

⁶⁹⁵ *gesustineert* (gesustineren): 'Helpen, bijstaan' (MNW).

⁶⁹⁶ *in possessie*: In bezit.

⁶⁹⁷ *vorsten* (vorst): Nok. 'Plaats waar de schuine vlakken van een dak bovenaan samenkomen' (WNT).

⁶⁹⁸ *Lombardien, Lombardijen*: Lombardije, regio in Italië.

2207 andere sijde, het welck het dack
2208 soo dicht⁶⁹⁹ maeckt dat daer niet aen
2209 gesmeert ofte gepleijstert wort te
2210 meer alsoo het daer te lant weij-
2211 nich sneeuwt, eñ de holte van de
2212 onderste vorst soo diep is, dat daer
2213 boven geen water ofte sneeuw door
2214 kan vallende altijt op den rugge van
2215 de bovenste vorsten, en ontlossende
2216 door den buijck van de onderste. Tot
2217 Treviso is den Dom schoon, het stadt
2218 huijs is groot eñ schoon, als mede de
2219 >>
2220 75.
2221 Plaetse, ofte marckt, die daer voor i[+s]
2222 de stadt ~ is, gelegen in een seer
2223 schoone eñ vruchtbaere campagne.
2224 Op dese reijs in het geberghte hebben
2225 wij een revierken gevonden soo uijtter
2226 maten kout, dat wij onse handen daer
2227 niet in konden houden, den tijt dat men
2228 een Paternoster soude lesen,⁷⁰⁰ het was
2229 ontrent tien vren Hollants, eñ het
2230 revierken en was niet dicht bij sijn
2231 oorsprongh, ofte fonteijn, soo dat uijt
2232 seer koude rotse moet vloeije, de
2233 bergen waren merendeel becleet met
2234 mast, eñ sparreboomen, eñ op sommige
2235 plaetsen int' hangen van de bergen, daer
2236 geen boomen staen wast goet coren, eñ
2237 wort het lant daer gemest met asse
2238 want sij cappen de boomen om, eñ de
2239 tacken daer af gesnoeyt sijnde, stroijen
2240 de selve opt' lant, eñ steken die in
2241 brandt, eñ de asse daer van comende
2242 mest het lant, eñ doet het selve
2243 goedd vruchten draegen, de boomen lae-
2244 ten van de berge inde revierkens
2245 rollen, maecken daer brant af, ofte
2246 timmeren daer mede, alsooveel huijsen
2247 >>
2248 76.
2249 Van sulcke boomen gebout worden
2250 maer oock veel van steenen, die

⁶⁹⁹ *docht*: Dicht.

⁷⁰⁰ *Paternoster soude lesen* (Paternoster lezen): 'Het Vaderons bidden' (WNT).

2251 uijt de rotsen houden, anderen van
 2252 kesel steenen die de beeken uijt wer-
 2253 pen, eñ worden dan van buijten gepleijs-
 2254 tert, anderen sijn van onderen op
 2255 half steen, eñ boven voort van boo-
 2256 men⁷⁰¹ gebout, de dickste saegen met
 2257 water molens, staende op de
 2258 beeckiens, eñ maecken daer deelen van
 2259 ontrent Villach, int' geberghte pas-
 2260 seerden wij wel drie vren langes
 2261 een lack,⁷⁰² daer veel visch in was, eñ
 2262 waer van het overige water loopt
 2263 niet wijdt van volkemarck⁷⁰³ in de re-
 2264 viere de Dra, inde vallijen, die veel
 2265 sijn vintmen goede weijde, eñ hoijlanden
 2266 oock wast daer goet coren, van gelijc-
 2267 ken gierst.⁷⁰⁴ Villach gepasseert sijnde
 2268 saegen wij voordr niet, als de rotsen
 2269 van de Alpes, die ons dochten⁷⁰⁵ van witte
 2270 marmer te sijn, eñ noch op sommige
 2271 plaetsen met sneeuw bedeckt, welcke
 2272 oock gansch kael waeren sonder
 2273 eenige boomen ofte hout, eñ duerden
 2274 voort tot in Frioul, welck een seer
 2275 vruchtbaer lant is, wordende
 2276 >>
 2277 77.
 2278 Aende eene sijde omvangen van de golf
 2279 van Venetien, eñ van de andere sijde van
 2280 de Alpes die wij aldaer altoos sae-
 2281 gen leggen als een halve maen, sijnde
 2282 cale rotsen het water van de berge co-
 2283 mende sonderlingh in de winter be-
 2284 derft veel lant dat leegh is, want
 2285 de revieren geen diepte hebbende over-
 2286 vloeyen al het leege lant, waer van
 2287 het alderleeghste des somers een re-
 2288 vier blijft, eñ de reste een dorre heijde
 2289 het water soude met dijcken wel con-
 2290 nen geleijt, bepaelt, eñ omvangen wor-
 2291 den maer de leege, eñ oversulckx ledi-

⁷⁰¹ *van onderen op half steen, eñ boven voort van boomen*: Van onderen voor de helft gebouwd van steen met daarboven een stuk gemaakt van bomen.

⁷⁰² *lack*: Meer.

⁷⁰³ *volkemarck*: Völkermarkt, Oostenrijk.

⁷⁰⁴ *van gelijcken gierst*: Eveneens gierst.

⁷⁰⁵ *die ons dochten*: Waarvan wij dachten.

2292 ge landen sijn alreets becleet met
2293 kleijne keselsteenen, die uijt het gebergh-
2294 te gecomen, eñ van de revier aldaer op-
2295 geworpen sijn van welcke steene muren om
2296 hoven bouwen. het hogerlant is al sa-
2297 men als een hof men siet daer veel
2298 vijge boomen ontrent de stedekens
2299 daer wast alderleij coren, mede gierst,
2300 eñ turcksche weijdt,⁷⁰⁶ daer wast meer
2301 als een soort van vruchten op een, eñ het
2302 selvige lant want onder wast coren
2303 waer onder fruijt boomen staen, waer
2304 >>
2305 78.
2306 Langes schoone wijngaerden geleijt
2307 worden, ofte wel daer staen moerbesen
2308 boomen⁷⁰⁷ om seij wormen⁷⁰⁸ mede te spijssen
2309 waer mede de gemeene wegen oock
2310 veel beplant sijn, eñ waer door
2311 veel seij in Frioul gewonnen wort,
2312 de druijven waeren daer soo abundant⁷⁰⁹
2313 gewassen, dat het een lant van beloften
2314 scheen te wesen, want waeren sooveel
2315 bossen druijven aen de wijngaerden, als
2316 bladeren, soo dat de wijngaerde mosten
2317 ondersteunt worden. wij hebben al-
2318 daer tot Saril, als voorschreven
2319 Den 25 dito seijnde Sint Jacobs dagh
2320 schoone rijpe druijven geeten,⁷¹⁰ die sij
2321 seijde al langh gehadt te hebben, wij
2322 vonden daer doorgaens goede wijn
2323 eñ die in ijs cout gemaect sijnde
2324 verfriste seer. de boeren droegen
2325 dien tijt aldaer alle fraije hoeden
2326 van fatsoen als andere hoeden.
2327 Den 26 dito voorschreven tot Treviso
2328 een goet mael gedaen hebbende sijn
2329 wij des naer middaghs voort naer
2330 Maestro⁷¹¹ gereden, gelegen niet wijdt
2331 van de Golf van Venetien, het was
2332 een seer plaisante, eñ altoos rechte

⁷⁰⁶ *turcksche weijdt*: Turkse weit.

⁷⁰⁷ *moerbes(i)en boomen*: Moerbeiën

⁷⁰⁸ *seij wormen*: Zijderupsen.

⁷⁰⁹ *abondant*: In overvloed.

⁷¹⁰ *geeten*: Gegeten.

⁷¹¹ *Maestro, Maestre*: Mestre, Italië.

2333 wegh, aen weder sijden morbesien
 2334 >>
 2335 79.
 2336 Boomen, eñ versiert met veel huijsen
 2337 van plaisance van rijcke coopliden
 2338 van Venetien, daer bij hebbende schoone
 2339 hoven, eñ een allee,⁷¹² ofte laen van dubbeld[+e]
 2340 rijen cijpresse boomen, daer men van de
 2341 wegh linie recht door op de huijsen
 2342 siet, onder wegen vermits het heijlig
 2343 dagh was, te weten Sint Anna, soo
 2344 saegen wij op alle dorpen, eñ geheught-
 2345 ten de boeren, eñ boerinnkens danse[+n]
 2346 op een fiole,⁷¹³ de boerinnkens waeren
 2347 allemael wel op geschickt,⁷¹⁴ eñ de
 2348 borsiens,⁷¹⁵ voor een gedeelte bloot,
 2349 de boeren waeren mede net opgepron-
 2350 ckt,⁷¹⁶ doch meest op hebbende stroije
 2351 hoeden, op de manier van die van Fri-
 2352 oul, sij dansten onder een afdack co-
 2353 mende voor aen de Weerts huijsen⁷¹⁷
 2354 soo dat van de son en regen bevrijt waer-
 2355 ren, eñ de open lucht hadden inde hette.
 2356 oock van een ider van buijten conden
 2357 gesien worden, ider magh daer comen
 2358 eñ ider haelt op die hij wil, men
 2359 danst met sijn tveen, ofte oock wel met
 2360 veelen int' ront, men draecht de wijn
 2361 om,⁷¹⁸ aen de geene, die wil drincken
 2362 in somma⁷¹⁹ sij observeren⁷²⁰ de maniere
 2363 van een bal, het welck voor ons nieuw
 2364 >>
 2365 80.
 2366 Ende vermaekelijck was om aensien
 2367 tegens den avont quaemen wij tot
 2368 Maestre sijnde een groot bemuert
 2369 vleck, hebbende buijten de mueren
 2370 noch een ander vleck gelegen op een
 2371 canael, waer door men naer de golf

⁷¹² *allee*: 'Wandelplaats; bepaaldelijk een breede laan met boomen aan weerszijden' (WNT).

⁷¹³ *fiole*: Viool(muziek).

⁷¹⁴ *op geschickct* (opschikken): Uitgedost.

⁷¹⁵ *borsiens*: Borstjes.

⁷¹⁶ *opgepronckt* (oppronken): Uitgedost.

⁷¹⁷ *Weerts huijsen*: Waardshuizen, herbergen.

⁷¹⁸ *draecht de wijn om*: Brengt de wijn rond.

⁷¹⁹ *in somma*: Kortom.

⁷²⁰ *observeren* (observeeren): Naleven.

2372 eñ soo voorts naer Venetien vaert, daer
 2373 saegen wij mede op diergelijcke ma-
 2374 niere dansen ~ veel Venetianen, eñ
 2375 veel Venetianen sich onder den dans
 2376 mengen, eñ alsoo het de heijlige sint
 2377 Anne dagh, eñ schoon weder was
 2378 soo saegen wij daer ~ veel Vene-
 2379 tiaensche edellieden, eñ coopliden
 2380 in costelijcke karossen, eñ gondelen ofte
 2381 sceepepiens aen het vaste lant met
 2382 haer bona robbas, ofte cortegianas⁷²¹
 2383 gaen verlustigen,⁷²² eñ optreken: tot
 2384 Maestro een schip met vier roeijers
 2385 genaempt piotta gehuert hebbende
 2386 sijn wij het canael uijt geroeijt, eñ
 2387 gekomen inde golf van Venetien, al-
 2388 waer wij aenstonts,⁷²³ eñ onverwacht
 2389 sagen die schoone stadt Venetien (in
 2390 de see gebouwt) op sijn lenghte
 2391 leggen, de see met stil, eñ schoon weder,
 2392 gepasseert hebbende, sijn wij tegens
 2393 Sonne ondergangh tot Venetien aengelant
 2394 >>
 2395 8i.
 2396 Jnde stadt van Venetien comende sae-
 2397 gen wij int' passeeren door het canael
 2398 ofte groote graft⁷²⁴ (vermits, den voors
 2399 heijligen dagh) il corso, ofte den tour van
 2400 de gondelen ofte, sceepepiens⁷²⁵ vervult
 2401 met Ambassadeurs Edellieden, eñ edele
 2402 Joffrouws, rijcke coopmans, eñ haer vrou-
 2403 wen, de Vrouwen nu alle gekleet op sijn
 2404 costelijckste, eñ de gondelen ofte sceepepiens
 2405 cierlijck toe gemaectt, doch meest alle
 2406 met swart overdeckt, het is raer om
 2407 sien hoe snel die gondelen voortgaen
 2408 sommige door een gondelier, ofte roeijer
 2409 geroeijt wordende, eñ andere door twe
 2410 doch alle voor waerts roeijende, gelijk
 2411 men de booten van groote schepen in Hol-
 2412 lant doet t' is te verwonderen dat door
 2413 de groote menichte malkanderen niet en

⁷²¹ *bona robbas, ofte cortegianas*: Hoeren.

⁷²² *verlustigen*: Bevredigen.

⁷²³ *aenstonts* (aanstonds): 'Binnen weinige oogenblikken' (WNT).

⁷²⁴ *graft*: Gracht.

⁷²⁵ *sceepepiens*: Scheepjes.

2414 raecken, eñ quetsen, want alle de gondelen
 2415 hebben voor om hoogen, eñ sommige voor
 2416 en achter om hoogh een ijser, als een bijl
 2417 daer malkanderen veel mede soude con-
 2418 nen quetsen, doch de gondeliers, ofte de
 2419 roeijers weten op een stuijver te roeijen⁷²⁶
 2420 het welck goet is, want malcanderen
 2421 treffende soude den anderen vermoorden
 2422 >>
 2423 82.
 2424 Ende stilletteren,⁷²⁷ daer niet vreemdt
 2425 van sijn, t'is wonder om sien hoe sij
 2426 roeijende op een voet maer leunen
 2427 latende de ander achter afhangen
 2428 eñ rustende door de riemen op het
 2429 waeter, men seght daer wel acht
 2430 duijsent gondelen sijn, eñ de gonde-
 2431 liers sijn snode fielten⁷²⁸ meesten-
 2432 deel, roffiani, dat is maqueraur
 2433 ofte coppelaers de coerse⁷²⁹ gepasseert
 2434 sijnde quaemen wij gevaeren aen ons
 2435 logement, il leon bianco, ofte de
 2436 witte leeuw, alwaer men van voren
 2437 met een straetken kan aencomen, eñ
 2438 van achteren te water, connende oock
 2439 ider een onder het huijs door gaen, van
 2440 het water naer de straet, eñ van de
 2441 straet naer het water, maer van buij-
 2442 ten naer het water is het huijs ge-
 2443 bouwt als een paleijs van waer
 2444 men sien can il ponte rialto, ofte
 2445 de brugh rialto, eñ vant' canal grande
 2446 ofte groote gracht een groot gedeelte
 2447 streckende aen die sijde van Rialto,⁷³⁰ als
 2448 mede il corso ofte den tour van de
 2449 gondelen, die daer alle sondagh, eñ
 2450 heijlighedagh des avonts tegens de
 2451 >>
 2452 83.
 2453 Coelte gehouden wort, daer is een schoo-
 2454 ne sael, die opt' water siet, eñ daer
 2455 men eet, als mede diverse slaepca-

⁷²⁶ op een stuijver roeijen: Met weinigrumte, vlak langs elkaar.

⁷²⁷ stilletteren: Onthoofden; snijden.

⁷²⁸ fielten: Schurken.

⁷²⁹ de coerse (coerre): Wachter..

⁷³⁰ Rialto: Rialto, buurt in Venetië (Italië).

2456 mers inde welcke ijsere ledicanten
 2457 sijn met sijde pavilloenen⁷³¹ omhangen, di[+e]
 2458 goet sijn voor⁷³² de wantluijsen, eñ ande[+r]
 2459 ongedierte dat daer (principalijck⁷³³ in
 2460 de somer) seer regneert, waerom oock b[+e-]
 2461 geert hebben inde beste camer te slaepen
 2462 wij waeren daer wel getracteert, eñ
 2463 wel gedient voor een civilen prijs,
 2464 sijnde beleeft volck, hadden daer mede
 2465 tamelijck goet bier, dat in ijs koudt
 2466 gemaect sijnde ons den Dorst beter ver-
 2467 sloegh als den wijn, die daer oock beter
 2468 en lichter was, als in eenige herbergen
 2469 aldaer, het welck ons wel quaem⁷³⁴ in
 2470 die groote hette tot Venetien sijn wij
 2471 verbleven tot.
 2472 Des 4 Augusti des avonts het is een seer
 2473 groote, en volck rijcke stadt, gelegen ten
 2474 minste vijf italiaensche mijlen⁷³⁵ in de see,
 2475 eñ gebouwt op palen, als Amsterdam
 2476 in Hollant, de plaetse van Sint Marcus
 2477 is seer schoon, men siet daer een schoon
 2478 verwerck,⁷³⁶ ofte horologie met twe sta-
 2479 tue van coper, die de vren slaen
 2480 >>
 2481 84.
 2482 De kerck van sint Marcus van marmer
 2483 gebouwt is seer schoon, maer wat
 2484 doncker, van buijten, eñ van binnen sijn
 2485 schilderijen alle op sijn Mosaickx⁷³⁷
 2486 ofte met steentien van alderleij
 2487 coleuren ingeleijt, men gaet rontom
 2488 de kerck van binnen, eñ van buijten door
 2489 coredoors,⁷³⁸ daer sijn om hoogh voor
 2490 het portael⁷³⁹ vier peerden van coper.
 2491 De vloer van de kerck is van kleijne
 2492 stickiens⁷⁴⁰ van marmer van alderleij

⁷³¹ *pavilloenen* (paviljoen): ‘Verhemelte van zijde, fluweel of andere stof, dat tot beschutting dient tegen regen en zonneshijn’ (WNT).

⁷³² *voor*: Tegen.

⁷³³ *principalijck*: Voornamelijk, met name.

⁷³⁴ *het welck ons wel quaem*: Wat ons goed uitkwam.

⁷³⁵ *vijf italiaensche mijlen*: 9750 meter. De Italiaanse mijl is 1950 meter (zie: ‘Woordenlijst – Navigatie’ 2012).

⁷³⁶ *verwerck*: Uurwerk.

⁷³⁷ *Mosaickx*: Mozaiek.

⁷³⁸ *coredoors* (corridor): Gang.

⁷³⁹ *portael* (portaal): ‘Groote, soms met beeldhouwwerk versierde deurnis aan den hoofdingang van een gebouw’ (WNT).

⁷⁴⁰ *stickiens*: Stukjes.

2493 couleur, en geleijt ofte gepaveijt als
 2494 golfen op eñ neder, eñ dat om te spotten
 2495 met de Turken die gesworen hadde
 2496 de gansche stadt tot een see te maken
 2497 eñ te verdelgen; vooraen weder
 2498 sijde van het portael van de kerck
 2499 staen aen ider sijde vier schoone por-
 2500 phire⁷⁴¹ pilaren, eñ van binnen int'
 2501 portael sijn acht schoone pilaren
 2502 van swart en wit marmer, die sij seg-
 2503 gen te comen uijt het hof van pila-
 2504 tus,⁷⁴² inde midde uijt de kerck comt
 2505 een schoone couppel, ofte cop,⁷⁴³ met
 2506 noch vier anderen rontom die in
 2507 Italien in de plaetse van toornen
 2508 dienen. De schat van Sint Marcus
 2509 >>
 2510 85.
 2511 Is wonderbaerlijck om sien in rijck-
 2512 dommen, reliquien, en costelijcke ge-
 2513 steente, op het eijnde van de plaetse
 2514 siet men het Paleijs van sint Marcus het
 2515 logement van den Doge, dat is Hertogh
 2516 ofte Prince van de republike, de raet-
 2517 camers, het collegi van de pregadi,⁷⁴⁴ ou-
 2518 de, ende nieuwe quarantiers, de
 2519 raet camer van de thien,⁷⁴⁵ eñ de wapen
 2520 saelen de eene van degens, en stecaden,⁷⁴⁶ d'an-
 2521 dere van bogen, hautbogen, eñ piecken⁷⁴⁷ inde
 2522 welcke men siet een deur, die open gaet,
 2523 met een wonderlijcke const,⁷⁴⁸ daer is
 2524 oock een const⁷⁴⁹ van ijser, die met veeren
 2525 aensteeckt diverse lonten, daer is een
 2526 vendel⁷⁵⁰ genomen door een Doge, ofte Her-
 2527 togh van Venetien van den Keijser Frede-

⁷⁴¹ *porphire* (Porfier): 'Naam voor zekere soort van vulkanisch gesteente, bestaande uit een (...) homogene massa van donkerrooden steen, (...); in het Nederl[ands] ook purpersteen genaamd' (WNT).

⁷⁴² *pilatus*: 'Romeinschen landvoogd van Judaea (...), voluit Pontius Pilatus geheeten, die, hoewel overtuigd van Jezus' onschuld, dezen op aandrang van de Joden ter dood liet brengen' (WNT).

⁷⁴³ *couppel, ofte cop*: Koepel.

⁷⁴⁴ *collegi van de pregadi*: Een senaat/raad van de Republiek Venetië waardoor raad gegeven werd bij gemeenschappelijke problemen en het buitelandbeleid (zie: 'Consiglio dei Pregadi' 2013).

⁷⁴⁵ *raet camer van de thien*: Overheidsoorgaan dat in de Republiek voor veiligheid zorgde en tegen corruptie streed (zie: 'Council of Ten' 2014).

⁷⁴⁶ *stecaden*: Steekdegens.

⁷⁴⁷ *piecken* (Pike): 'Piek, lans met platte ijzeren punt, later door de bajonet vervangen' (MNW).

⁷⁴⁸ *wonderlijcke const*: Vernuftigde manier.

⁷⁴⁹ *const van ijser* (kunst van ijzer): Instrument/kunsttuig van ijzer.

⁷⁵⁰ *vendel*: Vaandel.

2528 rick,⁷⁵¹ daer is een statue te peert van
 2529 een genaempt gatta mela, daer is noch
 2530 een andere saele vol van hantbogen, eñ
 2531 hellebaerenden, daer is een wonder spiegel,⁷⁵²
 2532 in een andere sael siet men twe schoone
 2533 statuen, in dese wapen saelen connen sich
 2534 dartigh duijsent edellieden in een
 2535 oogenblick wapenen in geval van re-
 2536 volte,⁷⁵³ ofte oloop.⁷⁵⁴ Op de plaetse van
 2537 >>
 2538 86.
 2539 Sint Marcus voors moet men sien
 2540 de plaetse genaempt procureurije
 2541 ofte plaetse van de procureurs⁷⁵⁵ van de
 2542 republique als mede de se[cc/rr/cr/rc]a,⁷⁵⁶ ofte
 2543 munte. Jck ben oock geclommen op
 2544 den tooren staende op de plaetse van
 2545 Sint Marcus, al waer men verdrag-
 2546 ghelijck rontom sonder trappen op-
 2547 gaen kan, soo dat men oock met een
 2548 peerdt daer op can comen, van waer
 2549 ick sagh Venetien, eñ de omleggende
 2550 plaetsen onder anderen de Alpes.
 2551 de brugge rialto bedeckt in de mid-
 2552 den, eñ open aen bejide de sijden, is seer
 2553 schoon, daer staen winckels op aen
 2554 weer sijden, eñ passeert men tusschen
 2555 bejide over de brugge, eñ aen weersij-
 2556 den can men achter de winckels om
 2557 gaen, de kerck van Sint Jan, en Pau-
 2558 wels is schoon daer sijn schoone schil-
 2559 derijen, een schoone gevel, eñ daer
 2560 siet men oock de statue van Pompe-
 2561 ius Justiniani,⁷⁵⁷ daer sijn twe schoo-
 2562 ne tomben, ofte begraeffnisse,⁷⁵⁸ een
 2563 schoone lieve Vrouw,⁷⁵⁹ eñ de statue
 2564 van Bartholomeus Colesnella⁷⁶⁰ van

⁷⁵¹ *Keijser Frederick*: Wellicht Frederik III (1415-1493). Hij was van 1452 tot 1493 keizer van het Heilige Roomse Rijk (zie: 'Keizer Frederik III (1415-1493)' 2013).

⁷⁵² *wonder spiegel* (wonderspiegel, Tooverspiegel): Lachspiegel.

⁷⁵³ *revolte*: Opstand.

⁷⁵⁴ *oploop*: Aanval.

⁷⁵⁵ *procureurs* (procureur): 'Openbare aanklager, officier van justitie' (WNT).

⁷⁵⁶ *se[cc/rr/cr]a*: Verdere informatie over 'se[cc/rr/cr]a' is niet achterhaald.

⁷⁵⁷ *Pompeius Justiniani*: Verdere informatie over 'Pompeius Justiniani' is niet achterhaald.

⁷⁵⁸ *begraeffnisse*: Graf.

⁷⁵⁹ *lieve Vrouw*: Waarschijnlijk een beeld van Maria.

⁷⁶⁰ De laatste *lvn Colesnella* zou weggekrast kunnen zijn, maar lijkt ook op een *b*.

2565 >>
2566 87.
2567 Bergamo,⁷⁶¹ Sant Georgio maggiore, ofte
2568 de groote Sint Joris is buijten de stadt
2569 in de see, eñ is een seer schoone kerck,
2570 daer is een schoon Choor, eñ schoone ge-
2571 stoelten daer boven beeldekenen sijn inge-
2572 sneden van een seer rare konst, eñ van di-
2573 verse historien, het clooster is schoon
2574 daer sijn schoone courten, ofte plaetsen
2575 van binnen schoone hoven alle het ge-
2576 bouw staende voor op pilaren om on-
2577 der door te gaen, daer is boven een schoo-
2578 ne sael, ofte gaelderije die seer langh
2579 is, door welckers eijnde men een
2580 schoon gesicht in see heeft, eñ een bequae-
2581 me coelte in comt, daer is mede een
2582 schoon plat ofte balcon overdeekt,
2583 wiens dack op pileers rust, daer
2584 is het in de somer coel, en fris, eñ siet
2585 men daer de stadt Venetien bequaem,
2586 eñ de see, als mede het vaste lant
2587 daer is een schoone refter,⁷⁶² op wiens
2588 eijnde een schoone schilderije tegens
2589 de muer is, inde kerck in een mar-
2590 mere pilaer van een autaer staende
2591 aende rechter hant van de kerck
2592 is een crucifix⁷⁶³ dat daer door de nature
2593 >>
2594 88.
2595 In gegroeijt is. het Clooster, eñ hoven
2596 met sijn appendentie wort van de
2597 see omringht, daerom hebben een schoo-
2598 ne plaetse ofte, schuijten huijs, daer
2599 haer gondelen in sijn, eñ de gaende,
2600 eñ comende bij quaet weder in
2601 schuijlen können. Sint Francois is oock
2602 een schoone kerck, als oock sint Sal-
2603 vator, kerck van de Capucinen,⁷⁶⁴ in
2604 la iudeca⁷⁶⁵ een weijnigh buijten Vene-

⁷⁶¹ *Bartholomeus Colesnella van Bergamo*: Verdere informatie over 'Bartholomeus Colesnella van Bergamo' is niet achterhaald.

⁷⁶² *refter*: 'Gemeenschappelijke eetzaal in een klooster' (WNT).

⁷⁶³ *crucifix*: Kruisbeeld.

⁷⁶⁴ *Capucinen*: Kapucijnen (zie: noot 396: *P. Capicunen*).

⁷⁶⁵ *la iudeca*: (La) Giudecca, eiland bij Venetië, Italië.

2605 tien, inde sacristie⁷⁶⁶ sijn schoone schil-
 2606 derijen, eñ in een hoeck een schoone lieve
 2607 Vrouw, het paleijs Vendermine⁷⁶⁷
 2608 siet men oock daer bij alwaer men
 2609 siet een schoonen hof in de see, de Pa-
 2610 triarchale⁷⁶⁸ kerck van Sant Piettro
 2611 Del castelletto, ofte van sint Pieter
 2612 van t' casteelken, de wooninge van
 2613 den Patriarch is geen groote sake, il'
 2614 ghetto de i hebrei, ofte de plaetse
 2615 daer de ioden wonen, eñ den bergh
 2616 van bermhertigheijt⁷⁶⁹ moet men sien.
 2617 Muran⁷⁷⁰ is een groote stadt in de see
 2618 een halve intaliaensche mijle⁷⁷¹ van Ve-
 2619 netien, daer hebbe ick sien blaesen
 2620 schoone crijstallijne glasen, spie-
 2621 gels, eñ perlen,⁷⁷² onder anderen hebbe
 2622 >>
 2623 89.
 2624 Ick selfs een dick wijn glas geblaesen
 2625 dat uijt gedroncken, eñ op een houte
 2626 vloer gesmeten sijnde, niet en breeckt
 2627 waerom het oock mede genomen heb-
 2628 be, om onderwegen ons van te dienen.⁷⁷³
 2629 Tot muran voorschreven singen seer schoo-
 2630 ne religieuses een aengenaem mu-
 2631 sieck, tot Malammocco⁷⁷⁴ is een seer
 2632 schoone, en goede have twe italiaen-
 2633 sche mijlen⁷⁷⁵ van Venetien in see, daer
 2634 houden sij haer galeijen,⁷⁷⁶ eñ schepen in see,
 2635 daer is een kleijnen tooren genaempt
 2636 la Rochetta, ofte het rotsken, die
 2637 vijfthien mijlen weijdt in see de wegh
 2638 van de haven weijst aen de schepen,
 2639 daer is oock een kleijne plaetse, die

⁷⁶⁶ *sacristie*: 'Vertrek in of aan een R[ooms]-K[atholieke] kerk, waarin de gewijde voorwerpen bewaard worden en niet openbare kerkelijke plechtigheden plaatsvinden' (WNT).

⁷⁶⁷ *Vendermine*: Palazzo Vendramin-Calergi, een paleis aan Canal Grande in Venetië (Italië) (zie: 'Palazzo Vendramin-Calergi' 2014).

⁷⁶⁸ *Patriarchale* (patriarch): Een (aarts)bisschop.

⁷⁶⁹ *bergh van bermhertigheijt*: 'De bank van leening' (WNT).

⁷⁷⁰ *Muran*: Murano, Italië.

⁷⁷¹ *halve italiaensche mijle*: 975 meter. De Italiaanse mijl is 1950 meter (zie: 'Woordenlijst – Navigatie' 2012).

⁷⁷² *perlen*: Parels.

⁷⁷³ *ons van te dienen*: Te gebruiken.

⁷⁷⁴ *Malammocco*: Malamocco, Italië.

⁷⁷⁵ *twe italiaensche mijlen*: 3900 meter. De Italiaanse mijl is 1950 meter (zie: 'Woordenlijst – Navigatie' 2012).

⁷⁷⁶ *galeijen* (galei): 'Lang en smal oorlogsvaartuig met laag boord, (...) hoofdzakelijk ingericht om met riemen gedreven te worden' (WNT).

2640 sij noemen in valle, ofte in de valleije
 2641 daer men de visch bewaert, eñ opsluijt,
 2642 Sint Joris is een andere schoone kerck
 2643 gaende naer S[c/r]iafousinen⁷⁷⁷ twe mijlen
 2644 in de see, het Lido⁷⁷⁸ is noch een mijl in see
 2645 het is een schoone have, daer twe cas-
 2646 teelen sijn, het buscruijt⁷⁷⁹ wort gemaeck,
 2647 eñ bewaert in een plaetse alleen ge-
 2648 naempt Sant Angelo Christo de pro-
 2649 vesa, ofte heijligen Engel Christi
 2650 van provisie, het is een devotie in see,
 2651 >>
 2652 90.
 2653 Twe mijlen van de stadt. De kerck
 2654 genaempt sant Salvator, ofte den
 2655 heijligen salichmaecker bij de brugge
 2656 Rialto is weerdigh gesien te worden
 2657 maer voor al het Arsenael,⁷⁸⁰ daer
 2658 is een sael in drien verdeelt, waer
 2659 mede men can wapenen vijfthien
 2660 galeijen, eñ twaelf oorlogh schepen,
 2661 eñ daer boven waer mede men can
 2662 wapenen andere vijfthien, twe sae-
 2663 len om hoogh, eñ om leegh tauwen van
 2664 galeijen, en galioenen,⁷⁸¹ een andere sael
 2665 met seijlen voor hondert galeijen,
 2666 een andere daer de vrouwen die
 2667 naeijen, waer onder sommige gelt
 2668 verdienen, eñ andere daer toe ge-
 2669 dwongen worden (niet om haer
 2670 deughden)⁷⁸² een andere vol wijn,
 2671 daer de besienders ordinaris be-
 2672 schoncken worden, eñ de wercklieden
 2673 halen mogen soo veel sij willen doch
 2674 wort wel wacker met water ge-
 2675 tempert, buijten is ijserwerck, eñ
 2676 anckers: een andere dient voorovens,
 2677 twee saelen met kennip⁷⁸³ (die daer van
 2678 alle kante gesonden wort om tou

⁷⁷⁷ *S[c/r]iafousinen*: Verdere informatie over ‘S[c/r]iafousinen’ is niet achterhaald.

⁷⁷⁸ *Lido*: Lido di Venezia, eiland bij Venetië, Italië.

⁷⁷⁹ *buscruijt*: Buskruid.

⁷⁸⁰ *Arsenael* (Arsenaal): ‘Eene bewaarplaats van oorlogsbehoefden voor land- of zeemacht’ (WNT).

⁷⁸¹ *galioenen* (Galjoen): ‘Groot zeilschip met drie of vier masten en hoog boord, in de 17de eeuw inzonderheid bij de Spaansche marine hetzij als oorlogs-, hetzij als transport- of koopvaardijschip vooral op de West-Indiën gebezigt’ (WNT).

⁷⁸² *om haer deughden*: Voor hun plezier.

⁷⁸³ *kennip*: Hennep.

2679 van te maecken selfs voor vremde
2680 >>
2681 9i.
2682 Potentaten)⁷⁸⁴ twe saelen van masten,
2683 en groote spijckers, twe daer men de
2684 cartrollen maeckt, een andere van ge-
2685 maeckte cartrollen, magasijnen van
2686 hout met menighte een andere sael om
2687 cartrollen te maecken. Rontom, eñ binne[+n]
2688 groote grachten, daer sijn oude, en nieu-
2689 we galeijen, eñ andere die gemaeckt
2690 ofte vermaeckt worden, eñ veel houts
2691 een groote gaelderije met kennip,
2692 daer het touwerck gemaeckt wordt
2693 een sael vol peck, eñ een andere vol
2694 salpeter, een andere sael om vijftigh
2695 galeijen te wapenen, een andere vol
2696 hout voor de galeijen, in menichte sae-
2697 len vint men waer mede men seventigh
2698 duijsent mannen te voet can wape-
2699 nen, eñ thien duijsent te peerdt, daer
2700 sijn verscheijde salen met canon, ofte
2701 grof geschut van alderleij soort mach-
2702 tigh grof, eñ van groote lenghte, an-
2703 dere middelmatigh, en kleijne, daer
2704 sijnder meer, dan acht hondert op di-
2705 verse plaetse, daer is een groote me-
2706 nichte van kogelen tot alderleij soort
2707 van canon, daer is een groot stuck
2708 >>
2709 92.
2710 Geschut, ofte canon, dat drie schoo-
2711 ten te gelijck schiet, een kleijn seven,
2712 een ander sael om te wapenen twaelf
2713 galeassen, ofte dubbelde galeijen, een an-
2714 der sael om vijftigh galeijen te wape-
2715 nen op een plaetse is artellerije,⁷⁸⁵ en
2716 hout, andere sael vol touwen, een
2717 sael vol roers, ofte sturen, een an-
2718 der vol masten van galeijen, een sael
2719 daer men het voorste gedeelte, ofte
2720 de snuijten van de galeijen, maeckt, in

⁷⁸⁴ *vremde Potentaten*: Andere heersers.

⁷⁸⁵ *artellerije* (artillerie): 'Al wat behoort tot het geschut, benevens het personeel dat voor de bediening daarvan noodig is' (WNT)

2721 een was den ouden Bucintoro,⁷⁸⁶ in een
2722 andere, een andere nieuwe veel
2723 schoonder beijde van alle kanten ver-
2724 gult dese Bucintori sijn, gelijk
2725 als dubbelde galeijen, hebbende
2726 twe verdiepinge, waer van de
2727 onderste galeijs gewijse⁷⁸⁷ was, daer
2728 de galeij boeven roeijen, die men
2729 niet en siet, comende de riemen door
2730 gaeten, boven op de tweede verdiepinge
2731 is een schoone rijckelijcke vergulde
2732 gaelderije, wiens overdecksel onder-
2733 steunt wordt, met colommekens,
2734 ofte pijlerkens, die rusten op de beijde
2735 buijte kanten van den Bucintoro, als
2736 mede om de groote swaerte⁷⁸⁸ met
2737 >>
2738 93.
2739 Stercker colommen rustende op de
2740 vloer van de tweede verdiepinge.
2741 Dese Bucintoro wort alle iaer op He-
2742 melvaerts dagh in see gelaeten, als
2743 wanneer des morgens den Doge, ofte
2744 Hertogh van de republicke vergesel-
2745 schapt met den raet de see gaet trou-
2746 wen, tot welcken eijnde vant' paleijs
2747 een brugge gemaect is tot inden Bucin-
2748 toro, waer over den Hartogh uijt sijn
2749 paleijs comende marcheert, hem
2750 volgende eerst des Paus Nuntius,
2751 daer naer den Afgesant van den Keij-
2752 ser, eñ naer den selven den Ambassadeur
2753 Van Vranckrijck, die van Spagne om den
2754 rang, ofte voor gangh niet verscheij-
2755 nende, eñ vervolgens andere aen we-
2756 sende Ambassadeurs ider naer sijn
2757 rang, eñ voort den raet, eñ gaet met die
2758 order in den Bucintoro sitten, den Hartogh
2759 achter ontrent het roer, ofte stuer
2760 int' midden, de Nuntius aende, rechter, eñ
2761 des Keijsers afgesant aende lincker
2762 hant, daer aen den Ambassadeur Van
2763 Vranckrijck, de rest vervolgens op

⁷⁸⁶ *Bucintoro*: 'De staatsgalei van de dogen (hertogen) van Venetië' (zie: 'Bucentaur' 2014: N.B. mijn vertaling)

⁷⁸⁷ *galeijs gewijse*: Zoals een galei.

⁷⁸⁸ *groote swaerte*: Grote zwaarte, grote gewicht..

2764 bancken ront om den Bucintoro, als
2765 mede inde midde aen weersijden vande
2766 >>
2767 94.
2768 Middelste pilaren gemaect, eñ buijten
2769 Venetien inde volle see gecomen
2770 sijnde wort een ringh met een schoone
2771 diamant van des Paus Nuntius gebe-
2772 nedijt,⁷⁸⁹ die den Hartogh dan in de see
2773 werpt daer mede de see trou-
2774 wende op dat dat iaer de see aen
2775 de republicke favorabel wil wesen,
2776 maer soo ras⁷⁹⁰ en wort de ring niet
2777 in de see geworpen ofte een slave
2778 duijckt daer naer om weder te
2779 visschen, die daer voor oock begif-
2780 tigh⁷⁹¹ wordt, t' welck alsoo een
2781 oude ceremonie is, waer naer met
2782 de selve order, wederom naer het
2783 paleijs gekeert wort, int'gaen eñ
2784 keren gevolght wordende van duij-
2785 senden gondolen, eñ menichte andere
2786 schepen, elck op sijn costelijckste
2787 toe gemaect, het welck dien dagh
2788 gepermitteert⁷⁹² wort, int' paleijs
2789 gekeert sijnde worden alle de voor-
2790 schreve Heeren met een costelijck
2791 banket getracteert, eñ wort den
2792 Bucintoro wederom op geleijt,⁷⁹³ daer
2793 is int' Arsenael noch een sael vol
2794 riemen, aen ider van welck vijf
2795 eñ oock wel ses, eñ acht slaeven
2796 >>
2797 95.
2798 Moeten trecken, ofte roeijen, eñ aen weer-
2799 sijden van een galeij, ofte galeasse leijt
2800 een riem, dat in twe in de lenghte, eñ
2801 oversulckx in elcke lenghte thien,
2802 twaelf, veerthien, a achtien roeijers
2803 ofte slaeven inde lenghte sijn, naer
2804 dat het galeijen, galeasse, ofte dub-
2805 belde galeassen sijn, hebbende voor-

⁷⁸⁹ *gebenedijt*: Gezegend.

⁷⁹⁰ *ras*: Snel.

⁷⁹¹ *begiftigh*: Een gif/geschenk toebedeeld krijgt.

⁷⁹² *gepermitteert*: Toegestaan.

⁷⁹³ *wederom op geleijt*: Aan land gehaald.

2806 der ider galeije van vooren tot achte-
2807 ren ses en dertigh, veertigh, a vijf
2808 en veertigh bancken, ofte dubbelde
2809 riemen, soo dat op ider galeij, ofte
2810 galeasse vijf, ses a seven hondert
2811 ofte meer roeijers sijn near pro-
2812 portie als voors, eñ met soldaten
2813 worden mede naer proportie voorsien
2814 soodat galeijen, eñ galeassen bij naer
2815 ophebben vijfthien, achtien hondert,
2816 a twe duijsent mannen naer pro-
2817 portie van galeijen ofte galeassen, daer
2818 veel comiti, ofte meesters⁷⁹⁴ toe sijn, om
2819 die galeijboeven met slagen te regeren
2820 die comiti hebben een kleijn silver fluijt-
2821 ken, waer mede alles commanderen,
2822 eñ dat met veel, ofte weijnigh schal-
2823 men te fluijten, waer van de menighte⁷⁹⁵
2824 haer beduijtsel⁷⁹⁶ heeft, noch is daer
2825 >>
2826 96.
2827 Een andere sael met cartrollen, eñ an-
2828 der kleijn tuijgh tot galeijen, daer sijn
2829 ses geschut ofte andere giterijen, in een
2830 wapen sael siet men harnessen van buij-
2831 ten met wit ongebleijckt lijwaet⁷⁹⁷ be-
2832 kleet bij de Venetianen genomen van
2833 de Genovesen⁷⁹⁸ in een oorlogh, als de
2834 genovesen Chiozza⁷⁹⁹ dicht bij Vene-
2835 tien, nae bij het vaste lant inge-
2836 nomen hadden, eñ weer uijt verdeven
2837 wierden, apparent soo bekleet om
2838 haer vijant te bedriegen, eñ te doen geloven
2839 niet gewapent waeren, de plaetsen
2840 daer de galeijen onder staen op stapel
2841 ofte anders, sijn alle bedeckt rustende
2842 de daecken op steene pilaeren, ofte co-
2843 lommen, soo dat men door alle die plaet-
2844 sen kan doorsien, eñ alle die plaetsen
2845 responderen⁸⁰⁰ op een gracht, ofte canael

⁷⁹⁴ *comiti, ofte meesters*: Bevelhebbers van galeien.

⁷⁹⁵ De letters *te* in 'menighte' lijken gevlekt of wellicht ergens anders overheen geschreven.

⁷⁹⁶ *beduijtsel*: Betekenis.

⁷⁹⁷ *ongebleijckt lijwaet*: Ongebleekt 'Lijnwaad, fijn linnen' (WNT).

⁷⁹⁸ *Genovesen*: Genuanen, inwoners van de Republiek Genua.

⁷⁹⁹ *Chiozza*: Chioggia, Italië.

⁸⁰⁰ *responderen* (respondeeren): 'Uitzien (op-), uitzicht geven (op-)' (WNT).

2846 daer de galeijen in af konnen loopen
2847 sijnde seer diep, de klokke vant'
2848 middaghmael leijdende saegen wij
2849 daer ontalijck veel werck lieden
2850 uijt gaen naer huijs, eñ wierde de poor-
2851 te bewaect om te sien ofte niemant
2852 geen materialen meden eñ sleepte, ick ge-
2853 love het getal wel ontrent vijf
2854 hondert was behalven de Vrouwen
2855 die de seijlen naeijen, waer van
2856 >>
2857 97.
2858 Als voors is, eenige daer gecondam-
2859 neert⁸⁰¹ sijn, ende de smits, eñ andere
2860 baesen, die daer gedurigh sijn voor de
2861 plaetse van sint Marcus gingh ick in een
2862 oude galeije, daer dagelijckx eenige
2863 broot droncken maets opgebracht worden,
2864 om te leeren roeijen, eñ die konst geleert
2865 hebbende worden in see gesonden naer de
2866 andere galeijen om daer als slaeven te die-
2867 nen, tot welcker eijnde sij daer opgeset
2868 worden, men [x]⁸⁰² seijde ons dat in het Arse-
2869 nael een galeije begost, eñ van alles opge-
2870 maectt was gedurende dat Hendrick
2871 den darde coninck van Vranckrijck⁸⁰³ (co-
2872 mende uit Poolen al waer de croon
2873 naer de doot van sijn broeder den ko-
2874 ninck van Vranckrijck⁸⁰⁴ verlaten hadde)
2875 aldaer in een wapen sael (van ware het
2876 werck aenschouwen cost) sijn middagh
2877 mael dede. Wij hebben daer gesien turck-
2878 sche galeijen bij de Venetianen van de
2879 turcke genomen alle seer cierlijck ge-
2880 bout, eñ root geschildert d' eene genaemt
2881 de son, de andere de maen, de darde de
2882 sterre, die daer achter opstonden, eñ noch
2883 een ander. Daer sijn in de stadt drie schoone
2884 salen const plaetsen,⁸⁰⁵ eñ camers de een is
2885 int' paleijs Vendermine, de andere tot

⁸⁰¹ *gecondamneert* (condamneeren): 'Veroordeelen' (WNT).

⁸⁰² Hier zit een vlek, Wellicht is er een letter weggekrast.

⁸⁰³ *Hendrick den darde coninck van Vranckrijck*: Hendrik III, Alexandre Édouard de France, (1551-1589) was van 1574 tot 1589 koning van Frankrijk (zie: 'Hendrik III van Frankrijk' 2014).

⁸⁰⁴ *sijn broeder den koninck van Vranckrijck*: Karel IX (1550-1574) was van 1560 tot 1574 koning van Frankrijk. Hij was de oudere broer van Hendrik III (zie: noot 803: *Hendrick den darde...*; 'Karel IX van Frankrijk' 2013).

⁸⁰⁵ *salen const plaetsen*: Kunstruimtes in de vorm van een zaal.

2886 Rousini,⁸⁰⁶ de andere tot della Nave⁸⁰⁷
 2887 >>
 2888 98.
 2889 Inde welcke men siet veel statuen,
 2890 schildereijen, medailles, gesteenten rari-
 2891 teijten, [xx]ende⁸⁰⁸ ontallijcke besonder-
 2892 heden, men moet oock sien de sael van
 2893 statuen, eñ de bibliotecke van sint
 2894 Marcus, als mede de sacristije, daer
 2895 staen voor de kerck van sint Marcus twe
 2896 à drie masten, die inde vasten avont
 2897 met vet, eñ seep gesmeert worden, waer-
 2898 tegens op de scheepslieden om prijs
 2899 klimmen onder leggen bedden op dat val-
 2900 lende sich niet en beseren. De vloeren
 2901 tot Venetien in de huijsen sijn van sement
 2902 gepleijstert, eñ sijn meest root, eñ durabel⁸⁰⁹
 2903 wanneer daer niet lang water op en
 2904 staet. men moet sien de halle ofte vleesch-
 2905 huijs,⁸¹⁰ de straet van de silversmits, coop-
 2906 manschappen van alderleij soorte, de fon-
 2907 deco van de duijtschen,⁸¹¹ la riva de chia-
 2908 voni,⁸¹² ofte den ouver van de Slavondero,
 2909 eñ duijsent andere dinge weerigh om
 2910 te sien in die wonderbaerlijcke stadt van
 2911 Venetien, de voornaemste straet is, de
 2912 geene die streckt van de plaetse van
 2913 sint Marcus naer de brugge, Rialto ge-
 2914 naempt, [x]de⁸¹³ mazzaria⁸¹⁴ daer veel
 2915 kostelijcke winckels van alderhande
 2916 waren sijn, de rest van de straeten sijn
 2917 meest alle kleijn, doch men kan te
 2918 >>
 2919 99.
 2920 Water bij naer aen alle de huijsen come[+n]
 2921 van gelijcken door een kleijn straetken, soo
 2922 dat de huijsen aende water kant schoon-
 2923 der sijn, als naer de straetkens, sonder-
 2924 ligh op het canael grande, ofte groote ca-

⁸⁰⁶ *Rousini*: Verdere informatie over 'Rousini' is niet achterhaald.

⁸⁰⁷ *della Nave*: Verdere informatie over 'della Nave' is niet achterhaald.

⁸⁰⁸ Voor *ende* lijkt (heel licht) wat te staan, of er is misschien iets weggekrast.

⁸⁰⁹ *durabel*: Duurzaam.

⁸¹⁰ *vleeschhuijs*: 'Vleeschhal, gebouw waar de markt van het slachtvleesch is' (WNT).

⁸¹¹ *de fondeco van de duijtschen*: Fondaco dei Tedeschi.

⁸¹² *la riva de chiavoni, ofte den ouver van de Slavondero*: Riva degli Schiavoni, Italië.

⁸¹³ Voor *de* is misschien iets weggekrast.

⁸¹⁴ *mazzaria*: Marzarie/Mercerie, straat in Venetië (Italië).

2925 nael, eñ andere mindere canaelen, ofte
 2926 grachten, alle de wateren, ofte grachten mae-
 2927 ken dat binnen Venetien wel bij de duijsent
 2928 bruggen, en bruggekens sijn, eñ vermits de en-
 2929 ge straetkens can men de wegen qualijck⁸¹⁵
 2930 kennen eñ consequentelijck, niet wel vin-
 2931 den. Des Somers op sondagen, eñ heijligh dae-
 2932 gen dansen, de gemeene⁸¹⁶ ionckmans, eñ doch-
 2933 ters des naerdenmiddaghs tegens de koelte
 2934 ontrent het water op ruijme plaetsen,
 2935 de edellieden draegen mutsen op het hoofd
 2936 (de welcke het haer niet verpletterende)
 2937 ofte onderhoudende maecken, dat sij al
 2938 te saemen schoon haer hebben, soo dat daer
 2939 schoon men volck is, de kledinghe der selve
 2940 is een habiet,⁸¹⁷ als de iesuiten draegen, heb-
 2941 bende daer en boven een lap swart laken
 2942 over de slincker schouder hangende
 2943 thien procuratoren⁸¹⁸ van sint Marcus
 2944 gaen mede soo gekleet, maer in root stof
 2945 eñ regeeren den heelen staet. De Jesuiten
 2946 hebben daer nu mede een kerck gecregen
 2947 die tamelijck fraeij is, ten versoecke
 2948 >>
 2949 i00.
 2950 Vanden Paus die de Venetianen, daer
 2951 voor verobligeert⁸¹⁹ hadde, de selve Pa-
 2952 ters waren over langen tyt uijt den gan-
 2953 schen staet gebannen, ten tijde de Venetia-
 2954 nen met den Paus oorloghden,⁸²⁰ eñ den Paus
 2955 in den ban dede alle de inwoonders van
 2956 den Venetiaenschen staet waer op de
 2957 paters den ban niet willende onder
 2958 worpen, sijn uijt de stadt vertroocken, die
 2959 de Venetianen sedert noijt hebben willen
 2960 admitteren,⁸²¹ als nu alleen eenigen tijt ge-
 2961 leden ten versoecke van den Paus Alexan-
 2962 der den sevenste,⁸²² wiens voorsaet⁸²³ haer

⁸¹⁵ *qualijck*: Moeilijk, nauwelijks.

⁸¹⁶ *gemeene*: Gewone.

⁸¹⁷ *habiet* (habijt): 'Gewaad met religieuze (kleuren)symboliek' (VMNW).

⁸¹⁸ *procuratoren*: 'Vertegenwoordiger, in het Roomsche kerkelijk recht' (WNT).

⁸¹⁹ *verobligeert*: Verplicht.

⁸²⁰ *met den Paus oorloghden*: Met de Paus in oorlog waren.

⁸²¹ *admitteren*: Toelaten.

⁸²² *Paus Alexander den sevenste*: Paus Alexander VII (1599 1667) was van 1655 tot 1667 paus (zie: 'Paus Alexander VII' 2013).

⁸²³ *voorsaet*: Beletsel.

2963 door de dreijgementen van den ban hadden
 2964 doen delogereen,⁸²⁴ de nieuwe kerck op het
 2965 canael grande dicht bij den ouver van
 2966 de see, genaempt la Madona della sa-
 2967 lute, dat is onse Lieve Vrouw van ge-
 2968 sontheijt, ofte welvaren noch niet vol-
 2969 bout sijnde, is echter schoon, daer co-
 2970 men veel Dames daer ontrent woo-
 2971 nende te kercken, is door een belofte
 2972 aen onse lieve Vrouw voor de Pest
 2973 onlanghs opgebout. De edellieden met
 2974 gondels naer haer Cortisanes ofte Hoe-
 2975 ren varende hebben een seker kennelijck
 2976 fluijtken, waer mede van verre fluijten-
 2977 de wort de deur vant' huijs daer de
 2978 Cortisana woont, met een coorde van
 2979 >>
 2980 iOi.
 2981 Boven open getrocken, tot een teecken dat
 2982 hij daer patroon is, ofte commandeert
 2983 eñ dat voor sijn geltie,⁸²⁵ gelijk wij dit gesien
 2984 hebben, wij hebben mede gehoord, eñ gesien
 2985 een griecksche misse int' grieckx, waer
 2986 van de ceremonien wonder om sien waren,
 2987 van de tael verstonden niet, als Kijrie
 2988 eleison⁸²⁶ dat dickwils van den Dienaer
 2989 gerepeteert wiert, de priester die de misse
 2990 dede was gekleet, als een bisschop een
 2991 hoofd misse celebrerende, de Patriarck⁸²⁷
 2992 sat op een stoel, eñ hadde inde lincker
 2993 hant een stock met peerle moer⁸²⁸ inge-
 2994 leijt, was gekleet gelijk men in comedien
 2995 afbeelt der heijdensche afgoden opperste
 2996 priesters, sijn assessoren⁸²⁹ als gemeene af-
 2997 goden priesters, naer de misse bracht
 2998 men aen den Patriarch een silver bassijn⁸³⁰
 2999 vol stuckiens⁸³¹ witte broot, de welcke
 3000 door hem gebenedijt sijnde, quaem ider
 3001 een een stuckien van hem halen, eñ met een sijn

⁸²⁴ *delogereen*: Verdrijven.

⁸²⁵ *geltie*: Wellicht geld.

⁸²⁶ *niet, als Kijrie eleison*: niets, dan het Kyrie eleison: Heer, ontferm u (over ons).

⁸²⁷ *Patriarck*: Patriarch (zie: noot 768: *Patriarchale*).

⁸²⁸ *peerle moer*: Parelmoer.

⁸²⁹ *assessoren*: 'Benaming van hen die een Voorzitter ter zijde staan. Thans veel minder in gebruik dan vroeger; somtijds vertaald met Bijzitter' (WNT).

⁸³⁰ *bassijn* (bassin): 'Waterbekken' (WNT).

⁸³¹ *stuckiens*: Stukjes.

3002 hant cussen, dat gedaen sijnde, quaem een van
3003 de voornaemste mede in priesters kleeren
3004 gekleet, eñ bracht de Vrouwen van gelijcken
3005 dat broot, daer naer quaem een Vrouw
3006 communiceren⁸³² staende dicht bij de Capel-
3007 le daer de misse geschiede, eñ gaf den
3008 Priester eerst uijt een kelck te drincken
3009 >>
3010 i02.
3011 Ende daer naer de communie sij kniel-
3012 den noijt maer bogen haer dickmael in
3013 eñ uit de kerck comende sonderlingh de
3014 Vrouwen maekende daer en boven veel
3015 cruijssen met de hant, eñ een reverentie⁸³³
3016 met den arm, de toehoorders waren
3017 meest op sijn italiaensch gekleet, als
3018 daer woonende andere op sijn grienckx
3019 gelijck Polacken,⁸³⁴ Ongaren, Croaten, eñ
3020 Slavoniers,⁸³⁵ de kerck was vrij schoon
3021 hebbende daer in mede beelden meren-
3022 deel a la mosaïque inde muren inge-
3023 leijt, haren voornaemsten Patroon is sint
3024 Nicolaes. In ons logement aen het wa-
3025 ter slaepende hoorden wij altemets des
3026 avonts de gondeliers (die daer on-
3027 trent veel in haer gondels blijven slae-
3028 pen, om dat daer een tragetto, ofte pas⁸³⁶
3029 over het groote canael is) op de gitarre⁸³⁷
3030 spelen, eñ met malkanderen eten vertel-
3031 lende wonderlijcke avonturen, meest op
3032 hoere, en boeverije uijtloopende, ston-
3033 den altemet met de riemen scrap om
3034 Bataille⁸³⁸ te leveren, somma het is
3035 een wonder gespuijs. dicht aen ons
3036 logement sijnde aen weersijden twe
3037 kleijne canaelkens, ofte grachtkens
3038 gaende uijt het groot canael naer
3039 >>
3040 i03.

⁸³² *communiceren*: Communie doen.

⁸³³ *reverentie*: 'Eerbied betuigen (...), groeten' d.m.v. een '(Knie)buiging uit beleefdheid, groet door het hoofd en veelal ook de knieën te buigen; nijging, revérence' (WNT).

⁸³⁴ *Polacken*: Polen, inwoners van Polen.

⁸³⁵ *Slavoniers*: Slovenen, inwoners van Slovenië.

⁸³⁶ *tragetto, ofte pas*: 'Plaats waar men over een water kan trekken' (WNT). Wellicht een veerplaats.

⁸³⁷ *gitarre*: Gitaren.

⁸³⁸ *Bataille*: Strijd.

3041 Andere toe, alwaer de gondelen niet
 3042 comende malkanderen sien int' ont-
 3043 moeten, soo hoorden, eñ bemerckten wij
 3044 dat eer op den hoeck quaemen een teec
 3045 ken gaeven van haer comste met te roe-
 3046 pen Ohe, eñ imant daer comende, eñ
 3047 dat hoorende die gaf mede sijn teecken
 3048 met een seggende, aen welcke sijde sou-
 3049 de weijcken, waer door in alle die draeije[+n]
 3050 eñ hoecken malcanderen noijt en beschadigen,
 3051 maer het hiel ons in die heete nachten
 3052 dickwils wacker, Tot Venetien coopen
 3053 de Vijtlanders⁸³⁹ ordinaris venitiaenschen
 3054 triakel,⁸⁴⁰ die daer seer goet is, vermits
 3055 de ingredienten, die daer aent' vaste
 3056 lant gevonden worden, iten⁸⁴¹ geparfumeer-
 3057 de hantschoenen, en goude ketenringeken[+s],⁸⁴²
 3058 die men can toe vouwen.
 3059 den 4 Augusti sijnde den feestdagh van
 3060 den Heijligen Dominicus hebben wij inde
 3061 Dominicaner kerck, genaempt sint
 3062 Jan, eñ Pauwels gehoort een schoone mu-
 3063 siecke van Seven chooren wordende ge-
 3064 songen onder anderen van drie capoe-
 3065 nen wiens stemmen seer uijt nemende
 3066 waeren, sonderlingh des avonts, in de
 3067 salve regina,⁸⁴³ wanneer die meren-
 3068 deel alleen songen, de musicanten
 3069 >>
 3070 i04.
 3071 Waren al te samen op een balcon
 3072 gemaectt, als een halve maen, eñ
 3073 tot beneden aen de vloer behangen
 3074 met goude lakenen, de chooren stonden
 3075 wel bij een, maer ider hadt sijn orgel
 3076 eñ alderleij soorte van instrumenten
 3077 apart, soo dat te samen singende een
 3078 wonderlijck concert maeckten, de
 3079 musike gehoort hebbende, eñ een goet
 3080 avont mael gedaen hebbende, hebben
 3081 wij ons des avonts met een gondel

⁸³⁹ *Vijtlanders*: Buitenlanders

⁸⁴⁰ *triakel*: Een eertijds zeer bekend geneesmiddel van ingewikkelde samenstelling, hetzij ter plaatse bereid of van buiten (bepaaldelijk uit Venetië) ingevoerd' (WNT).

⁸⁴¹ *iten*: Item, verder.

⁸⁴² *ketenringeken[+s]*: Verdere informatie over 'ketenringeken[+s]' is niet achterhaald

⁸⁴³ *salve regina*: Kerklied voor Maria.

3082 laeten roeijen naer de ordinaris
 3083 vracht schuijt op Ferrare,⁸⁴⁴ eñ Bologne⁸⁴⁵
 3084 nemende die wegh om naer Milaen
 3085 te gaen voor de gemackelijckste,
 3086 als inde somer bij nacht, ende
 3087 dagh varende langs revieren, voor de
 3088 oncostelijckste,⁸⁴⁶ eñ sekerste als te
 3089 schepe geschiedende,⁸⁴⁷ sijnde met een de
 3090 vermaeckelijckste, soo ten respecte
 3091 van de lantsdowen,⁸⁴⁸ als mede vermits
 3092 men Ferrare, eñ bologne is siende, die
 3093 de twe beste steden naer Romē⁸⁴⁹ van den
 3094 kerckelijcken, ofte Pauselijcken staet⁸⁵⁰ sijn
 3095 na van gansch Italien, souderlingh
 3096 Belogna, het welck een kleijn Romē
 3097 is, soo ten respecte van kercken, leven,
 3098 >>
 3099 i05.
 3100 Clederen, eñ eetwaren voornament-
 3101 lijck den weijn, soo dat men van desen wegh
 3102 magh seggen, een goede crom,⁸⁵¹ eñ is niet om
 3103 sijnde evenwel weijnigh om ofte uijt
 3104 den ordinarschen wegh, die periculeuse[+r]
 3105 is, gelijk mijn Oom De Ridder, die over
 3106 ettelijcke iaeren⁸⁵² noch eens doende be-
 3107 vonden heeft, te schepe gecomen we-
 3108 sende sijn wij het canael grande, ofte
 3109 groote gracht uijtgeroeijt siende inde
 3110 schemeringh van den avont in passant⁸⁵³ de
 3111 schoone paleijsen van de edellieden, eñ rijc
 3112 ke coopliden aen weersijde; eñ de Mado-
 3113 na della Salute, ofte de lieve Vrouw
 3114 van gesontheit, voren aen geroert, gepas-
 3115 seert sijnde quaemen wij inde see, de
 3116 ontdieptens gepasseert sijnde quaemen
 3117 ons aenboort die van de dogana, ofte

⁸⁴⁴ *Ferrare*: Ferrara, Italië.

⁸⁴⁵ *Bologne, Belogna*: Bologna, Italë.

⁸⁴⁶ *oncostelijckste* (oncostelijc): 'Niet kostbaar, eenvoudig, gering van prijs, armoedig' (MNW).

⁸⁴⁷ *sekerste als te schepe geschiedende*: Veiligste als het met de boot geschiedt.

⁸⁴⁸ *lantsdowen* (landouw): Landstreek.

⁸⁴⁹ *Romē*: Rome, Italië.

⁸⁵⁰ *kerckelijcken, ofte Pauselijcken staet*: De Kerkelijke of de Pauselijke Staat werd bestuurd door het pausdom en bedekte op zijn hoogtepunt 'het grootste deel van de moderne Italiaanse regio's van Romagna, Marche, Umbrië en Lazio' (zie: 'Kerkelijke Staat' 2013).

⁸⁵¹ *crom*: 'Omweg' (MNW).

⁸⁵² *over ettelijcke iaeren*: Een aantal jaar geleden.

⁸⁵³ *in passant*: En passant, in het voorbijgaan.

3118 gabelle,⁸⁵⁴ dat is die van den impost⁸⁵⁵ voor
 3119 de welcke onse valisen⁸⁵⁶ mosten openen
 3120 om te laeten sien, ofte daer geen goederen
 3121 van contrabande⁸⁵⁷ ofte verboden goe-
 3122 deren in waren, ofte wel goederen die
 3123 tol, accijs, ofte gabelle schuldigh wa-
 3124 ren, als neen vermits maer weijnigh.
 3125 hanschoenen, eñ triakel mede genomen
 3126 >>
 3127 i06.
 3128 Hadden, dit assault ofte bespringin-
 3129 ge⁸⁵⁸ afgekeert hebbende⁸⁵⁹ met dreij-
 3130 gementen van naer Venetien te keeren
 3131 eñ te claegen aen den Ambassadeur
 3132 van Vranckrijck, van wiens treijn⁸⁶⁰
 3133 wij ons veijnsden⁸⁶¹ te wesen (welc-
 3134 kers naem vermits de laetste on-
 3135 lusten met een Paus in Italien oock
 3136 in achtinge genomen wort) hebben
 3137 wij de seijlen bijgesteken;⁸⁶² doch ver-
 3138 mits de calmte, ofte stilte weij-
 3139 nigh avancerende⁸⁶³ hebben wij.
 3140 Den 5 dito des morgens met sonnen
 3141 opganga Chiosa⁸⁶⁴ eerst aende rechter
 3142 hant ontrent het vaste lant laeten
 3143 leggen arriverende, des morgens aen
 3144 het vaste lant inde reviere Adice,⁸⁶⁵
 3145 die uijt de Alpes comende, eñ van
 3146 Trento⁸⁶⁶ door Verona⁸⁶⁷ met schepen
 3147 connende gevaeren worden, sich
 3148 aldaer in de golfo van Venetien ontlast
 3149 de selve reviere een weijnigh op
 3150 geseijlt sijnde hebben wij een treck
 3151 peerdt⁸⁶⁸ becomen, waer mede lan-

⁸⁵⁴ *gabelle*: Belasting

⁸⁵⁵ *impost*: Belasting.

⁸⁵⁶ *valisen*: Bagage.

⁸⁵⁷ *contrabande*: 'Smokkelwaar' (WNT).

⁸⁵⁸ *assaut, ofte bespringinge*: Aanval.

⁸⁵⁹ *afgekeert hebbende*: Afgeweerd hebbende.

⁸⁶⁰ *treijn*: 'Stoet, gevolg, geleide' (WNT).

⁸⁶¹ *veijnsden*: Veinsden, voordeden.

⁸⁶² *bijgesteken* (bijsteken): 'Dichter bij den wind gaan zeilen om bij te draaien of bij te gaan liggen' (WNT).

⁸⁶³ *avancerende*: Vooruitgaand.

⁸⁶⁴ *Chiosa*: Chiogga, Italië.

⁸⁶⁵ *Adice*: Adige, rivier in Italië.

⁸⁶⁶ *Trento*: Trente, Italië.

⁸⁶⁷ *Verona*: Verona, Italië.

⁸⁶⁸ *treck peerdt*: Trekpaard.

3152 ges gegraeven revieren, eñ door sluijsen
 3153 varende wij des middaghs tot Laredo⁸⁶⁹
 3154 sijn comen eten, naer den eten soo voort
 3155 >>
 3156 i07.
 3157 Varende sijn wij des naer middaghs
 3158 in de groote Poo⁸⁷⁰ gecomen, welcke revie-
 3159 re de grootste is van gansch Italien sijn
 3160 oorsprongh uijt de Alpes nemende
 3161 vloeijende voorbij Turino⁸⁷¹ in Piemont,⁸⁷²
 3162 Casal,⁸⁷³ Sint Vas⁸⁷⁴ in Monferrat,⁸⁷⁵ Cremo-
 3163 na⁸⁷⁶ int' Milanees,⁸⁷⁷ Piacenza,⁸⁷⁸ eñ voort
 3164 door een gedeelte van den Kerckelijcken, eñ
 3165 Venetiaenschen staet, dat is door meest
 3166 geheel Lombardijen tot in golf van
 3167 Venetien. Een tijt langh door een treck
 3168 peerdt de Poo op getrocken sijnde, eñ in den
 3169 kerckelijcken staet gecomen sijnde, hebben
 3170 wij moeten aen de andere sijde overset-
 3171 ten,⁸⁷⁹ eñ aldaer gaen in een schip van den
 3172 Kerckelijcken staet waer mede wede-
 3173 rom overgeset sijnde wierden wede-
 3174 rom van een treck peert de Po opge-
 3175 trocken tot dat wij tegens den avont
 3176 tot la Papoza⁸⁸⁰ quaemen een plaetse
 3177 leggende op den kerckelijcken staet, al-
 3178 waer ons avont mael gehouden heb-
 3179 bende sijn wij weder t' sloop gegaen
 3180 wordende den ganschen nacht de Poo
 3181 opgetrocken tot dat wij des morgens quame⁸⁸¹
 3182 Den 6 dito heel vroegh tot Francolino⁸⁸²
 3183 leggende aen de andere sijde van de
 3184 >>
 3185 i08.

⁸⁶⁹ *Laredo*: Wellicht Loreo, Italië. Verdere informatie over 'Laredo' is niet achterhaald.

⁸⁷⁰ *Poo*: Po, rivier in Italië.

⁸⁷¹ *Turino, Torino*: Turijn, Italië.

⁸⁷² *Piemont*: Piëmont, regio in Italië.

⁸⁷³ *Casal*: Casale Monferrato, Italië.

⁸⁷⁴ *sint Vas*: Verdere informatie over 'sint Vas' is niet achterhaald.

⁸⁷⁵ *Monferrat*: Monferrato, regio in Italië.

⁸⁷⁶ *Cremona*: Cremona, Italië.

⁸⁷⁷ *Milanees*: Milaan, provincie in Lombardije, Italië.

⁸⁷⁸ *Piacenza*: Piacenza, Italië.

⁸⁷⁹ *oversetten*: Overstappen.

⁸⁸⁰ *la Papoza*: Papozze, Italië.

⁸⁸¹ *quame* lijkt later bij bijgeschreven. De inkt dikte is anders dan die op de laatste regels van de vorige pagina, die van de tekst op de huidige pagina, en die van de volgende pagina.

⁸⁸² *Francolino*: Francolino, Italië.

3186 Reviere de Poo, aldaer een dijck over
 3187 gepasseert hebbende, sijn wij op een
 3188 binne waterken te sloop gegaen, dat
 3189 vermits de groote drooghte seer on-
 3190 diep was, en sijn alsoo des morgens
 3191 tot Ferrara eerste stadt van den Pau-
 3192 selijcken, ofte Kerckelijcken staet aenge-
 3193 comen gaende ons middagh mael hou-
 3194 den in den Engel, ofte herberge van de Post
 3195 daer sich de carossen van Bologne mede
 3196 onthouden, Ferrara is een groote stadt
 3197 gelegen in een mourasachtige⁸⁸³ vlackte
 3198 de grachten sijn vol water, en daer sijn
 3199 twe vaerten, waer van de eene gaet
 3200 naer Bologne, de andere naer de revie-
 3201 re de Poo, maer die naer Bologne, en
 3202 costen⁸⁸⁴ wij niet vaeren, alsoo vermits
 3203 de groote continuë hette ontrent
 3204 Ferrara droogh was, de stadt is sterck
 3205 en heeft over al schoone wallen, waer
 3206 van de eene helft beplant is, als lae-
 3207 nen, wandelingen, en lust plaetsen⁸⁸⁵ on-
 3208 der andere la Montagnola, ofte het
 3209 berchken, men moet sien een plaetse ge-
 3210 naempt de nieuwe plaetse, daer sijn
 3211 schoone straeten, en schoone paleijsen,
 3212 onder anderen den Diamant,⁸⁸⁶ waer van
 3213 de steenen van buijten gehouden sijn, als
 3214 >>
 3215 i09.
 3216 Punt diamanten, waer bij een schoonen
 3217 hof is, daer is de marckt op den welc-
 3218 ken den tegenwoordigen Paus Alexander
 3219 den sevenste van coper gegoten is sittende
 3220 op een stoel mede van coper gevende de
 3221 benedictie, gerecht op een tamelijcke hooge
 3222 voet van marmer, des selfs wapen dae[+r]
 3223 om staende, men moet sien het casteel
 3224 ofte hof van de voordees hertogen van Fe[+r]
 3225 rara,⁸⁸⁷ hebbende vier hooge toorens op
 3226 elcken hoeck, in het welck op de middel
 3227 plaetse, ofte cour tegens de muren sijn

⁸⁸³ *mourasachtige*: Moerasachtige.

⁸⁸⁴ *costen*: Konden.

⁸⁸⁵ *lust plaetsen*: Plekken om te ontspannen.

⁸⁸⁶ *Diamant*: Palazzo dei Diamanti bestaat nog steeds.

⁸⁸⁷ *voordees hertoghen van Fe[+r]rara*: De vroegere hertogen van Ferrara.

3228 geschildert de hertogen van Ferrare come[+n]-
3229 de uijt den huijse van Brunswijck, maer
3230 voor den lesten Hertogh eñ was geen plae[+t-]
3231 se meer over om te schilderen, men moet
3232 oock sien het Paleijs voor het welcke
3233 sijn twe copere statuen, de een van een
3234 Marquis,⁸⁸⁸ eñ den anderen van een hertogh
3235 van Ferrara, men moet oock sien den tooren
3236 vant' verwerck, den Dom is een groote
3237 kerck, der Jesuiten, eñ Cathuijsers⁸⁸⁹ kerc-
3238 ken sijn schoon, maer boven al is schoon de
3239 kercke van de heijlige Maria del Vado,
3240 daer saegen wij tegen een muer bloet van
3241 onsen lieven Heer miraculeuselijck
3242 gevloeijt uijt een hostie. de Citadelle, ofte
3243 >>
3244 ii0.
3245 Ofte het Casteel is een volmaeckte
3246 plaetse bestaende in vijf reguliere
3247 bastions⁸⁹⁰ daer is een schoone kerck
3248 binnen, schoone baracken voor de solda-
3249 ten, in een sael sijn wapenen om twin-
3250 tigh duijsent mannen te voet, en vijf
3251 hondert peerden mede te wapenen, het
3252 gasthuijs⁸⁹¹ is schoon daer is een sael om
3253 buscruijt te maecken, eñ een anderen voor
3254 salpeter, eñ peck, daer is een geschut-
3255 schuer, daer hondert eñ vijftigh stuc-
3256 ken canon van alderlije soorte in sijn,
3257 een andere voor hantmolens, andere
3258 voor giterijen, anderen voor provisie
3259 van hout, eñ alle nootsaeckelijcke din-
3260 gen tot bewaeringe van een plaetsen het
3261 paleijs was weijnigh iaeren geleden
3262 van achteren meest afgebrant, nevens
3263 eenige daer bijstaende huijse. Des
3264 naer middaghs in de coelte sijn wij
3265 wederom van Ferrara met een karosse
3266 met vier peerden naer Bologne ver-
3267 trocken, eñ een tijt langh passerende
3268 eenige leeghten die des winters door
3269 de revier den Rijn, die wij passeerden,

⁸⁸⁸ *Marquis*: Markies.

⁸⁸⁹ *Cathuijsers*: Katharen.

⁸⁹⁰ *bastions* (bastion): 'Uitspringend gedeelte aan een vestingwal, in de gedaante van een onregelmatigen vijfhoek' (WNT).

⁸⁹¹ *gasthuijs*: Oude-mannen- of -vrouwenhuis.

3270 ondergeset worden, quaemen wij
 3271 ververschen in een herberge genaempt
 3272 >>
 3273 iii.
 3274 Poggio, comende des avonts slaepen
 3275 tot Sinte Pieter⁸⁹² een groot vleck; waer bij
 3276 een fraeij huijs van een Heer was leg-
 3277 gende
 3278 Des 7 dito des morgens voor son opsitten-
 3279 de passeerden langes seer schone eñ verma-
 3280 kelijcke rechte wegen aen weersijden met
 3281 slooten gescheijden, eñ met morbesien boo-
 3282 men voor de seij wormen beplant,
 3283 waer door dat lant seer in seijde flo-
 3284 reert,⁸⁹³ eñ oock negotieert,⁸⁹⁴ eñ sagen aen
 3285 weersijden over de slooten schoone wijn
 3286 gaerden, waer aen soo veel bossen druijven
 3287 als bladeren waeren, wesende meren
 3288 deel als doen
 3289 Den 7 dito al rijp: Funo⁸⁹⁵ een dorp daer ontren[+t]
 3290 leggende, gepasseert sijnde sagen wij van
 3291 verre de montes Appennini,⁸⁹⁶ ofte het ge-
 3292 berghte Apennini, eñ ontrent Bologna
 3293 passeerden wij eenige heuvelkens, van waer
 3294 Bologna saegen leggen in een vlackte tegens
 3295 vruchtbaere bergen haer oorsprongh ne-
 3296 mende van de voors Apennini, eñ sijn
 3297 alsoo dien selden morgen binnen Bologna
 3298 gecomen, aen de poort onse naemen aen-
 3299 brengende, eñ ons geweer van Pistoolen, en
 3300 musquetton (gelijck daer te lande de
 3301 maniere is) aldaer tot ons vertreck
 3302 >>
 3303 ii2.
 3304 laetende, eñ sijn gaen logeren inden
 3305 swarten dubbelden Arent. Bologna
 3306 is een schoone stadt gelegen in een vlac-
 3307 ke campagne dicht bij eenige ber-
 3308 gen aen de eene sijde seer groot, en aen de
 3309 andere sijde maer heuvelkens, daer
 3310 en is geen sterckte, wallen nochte bas-
 3311 tions, maer alleen een gracht, eñ een

⁸⁹² *Sinte Pieter*: San Pietro in Casale, Italië.

⁸⁹³ *floreert*: Gedijt.

⁸⁹⁴ *negotieert*: Handelt.

⁸⁹⁵ *Funo*: Funo, Italië.

⁸⁹⁶ *montes Appennini*: Apennijnen, gebergte in Italië.

3312 goede muer. de Poort daer wij in-
 3313 quaemen was van den Paus Alexander
 3314 den sevenden van nieuws wederom
 3315 heerlijk⁸⁹⁷ met harsteen op gebout, sijn
 3316 wapen daer op stellende. de stadt is
 3317 seer groot, eñ daer is veel volck, eñ
 3318 een vermaerde⁸⁹⁸ vniversiteit⁸⁹⁹ veel
 3319 schoone Colleges,⁹⁰⁰ maer boven al moet
 3320 men sien de groote schoolen, de plaetse,
 3321 ofte merckt is seer schoon, men siet
 3322 daer het paleijs van den Paus, groot
 3323 en weijdt, alwaer voor de poort is
 3324 een copere statue van een Paus, daer
 3325 sijn schoone statuen ofte beelden int'
 3326 paleijs; daer is een schoone fonteine
 3327 op de plaetse, ofte marckt, aende
 3328 andere cant siet men het Paleijs van
 3329 iustitie, ofte het stadthuijs met een
 3330 verwerck toren⁹⁰¹ daer binnen; eñ noch
 3331 >>
 3332 ii3.
 3333 Een andere de gasthuijsen van de doot,
 3334 eñ het leven sijn schoon, eñ in het een is
 3335 een miraculeus beelt van onse lieve Vrou,
 3336 in de stadt siet men een anderen schoonen,
 3337 doch smallen toren genaempt de gli
 3338 Asinelli, ofte van de eselkens, eñ scheidt
 3339 de selve scheef te staen. de kerck, eñ con-
 3340 vent van den heijligen Dominicus clooster
 3341 eñ slaepplaetsen sijn schoon, in de kerck
 3342 de stoelen, op een andere plaetse dicht bij
 3343 den autaar, eñ inde sacristije de deuren
 3344 van de cassen, vant' misse gewaet⁹⁰² sijn
 3345 van wonderbaerlijcke schilderijen van
 3346 stuckiens hout van alderleije couleuren
 3347 ingeleijt sonder schilder werck, den
 3348 refter is oock seer schoon, aen de lincker
 3349 sijde van den Kerck in een capelle van schoo-
 3350 ne marmer siet men het lichaem van

⁸⁹⁷ heerlijk (heerlijk): Op roemrijke wijze.

⁸⁹⁸ vermaerde: Bekende.

⁸⁹⁹ vniversiteit: Universiteit van Bologna.

⁹⁰⁰ colleges (college): 'Eene inrichting, waar studenten opgeleid en veelal gehuisvest, soms ook alleen gehuisvest worden' (WNT).

⁹⁰¹ verwerck toren: Uurwerktoren, klokkentoren.

⁹⁰² de cassen, vant' misse gewaet (misgewaad): De kist of kast waarin 'Het gewaad dat de priester draagt wanneer hij mis doet' (WNT) wordt bewaard.

3351 den Heijligen Dominicus in een witte mar-
3352 mere tombe met seer schoone beelden
3353 daer ront om gehouden, het hoofd siet
3354 men in een andere capelle buijten de kerck
3355 eñ meer andere reliquien, op een andere
3356 plaetse siet men een put die den selven⁹⁰³
3357 heeft doen bouwen, de cijpresse boom die
3358 met sijn eijgen hant geplant hadde was
3359 >>

3360 ii4.

3361 Vijtgegaen, int' Clooster der Religieu-
3362 sen van sint Clara siet men het lic-
3363 haem van de salige Catharina de Bolog-
3364 na, sittende, eñ noch soo geheel sedert
3365 twe hondert iaeren, als ofte noch eerst
3366 quam te sterven, buijten de stadt siet
3367 men de Capucinen op een bergh, eñ dicht
3368 bij een adelijck convent van Sint Be-
3369 nedictus, genaempt Sant Michael
3370 in bosco ofte sint Michiel int' bosch
3371 als leggende op een bergh, daer is een
3372 schoone plaetse ofte cour, schoone
3373 stallen, schoone slaepcamers, een schoo-
3374 nen refter, eñ schoone cloosters, onder
3375 andere een cleijn int' ront met won-
3376 derlijcke schildereijen, de kerck is schoon
3377 met marmer verciert, eñ wel geschil-
3378 dert, daer is noch een kerck onder gelijk
3379 men dat in Jtalien veel soo vint, de
3380 sacristije is seer schoon, den Dom ge-
3381 naempt sint Pieter is schoon, doch de
3382 saciata ofte gevel van buijten, als
3383 mede de andere buijtemueren van
3384 marmer begonnen, eñ sijn noch niet
3385 opgebout, het convent Dei servi
3386 is schoon alwaer de Paters Augusti-
3387 nen wonen, daer sijn schoone cloosters
3388 >>

3389 ii5.

3390 Een schoonen refter, slaepcamers, eñ
3391 een schoone eñ groote kerck, de stadt
3392 is vol van schoone straeten daer men
3393 onder de huijsen (die op pilers, ofte
3394 colommen staen) door gaet, gelijk
3395 de selve mede heeft groote quantiteijt

⁹⁰³ *den selven*: De Heijligen Dominicus.

3396 van schoone paleijsen, op den bergh sae-
3397 gen wij de stadt volcomen leggende, als
3398 een boogh, heerlijkce campagne vol
3399 boomen (merendeel moerbesien) ge-
3400 lijck een bogaert int' hellen van den bergh
3401 saegen een aqueductum ofte een water-
3402 leijdinge van de fonteijnen van de stadt van
3403 steen op boogen gebout. De uijtheemschen
3404 coopen hier ordinaris savonnetti⁹⁰⁴ di
3405 Bologna,⁹⁰⁵ ofte ballen van Bolognien, die
3406 daer goet sijn, eñ waer van men veel winc-
3407 kels gestoffeert siet, de salsici di Bo-
3408 logna, ofte saucisen, anders worsten van
3409 Bologne, sijn daer mede goet, eñ abon-
3410 dant hangende de selve buijten, eñ bin-
3411 nen veel winckels te coop. Tot Bolog-
3412 na sagen wij een seij molen van een won-
3413 derlijkce inventie, te weeten een beec-
3414 kien door de stadt vloeyjende geeft wa-
3415 ter aen verscheijde kelders van een huijs
3416 door steene gooten die binnens kelders
3417 >>
3418 ii6.
3419 Open sijn, eñ wordt het waeter door
3420 de selve geleijt op diverse raeden als
3421 die van water molens, door welck
3422 radt boven op de eerste verdiepinge
3423 menichte clossen worden omgedraeyt
3424 ofte gehaspelt, waer mede de seijde
3425 gesponnen wort, dat radt van onderen
3426 opereert, ofte werckt door een instru-
3427 ment door de eerste verdiepinge tot
3428 op de twede doende daer van gelijc-
3429 ken door machinen veel klossen om
3430 draeyen, eñ dat twede instrument doet
3431 de selve effecten op de darde verdie-
3432 pinge, eñ soo voort tot op de vijfde
3433 verdiepingh toe, daer sijn twe a
3434 drie kelders, elck heeft twee a drie
3435 water raeden, die ider tot in de vijfde
3436 verdiepinge opereren wanneer door
3437 tegen het water te sterck loopt, ofte
3438 door drooghte het selve willen mena-

⁹⁰⁴ *savonnetti*: Er zou ook *savomnetti* of *savonmetti* kunnen staan.

⁹⁰⁵ *savonnetti di Bologna*: Zeepballen van Bologna. Savonnette is het Franse woord voor Zeep.

3439 seren,⁹⁰⁶ ofte oock wel aent' eene radt
 3440 geven, het ontnemende aen het ander,
 3441 dan maecken voor de gooten een schutsel⁹⁰⁷
 3442 als een heul,⁹⁰⁸ gelijk men int' sticht
 3443 van Vtrecht gebruijckt het selve op-
 3444 halende, ofte latende sacken, ofte
 3445 vallen naer gelegentheijt van de
 3446 abundantie ofte schaersheijt vant'
 3447 >>
 3448 ii7.
 3449 Water, wij saegen ront om op de marckt
 3450 houte huijskens van buijten als harsteen
 3451 geverft, alwaer men naer onse lieve
 3452 Vrouwen hemelvaert craemen soude
 3453 hebben op de merckt, ofte kermis, die dan
 3454 aldaer gehouden wort; het lant ront
 3455 om de stadt is over al plat, eñ de wegen
 3456 sijnde seer recht, aen weersijden met moer-
 3457 besien boomen beplant, gelijk mede in de
 3458 coren landen veel boomen, meest moerbe-
 3459 sien boomen staen, waer het [xx]lant⁹⁰⁹ over al
 3460 plat, en, als een hof, ofte bogaert is, in het
 3461 lant vint men veel seijde vermits de
 3462 moerbesien boomen, soo dat met de selve
 3463 groote negotie, ofte coopmanschap ge-
 3464 dreven wort, ia meer als in eenige pro-
 3465 vintie van Jtalien, het lant is abundant
 3466 van alderleij soort van goede aert vruch-
 3467 ten, cruijden, als meloenen, asperges, se-
 3468 leri etc, van bloemen als gelzamino⁹¹⁰
 3469 giassemijn,⁹¹¹ hiacijnto,⁹¹² Tuberoso,⁹¹³ girosali⁹¹⁴
 3470 testbloemen,⁹¹⁵ etc. iten is mede seer abon-
 3471 dant van alderleij soort van cooren, ofte
 3472 graen onder anderen mede van gierst, eñ
 3473 boven al wast de wijn daer seer abundant
 3474 eñ uijtermaten delicaet soo witten, als

⁹⁰⁶ *menaseren*: Managen, regelen.

⁹⁰⁷ *schutsel*: Schut, luik.

⁹⁰⁸ *heul*: Een watersluis met een brug of gewelf erover. 'Overbrugde of overwulfde (beschoeide of bemetselde) afsluitbare uitgraving in eene waterkeering ten dienste van de scheepvaart of tot waterlossing; overbrugde of overwulfde sluis in een dijk, een weg enz.' (WNT).

⁹⁰⁹ Voor *lant* is het gevlekt. Er lijken twee, wel of niet weggekraste letters te staan.

⁹¹⁰ *gelzamino*: Jasmijn. Gelsomino is het Italiaanse woord voor Jasmijn.

⁹¹¹ *giassemijn*: Jasmijn.

⁹¹² *hiacijnto*: Hyacinten. Giacinto is het Italiaanse woord voor Hyacint.

⁹¹³ *Tuberoso*: Tuberozen. 'Gekweekt bolgewas uit de familie der narcissen' (WNT).

⁹¹⁴ *girasali*: Zonnebloemen. Girasoli is het Italiaanse woord voor Zonnebloem.

⁹¹⁵ *testbloemen*: Anjers.

3475 rooden, waer van den witten tenemaal
3476 gelijk is aen den Roomeijnschen vin Albano
3477 >>
3478 ii8.
3479 Ofte wijn van Albano, dat vier vren
3480 van Roomen op het geberghte leijt, eñ
3481 de wijn is soo sterck, dat moet gesooden,⁹¹⁶
3482 eñ meer als de helft water daer bij
3483 gedaen worden, als wanneer men
3484 daer van dan een dichten [c/r]aus mach
3485 drincken,⁹¹⁷ sonder seer droncken te wor-
3486 den ofte pijn int' hooft te krijgen daer
3487 de italiaenen doch gans niet van en
3488 houden, de wegen sijn aen weersijden
3489 ~ geslooten, sijnde de dijcken, en
3490 landen, gelijk int' sticht van Vtrecht
3491 van den anderen gescheijden, de gront
3492 wesende mede ontrent van die na-
3493 ture. over de wecgh aen de cant van
3494 de slooten staen boomen meest moer-
3495 besien, waer tegen aen geleijt sijn wijn-
3496 gaert stocken, ofte stammen, waer van
3497 de rancken, ofte tacken door de boomen
3498 geleijt worden, eñ tusschen ider boom wort
3499 een touw gestreckt, welck oock rust
3500 op een pael tusschen bejide staende, eñ
3501 langes het welck de rancken geleijt
3502 worden, de welcke fleurons⁹¹⁸ leijcken
3503 gevende aen de passanten⁹¹⁹ sonderlingh
3504 de uijtheemsche, die sulckx ongewoon
3505 sijn, een vermaeckelijck gesicht, al
3506 >>
3507 ii9.
3508 Rollende over, die gelijcke ruijme, eñ
3509 rechte wegen, landewaert in vint
3510 men de wijngaerden mede wel soo,
3511 maer daer sijn meer fruijten, als moer-
3512 besien boomen, soo dat een lant veel
3513 vruchten t' gelijk is draegende, als
3514 onder eerst coren, eñ boven door malcan-
3515 deren boom vruchten, eñ wijn, ofte seijde
3516 eñ wijn, somma het is het beste, eñ

⁹¹⁶ *gesooden*: 'Gezoden wijn, drank bereid door het laten verkoken van druivenmost' (WNT).

⁹¹⁷ *dichten [c/r]aus mach drincken*: Verdere informatie over 'dichten [c/r]aus mach drincken' is niet achterhaald.

⁹¹⁸ *fleurons*: Bloemen; bloemwerken.

⁹¹⁹ *passanten*: Voorbijgangers.

3517 vruchtbaerste lant van gansch Lom-
3518 bardijen, dat de beste provincie van Ita
3519 lien is, hoe wel naer Parma,⁹²⁰ eñ Milanen
3520 beter weijlanden gevonden worden, ver-
3521 mits de commoditeijt,⁹²¹ eñ na gelegent-
3522 heijt⁹²² vant' water, als volgen sal.⁹²³
3523 Den 8 dito des avonts de heete locht⁹²⁴
3524 door een grooten blixem, donder, eñ langh-
3525 durigen grooten regen gesuijvert, eñ ver-
3526 frist wesende, hebben wij geaccordeert⁹²⁵
3527 nopende⁹²⁶ vracht, eñ spijsen van Bologna
3528 tot Milano onder conditie dat in alle
3529 de steden op den wegh, ofte soude mid-
3530 daghmael houden, ofte slaepen, eñ sijn
3531 alsoo.
3532 Den 9 dito Van Bologna met een carosse
3533 met vier peerden, achter eñ voor han-
3534 gende naer Milano vertrocken, ons
3535 >>
3536 i20.
3537 Geweer aen de poort daer wij uijt-
3538 reden, vindende, eñ weer over ne-
3539 mende, eñ alsoo des voor middagh
3540 uijtgereden wesende langes de via
3541 Emilia⁹²⁷ tot Piacenza toe siende
3542 altoos aen de lincker hant de mon-
3543 tes Apennini, ofte bergen Apennini
3544 die bij Genua⁹²⁸ aen de see cant haer
3545 oorsprongh uit de Alpes nemen, en sich
3546 als een rugge been⁹²⁹ tot het eijnde van
3547 Italien strecken, waer uijt oock veel
3548 berghen, sich als ribben der selve (wesende
3549 nochtans vruchtbaer, contrati⁹³⁰
3550 de Apennini die clippen sijn, als de
3551 Alpes) weijdt eñ seijt door Italien
3552 verspreijden, sijn wij des naer middaghs

⁹²⁰ *Parma*: Parma, Italië.

⁹²¹ *commoditeijt* (commoditeit): 'iets dat iem[and] goed van pas komt, dat hem van dienst kan zijn; iets dat in zeker opzicht voordeelich, gunstig is' (WNT).

⁹²² *na gelegentheijt vant' water*: Nabijliggende water.

⁹²³ *als volgen sal*: Zoals hierna volgen zal.

⁹²⁴ *locht*: Lucht.

⁹²⁵ *geaccordeert*: Afgesproken, besproken.

⁹²⁶ *nopende*: Betreffende.

⁹²⁷ *Emilia*: Reggio Emilia, Italië.

⁹²⁸ *Genua*: Genua, Italië.

⁹²⁹ *rugge been*: Ruggegraat.

⁹³⁰ *contrati*: In tegenstelling tot.

3553 gepasseert voor bij fortrezza Vr-
3554 bana, ofte de sterckte van Vrbaen ge-
3555 bout bij den Paus Vrbanus den achste⁹³¹
3556 van die naem uijt den huijse van Bar-
3557 barino,⁹³² dese sterckte is een Citadelle
3558 ofte Casteel leggende in een mourassige
3559 plaetse op de frontieren van Modena,
3560 men passeert daer niet door, maer
3561 de schilwacht⁹³³ roept van verre wie
3562 daer, eñ het selve hem geseijt sijnde
3563 doet rapport aen de goeverneur,
3564 eñ roept daer naer dat men vrije
3565 >>
3566 i2i.
3567 Voorder passeert, t' welck doende sijn
3568 daer naer door een reviere gereden
3569 genaempt Panara⁹³⁴ die het hertoghdome
3570 van Modena scheidt van den Pauselijc-
3571 ken, ofte kerckelijcken staet, naer dat
3572 een grooten blixem, donder, eñ regen hadde
3573 gehad, eñ tegens den avont gecomen voor
3574 de poort van Modena⁹³⁵ voors, alwaer ons
3575 niet wilden in laeten, om dat Tramon-
3576 tani waeren, dat is uitlanders, die over
3577 het geberghte woenen te weten de bergen
3578 Alpes, als Franschen, hoogh Duijtschen
3579 eñ Neerlanders seggende alle dieger-
3580 lijcke natien vermits de pest gebannen
3581 waeren, het welck nochtans ons als
3582 van Bologna comende niet raeckte⁹³⁶
3583 Presenterende echter om permissie
3584 te senden,⁹³⁷ doch mijn Oom De Ridder wel
3585 merckende dat het een loopien,⁹³⁸ eñ fi-
3586 nessen⁹³⁹ waren, eñ daer (vermits de doot
3587 van den Hartogh)⁹⁴⁰ een Vrouw comman-

⁹³¹ *Paus Vrbanus den achtste*: Paus Urbanus VIII, Maffeo Barberini (1568-1644) was van 1623 tot 1644 paus (zie: 'Paus Urbanus VIII' 2014).

⁹³² *Barbarino*: 'Barbarini is de naam van een adelijk Italiaans geslacht' (zie: 'Barberini' 2013).

⁹³³ *schilwacht*: Schildwacht.

⁹³⁴ *Panara*: San Felice sul Panaro, Italië.

⁹³⁵ *Modena*: Modena, Italië.

⁹³⁶ *nochtans ons als van Bologna comende niet raeckte*: Wat voor ons echter niet opging omdat we uit Bologna kwamen.

⁹³⁷ *Presenterende echter om permissie te senden*: Aanbiedende echter om toestemming te vragen.

⁹³⁸ *loopien*: Truc, leugen.

⁹³⁹ *finessen*: Truc.

⁹⁴⁰ *den Hartogh*: Alfonso IV d'Este (1634-1662) was van 1658 tot 1662 hertog van Modena en Reggio (zie: 'Alfonso IV d'Este' 2013).

3588 deerde, te weeten een Masarina nichte⁹⁴¹
3589 van den overleden Cardinael van dien
3590 naem,⁹⁴² ordonneerde mijn Oom De
3591 Ridder een weijnigh te rugge naer een
3592 sekere herberge te rijden om daer te ver-
3593 nachten, eñ des morgens buijten om de
3594 >>
3595 i22.
3596 Stadt te rijden, maer daer comende
3597 mosten ons geweer volgens gewoon-
3598 te aen de weerdt⁹⁴³ geven, wiens knecht
3599 (gelijck wij verstonden)⁹⁴⁴ een bandiet
3600 was, om Dat soo ons dochte⁹⁴⁵ imant op
3601 des Paus gebiet omverre geschooten
3602 hadde, maer vermits met ons drien⁹⁴⁶
3603 waeren, en onse degens behielden⁹⁴⁷ hebben
3604 geen onraedt vernomen, eñ sijn.
3605 Den i0 dito smorgens weer op gaen sitten
3606 reijdende buijten om, maer aen de eerste
3607 poort comende, waren al doende met
3608 onse vasisen⁹⁴⁸ te openen, wanneer een
3609 sekeren heer, van alles seer wel gewa-
3610 pent (gelijck daer de maniere is) de
3611 stadt quaem uijt rijden, die aen den iongen
3612 bengel⁹⁴⁹ van den soldaet seijde, gij siet wel
3613 dat dese geen heeren, eñ sijn, die goederen
3614 van contrabande, ofte coopmanschap-
3615 pen die tol schuldigh sijn, bij sich draegen,
3616 waer op de valise weder wiert ge-
3617 slooten, aen een andere poort comende
3618 daer in een andere carosse mosten over
3619 gaen,⁹⁵⁰ die voor ons uijt Bologna was
3620 gereden, eñ in Modena vernacht hebben-
3621 de ons buijten die poort quaem vinden,
3622 begosten andere krauwens⁹⁵¹ weer, als
3623 struijkroovers te visiteren⁹⁵² waer op

⁹⁴¹ *Masarina*: Laura Martinozzi (1639-1687) was getrouwd met Alfonso IV d'Este en werd na zijn dood regentes. Zij was nicht van Kardinaal Mazarin (zie: 'Alfonso IV d'Este' 2013; 'Laura Martinozzi' 2014) .

⁹⁴² *Cardinael van dien naem*: Jules Raymond kardinaal Mazarin (1602-1661) (zie: 'Jules Mazarin' 2014).

⁹⁴³ *weerd*: Waard.

⁹⁴⁴ *gelijck wij verstonden*: Zoals wij begrepen.

⁹⁴⁵ *soo ons dochte*: Aldus dachten wij.

⁹⁴⁶ *met ons drien*: Met z'n drieën.

⁹⁴⁷ *behielden*: (Bij ons konden) houden.

⁹⁴⁸ *vasisen* (valisen): Bagage.

⁹⁴⁹ *bengel*: Boerenpummel, deugniet.

⁹⁵⁰ *daer in een andere carosse mosten over gaen*: Waar wij in een andere rijtuig moesten overstappen.

⁹⁵¹ *krauwens*: Afzetteren.

⁹⁵² *visiteren*: Onderzoeken, inspecteren.

3624 mijn Oom De Ridder vraeghde, ofte da⁹⁵³
3625 wij bij een roof nest, ofte christen
3626 >>
3627 i23.
3628 Stadt waren, sij antwoorden, waerom:
3629 Mijn Oom De Ridder repliceerde⁹⁵⁴ ter
3630 wijle soo datelijck onse valisen noch
3631 eens sijn aengegrepen,⁹⁵⁵ verstaende aen wat
3632 poort het geschiet was, seijden, daer sal
3633 hij voor gestraft worden, want dat en
3634 is sijn werck niet, willende in de stadt
3635 gaen, wiert het ons verboden, maer
3636 mijn Oom De Ridder aldaer vertoo-
3637 nende onse fede di sanita, ofte brief-
3638 ken van gesontheit van Weenen, seijde de
3639 wachter die goet was, eñ wel moch-
3640 ten in gaen, eñ geen ander bescheijt van
3641 doen,⁹⁵⁶ en hadde, gelijk, dien Heer even van
3642 te vooren ons aende andere poort oock
3643 geseijt hadt, geen fede di sanita als doen
3644 int' gebruijck was, somma het waren
3645 groote schelmen,⁹⁵⁷ eñ stroopers. Modena
3646 is gelegen in een vlacke campagne, de
3647 stadt is geensins sterck, alleen is, daer
3648 onlanghs door den overleden Hertogh
3649 een citadelle, ofte Casteel gemaectt,
3650 eñ alsoo het heijligh dagh was sagen
3651 wij veel volckx uijt de campagne
3652 naer de stadt comen, daer is maer
3653 een tamelijcke schoone straet stincken-
3654 de alle seer, het Paleijs van den Hertogh
3655 is gemackelijck⁹⁵⁸ maer geensins schoon,
3656 de plaetse ofte marckt is schoon genoegh
3657 >>
3658 i24.
3659 Men siet daer het stadt huijs daer
3660 een wel geschilderde sael is, den
3661 tooren vant' verwerck is schoon,
3662 den dom is schoon, daer is onder het
3663 Choor een kerck,⁹⁵⁹ eñ het lichaem van

⁹⁵³ *da* staat heel licht op het papier. Het lijkt weggekrast.

⁹⁵⁴ *repliceerde*: Antwoorde.

⁹⁵⁵ *sijn aengegrepen*: Onderhanden zijn genomen.

⁹⁵⁶ *geen ander bescheijt van doen*: Geen ander bericht wat te doen.

⁹⁵⁷ *schelmen*: Schurken.

⁹⁵⁸ *gemackelijck*: Eenvoudig.

⁹⁵⁹ *kerck*: Crypte.

3664 Sint Germiniaen, den tooren is seer
 3665 schoon, en men moet heel om hoogh
 3666 climmen, van waer men siet de
 3667 gansche stadt, eñ een schoon gesicht,
 3668 de kerck van de Jesuiten is schoon, sint
 3669 Pieter is een schoone kerck men siet
 3670 daer een schoone schilderije int' ca-
 3671 pittel huijs,⁹⁶⁰ een godtvruchticheijt⁹⁶¹ van
 3672 gebacke steen, eñ in de sael van de cel-
 3673 len ofte slaepcamers vier groote statuen
 3674 ofte beelden van gelijcken seer schoon,
 3675 daer sijn twe schoone refters, twe
 3676 cloosters, eñ een schoone Apotekereij⁹⁶²
 3677 en een capelle genaempt sint Pie-
 3678 ter Martelaer is een wonderlijcke
 3679 schildereije van corregio,⁹⁶³ in Sint Se-
 3680 bastiaen een andere van geleijcken, de
 3681 goede herberge is het schaep⁹⁶⁴ bij de
 3682 post der inwoonders hebben getim-
 3683 mert schoone ovens, eñ den Hartogh
 3684 heeft een hof gebout niet al te fraeij.
 3685 wederom opsittende, eñ onsen wegh ver-
 3686 volgende, sijn wij des morgens gepas-
 3687 seert Robiera⁹⁶⁵ een stercke plaetse
 3688 van den Hartogh van Modena, ende
 3689 >>
 3690 i25.
 3691 Des middaghs tot Regio⁹⁶⁶ comen eten naer
 3692 dat aldaer (vermits sint Laurensdagh
 3693 eerst misse hadden gehoort. Reggio is gele-
 3694 gen in een vlackte de stadt is een weijnig[+h]
 3695 versterckt, het Casteel is maer een vier-
 3696 cant, dat niet veel en dooght,⁹⁶⁷ daer is
 3697 onse lieve Vrouw, die miraculen doet
 3698 is een schoone kerck bij een pilaer van
 3699 steen (die voor memorie dient waer
 3700 onse lieve Vrouw was eer dat de kerck
 3701 getimmert was) is een schoone schat
 3702 van presenten ofte giften, Sint Prosper

⁹⁶⁰ *capittel huijs*: 'Het gebouw waarin een college van kanunniken (...) zijne vergaderingen houdt' (WNT).

⁹⁶¹ *godtvruchticheijt*: Vroomheid.

⁹⁶² *Apotekereij*: Apotheek.

⁹⁶³ *corregio*: Antonio Allegri Correggio (ca.1489–1534) was een Italiaanse kunstenaar en stond bekend om zijn fresco's (zie: Chapman 2001).

⁹⁶⁴ *het schaep*: Naam van de herberg,

⁹⁶⁵ *Robiera*: Rubiera, Italië.

⁹⁶⁶ *Regio*: Reggio Emilia, Italië.

⁹⁶⁷ *dooght*: Aan kan, kan doorstaan.

3703 is een schoone kerck daer sijn schoone re-
3704 liquien, eñ in een capelle een schoone schil
3705 derije van Corregio, in een andere een van
3706 Guido ofte Gui Rins,⁹⁶⁸ den dom is schoon
3707 men siet daer het lichaem van den heijli-
3708 gen Chrisantius, eñ Darius Martelaren, eñ
3709 een schoone sepulture, ofte begraefenisse
3710 dicht bij de deur. de plaetse is schoon, eñ
3711 de straet daer men de merckt⁹⁶⁹ hout, eñ
3712 in het paleijs van Sarufi⁹⁷⁰ siet men aen de
3713 deur twe schoone statuen, waer van de
3714 ene is van Hercules. naer den eten wede-
3715 rom vertreckende sijn wij comen slaepen
3716 tot Parma, des naermiddaghs de revi-
3717 re de Lenza⁹⁷¹ (wesende het scheijt tus-
3718 schen Modena, eñ Parma) over een stee-
3719 ne brugge gepasseert sijnde, eñ gaen
3720 >>
3721 i26.
3722 Logeeren in sint Joris wesende de
3723 posterije, sijnde ontrent de stadt heb-
3724 ben wij gepasseert de arquetriumphale
3725 ofte triumfpoorten, daer de voor gaen-
3726 de hartoginne van Parma⁹⁷² ingegaen
3727 wierde. Parma is gelegen in een cam-
3728 pagnie, eñ is nivers⁹⁷³ van gecomman-
3729 deert,⁹⁷⁴ door het midden passeert een
3730 reviere genaempt de parma,⁹⁷⁵ daer
3731 sijn drie steene bruggen over, van de
3732 sijde van de poort van Sint Michiel is
3733 de stadt gefortificeert, ofte varsterckt
3734 door Roijale bastions, ofte bolwerc-
3735 ken,⁹⁷⁶ van de andere kant van de bruggens
3736 is noch niet gefortificeert, daer sijn groo-
3737 te vesten eñ boomen op, daer is een groote
3738 overdeckte laen, die van de wallen naer
3739 de citadelle ofte casteel gaet, be-

⁹⁶⁸ *Guido ofte Gui Rins*: Guido Reni (1575-1642) was een Italiaanse kunstenaar (zie: Chilvers 2009e).

⁹⁶⁹ *merckt*: Markt.

⁹⁷⁰ *paleijs van Sarufi*: Palazzo Scaruffi bestaat nog steeds.

⁹⁷¹ *Lenza*: Enza, rivier in Italië.

⁹⁷² *voor gaende hartoginne van Parma*: Margaret Yolande van Savoy (1635-1663) was van 1660-1663 hertogin van Parma. Zij was de eerste vrouw van Ranuccio II Farnese (1630-1694), die van 1646 tot 1694 hertog van Parma was (zie: 'Princess Margaret Yolande of Savoy' 2013; 'Ranuccio II Farnese, Duke of Parma' 2014).

⁹⁷³ *nivers*: Welicht nergens.

⁹⁷⁴ *gecommandeert*: Verdere informatie over 'gecommandeert' is niet achterhaald.

⁹⁷⁵ *parma*: Parma, rivier in Italië.

⁹⁷⁶ *bolwercken*: Vijfhoekig gedeelte van een fortificatiefront.

3740 staende in vijf bastions aen de eene
 3741 cant sijn in de citadelle meer dan hon
 3742 dert stucken canon, eñ op drie andere
 3743 plaetsen menighthe van seer schoone
 3744 wapenen te voet, eñ te peert, daer
 3745 en manqueert⁹⁷⁷ geen amonitie van oor-
 3746 loge, ofte viveres,⁹⁷⁸ de straet van sint
 3747 Michiel is seer schoon, eñ gaet door
 3748 de gansche stadt, de plaetse is oock
 3749 seer schoon, daer is een schoon gasthuys
 3750 >>
 3751 i27.
 3752 Ende Schoone schoolen, als mede een vni-
 3753 versiteijt,⁹⁷⁹ de Jesuiten hebben oock een schoon
 3754 collegie, de kerck van sint Jan is seer schoon
 3755 daer sijn schoone schilderijen om hoogh van de
 3756 hant van corregio, eñ oock een schilderije in
 3757 een capelle, men siet daer drie cloosters,
 3758 een schoone plaetse van de cellen⁹⁸⁰ als een cruij[+s],
 3759 ofte cruijs gewijs, een schoone toren, een
 3760 schoone sacristije, eñ menichte reliquien,
 3761 de dom is seer schoon, daer sijn om hoogh oock
 3762 schilderijen van Corregio, een schoone schilderij[+e]
 3763 in een capelle, onder het choor een kerck
 3764 eñ lichaemen van heijligen, buijten siet men
 3765 een schoone, eñ oude vonte, ofte plaetse
 3766 daer men doopt hebbende van binnen naer
 3767 om hoogh menighthe marmere pilerkens.
 3768 in sint Anthonis siet men een uijtmuntend[+e]
 3769 schilderije, de stacada⁹⁸¹ is oock een seer
 3770 schoone kerck men siet daer schilderijen
 3771 van den Parmeganino,⁹⁸² int' oude paleijs
 3772 sijn schoone, eñ groote vertrecken maer
 3773 qualijck geordonneert, den overleden har-
 3774 togh Ranuccio⁹⁸³ heeft begost een seer mag
 3775 nifieck paleijs, van binnen siet men een van
 3776 de schoonste saelen van de werelt op het
 3777 eijnde een theater, ofte tonneel met

⁹⁷⁷ *manqueert*: Ontbreekt.

⁹⁷⁸ *viveres*: Levensmiddelen. *Viveres* is het Spaanse woord voor levensmiddelen.

⁹⁷⁹ *universiteijt*: Universiteit van Parma.

⁹⁸⁰ *cellen*: 'Een klein, eenvoudig ingericht vertrek, waarin een kloosterling afzonderlijk woont' (WNT).

⁹⁸¹ *stacada*: Santa Maria della Steccata bestaat nog steeds.

⁹⁸² *Parmeganino*: Girolamo Francesco Maria Mazzola Parmigianino (1503-1540) was een Italiaanse kunstenaar (zie: Chilvers 2009c).

⁹⁸³ *hartogh Ranuccio*: Ranuccio I Farnese (1569 1622) was van 1592 tot 1622 hertog van Parma, hij was de opa van Ranuccio II Farnese (1630-1694) (zie: noot 972: *voor gaende hartoginne...*; 'Ranuccio I Farnese' 2013).

3778 veel veranderingen⁹⁸⁴ van machinen, ofte
 3779 const wercken, ront om een schoon amphitheatre
 3780 >>
 3781 i28.
 3782 Ofte plaetse van waer men de schou-
 3783 spelen ofte comedien aenschouwt, eñ
 3784 beneden in de sale can men water doen
 3785 om see gevechten aen te stellen⁹⁸⁵ daer sijn
 3786 twe schoone beelden van twe hartogen
 3787 van Parma, daer sijn wonderlijcke
 3788 stallen, eñ daer boven schoone coren sol-
 3789 ders daer men hoij met de karren inbrengh
 3790 daer is buijten de stadt (daer men met een
 3791 brugge vant' Casteel gaet) een schoonen
 3792 hof, een schoon beslooten bosch, twe kleij-
 3793 ne huijskens seer wel geschildert, eñ
 3794 verciert, voor een hof van orange boo-
 3795 men, achter een van bloemen, ter seijde
 3796 een andere van seer groote orange boo-
 3797 men, eñ in groote quantiteit, het hof
 3798 was buijten op een huijs van plaisance
 3799 ofte lusthof, alwaer de hartoginne⁹⁸⁶
 3800 sijnde vant' huijs Este hartogen van
 3801 Modena int' kinder bedde⁹⁸⁷ overleden is,
 3802 soo dat den hartogh⁹⁸⁸ nu de twede mael
 3803 We[x]denaer⁹⁸⁹ is, wesende de eerste
 3804 hartoginne⁹⁹⁰ uijt den huijse van Savojien
 3805 mede int' kinder bedde gestorven.
 3806 Den ii dito wederom vertreckende sijn
 3807 wij des morgens de reviere Tarro⁹⁹¹ gepas-
 3808 seert, eñ vervolgens castel ghelso,⁹⁹² dat
 3809 den Hartogh aen seker Heer vereert heeft,
 3810 >>
 3811 i29.
 3812 Wesende een oudt vervallende casteel,
 3813 iten borgo Sant Domino⁹⁹³ een groote plaetse
 3814 siende in passant onse lieve Vrouw van

⁹⁸⁴ *veranderingen*: Afwisselingen.

⁹⁸⁵ *aen te stellen* (aanstellen): Inrichten.

⁹⁸⁶ *hartoginne*: Isabella d'Este (1635-1666) was de tweede vrouw van Ranuccio II Farnese (1630-1694) (zie: noot 972: *voor gaende hartoginne...*; 'Isabella d'Este, Duchess of Parma' 2013).

⁹⁸⁷ *kinder bedde*: Kraambed.

⁹⁸⁸ *hartogh*: Ranuccio II Farnese (1630-1694) (zie: noot 972: *voor gaende hartoginne...*).

⁹⁸⁹ Tussen de eerste *e* en de *d*, van *Wedenaer* is het gevlekt. Er lijkt nog een letter te staan.

⁹⁹⁰ *eerste hartoginne*: Margaret Yolande van Savoy (1635-1663) (zie: noot 972: *voor gaende hartoginne...*).

⁹⁹¹ *Tarro*: Taro, rivier in Italië.

⁹⁹² *castel ghelso*: Verdere informatie over 'castel ghelso' is niet achterhaald.

⁹⁹³ *borgo Sant Domino*: Verdere informatie over borgo 'Sant Domino' is niet achterhaald.

3815 Stiron, van waer naer dat ons gelet gedaen
3816 hadde vertreckende sijn wij comen middagh
3817 mael houden tot Fiorenzuola⁹⁹⁴ mede een
3818 groote plaetse int' hertoghdome Piacen-
3819 za gelegen, eñ aen den hartogh van Parma,
3820 als hartogh van Piacenza toecomende.
3821 eñ des avonts sijn wij comen slaepen tot
3822 Piacenza gelegen aen de reviere Po, eñ
3823 laeste stadt leggende op de via Emilia
3824 logerende inde posterije de fortuijn. Pia-
3825 cenza, ofte plaisance is een groote stad
3826 gelegen in een campagnie men siet daer
3827 een casteel, het welcke vijf bastions heeft
3828 ofte bolwercken, de stadt is tamelijck
3829 versterckt, eñ daer is een schoone wallen
3830 ofte vesten, daer is een schoone marckt,
3831 daer alle de coopliden verschijnen, ende
3832 oock de wisselaers.⁹⁹⁵ op de plaetse ofte
3833 merckt sijn tve schoone copere statue
3834 ofte beelden te peert van tve hertogen
3835 aldaer. de een aen de rechter hant van
3836 Alexander Farnesius,⁹⁹⁶ die gouverneur
3837 van de Neederlanden geweest is, de andere
3838 van Ranurius⁹⁹⁷ mede hartogh aldaer, eñ
3839 >>
3840 i30.
3841 Van Plaisance; de marckt is schoon, eñ
3842 siet men aldaer het stadthuys, de kerck
3843 van Sint Jan van de Dominicanen is schoon
3844 eñ siet men daer een schoon autaer van onse
3845 lieve Vrouw vant' rosekransken,⁹⁹⁸ Sint
3846 Francois is oock schoon, daer is noch een
3847 andere schoone plaetse ofte pleijn
3848 voor den Dom, den Dom is schoon om sien
3849 daer sijn schilderijen van Coraccio. de
3850 Sint Vincent is oock een schoone kerck
3851 het convent van de Augustijnen is oock
3852 seer schoon, in een seer fraeije straet, de
3853 iesuiten moet men oock sien, van gelijk-
3854 ken sint Sixtus alwaer de tomben ofte
3855 de begraeffnisse is van Engibergh Ko-

⁹⁹⁴ *Fiorenzuola*: Fiorenzuola d'Arda, Italië.

⁹⁹⁵ *wisselaers*: Mensen waarbij je goederen kan ruilen.

⁹⁹⁶ *Alexander Farnesius*: Alexander Farnese (1545-1592) was van 1578 tot 1592 gouverneur van Nederland. Hij was de vader van Ranuccio I Farnese (1569-1622) (zie: noot 983: *hartogh Ranuccio*)

⁹⁹⁷ *Ranurius*: Ranuccio II Farnese (1630-1694) (zie: noot 972: *voor gaende hartoginne...*).

⁹⁹⁸ *onse lieve Vrouw vant' rosekransken*: Maria.

3856 ninginne van Vrankrijck,⁹⁹⁹ daer is
 3857 achter den autaeer een wonderlijcke
 3858 schilderije van een lieve Vrouw ge-
 3859 maeckt van de hant van Raphel Vrb-
 3860 no,¹⁰⁰⁰ men moet oock sien de cellen, ofte
 3861 slaepcamers eñ den refter, een kerck
 3862 onder het choor, daer menichte heijli-
 3863 gen lichaemen sijn, men moet oock sien
 3864 la Madona della campagna, ofte lieve
 3865 Vrouw van de campagne, eñ de sepul-
 3866 ture, als mede het paleijs van den her-
 3867 togh genaempt la Citadelle, ofte
 3868 het casteel. Des morgens sijnde
 3869 >>
 3870 i3i.
 3871 Den i2 dito wederom opsittende sijn wij
 3872 over buijten de stadt de reviere de Po, met
 3873 een ghier brugge¹⁰⁰¹ gepasseert, eñ quaemen een
 3874 weijnigh daer naer tot Codogno,¹⁰⁰² een groo-
 3875 te plaetse toecomende den Prince Tri-
 3876 vulsio¹⁰⁰³ leggende ondert' district van Lodi,¹⁰⁰⁴
 3877 eñ sijnde de eerste plaetse vant' hertogh-
 3878 dom van Milanen tegenwoordigh toecomen-
 3879 de sijn maiesteijt Carel den twede Koninc[+k]
 3880 van Spanien,¹⁰⁰⁵ avancerende passeerden wij
 3881 Sorlesco,¹⁰⁰⁶ alhier reden wij een verkeerden
 3882 wegh, die ons weer soude gebracht hebben
 3883 langes een andere keer¹⁰⁰⁷ naer Piacenza
 3884 van waer wij quaemen, maer achter denc-
 3885 ken krijgende,¹⁰⁰⁸ eñ ons bevraegende keerden
 3886 eñ naemen den rechten wegh comendes des
 3887 middagh buijten Lodi eten, alwaer wij ver-
 3888 mits de brugge gebrooken was buijten
 3889 mosten blijven, eñ om rijden, doch wij gongen
 3890 noch voor den eten in de stadt. Lodi is een
 3891 groote stadt van den staet van Milanen, die

⁹⁹⁹ *Engibergh Koninginne van Vrankrijck*: Engelberga van Provence (877-896/901) was van 879 tot 884 kiningin van Frankrijk (zie: 'Engelberga van Provence' 2013).

¹⁰⁰⁰ *Raphel Vrbino*: Raffaello Sanzio, Raphael (1483–1520) was een Italiaanse kunstenaar (zie: Chilvers 2009d).

¹⁰⁰¹ *ghier brugge* (gierbrug): Een soort pont aan een kabel die stroomafwaarts drijft en met de kabel stroomopwaarts wordt bewogen.

¹⁰⁰² *Codogno*: Codogno, Italië.

¹⁰⁰³ *Prince Trivulsio*: Verdere informatie over 'Prince Trivulsio' is niet achterhaald.

¹⁰⁰⁴ *Lodi*: Lodi, Italië.

¹⁰⁰⁵ *Carel den twede Koninc[+k] van Spanien*: Karel II (1661-1700) was van 1665 tot 1700 Koning van Spanje (zie: 'Karel II van Spanje' 2014).

¹⁰⁰⁶ *Sorlesco*: Verdere informatie over 'Sorlesco' is niet achterhaald.

¹⁰⁰⁷ *een andere keer* (een andere keer nemen): 'Een andere koers nemen, een anderen weg inslaan' (WNT).

¹⁰⁰⁸ *achter dencken krijgende*: Achterdocht krijgende.

3892 niet dan simpele muren heeft gelegen in
3893 een vlackte hebbende eenige beeckiens,
3894 ofte kleijne revieren ront om, den Dom, eñ
3895 de kerck l'incoronata moet men sien, die
3896 een seer schoone ronde fabrique¹⁰⁰⁹ is, gebout
3897 van een kerck, die van oudts een heijdensche
3898 Godinne is toegeeijgent geweest. De
3899 >>
3900 i32.
3901 De straeten sijn schoon, naer dat wij
3902 de stadt gesien, eñ gegeten hadden sijn wij
3903 weder voort gevaeren om de stadt, co-
3904 mende vernachten Tot Marignano¹⁰¹⁰
3905 een seer grootvleck, gelijk een stadt
3906 mede hebbende een casteel.
3907 Den i3 dito onse reijs vervolgende hebben
3908 wij van verre gesien de bergen van Ber-
3909 gamo, ofte de Alpes, eñ voorts rijdende
3910 langes een rechten wijden,¹⁰¹¹ wel beplante
3911 eñ gelijcken wegh (die wij sagen effenen¹⁰¹²
3912 tegens¹⁰¹³ de comste van de Keijserinne)
3913 sijn door de selve des morgens tot Mi-
3914 lano gecomen, gaende logeren bij Sig-
3915 nora Catharina Fiamenga, ofte de
3916 Neerlandsche Joftrouw Catharina,
3917 oude weerdinne,¹⁰¹⁴ eñ logement van
3918 mijn Oom De Ridder,¹⁰¹⁵ aldaer vinden-
3919 de goede compagnie, eñ wel getrac-
3920 teert wordende voor een civilen prijs.
3921 op dese reijs saegen wij ontrent Par-
3922 ma, eñ daer den Parmisaen¹⁰¹⁶ (die wij
3923 daer delicaet bevonden) gemaect
3924 wort veel schoone weijlanden, die
3925 altoos soo veel, eñ weijnigh water
3926 van de bergen Apennini becomen, als
3927 willen, door beeckiens, eñ verlaetkens
3928 int' hertoghdom van Milanen worden
3929 sommige lege landen, een tijt langh
3930 >>

¹⁰⁰⁹ *fabrique*: Gebouw.

¹⁰¹⁰ *Marignano*: Wellicht Melegnano, Italië.

¹⁰¹¹ *rechten wijden*: Strakke wijden.

¹⁰¹² *effenen*: Effen maken.

¹⁰¹³ *tegens*: 'Bij de nadering van, tegen' (WNT).

¹⁰¹⁴ *Signora Catharina Fiamenga, ofte de Neerlandsche Joftrouw Catharina, oude weerdinne*: Verdere informatie over 'Signora Catharina Fiamenga (...) Catharina, oude weerdinne' is niet achterhaald.

¹⁰¹⁵ *logement van mijn Oom de Ridder*: Verdere informatie over 'logement van mijn Oom de Ridder' is niet achterhaald.

¹⁰¹⁶ *den Parmisaen*: Parmezaanse kaas.

3931 i33.
3932 Onder water geset, op de welcke rijst
3933 (die daer seer gemeen is) geteelt wort,
3934 int Lodisino¹⁰¹⁷ wesende een gedeelte van
3935 het Milanees sijn oock schoone weijlan-
3936 den, eñ wort daer soo goeden caes gemaect
3937 als int' parmeggiano ofte Hertoghdom
3938 van Parma, doort' hertoghdom van Milanen
3939 daer doorgaens schoone beesten sijn vloe-
3940 ijen veel beecken (onder andere vaerbare
3941 met treck schuijten) die van de Alpes, eñ
3942 de lacken ofte poelen daer ontrent leg-
3943 gende afcomen, van dese revierkens con-
3944 nen alle landen water trecken hebbende
3945 aen de canten een hooghte waer in een kleijn
3946 heulken¹⁰¹⁸ hebbende doen het selve open, eñ
3947 laeten uijt de voorbij vloeiende beeckiens
3948 ofte slooten soo veel water in loopen, als
3949 begeeren, ofte van doen hebben, stellende het
3950 heulken heel, half, ofte minder open, eñ
3951 als genoeg hebben, ofte het water langh
3952 genoeg gehad hebben, dan maecten het
3953 heulken wederom toe dit water moe-
3954 ten de eijgenaers, ofte de huerders van de
3955 landen coopen, wetende tot hoe veel
3956 lants, eñ voor hoe veel gelts, hoe groote
3957 heulkens om water in te laten hebben
3958 moogen, in somma de lantlieden hebben een
3959 groot voordeel, eñ trecken groot
3960 profijt vant' water, dat alsoo constigh
3961 >>

3962 i34.
3963 Weten te leijden. Milan is een aertsbisdom
3964 eñ een van de grootste steden van omvang
3965 van mueren, die men oijt sien magh, sij is
3966 grooter, als Amsterdam, eñ soo groot, ofte
3967 grooter, als Parijs, maer wel een vierde
3968 part bestaet in hoverijen, die tusschen
3969 de binnen graft,¹⁰¹⁹ eñ de wallen leggen,
3970 sij is gelegen in een vlackte in den vruchtbaer
3971 lant, daer sijn wel drie mael hondert
3972 duijsent inwoonders, de straeten sijn seer
3973 schoon breet, langh, eñ recht, daer sijn

¹⁰¹⁷ *Lodisino*: Wellicht provincie Lodigiano (Lodi) dat was vroeger een deel van Milaan (zie: 'Lodi (provincie)' 2014).

¹⁰¹⁸ *heulken*: Een watersluis met een brug of gewelf erover (zie: noot 908: *heul*).

¹⁰¹⁹ *graft*: Gracht.

3974 veel schoone paleijsen, daer sijn oock
 3975 meer dan seven hondert kercken, waer
 3976 van vijf hondert sijn daer het heijligh
 3977 Sacrament rust, de schoonste is den dom
 3978 heel¹⁰²⁰ van buijten, eñ van binnen van witte
 3979 marmer gebout, eñ buijten rontom sijn
 3980 ses hondert beelden, eñ wel meer, die
 3981 ider stuck duijsent scuti, ofte rijckx-
 3982 daelders gekost hebben, aldaer in een cap-
 3983 pelle onder de aerde (waer in men van
 3984 boven de kerck door een gat dat rontom
 3985 met een balustre ofte pijlers beset is
 3986 sien can) is het lichaem van Sint Carolus
 3987 Borromeus gekleet in sijn pontificale¹⁰²¹
 3988 clederen, men siet sijn hoofd geheel, eñ sijn
 3989 voeten; de rest van sijn lichaem is bedeckt
 3990 met sijn clederen, het lichaem is leggende
 3991 in een cas van geslepe cristal de
 3992 montagne,¹⁰²² bestaende in groote stucken
 3993 >>
 3994 i35.
 3995 Welcke stucce met groote gedreve¹⁰²³ silvere
 3996 platen in malcanderen gevrocht¹⁰²⁴ sijn, gelijk
 3997 glaesen, het welck een seer schoon, eñ
 3998 doorluchtigh werck is, men streeck veel
 3999 rosenhoekens¹⁰²⁵ tegens het cristal, dat
 4000 ons vreemdt docht, eñ die geen die, on-
 4001 langhs gestreken waren mochten niet
 4002 weer gestreecken worden, boven het
 4003 hoofd van den heijligen hanght een schoone
 4004 goude croon verciert met seer kostelijcke
 4005 peerlen, eñ groote diamanten vereert door
 4006 de koninginne van Spanien,¹⁰²⁶ in de schat
 4007 camer van den Dom sijn seer rijcke presenten
 4008 ofte giften onder anderen een silver beelt,
 4009 van den heijligen Carolus pontificalijck ge-
 4010 kleet, eñ op den mejter costelijck gesteent-
 4011 te t' welck gegeven is door de silver, eñ

¹⁰²⁰ *heel*: Geel.

¹⁰²¹ *pontificale* (pontificaal): 'opperpriesterlijk, bisschoppelijk' (WNT).

¹⁰²² *cristal de montagne*: Bergkristal.

¹⁰²³ *gedreve* (drijven): Een relief-versiering in metaal, gemaakt met een hamer.

¹⁰²⁴ *gevrocht*: Worchten: Vervaardigen.

¹⁰²⁵ *rosenhoekens* (Rozenhoed): Rozenkransen.

¹⁰²⁶ *koninginne van Spanien*: Maria Anna (1634-1696) werd in 1649 koningin, toen zij trouwde met Filips IV ((1605-1665) (zie: noot 485: *Koninck van Spanien*). Zij was de moeder van Margaretha Theresia (1651-1673) (zie: noot 544: *nieuwe Keijserinne*) die in 1666 met Keizer Leopold I (1640-1705) (zie: noot 43: *Koninck van Boheme*) zou trouwen (zie: 'Maria Anna van Oostenrijk (1634-1696)' 2014).

4012 goutsmeden van Milaen, de reste van de
 4013 schat is van een onweerdelijke preijs
 4014 in de kerck boven de capelle van den heijli-
 4015 gen Carolus Borromeus die onder de aerde
 4016 is, hangen menichte groote schoone wel ge-
 4017 dreven lampen, daer sijn tve schoone coste-
 4018 lijcke vergulde orgels, iten tve predicstoe-
 4019 len beijde met gedreven coper, eñ uijt een
 4020 der hant bekleet,¹⁰²⁷ binnen in de kerck om
 4021 hoogh in schilderijen hanght het leven van
 4022 Heijligen, wat leger¹⁰²⁸ sijne miraculen, dat
 4023 die groote kerck seer bedomt,¹⁰²⁹ en verduijstert
 4024 >>
 4025 i36.
 4026 Daer is een seer schoon wit marmer
 4027 beelt van den heijligen Bartholomeus
 4028 hebbende sijn vel, ofte huijt om sijn
 4029 lijf hangen, onder het choor is noch een
 4030 kerck rustende het verwulfsel van
 4031 het choor op menichte marmere pi-
 4032 laren ~ ofte colommen men gaet ront
 4033 om het choor, eñ beneden om de pijlers
 4034 de kerck is uijttermaten groot, eñ heeft
 4035 int' midden een couppel, ofte cop in de
 4036 plaetse van een tooren, voor is noch een
 4037 stuck aengemaect, maer het werck
 4038 heeft noch langen tijt van noden¹⁰³⁰ om vol-
 4039 trocken te worden, eñ alsoo daer dage-
 4040 lijckx noch aen gewerckt wort soo
 4041 sijn daer noch geen schoone autarren¹⁰³¹
 4042 eñ wort de kerck noch niet net gehou-
 4043 den, voor de kercke stont een schoone
 4044 arque triumphale, ofte triumph
 4045 boogh, daer de Keijserinne moste pas-
 4046 seren naer de kerck, als haer intrede doen-
 4047 de¹⁰³² het te Deum laudanus¹⁰³³ aldaer soude
 4048 gesongen worden, de arque was tene-
 4049 mael coper vergult met diverse

¹⁰²⁷ *uijt een der hant bekleet*: Uit een stuk bekleed.

¹⁰²⁸ *leger*: Lager.

¹⁰²⁹ *bedomt*: Bedompt.

¹⁰³⁰ *van noden*: Nodig.

¹⁰³¹ Tussen de twee *r*'s van *autarren* zit een gaatje in het papier. Dat kan verklaren waarom de auteur hier twee *r*'s gebruikt en een andere keer één (zie: noot 537: *autaeren*).

¹⁰³² *intrede doende*: Intocht; Ambtsaanvaarding als Keizerin.

¹⁰³³ *Deum laudanus* (Te deum laudamus): "U, God, loven wij", lofprijzing van de H[eilige] Drieuldigheid naar de beginwoorden gewoonlijk Te Deum genaamd. Het Te Deum wordt ook Ambrosiaanse hymne genoemd' (WNT).

4050 enigmata, ofte enigmen¹⁰³⁴ daer op als
 4051 mede veele beelden eñ tropheen mede
 4052 alsoo vergult, wij clommen op den Dom
 4053 alwaer wij bij schoon helder weder¹⁰³⁵
 4054 saegen een seer schoone campagne vol
 4055 >>
 4056 i37.
 4057 Boomen als een bogaert ofte hof, veel
 4058 cleijne revierkens, van verre de mon-
 4059 tes Apennini voren van vermelt,¹⁰³⁶ de Al-
 4060 pes van verre als een halve maen, eñ daer
 4061 ontrent een lack ofte poel, den bergh sint
 4062 Bernaerdt,¹⁰³⁷ eñ die van Sciampion,¹⁰³⁸ die wij
 4063 nae geneve¹⁰³⁹ gaende passeren soudent, wa-
 4064 ren doen in Augusto¹⁰⁴⁰ noch boven met sneeuw
 4065 bedeckt, het welck wonder om sien was
 4066 de stadt die seer groot is, sagen wij mede
 4067 perfect, eñ als men een teecken met een neus-
 4068 doeck aende Nonnen ofte Religieuse van
 4069 Sint Radegonda doet (die dicht onder den
 4070 Dom wonen, eñ men in haer hof, eñ bij haer
 4071 cellen sien can makende met eenen een
 4072 reverentie) dan doen die wederom een brae-
 4073 ve saluade¹⁰⁴¹ op sijn Italiensche, eñ op
 4074 hare maniere, want het galante Non-
 4075 nen sijn, als volgen sal, den Dom, eñ de cap-
 4076 pellen sijn alle becleet, eñ bedeckt
 4077 met groote stuccke mede wit marmer
 4078 eñ sijn met sement, eñ andere materia-
 4079 len tegen den regen dicht gemaect, Sint
 4080 Francois is een schoone kerck, men moet
 4081 sien Sint Fidele convent van de Jesuiten,
 4082 eñ het college, het welck aen een andere eijnde
 4083 van de stadt is, daer is bij de Augustijnen
 4084 een nieuwe devotie¹⁰⁴² van onse lieve
 4085 Vrouw van goet succes, ofte uijtcomste
 4086 >>
 4087 i38.
 4088 De kercken van sint Victor, sint Ambro-

¹⁰³⁴ *enigmata, ofte enigmen* (enigma): Mysterie.

¹⁰³⁵ *weder*: Weer.

¹⁰³⁶ *voren van vermelt*: Eerder genoemd.

¹⁰³⁷ *bergh sint Bernaert*: Grote St. Bernhardpas, bergpas in Italië en Zwitserland.

¹⁰³⁸ *Sciampion*: Verdere informatie over 'Sciampion' is niet achterhaald

¹⁰³⁹ *geneve*: Genève, Zwitserland.

¹⁰⁴⁰ *Augusto*: Augustus.

¹⁰⁴¹ *saluade*: Plechtige buiging.

¹⁰⁴² *devotie*: 'Godsdienstige vereering' (WNT); Beeld.

4089 sius, sint Laurens, de Passie, eñ onse
4090 Lieve Vrouw van sint celse sijn seer
4091 schoon, het casteel van fatsoen bij naer
4092 als dat van Antwerpen met een pleijn
4093 daer voor is seer sterck, het sijn ses
4094 reguliere bastions, eñ een buijten van ge-
4095 lijcken, in een gaelderije die ront om
4096 gaet, eñ daer men aen beijde sijde uijt
4097 siet sijn meer dan acht hondert stucken
4098 canon, daer sijn seven hondert man-
4099 nen in garnisoen,¹⁰⁴³ eñ menichte amonitie
4100 van alderhande soort, daer sijn onder
4101 de aerde stallen als kelders daer men
4102 menichte peerden in can houden, door
4103 de stadt sijn seven gasthuijsen het grootste
4104 is het schoonste (hebbende een viercant
4105 pleijn int' midden, eñ sijnde van hart-
4106 steen gebout connende ront om naer
4107 alle camers onder en boven met gael-
4108 derijen gegaen worden die op hartsteene
4109 pilaeren staen, het is schoon om sien te-
4110 meer alsoo het seer groot is) eñ sint
4111 Gregorius buijten de mueren, daer
4112 sijn twe grachten die binnen de stadt
4113 gelijck int' ront gaen, eñ bevaren
4114 worden, waer door de stadt alle toe-
4115 voer can becomen, daer sijn inde stadt
4116 >>
4117 i39.
4118 Veel schoone hoven, eñ het gansche lant
4119 is bij naer¹⁰⁴⁴ een hof, de groote wegen sijn-
4120 de seer recht beplant met groote boomen
4121 eñ door het velt over al coren, boomen,
4122 wijngaerde, eñ weijlanden te gelijck, eñ
4123 over al water grachtkens, de Simo-
4124 netta;¹⁰⁴⁵ Leinard¹⁰⁴⁶ moet men sien, oock de
4125 Cathuijsers dicht bij Milaen in de twe
4126 huijsen van Leinard, eñ Simonetta, sijn
4127 schoone grotten, eñ schoone hoven, in den hof
4128 van Simonetta, die seer groot is, als we-
4129 sende buijten de stadt, wierde ons gepre-
4130 senteert te eten van alle de vruchten (die

¹⁰⁴³ *in garnisoen* (In garnizoen zijn/liggen): In bezetting liggen.

¹⁰⁴⁴ *bij naer*: Bijna, zowat.

¹⁰⁴⁵ *Simonetta*: Villa Simonetta bestaat nog steeds.

¹⁰⁴⁶ *Leinard*: Verdere informatie over 'Leinard' is niet achterhaald.

4131 daer waren in abundantie) soo veel, als ons
4132 lusten, wij saegen daer een seer groot, ser-
4133 pent,¹⁰⁴⁷ daer van boven het huijs was een seer
4134 schoone Echo die vijfthien a sestien mael
4135 achter den anderen repliceerden¹⁰⁴⁸ ofte ant-
4136 woorde, men moet sien de muren, bolwercken
4137 eñ de wallen van de stadt, gelijk oock
4138 de groote quantiteit van hantwerckers
4139 eñ coopmanschappen van alderlei sorte,
4140 de straet van de silver, ofte gout smits
4141 moet gesien worden, de bibliotecke van
4142 den Cardinael Borromeus Aertsbisschop
4143 van Milaen¹⁰⁴⁹ is seer schoon, in de stadt, nocte
4144 in het gansche hertoghdom mogen geen Joo-
4145 den wonen, die den Koninck Van Spanien
4146 >>
4147 i40.
4148 In geen van sijne Koninckrijcken ofte stae-
4149 ten wil toe laeten, de kerck van sint
4150 Anthonis van de Paters Cheatinen¹⁰⁵⁰ is mede
4151 seer schoon, het verwulfsel is seer schoon
4152 geschildert eñ heeft veel schoone autae-
4153 ren met uijtnemende¹⁰⁵¹ marmere pilaeren
4154 van alderlei, eñ de raerste soorten, de ba-
4155 sen,¹⁰⁵² eñ capitelen sijn van coper, voor de
4156 kerck staet een welbesneden¹⁰⁵³ marmere
4157 pilaer, het Paleijs van Aertsbisschop nu
4158 sijn eminetie den Cardinael Lita¹⁰⁵⁴ is
4159 oock groot en schoon met twe viercante
4160 plaetse, in de grootste twe putten, van
4161 buijten, eñ van binnen alles van hartsteen
4162 gebout onder en boven met gaelderijen
4163 daer men onder door gaet, eñ die op hart-
4164 steene pilaeren rusten, het huijs van den
4165 cancelier¹⁰⁵⁵ is mede seer groot, eñ schoon
4166 van hartsteen gebout maer niet vol-
4167 trocken, de piazza de marcanti, ofte de

¹⁰⁴⁷ *serpent*: Slang.

¹⁰⁴⁸ *repliceerden*: Herhaalden.

¹⁰⁴⁹ *Cardinael Borromeus Aertsbisschop van Milaen*: Federico Borromeo (1564-1631) was van 1595 tot 1631 aartsbisschop van Milaan. Hij was stichter van de Biblioteca Ambrosiana (zie: 'Federico Borromeo' 2014).

¹⁰⁵⁰ *Paters Cheatinen*: Verdere informatie over 'Paters Cheatinen' is niet achterhaald.

¹⁰⁵¹ *uijtnemende*: Voortreffelijke.

¹⁰⁵² *basen* (base): 'Voetstuk' (MNW).

¹⁰⁵³ *welbesneden*: Welgevormde.

¹⁰⁵⁴ *Cardinael Lita*: Alfonso Michele Litta (1608-1679) was van 1652 tot 1679 aartsbisschop van Milaan (zie: 'Alfonso Litta' 2013).

¹⁰⁵⁵ *cancelier*: Kanselier.

4168 beurs is mede een schoone plaetse, het
 4169 Paleijs ofte hof van de hertogen daer de
 4170 gouverneurs van Milaen nu woonen is
 4171 seer groot, eñ oudt, maer van buiten daer
 4172 men eerst op een voorhof comt niet
 4173 schoon ofte regulier, maer nu met de
 4174 comste van de Keijserinne hebben
 4175 een gedeelte van buiten wat laeten pleijs-
 4176 teren, eñ schilderen, als hartsteen, ende
 4177 >>
 4178 i4i.
 4179 Don ponze de Leon,¹⁰⁵⁶ tegenwoordigen gou-
 4180 verneur van Milanen, eñ broeder van den
 4181 hertogh van Arcos¹⁰⁵⁷ die in de troebelen van
 4182 Napels¹⁰⁵⁸ aldaer Viceroy, ofte Onderkoningh¹⁰⁵⁹
 4183 was (het paleijs gequiteert hebbende soo
 4184 om de Keijserinne in te ruijmen,¹⁰⁶⁰ als om
 4185 te laeten repareren) is gaen logeeren in een
 4186 ander schoon paleijs van hartsteen, eñ
 4187 regulier gebout hebbende een achter uijt
 4188 over een grachtken in de tweede stadt uijt-
 4189 comende, met een ruijme brugge die men
 4190 met een pin can draeijen over de gracht
 4191 ofte weer te rugge dat niemant daer
 4192 over en can gelijck in Neerlant in de Veenen
 4193 de boeren met plancken doen, van binnen
 4194 is het oude paleijs vrij verbeterd, eñ
 4195 opgeschickt, daer waren twe lange saelen
 4196 wel gemeubleert met costelijcke schil-
 4197 derijen, cabinetten, eñ spiegelen, daer was
 4198 een garderobbe boven costelijck beschil-
 4199 dert, eñ de behangselen¹⁰⁶¹ voor de ledicanten
 4200 waeren van silver laeken, maer de ledican-
 4201 ten waeren daer noch niet, de mueren
 4202 waren aen weersijde doorgebroocke, soo
 4203 dat ~ de Keijserinne van die garderob-
 4204 be gaende, ofte van het ledicant treden-
 4205 de in een van twe schoone wel gemeu-

¹⁰⁵⁶ *Don ponze de Leon*: Luis de Guzmán Ponce de Leon (1603-1668) was van 1662 tot 1668 gouverneur van Milaan (zie:

'Luis de Guzmán Ponce de Leon' 2014).

¹⁰⁵⁷ *hertogh van Arcos*: Rodrigo Ponce de León (1602 – 1658) was van 1646 tot 1658 Onderkoning van Napels. (zie:

'Rodriguez Ponce de León' 2013).

¹⁰⁵⁸ *troebelen*: Opschudding, onrust.

¹⁰⁵⁹ *Viceroy, ofte Onderkoningh* (onderkoning): 's Konings stedehouder in een van het rijk afhankelijk gewest, de landvoogd, die in naam van den Koning daar het bewind voert' (WNT).

¹⁰⁶⁰ *Keijserinne in te ruijmen*: Keizerin in te laten trekken.

¹⁰⁶¹ *behangselen* (behangsel): 'Al datgene wat aan wanden, aan deuren, over bedden of aan wat ook, tot versiering of tot beschutting wordt opgehangen' (WNT).

4206 bleerde gaelderijen conde comen, eñ
 4207 >>
 4208 i42.
 4209 Ende de gardijnen¹⁰⁶² ofte behangselen
 4210 open doende daer in sien, want de
 4211 behangselen waren so veel als, de
 4212 muren, eñ was een ledicant staende
 4213 tusschen twe schoone gaelderijen, daer
 4214 is om hoogh een schoone sael seer hoogh
 4215 verwulft in die sael hangen drie ijseren
 4216 croonen met lof werck¹⁰⁶³ daer aen, co-
 4217 mende boven uijt de middelste een Keij-
 4218 serlijcke croon alles groen geverft, eñ gout
 4219 vergult, boven rontom het verwulfsel
 4220 conde men gaen met een gaelderije, ofte
 4221 balcon van ijser werck mede alsoo
 4222 geverft, en vergult, naer andere ca-
 4223 mers, eñ oock sien op het pleijn vant'
 4224 hof, t' welck anders door de hooge
 4225 verdiepinge van die sael, die twe ver-
 4226 diepinge hoogh is, belet wort, daer
 4227 waren twe saelen daer de Keijserinne
 4228 audientie soude verlenen¹⁰⁶⁴ in ider waer
 4229 een schoon baldakin, dosseret, ofte ver-
 4230 hemelsel¹⁰⁶⁵ daer de Infante¹⁰⁶⁶ onder
 4231 soude sitten, daer was een camer al-
 4232 waer tegens de mueren waren aenge-
 4233 schildert de wapenen van alle de Ko-
 4234 ninckrijcken, eñ Provincien van den
 4235 Koninck van Spanien, gelijk die
 4236 waeren voor de Separatie van
 4237 >>
 4238 i43.
 4239 Portugael, eñ de seven Neerlansche
 4240 Provincien. Van een schoone camer siende
 4241 op het pleijn vant' paleijs gaet men op
 4242 een balcon ofte uijtsteecksels, het welck
 4243 nu nieuw gemaect is van ijserwerck
 4244 steeckende uijt buijten het paleijs, en de

¹⁰⁶² *gardijnen*: Gordijnen.

¹⁰⁶³ *lof werck*: Loofwerk; 'Versiering aan een gevel, een wand, een plafond, een gebruiksvoorwerp enz., bestaande in gebeeldhouwde, gesneden, geboetseerde of geschilderde bladeren, vruchtenen derg[elijke]' (WNT).

¹⁰⁶⁴ *audientie*: 'Gehoor [,aandachtig luisteren] dat een hooge overheidspersoon (en in 't bijzonder een vorstelijk persoon) verleent, resp[ectievelijk] dat men bij dezen krijgt, bepaaldelijk als een vaste instelling, een op gezette tijden of op bijzondere tijdstippen gegeven gelegenheid' (WNT).

¹⁰⁶⁵ *baldakin, dosseret, ofte verhemelsel*: Troonhemel.

¹⁰⁶⁶ *Infante*: 'Titel van de dochters in de koninklijke familiën van Spanje en Portugal, inzonderheid van de oudste dochter (die geen recht van erfopvolging heeft)' (WNT).

4245 hangende over het voors pleijn, het
4246 ijswerck is al te samen groen geverft
4247 eñ goudt vergult, de glaesen, daer men
4248 door siet sijn spiegel glaesen, die men
4249 altemael neer kan laeten vallen, wan-
4250 neer men sich wil laeten sien ofte het
4251 fresco, ofte coelte scheppen, daer is int'
4252 midden een properen hof vol orangaen en ci-
4253 troenen, bequaem om in te gaen wandelen
4254 daer is noch een hofken int' midden
4255 waer van de mueren vant' paleijs die het
4256 omvangen ront om als grotten verciert sijn,
4257 daer ontrent is mede een toren daer men
4258 water in doet comen om daer te doen springen
4259 het paleijs staet aen de plaetse van den
4260 dom, dicht bij den Dom wesende maer een kleij-
4261 ne straet tusschen beijde, het verlengen van den
4262 Dom is oorsaeck dat het paleijs noijt regu-
4263 lier sal konne voltrocken worden tusschen
4264 de twede stadt, eñ de buijten vesten is alle
4265 avonden sonderlingh op sondagen, eñ heijlige
4266 daegen een corso ofte tour van carossen, die
4267 daer in menigthe verscheijnen hebbende alle
4268 >>
4269 i44.
4270 Staffiers, ofte knechts voor uijt loopen
4271 want men seijt in Milaen wel duijsent
4272 carossen soude sijn waer onder menigthe
4273 seer costelijck, de plaetse van den to[xx]¹⁰⁶⁷
4274 niet gepaveijt¹⁰⁶⁸ sijnde wort alle avonden
4275 begooten soo om van het stof bevrijt te
4276 sijn, als om de frisheijt te genieten, wae-
4277 rom wanneer den gouverneur in de stadt
4278 is alle de straeten in de somer daghelijckx
4279 gespoelt worden tot Milaen sijn veel
4280 Nonne cloosters daer de mans veel
4281 tijts gaen clappen,¹⁰⁶⁹ eñ musieck hooren het
4282 voornaemste is Sinte Radegonde dan
4283 is door den aertsbisschop verboden niet te
4284 singen als onder de misse, dese Nonnen
4285 bestaen in Adelijcke Joffrouwen, ofte rijcke
4286 coopmans dochters, eñ alsoo door de mu-

¹⁰⁶⁷ to[xx]: De letters zijn onleesbaar geschreven. Er staat wellicht toren.

¹⁰⁶⁸ gepaveijt: Bestraat.

¹⁰⁶⁹ clappen: Kleppen, kletsen.

4287 siecke soodanige ialousie¹⁰⁷⁰ ontstaen was
 4288 dat sich in drie partijen, ofte esquadrons¹⁰⁷¹
 4289 verdeelden, als het eene voor hoeft heb-
 4290 bende signora Antonia Francesca
 4291 Clerici,¹⁰⁷² het tweede eene genaempt
 4292 Sciova.¹⁰⁷³ het derde wesende volante,
 4293 vliegert ofte neutrael, gongh de saecke
 4294 soo hoogh dat sich van binnen wapenen
 4295 hadde, doen comen eñ een Amasone krijgh¹⁰⁷⁴
 4296 begost, soo dat men oock segge woude dat
 4297 niet alleen eenige gequets, maer een
 4298 a twe gesneuvelt waren, het welck
 4299 men secreet¹⁰⁷⁵ hielt, het en was geen iaer
 4300 >>
 4301 i45.
 4302 Geleden dat dit geschiet was, den Aerts-
 4303 bisschop om dese krijgh terneer te leggen
 4304 heeft de musicanten in tween verdeelt heb-
 4305 bende ider sijn weeck in de welcke singen
 4306 wij alhier adresse krijgende¹⁰⁷⁶ hebbe de eer
 4307 gehadt van de bande¹⁰⁷⁷ onder Donna Anto-
 4308 nia Francesca Clerici voor ons alleen, eñ
 4309 express¹⁰⁷⁸ onder een misse die daer doen
 4310 buijten ordinaris gedaen wierde te hooren sin-
 4311 gen, de misse daerom oock seer langh durend[+e],
 4312 de musiecke was meer als gemeen, maer
 4313 curieus sijnde,¹⁰⁷⁹ om het hoeft van de bande
 4314 eñ soo schoon stemmen te sien, hebben wij
 4315 versocht de selve te spreken de welcke niet
 4316 alleen schoon van stemme, maer oock van
 4317 gesteltenisse,¹⁰⁸⁰ eñ aensicht bevonden, eñ conde
 4318 de tonge niet minder clappen, als singen,
 4319 want haer bedanckende sich excuseerde
 4320 met seer goede gratie,¹⁰⁸¹ dat de musiecke niet
 4321 beter geweest en was, vermits een van haer

¹⁰⁷⁰ *ialousie*: Jaloezie.

¹⁰⁷¹ *esquadrons*: Afdelingen.

¹⁰⁷² *Antonia Francesca clerici*: Verdere informatie over 'antonia Francesca clerici' is niet achterhaald.

¹⁰⁷³ *Sciova*: Verdere informatie over 'Sciova' is niet achterhaald.

¹⁰⁷⁴ *Amasone krijgh*: Amazonestrijd.

¹⁰⁷⁵ *secreet*: Geheim.

¹⁰⁷⁶ *adresse krijgende* (adres): 'Aanwijzing van den persoon, tot wien men zich voor een bepaald doel te wenden heeft, met opgave van zijne woon- of verblijfplaats' (WNT).

¹⁰⁷⁷ *bande* (band): 'Oorspr[onkelijk]: harmonie-orkest, fanfare-orkest' (WNT).

¹⁰⁷⁸ *express* (expres): 'Met bepaalde bedoeling, bepaald voor die gelegenheid' (WNT).

¹⁰⁷⁹ *curieus*: Eigenaardig.

¹⁰⁸⁰ *gesteltenisse*: Voorkomen.

¹⁰⁸¹ *met (...) gratie*: 'Met bevalligheid, met zwier' (WNT).

4322 bande sieck was, eñ wiste te diverteren,¹⁰⁸² eñ
 4323 excuseren een aenvangh van propoost¹⁰⁸³ rakende
 4324 den twist int' convent aldaer, dese Clerici
 4325 hadde boven andere gratien, een soo bevallic-
 4326 ken oogh dat een munnick uijt sijn cap¹⁰⁸⁴ sou-
 4327 de hebbe connen loeren,¹⁰⁸⁵ in dit convent, eñ
 4328 oock andere gaen veel mans om een praetien
 4329 met de Nonnen te houden, eñ men comt daer
 4330 noijt ofte men vint daer visiten, die daer
 4331 kennis hebben laeten haer lijwaet daer wel
 4332 >>
 4333 i46.
 4334 Wassen, eñ krijgen het seer net, eñ wel
 4335 geparfameert weer t' huijs, waer voor
 4336 dan een present te rugge senden, t' welck
 4337 wij om de contrarieteijt van sexe¹⁰⁸⁶ niet
 4338 connende gelooven, hebben het selve
 4339 nochtans hooren affirmeren¹⁰⁸⁷ met aen-
 4340 wijsinge van mannen, eñ peerden, alhier
 4341 tot Milaen siet met een schoone const
 4342 camer van een canonick die in onse
 4343 buerte woonde bestaet in veel rareitij-
 4344 ten uijt alle oorden van de werelt gecomen
 4345 eñ in veel machinen, eñ inventien oock
 4346 een mobile perpetuum,¹⁰⁸⁸ eñ andere nieu-
 4347 we inventien onder anderen wiert daer
 4348 een casken open gedaen daer een Satier¹⁰⁸⁹ met
 4349 het hoofd uijt quaem sien sijn oogen drae-
 4350 ijende, tong uijt stekende, eñ bulkende¹⁰⁹⁰
 4351 t' welck dede verschricken. Jnde stadt
 4352 sijn tachtentigh¹⁰⁹¹ parochien den heijligen
 4353 Carolus Borrromeus aertsbisschop in sijn
 4354 leven heeft in ider van de selve in het
 4355 midde van een bequaeme ruijme plaetse
 4356 een schoone hoge marmere, ofte een hart-
 4357 steene pilaer doen dressereren,¹⁰⁹² staende op

¹⁰⁸² *diverteren* (diverteeren): Ontlopen.

¹⁰⁸³ *propoost*: Gesprek, uiteenzetting.

¹⁰⁸⁴ *een munnick uijt sijn cap*: 'Den monnikenstand, het kloosterleven verzaken' (WNT).

¹⁰⁸⁵ *loeren*: Lokken.

¹⁰⁸⁶ *contrariteit van sexe*: Verschil in geslacht.

¹⁰⁸⁷ *affirmeren*: Bevestigen.

¹⁰⁸⁸ *mobile perpetuum*: 'Denkbeeldig toestel dat, eenmaal in gang gezet, uit zichzelf, zonder dat men er energie aan zou meedeelen, eeuwig zou doorgaan met het uitvoeren van bepaalde bewegingen' (WNT).

¹⁰⁸⁹ *Satier*: Duiveltje, Satan(netje).

¹⁰⁹⁰ *bulkende*: Loeien, hard schreeuwen.

¹⁰⁹¹ *tachtentigh*: Tachtig.

¹⁰⁹² *dresseren*: Plaatsen.

4358 een hoogen viercante voet, eñ hebbende
4359 boven op ider een beelt van de eene ofte
4360 de andere heijlige, dit geschieden ten tijde
4361 de pest daer was, want voor ider voet
4362 van een pilaer wiert een autaeer gerecht
4363 >>
4364 i47.
4365 Alwaer misse gedaen wiert, die de men-
4366 schen onder ider parochie respectue¹⁰⁹³ uijt
4367 hun huijse door de vensters aenhoorden
4368 om door de t' samen comste van de volcke-
4369 ren de sieckte niet te verwackeren,¹⁰⁹⁴ voor
4370 welke autaeeren in de somer t' samen de
4371 Litanien¹⁰⁹⁵ van onse lieve Vrouw noch lesen,
4372 de uijtheemsche tot Milano comende
4373 coopen daer ordinaris seijde gesonthe-
4374 den,¹⁰⁹⁶ en hoosen¹⁰⁹⁷ alsoo de selve daer redelijck
4375 fijn, seer sterck, eñ goede coop sijn, tot
4376 Milaen drinckt men goede, delicaten, wit-
4377 ten muscadellen wijn, eñ goeden rooden wijn
4378 de ordinarische witte wijn is te straf, eñ
4379 te sterck, tot Milaen is veel adel, eñ
4380 onder de selve veele schoone Vrouwen,
4381 die men in de kercken best can te sien co-
4382 men, alwaer de selve op haer costelijck-
4383 ste verscheijnen hebbende diverse oude
4384 knechts ofte staffieri voor haer gaen,
4385 eñ leunende met de lincker hant op de
4386 rechter arm van die oude vogels, ionge
4387 knechts siet men bij geen vrouwen, inde
4388 kerck hebben de vrouwen een besondere
4389 plaetse, met een schutsel afgescheijt,
4390 maer de mans comen nu daer al in, ofte
4391 ontrent swermen.¹⁰⁹⁸ de mans gaen gekleet
4392 op sijn italiaens met tamelijcke enge
4393 broecken, eñ bijhangende mouwen, oock
4394 weijnige¹⁰⁹⁹ op sijn Frans, maer die van
4395 >>
4396 i48.

¹⁰⁹³ *respectue*: Met respect, eerbiedig.

¹⁰⁹⁴ *verwackeren*: Aanwakkeren, erger maken.

¹⁰⁹⁵ *Litanien* (litanie): 'Een gebed met een vastgestelden inhoud, oorspronkelijk, en thans meestal nog, bestaande uit een reeks smeekbeden, verheerlijkingen enz., die door een geestelijke worden uitgesproken of gezongen, en de aanroepingen (b.v. Kyrie eleison, Christe eleison) enz., waarmee het koor of de gemeente telkens invalt' (WNT).

¹⁰⁹⁶ *seijde gesontheiden*: Zijde gezondheden, zijden goederen.

¹⁰⁹⁷ *hoosen* (hoos): (Knie)kous.

¹⁰⁹⁸ *swermen*: Zwermen.

¹⁰⁹⁹ *weijnige*: Enkele.

4397 De Justitie sijn, ofte aen het hof depen-
 4398 deren,¹¹⁰⁰ ofte goet spaens sijn, gaen op sijn
 4399 spaens met gans enge broecken, afhan-
 4400 gende mouwen, eñ lange lijven, effen¹¹⁰¹ langen
 4401 smallen degen¹¹⁰² met een groot gevest,¹¹⁰³ dat
 4402 de geele¹¹⁰⁴ hant besluijt, de spagnaerts
 4403 aldaer houden hun alle aen hun mode, de
 4404 vrouwen aldaer gaen op sijn Jtali-
 4405 aens met hangende mouwen, eñ een
 4406 tamelijcke wijde guarda infante,¹¹⁰⁵
 4407 ofte oock wel met een veste,¹¹⁰⁶ weij-
 4408 nige gaen op sijn Frans, die goet Spaens
 4409 sijn, gaen meer op sijn spaens met heel
 4410 afhangende mouwen, eñ wijder guar-
 4411 da infante, maer de gebore spaensche
 4412 vrouwen, eñ die aent' hof sijn hebben
 4413 een ongemeene,¹¹⁰⁷ eñ monstreuse¹¹⁰⁸ giarda
 4414 infante aen, eñ hebben haer vlechten haer
 4415 achter af hangen, eñ wederom naer
 4416 boven om het hooft geleijt, de inge-
 4417 booren¹¹⁰⁹ hebben haer hulsel, ofte capsel
 4418 op sijn Frans sijn seer costelijck in ge-
 4419 steenten eñ peerlen, eñ gaen voor, eñ
 4420 achter uijttermaeten bloot, edel, eñ
 4421 onedel, fraeij, eñ lelijck, soo dat
 4422 men daer geen gelt om borsten (daer
 4423 de iuweelen over hangen) te sien, heeft
 4424 te spenderen, maer het lelijck vleesch
 4425 eñ verlepte hangende borsten van
 4426 sommige geeft een degousti, ofte afkeer
 4427 >>
 4428 i49.
 4429 Daer Wierden twe broeders op gehangen
 4430 om dat bij seker persoon waren gegaen
 4431 hun houdende ofte men haer hadde willen
 4432 om coopen om hem om verre te schieten

¹¹⁰⁰ *aen het hof dependeren*: Bij het hof horen.

¹¹⁰¹ *effen*: lezing onzeker.

¹¹⁰² *effen langen smallen degen*: Een lange smalle degen in één kleur.

¹¹⁰³ *gevest*: Handvat van een degen.

¹¹⁰⁴ *geele*: Gehele.

¹¹⁰⁵ *guarda infante*: Koepelrok/-jurk die van voren plat is en van opzij breed, soms zo breed dat bij het passeren van een deuropening deze dwars gepasseerd moest worden.

¹¹⁰⁶ *veste*: Verdere informatie over 'veste' is niet achterhaald.

¹¹⁰⁷ *ongemeene*: Ongewone, buitengewone.

¹¹⁰⁸ *monstreuse*: Monsterlijk grote, weerzingwekkend grote.

¹¹⁰⁹ *ingebooren* (ingeboren): 'Tijdens de dracht als 't ware in iemands wezen gelegd en bij de geboorte mee ter wereld gebracht' (WNT).

4433 seggende dat niet hadden willen doen
 4434 versochten daerom eenigh gelt, dat hun
 4435 gegeven wiert, maer dit vier a vijf
 4436 mael aen de selve persoon soo clarende
 4437 eñ die dat moede wordende heeft geclaegh
 4438 aende rechters, die hun beijde bij de cop
 4439 vatten,¹¹¹⁰ eñ bevindende het gemaect werck
 4440 was om de man te verveerden¹¹¹¹ sonder daet
 4441 van imant last hadden, hebben de selve
 4442 datelijck doen opknoopen.¹¹¹² Op onse lieve
 4443 vrouwe geboorte dagh onse devotie hou-
 4444 dende in de kerck genaempt la Madona
 4445 ofte lieve Vrouw de Lorette, sagen wij daer
 4446 twe teenemael ionge monicken publi[+c-]
 4447 kelijck in cleden twe Recolletten¹¹¹³ daer waren
 4448 oock veel ionge monicken sonder de min-
 4449 ste baert die dese verwelcomde, naer
 4450 de cledingh dede de guardaen¹¹¹⁴ een kleijne
 4451 exhortatie¹¹¹⁵ ofte vermaningh¹¹¹⁶ aen dese
 4452 nieuwe broederkens, in de kerck saegen
 4453 wij een schoone tombe ofte sepulture van
 4454 veelderhande costelijcke marmere steen,
 4455 eñ colommen, ten selven daegen de vesper¹¹¹⁷
 4456 hoorende in den Dom, daer het feest was
 4457 waeren wij verwondert, die seer groote
 4458 >>
 4459 i50.
 4460 Kercke bij naer vol volck te sien op
 4461 een ordinaris feest aldaer, soo dat men
 4462 qualijck door de menschen conde gerae
 4463 ken, waer uijt men wel can sien de stad
 4464 seer volck rijck te sijn, te meer ten sel-
 4465 ven daege in een ander kerck meerder
 4466 feest was, wij hoorden aldaer een seer
 4467 schoon musieck in twe chooren verdeelt
 4468 op de twe schoone orgelen naer de ves-
 4469 pers songh een persoon alleen welcke
 4470 sangh soo admirabel was dat alle de

¹¹¹⁰ *die hun beijde bij de cop vatten*: Die de broeders opgepakt hebben.

¹¹¹¹ *verveerden*: Belonen.

¹¹¹² *de selve datelijck doen opknoopen*: De broeders meteen op laten hangen.

¹¹¹³ *Recolletten* (recolleten): 'Monnik van zekere afdeeling der Franciscaner Orde, die bekend is om haar streng vasthouden aan de oude orderegels' (WNT).

¹¹¹⁴ *guardaen* (gardiaan): 'Overste van een (inz[onderheid] Franciscaner) klooster' (WNT).

¹¹¹⁵ *exhortatie*: Aansporing.

¹¹¹⁶ *vermaningh* (vermaning) 'Bemoedigende of waarschuwendende aansporing tot zekere gedragslijn of houding' (WNT).

¹¹¹⁷ *vesper*: 'Het voorlaatste der zes canonieke daggetijden, tusschen none en completen, oorspronkelijk 's avonds gehouden, later echter om twee of drie uur in den namiddag' (WNT).

4471 toehoorders dede admireren daer waren
 4472 schoone ornamenten aen den grooten au-
 4473 taer boven op int' midden was een cruci-
 4474 fix met een salighmaecker daer aen heel
 4475 van silver, eñ uijtermaeten groot, eñ
 4476 swaer, eñ aen weersijden was het vol
 4477 silvere beelden van heijligen wiens
 4478 meijters met costelijcke gesteenten
 4479 voorsien waren, het beelt van den heijli-
 4480 ge Carolus borromeus van silver stont
 4481 van den hoofden tot de voeten in sijn ponti-
 4482 ficael¹¹¹⁸ voor het gat waer door men
 4483 siet in de capelle daer sijn lichaem
 4484 rust op sijn meijter sagh men seer schoone
 4485 gesteenten, daer was een costelijck sil-
 4486 ver laken antependium¹¹¹⁹ voor den autaer
 4487 van onse lieve Vrouw, eñ des selfs beelt
 4488 op goudt laecken stijf geborduert,
 4489 wiert door de kerck in processie
 4490 >>
 4491 i5i.
 4492 Gedraegen, op de plaetse van den Dom
 4493 wierden alle houte huijskens, eñ baracken
 4494 wegh genomen tegen de comste van de Keij-
 4495 serinne om door een arque triumphale
 4496 op de plaetse comende soo veel te schoon-
 4497 der gesicht op den Dom, eñ de arque trium-
 4498 phale die daer recht voor den ingangh ston¹¹²⁰
 4499 te hebben, daer waren gemaect tegens de
 4500 comste van de Keijserinne een arque tri-
 4501 umphael voor de deur van den Dom als
 4502 voren geschreven is, een ander aen een poort
 4503 ofte passagie daer men eerst op de plaetse
 4504 van den Dom comt, tegens over de arque
 4505 triumphale die voor den Dom staet, op
 4506 de welcke des Keijzers beelt te peerdt
 4507 sittende staet, als mede aen weersijden
 4508 twe andere beelden alles coper vergult
 4509 iten des Konincks wapen, eñ eenige enigma-
 4510 ta, midden inde stadt stont noch een arque
 4511 voor een tweede poort van de stadt was
 4512 oock wat heerlijkcx gemaect, eñ een
 4513 vierde stont voor de eerste poort daer

¹¹¹⁸ *pontificael* (pontificaal) 'Staatsiegewaad van Paus of Bisschop' (WNT).

¹¹¹⁹ *antependium*: 'Versiering voor den onderkant van het altaar in den R[ooms]-K[atholieke] eeredienst' (WNT).

¹¹²⁰ *ston*: Stond.

4514 eerst moste door passeeren, eñ vervolgens
 4515 voort door de tweede, eñ daer naer door de
 4516 drie andere op de plaetse van den Dom, om
 4517 soo in de selve kerck te gaen hooren singen
 4518 het te Deum laudamus, de borgerije¹¹²¹ wiert
 4519 des sondaghs, eñ heijligen daeghs in de wa-
 4520 penen geexerceert om de Keijserinne
 4521 >>
 4522 i52.
 4523 In te haelen, waer door seker officier
 4524 door een van sijn troupe wierde doot ge-
 4525 schooten sonder te weten wien het gedaen
 4526 hadde, ofte het willens, ofte bij geval¹¹²²
 4527 gedaen was. De Keijserinne den 27
 4528 April i666 nieuwe stijl wesende den
 4529 tweden paesch dagh tot Madrid¹¹²³ door
 4530 den Cardinael Colonna¹¹²⁴ als procuratie¹¹²⁵
 4531 van den Keijser hebbende getrouwt
 4532 sijnde aen den Hertogh De Medina de
 4533 las torres¹¹²⁶ van wegen¹¹²⁷ den Keijser die den
 4534 selven Hertogh daer toe mede procu-
 4535 ratie gegeven hadde is hare Maiesteijt
 4536 den volgende dagh den 28 dito van
 4537 Madrid vertrocken, eñ met korte daegen
 4538 reijsens tot Denia¹¹²⁸ een haven int' selve
 4539 rijck int' coninckrijck van Valentia¹¹²⁹
 4540 aengecomen, alwaer de selve verwach-
 4541 ten¹¹³⁰ de galeijen, eñ schepen om hare Ma-
 4542 iesteijt naer Final¹¹³¹ in Jtalien over te
 4543 voeren, maer alsoo¹¹³² den Hartogh van beau-
 4544 fort Admirael van Vranckrijck¹¹³³ met
 4545 een groote vloot schepen, eñ galeijen in see
 4546 was, wiert daer op presumptie, ofte
 4547 achterdocht genomen van iet tegen de

¹¹²¹ *borgerije*: Burgerij, inwoners van de stad.

¹¹²² *willens, ofte bij geval*: Willens en wetens of bij toeval; Moedwillig of per ongeluk.

¹¹²³ *Madrid*: Madrid, Spanje.

¹¹²⁴ *Cardinael Colonna*: Girolamo Colonna (1604-1666) was van 1627 tot 1666 kardinaal (zie: 'Girolamo Colonna' 2013).

¹¹²⁵ *procuratie*: 'Volmacht, mandaat' (WNT).

¹¹²⁶ *Hertogh van Medina de las torres*: Ramiro Núñez de Guzmán (ca.1600-1668) was tweede hertogh van Medina de las torres (zie: 'Ramiro Núñez de Guzmán' 2014).

¹¹²⁷ *van wegen*: Om wille van.

¹¹²⁸ *Denia*: Dénia, Spanje.

¹¹²⁹ *Valentia*: Valencia, Spanje.

¹¹³⁰ *verwachten*: Wachten op.

¹¹³¹ *Final, Finael*: Finale Ligure, Italië.

¹¹³² *alsoo*: Omdat ook, eveneens.

¹¹³³ *Hartogh van beaufort Admirael van Vranckrijck*: François de Vendôme (1616-1669) was van 1665 tot 1669 hertogh van Beaufort (zie: 'François de Vendôme, Duke of Beaufort' 2014).

4548 reijs van de voorschreve Maiesteijt te
 4549 attenteren¹¹³⁴ waerom¹¹³⁵ het vertreck van
 4550 tijt tot tijt verschoven wiert tot dat
 4551 de Keijserinne sieck ~ wordende
 4552 aen een darden daeghsche coortse¹¹³⁶
 4553 >>
 4554 i53.
 4555 Genootsaeckt wiert in de voorschreve
 4556 have te verblijven, waer op dan de hette
 4557 volgende sijn veel Heeren, eñ Dames van
 4558 hare Maiesteijts suite sieck geworden
 4559 onder anderen haren maijor domo¹¹³⁷ don
 4560 Francesco de la Coeva, ofte Hartogh
 4561 van Alburkerckq,¹¹³⁸ eñ grande,¹¹³⁹ ofte groote
 4562 van Spanien¹¹⁴⁰ gedestineert tot Viceroij
 4563 ofte Onderkoningh van het coninckrijck
 4564 Sicilien welck employ¹¹⁴¹ sijn voorouders
 4565 mede gehadt hadden; eñ gestorven hare
 4566 Maiesteijt Cameriera maijore, ofte oppe[+r]
 4567 ste Dame d' Honneur ofte staet Joffrouw,¹¹⁴²
 4568 de Infante ondertusschen genesende is
 4569 naer Barcelona¹¹⁴³ vertrocken, eñ verstaen-
 4570 de dat den hartogh van Beaufort voor-
 4571 schreven de straet van Gibraltar naer
 4572 de noort see met sijn onderhebbende
 4573 vloot al gepasseert was, heeft de groote
 4574 schepen ofte galioenen gelicentieert, ofte
 4575 laten vertrecken bij sich houdende alleen
 4576 twe en dartigh galeijen met de welcke
 4577 (inde plaetse van recht toe over Maior-
 4578 ca,¹¹⁴⁴ eñ Minorca,¹¹⁴⁵ eijlanden, eñ coninckrijc-
 4579 ken van Spanien, eñ Corsica¹¹⁴⁶ een eijlant

¹¹³⁴ *attenteren* (attenteeren) Ondernemen.

¹¹³⁵ *waerom*: Waardoor, waarvoor.

¹¹³⁶ *darden daeghsche coortse* (derdendaagsch): 'Iederen derden dag terugkeerend. Voornamelijk van zekere tusschenpoozende koorts' (WNT).

¹¹³⁷ *majior domodon* (majordomus): 'Voornaamste beambte belast met de regeling van de hofhouding' (WNT).

¹¹³⁸ Aan de *q* van *Alburkerckq* zit een *lus* die lijkt te functioneren als apostrof.

¹¹³⁹ *grande* (van Spanje): De hoogste titel voor Spaanse edelen (zie: 'Grande (titel)' 2013). De Nederlandse vertaling is Groote(n van Spanje).

¹¹⁴⁰ *majior domodon* *Francesco de la Coeva, ofte Hartogh van Alburkerckq, eñ grande, ofte groote van Spanien*: Francisco Fernández de la Cueva (1619-1676) was van 1653 tot 1665 onderkoning van Nieuw-Spanje en van 1668 tot 1670 onderkoning van Sicilië (zie: 'Francisco Fernández de la Cueva' 2014)

¹¹⁴¹ *employ*: Betrekking.

¹¹⁴² *Maiesteijt Cameriera maijore, ofte oppe[+r]ste Dame d' Honneur ofte staet Joffrouw* (opper-staatjuffrouw): Hoogste staatjuffrouw (zie: noot 555: *staet Joffrouw*).

¹¹⁴³ *Barcelona*: Barcelona, Spanje.

¹¹⁴⁴ *Maiorca*: Majorca/Mallorca, Spanje.

¹¹⁴⁵ *Minorca*: Minorca/menorca, Spanje.

¹¹⁴⁶ *Corsica*: Corsica, Frankrijk.

4580 toecomende de republicke van Genua¹¹⁴⁷
 4581 naer Final te varen) hare Maiesteijt tot
 4582 Barcelona een haven int' selve rijck van
 4583 Spagne in de provincie van Catalonien¹¹⁴⁸
 4584 >>
 4585 i54.
 4586 Gelegen geluckelijck aengelant is
 4587 in de welcke eenigen tijt gerust heb-
 4588 bende eñ de hette gepasseert wesende
 4589 is hare Maiesteijt den i0 Augusti op
 4590 Sint Laurens dagh wedert' sloop ge-
 4591 gaen, landende, eñ weder uijtrustende
 4592 vier daegen in de laeste haven van Spa-
 4593 nien, naer welcken tijt wederom ge-
 4594 ambarqueert,¹¹⁴⁹ ofte t' sloop gegaen sijnde
 4595 heeft de selve altoos geseijlt langes
 4596 de custe van Vranckrijck tot dat de
 4597 selve eijndelijck arriveerden tot Ville
 4598 Franche¹¹⁵⁰ een haven in Savoijen¹¹⁵¹ dichte bij
 4599 de stadt Nizza¹¹⁵² int' selve hartoghdome
 4600 gelegen, waer van aenstonts advies¹¹⁵³
 4601 naer Final wiert gesonden aen don Ponze
 4602 de Leon gouverneur van Milaen die tot
 4603 Final voorschreven op de komste van
 4604 de Keijserinne vier maenden gewacht
 4605 hadde, eñ is hare Maiesteijt alsoo op den
 4606 20 dito des naer de middaghs voor Final
 4607 gearriveert, geconvoijeert¹¹⁵⁴ wordende door
 4608 de voorschreve twe en dartigh galeijen
 4609 als seven van Spanien, vijf vant' co-
 4610 ninckrijck Napels, vier vant' coninck-
 4611 rijck Sicilien, drie vant' coninckrijck
 4612 Sardinien¹¹⁵⁵ (alle welcke rijcken den Ko-
 4613 ninck van Spagnien toecomen) seven
 4614 van Malta,¹¹⁵⁶ welke order gehouden is
 4615 >>
 4616 i55.

¹¹⁴⁷ De *a* van *Genua* lijkt op een *d*.

¹¹⁴⁸ *Catalonien*: Catalonië, Spanje.

¹¹⁴⁹ *ambarqueert*: Aan boord gegaan.

¹¹⁵⁰ *Ville Franche*: Villefranche-sur-Mer, Frankrijk.

¹¹⁵¹ *Savoijen*: Savoye, Frankrijk.

¹¹⁵² *Nizza*: Nice, Frankrijk.

¹¹⁵³ *advies*: 'Mededeeling, kennisgeving, bericht' (WNT).

¹¹⁵⁴ *geconvoijeert*: Begeleidt.

¹¹⁵⁵ *Sardinien*: Sardinië, Italië.

¹¹⁵⁶ *Malta*: Republiek Malta.

4617 Het hof van Spagnien in occasie¹¹⁵⁷ te die-
 4618 nen, vermits Keijser Carel Koninck
 4619 van Spagnien aen die ordre haer resi-
 4620 dentie plaetse Malta heeft vereert
 4621 (onder soodanige conditie) wanneer
 4622 die ordre uijt Rodes¹¹⁵⁸ door de turcken ver-
 4623 dreven was ~ twe galeijen van den groo-
 4624 ten Hertogh van Toscanen ofte Florentien,¹¹⁵⁹
 4625 eñ vier van Genua, die van Malta sich
 4626 altoos houdende ontrent, eñ tersijden van
 4627 de spaensche galeijen, eñ sonderlingh de
 4628 Capitanea, ofte hooft galeije der selve,
 4629 die de Keijserinne was voerende de
 4630 Keijserinne gelant¹¹⁶⁰ wesende sijn de galeij-
 4631 en geseijlt naer de have van Genua, ver-
 4632 mits (voor Finael geen bequaeme haven
 4633 wesende) aldaer niet seker en waeren¹¹⁶¹
 4634 alleen die van Malta sich eenigen tijt int'
 4635 gesicht van de Genovesen verthoont heb-
 4636 bende, vertrocken naer de custe van Pro-
 4637 vence¹¹⁶² in Vranckrijck, eñ dat ter oorsake¹¹⁶³
 4638 dat de Malthesers een Capiteijn van een
 4639 genoveesche galeije op hun galeijen heb-
 4640 bende doen comen, de selve den baert, eñ
 4641 het haer vant' hooft schoon af hadden
 4642 doen scheren als een slaeve, om die van de
 4643 republiecke van Genua te affronte-
 4644 ren,¹¹⁶⁴ eñ sich te vreden¹¹⁶⁵ van een affront dat
 4645 haer van de genovesen was aengedaen
 4646 >>
 4647 i56.
 4648 Wanneer in hun haven (vermits tempeest)¹¹⁶⁶
 4649 comende havenen,¹¹⁶⁷ saluerende int' inco-
 4650 men met canon de forteresse ofte de
 4651 sterckte van de stadt, naer behooren, de
 4652 Genovesen (sluitende haer haven met een

¹¹⁵⁷ *in occasie*: Incidenteel.

¹¹⁵⁸ *Rodes*: Wellicht Rodès, Frankrijk.

¹¹⁵⁹ *Hertogh van Toscanen ofte Florentien*: Ferdinando II de' Medici (1610-1670) was van 1621 tot 1670 hertog van Toscane (Zie: 'Ferdinando II de' Medici' 2013).

¹¹⁶⁰ *gelant*: Aan land aangekomen.

¹¹⁶¹ *niet seker en waeren*: Niet veilig waren.

¹¹⁶² *Provence*: Provence, gebied in Frankrijk.

¹¹⁶³ *ter oorsake*: Doordat.

¹¹⁶⁴ *affronteren*: 'Beledigen, krenkend behandelen' (WNT).

¹¹⁶⁵ *vreden*: Wreken.

¹¹⁶⁶ *tempeest*: Storm.

¹¹⁶⁷ *havenen*: In een haven gaan liggen.

4653 keten) hun noch dwongen te salueren, ofte
4654 begroeten haer Capitanea, ofte hoofd
4655 galeije, dreijgende in cas van refus¹¹⁶⁸ de
4656 Maltese galeijen in de gront te schieten
4657 soo dat de Maltesers door geweld van
4658 dreijgementen mosten dansen naer de
4659 peijpen van de genovesen, waerom den Ca-
4660 piteijn van de Maltesers van den grooten
4661 meester van de ordre niet wierde be-
4662 danckt, seggende dat beter de galeijen
4663 hadden laten in de gront boren, de ordre
4664 soude die schaede wel hebben doen repa-
4665 reren, waerom dan de Capiteijn van de
4666 Malthesers noch ging leggen int ge-
4667 sicht van de genovesen om te sien, ofte
4668 over het affront hun aengedaen reven-
4669 gie, ofte weer vraeck¹¹⁶⁹ soude zoeken
4670 te nemen, maer niemant te voorschijn
4671 comende sijn naer de custen van Vranck-
4672 rijck als voorschreven geseijlt, de
4673 galeije die de Keijserinne voerde
4674 was aen alle canten seer costelijck
4675 vergult, sonderlingh van achteren gelijk
4676 mede de riemen, masten, eñ touwerck
4677 >>
4678 i57.
4679 De vloer van de camer dienende tot
4680 vertreck van de Keijserinne was met
4681 silver ingeleijt, de slaeven waeren int'
4682 root damast¹¹⁷⁰ gekleet, geboort met
4683 goude passementen, de chaloup, ofte
4684 boot van de selve was mede seer
4685 costelijck vergult, de galeije was de
4686 geene, die voor dese hare Maiesteijts
4687 moeder tegenwoordige regerende Ko-
4688 ninginne van Spanien¹¹⁷¹ van Final naer
4689 Valentia haven, eñ hoofd stadt van het
4690 coninckrijck van de selver naem in Spa-
4691 nien gelegen hadde overgevoert; dese
4692 galeije quaem leggen recht voor een
4693 brugge, die voor aen de see soo breed

¹¹⁶⁸ *in cas van refus*: 'Weigering, weigerend antwoord' (WNT).

¹¹⁶⁹ *weer vraeck*: Weerwraak, revanche.

¹¹⁷⁰ *damast*: 'Een glanzig, eenkleurig weefsel, oorspronkelijk van zijde, later ook van wol, linnen of katoen, met ingeweven, meestal bloemige figuren' (WNT).

¹¹⁷¹ *voor dese hare Maiesteijts moeder tegenwoordige regerende Koninginne van Spanien*: Maria Anna (1634-1696) (zie: noot 1026: *koninginne van Spanien*).

4694 was, als de galeije, eñ van het lant
 4695 al diep in see gemaectt vermits
 4696 de onbequaemheijt van de haven, dese
 4697 brugge hadde aen weersijde, een balus-
 4698 trade groen geverft achter de welcke
 4699 wat leger de garde¹¹⁷² stonde, eñ eenige
 4700 Spaniaerde door koste¹¹⁷³ passeeren we-
 4701 sende die passagie¹¹⁷⁴ op de see apart
 4702 gemaectt, eñ van de brugge gesepareert
 4703 de brugge was vrij, eñ alleen dienende
 4704 voor de passagie van de Keijserinne,
 4705 de welcke don Ponxe de Leon gou-
 4706 verneur van Milan bij haer aen de galije
 4707 >>
 4708 i58.
 4709 Hebbende doen comen is tegens den
 4710 avont uijt hare galeije getreden, eñ
 4711 over de brugge gecomen tot bij het
 4712 lant passerende door een arque trium-
 4713 phale, die op het eijnde van de brugge
 4714 stonde, waer bij gemaectt was een
 4715 capelleken, alwaer hare Maiesteijt
 4716 incomende ontfingh de benedictie
 4717 van den bisschop van Savona,¹¹⁷⁵ aen lant
 4718 comende tradt hare Maiesteijt met
 4719 haere Cameriera Maijore per interim¹¹⁷⁶
 4720 de Hartoghinne van Alburkerckque¹¹⁷⁷
 4721 (alsoo een ander in haer plaetse ver-
 4722 wacht wort sij gaende voor onder-
 4723 coninginne met haer man naer het
 4724 coninckrijck Sicilien) in eene carosse
 4725 reijdende door de stadt recht naer
 4726 de kercke om het te Deum Laudamus
 4727 aldaer te horen singen, int' debarque-
 4728 ren,¹¹⁷⁸ eñ marcheren over de brugge leun-
 4729 de de Keijserinne met haer lincker
 4730 hant op den rechter arm van don
 4731 Francesco de La Coeva duca de

¹¹⁷² *de garde*: Vorstelijke lijfwacht.

¹¹⁷³ *koste*: Konden.

¹¹⁷⁴ *passagie*: Doorgang.

¹¹⁷⁵ *bisschop van Savona*: Stefano Spinola (?-?) was van 1664 tot 1682 bisschop van Savona (zie: 'Liste der Bischöfe von Savona' 2013).

¹¹⁷⁶ *per interim*: Tijdelijk.

¹¹⁷⁷ *de Hartoghinne van Alburkerckque*: Juana Francisca Díez de Aux y Armendáriz (?-?) was de vrouw van Francisco Fernández de la Cueva (1619-1676) (zie: noot 1140: *majior domodon Francesco...*; : 'Francisco Fernández de la Cueva' 2014; 'Lope Díez de Aux y Armendáriz' 2013)

¹¹⁷⁸ *debarqueren*: Van boord gaan.

4732 Alburkerckque grand de Spagna, haren
4733 maior domo, ofte opperhoofd meester
4734 die vermits grand de Spagna was sijn
4735 hoet op hiel, Don Ponze de Leon gou-
4736 verneur van Milaen gongh een weij-
4737 nigh voor uijt aen de sijde van den Maijor
4738 domo den hertogh van Alburkerckque,
4739 bloots hoofts, eñ de Vrouw van den voors
4740 >>
4741 i59.
4742 Hertogh, als provisionele Came-
4743 riera Maijore, gingh recht achter de
4744 Keijserinne gevolght wordende van
4745 den voorderen treijn, daer naer volghde
4746 den Cardinael Colonna, de welcke
4747 als oudt sijnde wierde met een sloop-
4748 ken aen lant geroeijt, maer ontrent het
4749 lant comende, ordonneerden men hem
4750 weder naer de galeije soude roeijen
4751 men weet niet, ofte om pointilles mis-
4752 noegen,¹¹⁷⁹ ofte swackheijt van lichaem ge-
4753 schiede, den Cardinael hadde bij sich een
4754 broeder, die half innocent¹¹⁸⁰ was genaempt
4755 den hertogh van Mars,¹¹⁸¹ die sonder order
4756 liep, daer naer volghden de twe broe-
4757 ders van den Maijor domo hartogh van
4758 Alburkerckque, don Melchior de la
4759 Coeva¹¹⁸² gedestineert tot Ambassadeur
4760 aen het Roomsche hof, en don Balthasar
4761 de la Coeva¹¹⁸³ gedestineert tot Ambassa-
4762 deur aen het Keijserlijcke hof, haren broe-
4763 der hertogh van Alburkerckque heb-
4764 bende order de Keijserinne maer tot
4765 Trento op de frontieren van den Keijser
4766 te geleijden, alwaer de selve door den
4767 Cardinael de Hartogh wiert inge-
4768 wacht van wegen den Keijser, om
4769 overgenomen, eñ voort naer Weenen
4770 >>

¹¹⁷⁹ *pointilles misgenoegen*: Nutteloos ongenoegen.

¹¹⁸⁰ *innocent*: Zwakzinnig.

¹¹⁸¹ *hartogh van Mars*: Carlo Colonna (1607-1686) werd 'Duke of the Marsi' genoemd. Hij was een broer van Girolamo Colonna (1604–1666) (zie: noot 1124: *Cardinael Colonna*; 'Filippo I Colonna' 2014).

¹¹⁸² *Melchior de la Coeva*: Melchor Fernández de la Cueva y Enríquez de Cabrera (1625-1686) (zie: 'Francisco III Fernández de la Cueva' 2013; 'Melchor Fernández de la Cueva y Enríquez de Cabrera' 2014)

¹¹⁸³ *don Balthasar de la Coeva*: Baltasar de la Cueva y Enríquez de Cabrera (1626-1686) (zie: 'Baltasar de la Cueva, Count of Castellar' 2014; 'Francisco III Fernández de la Cueva' 2013).

4771 i60.
4772 Geleijt te worden, eñ hij naer
4773 sijn onder coninckxschap van Sicili-
4774 te reijsen, daer naer volghde de vor-
4775 dere suite, Don Ponze de Leon gouver-
4776 neur van Milaen alsoo een luttel tijts
4777 bloots hoofd gemarcheert hebbende
4778 gaf de Keijserinne een teecken aen haeren
4779 Maijor domo, dat den gouverneur soude
4780 doen decken die de selve doen door een
4781 teecken dede sijn hoet op setten, eñ
4782 aen lant comende gingen t' samen sitten
4783 in de carosse van den gouverneur don
4784 Ponze de Leon volgende naer de
4785 kerck die van de Keijserinne, inde kerck
4786 bij den autae comende dede beijde hun-
4787 nen hoet af, naer het te Deum lauda-
4788 mus setten den Maijor domo sijn hoet
4789 wederom op, eñ int' uijtgaen de Keij-
4790 serinne wederom een teecken aen den
4791 Maior domo gevende dede den selven
4792 den gouverneur wederom decken,
4793 want anders sulckx niet en vermogch-
4794 te¹¹⁸⁴ te doen inde presentie van de Keij-
4795 serinne dochter van den Koninck sijn
4796 meester, vermits hij noch geen grande
4797 de Spagna was, die sulckx alleen
4798 geoorloft is, eñ sijn alsoo gegaen naer
4799 het logement van de Keijserinne, eñ
4800 van daer ider naer het sijne, dien avont
4801 >>
4802 i6i.
4803 Ende volgende nacht wierde de
4804 bagage ontscheept,¹¹⁸⁵ die seer costelijck
4805 was, vermits de Konincginne van
4806 Spanien de Keijserinne haer dochter, eñ
4807 Broeders Vrouw ofte schoonsuster¹¹⁸⁶ van
4808 alles wel uijtgerust heeft,¹¹⁸⁷ sonderlingh
4809 van iuwelen, onder andere een van
4810 een onweerdelijcken prijs, waerom de

¹¹⁸⁴ *vermogchte*: Toegestaan zijn om.

¹¹⁸⁵ *ontscheept*: Uitgeladen, aan land gebracht.

¹¹⁸⁶ *Broeders Vrouw ofte schoonsuster*: Eleonora Gonzaga (1630-1686) (zie: noot 502: *Keijserinne Weduwe sijn...*) was de stiefmoeder van Keizer Leopold I (1640-1705) (zie: noot 43: *Koninck van Boheme*) en de schoonzus van Maria Anna (1634-1696) (zie: noot 1026: *koniginne van Spanien*; 'Eleonora Gonzaga (1630-1686)' 2013).

¹¹⁸⁷ *de Konincginne van Spanien de Keijserinne haer dochter, eñ Broeders Vrouw ofte schoonsuster van alles wel uijtgerust heeft*: De koningin heeft haar dochter en schoonzus (moeder van haar toekomstige schoonzon) goed uitgerust.

4811 Spaniaerden seggen de regerende Koninc-
 4812 ginne stief moeder van den Koninck
 4813 is, eñ suster van de Infanten u Keijse-
 4814 rinne, om dat haer dochter de Infante
 4815 te veel heeft, eñ om dat de selve trouwt
 4816 aen den Keijser, die haer Broeder is. De
 4817 Keijserinne nu tot Final aengelant
 4818 sijnde wierde naer alle kanten van den
 4819 Milaenschen staet selfs oock naer
 4820 Brescia¹¹⁸⁸ een stadt toecomende de Ve-
 4821 netiaenen geschickt om peerden, muijlen,¹¹⁸⁹
 4822 karossen, rosbaeren, eñ wagens, die daer
 4823 al een tijt langh te vergeefs gewacht
 4824 hadden op de tijdinge¹¹⁹⁰ vant' eerste am-
 4825 barqueren van de Keijserinne, eñ wede-
 4826 rom vertrocken waeren, horende, dat
 4827 tot Barcelona was ingeloopen¹¹⁹¹ (sonder
 4828 te weten wanneer wederom t' sloop
 4829 soude gaen) het welcke doen oorsaeck
 4830 was de Keijserinne niet spoedigh
 4831 >>
 4832 i62.
 4833 De voordere voorgenome reijse nae
 4834 Milaen conde vervolgen, onder tus-
 4835 schen vervaerdighde men tot Milaen de
 4836 arque triumphalen, en andere toe be-
 4837 reijtselen¹¹⁹² daer een tijt langh mede op-
 4838 gehouden was, om dat den regen die niet
 4839 en soude bederven eer de Keijserinne
 4840 quaem, wiens comste als doen onseker
 4841 was, de Keijserinne tot Final geko-
 4842 men sijnde, is den grave, eñ generael
 4843 vant' Keijzers leger Montecuculi¹¹⁹³ hare Ma-
 4844 iesteijt wegen den Keijser aldaer te post¹¹⁹⁴
 4845 comen verwellekomen, eñ complimen-
 4846 teren¹¹⁹⁵ doch cito¹¹⁹⁶ te rugge door Milaen
 4847 naer den Keijser mede te post vertroc-

¹¹⁸⁸ *Brescia*: Brescia, Italië.

¹¹⁸⁹ *muijlen*: Muilezels.

¹¹⁹⁰ *tijdinge*: Bericht.

¹¹⁹¹ *ingeloopen*: Binnengegaan; Ingehaald.

¹¹⁹² *toe bereijtselen*: Voorbereidingen.

¹¹⁹³ *grave, eñ generael vant' Keijzers leger Montecuculi*: Raimondo Montecuccoli, of Montecuccoli (1609-1680) was een italiaanse generaal van het Oostenrijkse leger (zie: 'Raimondo Montecuccoli' 2014).

¹¹⁹⁴ *te post*: 'Snel, haastig' (WNT).

¹¹⁹⁵ *complimenteren* (Complimenteren): 'Beleefde begroeting, begroetingsformaliteit' (WNT).

¹¹⁹⁶ *cito*: Onmiddellijk, met spoed.

4848 ken om haer Maiesteijts aenlanden¹¹⁹⁷ den
 4849 Keijser bekent te maecken, den graeve
 4850 Windesgraats¹¹⁹⁸ heeft sich mede ter stont
 4851 naer hare Maiesteijt begeven om de
 4852 selve op de reijs te volgen, den Marquis
 4853 Spinola hertogh van Sesto¹¹⁹⁹ is op de
 4854 tijdingh van hare Maiesteijts landen me-
 4855 de naer Final vertrocken om de selve te
 4856 congratuleren, eñ complimenteren, den
 4857 Prince Mathias¹²⁰⁰ broeder van den grooten
 4858 hertogh van Toscanen, ofte Florentien is
 4859 de Keijserinne mede van wegen den Har-
 4860 togh sijn broeder comen begroeten, maer
 4861 is datelijck daer naer vertrocken son-
 4862 der imant meer te besoecken, soo
 4863 >>
 4864 i63.
 4865 Men seijde, om dat den titel van Altesse¹²⁰¹
 4866 begeerde, die de grandes de Spagna
 4867 hem niet geven en wilden immers om de
 4868 pointillet¹²⁰² met de grandes de Spagna
 4869 af te sijn. Des Paus neef den Cardinael
 4870 Chifi,¹²⁰³ die al een tijt langh geleden veel
 4871 duijsenden aen costen gedaen hadde, soo aen
 4872 carossen, peerden, livrijen eñ sijn gevolgh
 4873 oock het cruijs van den Paus al ontfangen
 4874 hadde, om als Cardinael â latere¹²⁰⁴ de
 4875 Keijserinne van wegen den Paus sijn Oom
 4876 te gaen complimenteren, wilde sich aen
 4877 de Keijserinne doen excuseren, vermits (om
 4878 de sieckt van den Paus) uijt Romen niet en
 4879 dorste vertrecken, presenterende aen de
 4880 Spaeniaerts soodanigen Cardinael tot
 4881 dien selve eijnde te senden als de Keijserin-
 4882 ne aengenaem soude sijn, maer daer

¹¹⁹⁷ *aenlanden*: Aankomst, aan wal komen.

¹¹⁹⁸ *Windesgraats*: Windisch-Graet, of Windisch-Grätz. Wellicht wordt hier graaf Gottlieb Amadeus van Windisch-Graetz (1630-1695) bedoeld (zie: 'Gottlieb Amadeus von Windisch-Graetz' 2014).

¹¹⁹⁹ *Marquis Spinola hertogh van Sesto*: Paolo Spinola (1628-1699) was marquis van Balbases en Hertog van Sesto en San Severino. De familie van deze Spaanse diplomaat is van Italiaanse afkomst (zie: 'Paolo Spinola, 3rd Marquis of the Balbases' 2014).

¹²⁰⁰ *Prince Mathias*: Mattias de' Medici (1613-1667) was goeveneur van Siena en de broer van Ferdinando II de' Medici (1610-1670) (zie: noot 1159: *Hertogh van Toscanen...*; 'Mattias de' Medici' 2014).

¹²⁰¹ *Altesse*: Hoogheid. Altesse is het Franse woord voor hoogheid.

¹²⁰² *om de pointillet*: Door dat punt.

¹²⁰³ *Des Paus neef den Cardinael Chifi*: Flavio Chigi (1631-1693) was van 1657 tot 1693 Kardinaal, deze functie kreeg hij van zijn neef Paus Alexander VII (zie: noot 822: *Paus Alexander den...*; 'Flavio Chigi (1631-1693)' 2014).

¹²⁰⁴ *Cardinael â latere*: Kardinaal als afgevaardigde van de Paus.

4883 liepen geestelijcke krullen onder,¹²⁰⁵ soo dat
 4884 met een expresse post wierde geant-
 4885 woort dat men hem begeerden, eñ geen
 4886 andere soude admitteren, de reden was
 4887 om dat uijt begeren van een Koninck Van
 4888 Vranckrijck heel tot Parijs toe sijnde gereijst,
 4889 sij verstonden nu wel conde sijn devoir¹²⁰⁶
 4890 doen aen een Keijserinne, die nu alreets
 4891 in Italien was niet gelovende aen¹²⁰⁷ de sieckte
 4892 van den Paus, die echter niet wel eñ
 4893 was geweest, maer doen beter, daer
 4894 >>
 4895 i64.
 4896 Op wiert geseijt den Cardinael naer
 4897 Trento soude comen om aldaer in dat
 4898 gedeelte van de stadt dat Duijtslant is
 4899 het compliment af te leggen ende de cere-
 4900 monien met den Majior domo van de Keij-
 4901 serinne den Duca de Alburkerqcque
 4902 grand de Spagna af te wesen, de welcke
 4903 daer sijn afscheijt moste nemen als
 4904 voorschreven is, onder tusschen quaemen
 4905 de gedeputeerdens¹²⁰⁸ van alle steden de
 4906 Keijserinne verwellecomen onder ande-
 4907 re die van Milaen, in welckers audien-
 4908 tie iet kluchtighs¹²⁰⁹ voor viel, want een
 4909 van de troepe willende een nederige
 4910 reverentie maecten bracken de knoopen
 4911 van sijn broeck waer door perijckel
 4912 liep van int' hemt te staen de Keijse-
 4913 rinne dit siende begoste te lachen
 4914 eñ dit geschiedende ter wijlen den
 4915 Orator ofte den geene die het woort
 4916 voor alle soude doen sijn reden begoste
 4917 soo raecte de selve¹²¹⁰ soo confus, dat
 4918 niet een woort coste voortbrengen, me-
 4919 nende de Keijserinne hem uijtlichten
 4920 alsoo niet gesien ofte geve[t/s]lerteert¹²¹¹ hadde
 4921 op het geene sijn confrater¹²¹² wedervaren

¹²⁰⁵ *liepen geestelijcke krullen onder*: Verdere informatie over 'liepen geestelijcke krullen onder' is niet achterhaald.

¹²⁰⁶ *devoir*: Plicht. Devoir is het Franse woord voor plicht, verplichting, recht.

¹²⁰⁷ *gelovende aen*: Gelovende in.

¹²⁰⁸ *gedeputeerdens*: Afgevaardigden.

¹²⁰⁹ *kluchtighs*: Grappigs.

¹²¹⁰ *de selve*: De orator.

¹²¹¹ *geve[t/s]lerteert*: Onduidelijk geschreven. Verdere informatie over 'geve[t/s]leert' is niet achterhaald.

¹²¹² *confrater*: 'Iemand die hetzelfde ambt bekleedt, (...) collega' (WNT).

4922 was, soo dat don Ponze de Leon gou-
4923 verneur van de stadt, eñ den staet van
4924 Milaen het woort op naem, eñ hare
4925 Maiesteijt moste vertoonen die heeren
4926 de gedeputeerdens van de getrouwe
4927 >>
4928 i65.
4929 Stadt van Milaen waeren.
4930 Den 6 September is don Balthasar de la
4931 Coeva, die voor Ambassadeur van Spag-
4932 nien naer het Keijserlijkhof gaet tot Milaen
4933 gearriveert gevolght wordende van
4934 meer dan vijftigh schoone carossen met
4935 ses peerden behalven die door minder
4936 getrocken wierde, sijn bagage wiert van
4937 muijlen gedraegen de stocken¹²¹³ die men
4938 woelt om de touwen die de bagage op
4939 de muijlen vast binden om de selve te
4940 vaster te sluijten waeren alle van massif
4941 silver.¹²¹⁴ den Cardinael Colonna, een tijt
4942 langh onpasselijck¹²¹⁵ geweest sijnde met
4943 coortse, eñ daer op van een catarre¹²¹⁶ over-
4944 vallen wordende is tot Final overleden
4945 sonder de Keijserinne tot Milaen te
4946 geleiijden, ofte de incomste, eñ onthaelingh
4947 aldaer te sien, sijnde om die saken naer
4948 Spanien gereijst, alwaer oock langh is
4949 opgehouden geweest door het conti-
4950 nuel uijtstellen vant' vertreck van de
4951 Keijserinne, de stadt van Milaen
4952 tijt langh vervult sijnde geweest met
4953 uijtheemsche, ofte uijtlanders heeft
4954 ider seer beginnen te verlangen naer
4955 het opbreken¹²¹⁷ van de Keijserinne vant'
4956 Finael, die eijndelijck
4957 Den 7 dito van Final tot Alexandria¹²¹⁸
4958 >>
4959 i66.
4960 Een stadt van den staet van Milaen

¹²¹³ *stocken*: Stokken.

¹²¹⁴ *de stocken die men woelt om de touwen die de bagage op de muijlen vast binden om de selve te vaster te sluijten waeren alle van massif silver*: De stokken die men ronddraait, zodat het touw dat eraan vast zit strakker gaat zitten, waren van massief zilver. Met het touw zit de bagage vast, en dus wordt de bagage dichter op elkaar gebonden.

¹²¹⁵ *onpasselijck*: Ziek.

¹²¹⁶ *catarre* (cattere): 'Zinking, gevatte koude' (MNW).

¹²¹⁷ *opbreken*: Vertrekken.

¹²¹⁸ *Alexandria*: Alessandria, Italië.

4961 aengecomen is, alwaer mede arque
4962 triumphalen gemaectt waren, daer
4963 deselve door passeerden.
4964 Den 9 dito quaem de selve tot Pavia, al-
4965 waer den 10 dito gerust hebbende quaem
4966 Den 11 dito des middaghs in het clooster
4967 van chartreusen, ofte Cathuijsers van
4968 Pavia dat uijtnemende schoon is, van
4969 waer des naer middaghs tegens den avont
4970 tot Milaen arriveerden, des naer middagh
4971 op de plaetse van den Dom voor t' paleijs
4972 comende sagen dat van buijten het heele
4973 paleijs om hoogh veele uijtstekende kan-
4974 delaers waren gestelt in de welcke wit-
4975 te wasse flambouwen stonden op het
4976 pleijn van t' paleijs comende sagen
4977 aldaer aencomen menichte muijlen
4978 met bagage hangende aen weersijden
4979 een koffer ofte kist, en meer, ofte ande-
4980 re nootsakelijckheden boven overdeekt
4981 met tapeijten cleden daer in staende
4982 alleen het wapen van den Koninck Van
4983 Spanien, ofte van andere groote wiens
4984 bagage het was, de bagage die int'
4985 paleijs niet en moste wesen wierde
4986 datelijck van daer versonden ter plaet-
4987 se de eijgenaers gebilletteert¹²¹⁹ waren,
4988 hier op sijn wij met meerder geselschap
4989 >>
4990 i67.
4991 In een carosse gereden naer buijten de
4992 poorte, daer de Keijserinne passeren
4993 moste, daer comende begost het te
4994 blixemen, donderen, en dapper¹²²⁰ te rege-
4995 nen, doch naer dat dit ophiel,¹²²¹ en noch
4996 een tijt langh gewacht hadden (siende on-
4997 dertusschen noch eenige bagage passeren)
4998 quaemen doen aendraeven twe en veer-
4999 tigh koetsen met ses peerden behalven van
5000 minder peerden, en drie en twintigh ros-
5001 baeren in een van de voorste was den gou-
5002 verneur van Milaen don Ponze de Leon,

¹²¹⁹ *gebilletteert* (biljetteen): 'Iemand ergens laten inwonen of zijn intrek laten nemen'; 'Eigenlijk. Soldaten voorzien van biljetten op vertoon waarvan zij bij burgers hun intrek kunnen nemen' (WNT).

¹²²⁰ *dapper*: Flink.

¹²²¹ *ophiel*: Ophield.

5003 in een andere de Prince de Colonna, eñ
 5004 soo voorts, de rosbaren (wesende alle
 5005 vermits den regen bekleet) waren vol
 5006 Spaensche donnas, ofte dames, de ionge
 5007 alle op de maniere van de campagne
 5008 geaccommodeert,¹²²² hebbende fluwele
 5009 mutskens met pluïjmen op het hoofd
 5010 met meer andere aerdicheden, daer
 5011 was veel iongh bruijn goetie,¹²²³ dat
 5012 seer schoon was, wesende wel besne-
 5013 den, eñ blanck van aensicht, eñ hebben een
 5014 levendigh oogh,¹²²⁴ eñ vriendelijck gesicht
 5015 groetende alle die haer salueerden met
 5016 een sonderlinge¹²²⁵ beleeftheijt, eñ grinselende
 5017 toegedaenheijt,¹²²⁶ het iongste goetie was
 5018 onvervalst,¹²²⁷ maer daer den douw¹²²⁸ wat
 5019 af was die waren ooghsienlijck¹²²⁹ ge-
 5020 blancket,¹²³⁰ dat in Spagnien gemeen is
 5021 >>
 5022 i68.
 5023 De Carossen, eñ rosbaren alsoo door mal-
 5024 canderen, eñ den een naer den anderen ge-
 5025 passeert sijnde quaem een compagnie
 5026 ruijters van den staet van Milaen alle in
 5027 blancke harnassen,¹²³¹ eñ wapenen waer
 5028 van de trompetters bloesen,¹²³² den officier
 5029 gesalueert wordende avanceerde het
 5030 gevest van sijn degen (die hij bloot in de
 5031 hant hadde) naer sijn mont in manie-
 5032 re van het selve te kussen, voor uijt-
 5033 reijgende hadde goede minen¹²³³ meest
 5034 alle de ruijters waren braeve,¹²³⁴ eñ kloec-
 5035 ke¹²³⁵ mannen wesende een schoone, eñ
 5036 stercke compagnie, dese wierde gecom-
 5037 mandeert halte te houden, tot dat de Keij-

¹²²² *geaccommodeert*: Uitgedost, aangepast.

¹²²³ *iong bruin goetie*: Jonge bruine brave kinderen.

¹²²⁴ *hebben een levendigh oogh*: Hebben sprankelende oogen; keken levendig uit hun ogen.

¹²²⁵ *sonderlinge*: Buitengewone.

¹²²⁶ *grinselende toegedaenheijt*: Bruisende genegenheid.

¹²²⁷ *onvervalst*: Zuiver, niet opgemaakt.

¹²²⁸ *douw*: Jongheid.

¹²²⁹ *ooghsienlijck* (Oogzienlijck): Duidelijk.

¹²³⁰ *geblancket*: Bepoederd, met wit poeder opgemaakt.

¹²³¹ *blancke harnassen* (blank): Als vaste combinatie, harnas; harnas dat 'blinkend en glad aan de oppervlakte' (WNT) is.

¹²³² *bloesen*: Bliezen.

¹²³³ *minen*: Verdere informatie over 'minen' is niet achterhaald.

¹²³⁴ *braeve* (braaf): Dapper.

¹²³⁵ *kloecke* (kloek): 'Groot en flink' (WNT).

5038 serinne naderde, de welcke geavan-
 5039 ceert wesende sijn de ruijters voort
 5040 gereden volgende achter aen den Luijte-
 5041 nant mede met den blooten degen in sijn
 5042 hant, eñ quaem als doen don Francesco
 5043 de la Coeva hertogh van Alburkerck-
 5044 que gedestineerde onderkoninck van
 5045 het coninckrijck Sicilie (die de fraeij-
 5046 ste van aensicht niet eñ was) met sijn
 5047 broeder don Melchior de la Coeva
 5048 gedestineerde Ambassadeur aen het
 5049 pauselijck hof, eñ noch eenige an-
 5050 dere groote Heeren, waer op dan
 5051 volghden de Keijserinne in een sware
 5052 spaensche coetse met gewast¹²³⁶ lijwaet
 5053 overdeekt (wesende den hemel ront)
 5054 >>
 5055 i69.
 5056 Getrocken van ses witte peerden
 5057 de coetsiers reijdende bloots hoofts
 5058 hare Maiesteijt sat alleen voorwaerts
 5059 bekleedende¹²³⁷ met hare guarda infante
 5060 de hele plaetse, tegen haer Maiesteijt
 5061 over sat mede alleen de Hartoginne
 5062 van Alburkerckque hare Maiesteijts
 5063 provisionele opperstaet Joffrouw,
 5064 de Keijserinne was in swarte seijde
 5065 gekleet vermits den rouw van den Ko-
 5066 ninck van Spagne, hare Maiesteijts
 5067 Heer vader.¹²³⁸ Hare Maiesteijt was schoon
 5068 blond, wit van vel, een weijnigh¹²³⁹ langhach-
 5069 tigh¹²⁴⁰ van aen sicht, geen groote noch dicke
 5070 lippen hebbende, t' welck nochtans aen den
 5071 huijse van Oostenrijck eijgen is, soo dat affir-
 5072 mere hare maiesteijt schoon te sijn, maer
 5073 vermits de ionge iaeren (als¹²⁴¹ maer vijf-
 5074 thien iaeren compleet hebbende)¹²⁴² was hare
 5075 maiesteijt kleijn van gewas, eñ wat tenger
 5076 van gelijcken, wat bleeck van couleur, eñ dat

¹²³⁶ *gewast* (wassen): 'Met was bestreken of doordrenkt, inz[onderheid] om hetgeen men erin wikkelt te beschermen tegen vocht, bederf, aantasting door aasdieren' (WNT).

¹²³⁷ *bekledende*: Bedekkend.

¹²³⁸ *Heer vader*: Haar vader. De overleden Spaanse koning Filips IV (1605-1665) (zie: noot 485: *Koninck van Spanien*).

¹²³⁹ *een weijnigh*: Niet erg.

¹²⁴⁰ *langhachtigh*: Langachtig; lang(werpig).

¹²⁴¹ *als*: Toen.

¹²⁴² *vijfthien iaeren compleet hebbende*: 15 jaar oud zijnde.

5077 vermits de coortse die hare Maiesteijt on-
5078 langhs gehadt hadde (noch wesende in
5079 de have van Denia in Spagne) hebbende
5080 anders een gesunde couleur, volgens
5081 affirmatie der geene,¹²⁴³ die hare Maiesteijt
5082 een tijt langh te voren in Spagne gesien
5083 hadden, eñ al hoe wel dit maer een sim-
5084 ple incomste was, soo nochtans waeren
5085 de wegen vol volck roepende oock eenige
5086 >>
5087 i70.
5088 Viva la Measta de L'Imperatrice
5089 dat is langh leve hare Maiesteijt
5090 de Keijserinne, hare Maiesteijt gepas-
5091 seert sijnde volghde datelijck eenige
5092 trompetters blaesende, eñ daer op een
5093 schoone, eñ groote compagnie lanciers¹²⁴⁴
5094 van wel gemaectt volck gewapent
5095 met blancke harnassen hebbende ider
5096 aen sijn lantie een sijde vaenken waer
5097 in stonde het wapen van den gouver-
5098 neur van Milaen blinckende van silver
5099 eñ gout den overste¹²⁴⁵ hadde seer goede minen
5100 houdende den degen mede bloot in de hant
5101 eñ groetende avanceerden mede het
5102 gevest naer sijn mont, achter aen
5103 volghde den Luytenant mede met den
5104 blooten degen in de hant, daer op volghde
5105 een menichte van carossen met ses
5106 peerden, eñ minder getal. de Keijserin-
5107 ne ontrent de stadt comende keerden
5108 van de groote wegh af buijten de stadt
5109 om passerende door de porta di sant
5110 Celso, ofte de poort van Sint Celsus,
5111 niet passerende door de poorte van
5112 Pavia, om dat die gereserveert was
5113 voor de groote entree, ofte incomste
5114 staende langs de selve alle de arque
5115 triumphalen, hare Maiesteijt gecomen
5116 wesende aen de Madona di Sant
5117 Celso, ofte bij onse lieve Vrouw van
5118 >>
5119 i7i.

¹²⁴³ *der geene*: Van degene.

¹²⁴⁴ *lanciers* (lansdier): 'Benaming voor zekere met de lans bewapende kavalleristen' (WNT).

¹²⁴⁵ *den overste*: Bevelhebber.

5120 Sint Celsus (wesende een seer schoone
5121 kerck van binnen, eñ van buijten staen-
5122 de in de buijtenste stadt tusschen de twe
5123 poorten) is aldaer afgegaen in de kerck
5124 om haer gebet te doen, t' welck gedaen
5125 hebbende, eñ wederom in de coetse tre-
5126 dende, is tusschen lichten, eñ donckeren
5127 door¹²⁴⁶ de groote stadt gereden, alwaer
5128 over al in de straeten, daer passeerde
5129 lichte boven uijt de huijse gesteecken waren¹²⁴⁷
5130 comende eijndelijck in het paleijs, dat
5131 voor hare Maiesteijt teenemael ge-
5132 meubleert was, om hoogh buijten het
5133 paleijs was bij elcke venster een uijt-
5134 stekende kandelaer gestelt¹²⁴⁸ met een
5135 witte flambeau, die op hare Maies-
5136 teijts aencomste alle aengesteken
5137 waren t' welck veroorsaecte dat het
5138 op het pleijn, eñ van buijten het paleijs
5139 dagh scheen te sijn, daer waren in het
5140 paleijs veele groote Dames¹²⁴⁹ om hare
5141 Maijesteijt aldaer te sien. wanneer
5142 hare Maiesteijt van de groote wegh af
5143 naer de andere poort keerden, meenden
5144 wij door de groote wegh de stadt in te
5145 reijden, eñ voor het paleijs te wesen, eer
5146 hare Maiesteijt daer conde sijn, het
5147 welck ons oock soude geluckt hebben
5148 vermits hare Maiesteijt int' incomen
5149 van de stadt, als voorschreven is, haer
5150 >>
5151 i72.
5152 Gebet dede, maer comende ter plaet-
5153 se daer hare Maiesteijt van de groote
5154 wegh gekeert was, vonden al daer
5155 over dwars van de groote wegh een
5156 carosse staen, die seijde ordre¹²⁵⁰ te hebben
5157 niemant langes die wegh te laten
5158 passeeren, daer wij aen twijfelde,
5159 maer mosten het gelooven om dat an-
5160 dersins een groote absurditeijt, eñ

¹²⁴⁶ *tusschen lichten, eñ donckeren door*: In de schemer.

¹²⁴⁷ *gesteecken waren*: Staken.

¹²⁴⁸ *gestelt*: Geplaatst.

¹²⁴⁹ *groote Dames*: Welgestelde, voorname dames.

¹²⁵⁰ *ordre*: Order, opdracht.

5161 stoutheijt¹²⁵¹ soude geweest sijn, met een
5162 carosse alleen soo menighthe carossen
5163 van den grooten, eñ ordinarische wegh
5164 af te snijden welcke order soo gegeven
5165 is geweest, apparent gedient heeft
5166 om te beletten dat daer geen carossen
5167 op de plaetse, eñ pleijn vant' paleijs
5168 voor de aencomste van de Keijserinne
5169 soude sijn, eñ alsoo de passagie beletten,
5170 soo dat wij nevens een coetse met
5171 ses peerden, die daer langes (appa-
5172 rent met het selve desseijn)¹²⁵² mede
5173 meende te passeren, genootsaect
5174 waren te volgen den wegh die de Keij-
5175 serinne gereden was, eñ onder wegen
5176 te arresteren¹²⁵³ ofte stil te houden tot de
5177 Keijserinne haer gebet gedaen hadde
5178 alsoo geen coetsen voorbij mochten in
5179 de eerste poorte comende sagen daer
5180 een compagnie borgerije in de wapenen
5181 >>
5182 i73.
5183 Jnde tweede stadt gecomen sijnde
5184 hadden wij niet tijts genoeg om lan-
5185 ges een andere wegh te rijden tot voor
5186 het paleijs eer hare Maiesteijt daer
5187 was, soo dat als wij daer quaemen
5188 de selve al op het pleijn vant' paleijs
5189 gereden was, ende de groote plaetse
5190 voor den Dom, en het paleijs vol karossen
5191 vonden, aldaer sagen wij diverse carossen
5192 die den anderen meenden om verre te
5193 rijden, onder andere was daer een, de
5194 welcke, soo omgevallen hadde, een man
5195 soude verplettert hebben, die de coetse
5196 niet wijcken en conde, gelijck dien avont
5197 een ander man over reden, eñ gedoot is,
5198 wij dit siende gongen weer naer onse
5199 coetse, daer uijt curieusheijt uijtge-
5200 treden waren,¹²⁵⁴ eñ reden weer naer ons
5201 logement, ons contenterende,¹²⁵⁵ van het
5202 geene dien dagh van het simpel in comen

¹²⁵¹ *stoutheijt*: Brutaliteit.

¹²⁵² *desseijn*: Plan, doel.

¹²⁵³ *arresteren* (arresteeren): Tegenhouden.

¹²⁵⁴ *daer uijt curieusheijt uijtgetreden waren*: Waar we uit nieuwsgierigheid uitgestapt waren.

¹²⁵⁵ *contenterende*: Tevreden stellende, vergenoegende.

5203 gesien hadden, eñ principalijck van hare
 5204 Maiesteijt in Milaen te sien, daer van
 5205 ons, eñ van andere noch langer met
 5206 groote patientie verwacht was ge-
 5207 weest,¹²⁵⁶ hopende solemnele intrede,
 5208 (vermits den grooten regen alle toebe-
 5209 reijtselen bedorf, eñ den winter hare
 5210 Maiesteijt, die noch naer Weenen mos-
 5211 te reijssen, op handen was) nu wel
 5212 >>
 5213 i74.
 5214 Haest soude volgen, eñ wij alsoo onse
 5215 reijse (waer van het saisoen begoste
 5216 te verlopen) vervolgen.
 5217 Den i2 dito uijt gerust hebbende is hare
 5218 Maiesteijt, den i3 des naer middaghs
 5219 gaen visiteren¹²⁵⁷ een adelijck convent ge-
 5220 naempt Guastalla van geestelijcke Jof-
 5221 vrouwen die echter mogen uijtgaen we-
 5222 sende een sperie van Canonikersen¹²⁵⁸ in
 5223 Neerlant, haere Maiesteijt rede in de
 5224 coetse daer mede in de stadt gecomen
 5225 was, wesende die noch als voren
 5226 om het quaet weder¹²⁵⁹ met groen ge-
 5227 wast lijwaet bekleet, van binnen was
 5228 alles van gout groen laecken wordende
 5229 getrocken van ses schoone eñ groote peerden
 5230 die wij voor napolitaensche¹²⁶⁰ aensagen
 5231 wij sijn naer dat convent met een ka-
 5232 rosse gereden, maer vindende daer groote
 5233 menichte van carossen, eñ menschen, eñ
 5234 oordelende het wel avont, eñ conse-
 5235 quentelijck doncker soude sijn, eer da[x]¹²⁶¹
 5236 hare Maijesteijt de Keijserinne daer wede-
 5237 rom uijt soude comen (waer door wij
 5238 hare Maiesteijt niet te degen¹²⁶² souden
 5239 comen sien) sijn wij gereden naer het
 5240 paleijs, eñ met een bekenden Spaniaert
 5241 gegaen in de Antichambre van de Keijse-
 5242 rinne alwaer wij eenige spaensche

¹²⁵⁶ *daer van ons (...) met groote patientie verwacht was geweest*: Waarop, door ons, met groot geduld gewacht was.

¹²⁵⁷ *visiteren*: Bezoeken.

¹²⁵⁸ *sperie van Canonikersen*: Soort van kanunniken.

¹²⁵⁹ *quaet weder*: Slechte weer.

¹²⁶⁰ *napolitaensche*: Napolitaners zijn paarden van een bepaald soort ras.

¹²⁶¹ *da[xx]*: Er zou *dat* of *daer* kunnen staan.

¹²⁶² *te degen*: Naar behooren; Vandaag.

5243 eñ italiaenschen heeren onderhielden¹²⁶³ tot
 5244 dat de Infante quam wesende vrij
 5245 laet (vermits in dat convent met een
 5246 >>
 5247 i75.
 5248 Comediken,¹²⁶⁴ en colation¹²⁶⁵ was geregaleert¹²⁶⁶
 5249 geweest, den tijt van comste [xxx]kende¹²⁶⁷
 5250 wierden de draegh stoelen naer beneden
 5251 gebrocht¹²⁶⁸ ter plaetse hare Maiesteijt
 5252 van de carosse moste treden maer de
 5253 selve afgetreden sijnde begeerde niet
 5254 gedraegen te worden, gelijk mede int'
 5255 uijtgaen, seggende ick wil dat de men-
 5256 schen mij sien: ontrent de antichambre
 5257 comende sagen wij witte brandende
 5258 flambouwen voor uijt draegen waer op
 5259 den marchese, ofte marquis de la Guar-
 5260 dia¹²⁶⁹ voor uijt quam marcheren, eñ daer
 5261 naer recht voor de Keijserinne quaem
 5262 den Hertogh van Alburkerckque hare Ma-
 5263 ior domo om hebbende een langemantel
 5264 waer op de Keijserinne datelijck volgh-
 5265 den leunende met hare rechter hant op
 5266 den lincker arm van den soon van den voors
 5267 Marquis de la Guardia¹²⁷⁰ die voor uit
 5268 gingh, een fraeij iongelingh van hare
 5269 Maiesteijts iaren, de welcke aen hadde
 5270 een swart armesijne¹²⁷¹ getailleert, ofte ge-
 5271 piekeert¹²⁷² kleet over een groote guarda
 5272 infante, soo dat genootsaect was sich
 5273 te draeijen ofte keren de deure passerende
 5274 die seer groot was een weijnigh¹²⁷³ naer de
 5275 Keijserinne (die seer wel bij de keerse
 5276 ofte het licht pareerde) volghde de doch-

¹²⁶³ *onderhielden* (onderhouden): Bezighouden.

¹²⁶⁴ *Comediken*: Toneelstukje.

¹²⁶⁵ *colation* (collation: Een (eenvoudige) feestelijke maaltijd.

¹²⁶⁶ *geregaleert* (regaleeren): Trakteeren.

¹²⁶⁷ *[xxx]kende*: Onduidelijk geschreven. Wellicht, Verkende. Verkende: Vernemende.

¹²⁶⁸ *gebrocht*: Gebracht.

¹²⁶⁹ *marquis de la Guardia*: Wellicht Giovanni Della Marra (?-1696) werd in 1656 hertog van Guardia Lombardi (zie: 'Guardia Lombardi' 2014).

¹²⁷⁰ *den soon van den voors Marquis de la Guardia*: Zoon van Giovanni Della Marra (?-1696) (zie: noot 1269: *marquis de la...*). Verdere informatie over 'den soon van (...) de la Guardia' is niet achterhaald.

¹²⁷¹ *armesijne, armosin, armosijn* (armozijn): 'Benaming voor eene soort van zijdestof of taf, naar men meent, uit het Oosten ingevoerd en later ook in Europa vervaardigd' (WNT).

¹²⁷² *gepiekeert*: Genaaid.

¹²⁷³ *een weijnigh*: Kort; vlak.

5277 ter van den spaenschen hertogh¹²⁷⁴ van Monroij¹²⁷⁵
5278 die getrouwt is met een neerlansche
5279 >>
5280 i76.
5281 Dame,¹²⁷⁶ nevens noch vier a vijf ande-
5282 re staet Joffrouwen seer schoon, eñ iongh
5283 onder anderen een kleijntien, dat seer
5284 aerdigh was, naer dese volghde een
5285 gouvernante¹²⁷⁷ van de Staetioffrouwen
5286 hebbende voor een witte slabbe, ofte
5287 lijwaet bij naer gekleet als een nonne,
5288 wesende het habeijt van de Spaensche
5289 weduwen van qualiteijt.¹²⁷⁸ het was ver
5290 maeckelijck om sien hoe die spaensche
5291 Donnaes met hare guarda infanten
5292 swierden eñ draeijden, wanneer door
5293 de deur seijlden, Den Marquis de grandes
5294 afgesonden van den Keijser om de selve
5295 te verwellecomen van wegen de Maies-
5296 teijt sijn meester, eñ de reijs te voorderen
5297 wesende mede op die tijt inde anti-
5298 chambre, retireerde sich naer de ap-
5299 partementen ofte vertrecken van de
5300 Keijserinne.
5301 Den i4 tegens den avont is hare Maies-
5302 teijt gaen besoecken de Nonnen ofte Reli-
5303 geusen van Sant Paulo delle Monache
5304 ofte van Sint Pauwels vañ Nonnen int'
5305 welcke niet dan adelijcke Dames sijn
5306 onder de welcke veel graeve, eñ mar-
5307 quise dochters sijn, gelijk mede in dat
5308 van Guastalla, maer dese sijn beslo
5309 ten, daer die van Guastalla mogen
5310 uijtgaen, daer wierde een tijt langh te
5311 voren guardes¹²⁷⁹ gesonden om de passa-
5312 gie naer het clooster te bewaeren
5313 >>
5314 i77
5315 Ende voor te comen de confusie¹²⁸⁰ die
5316 den voorgaenden dagh in het clooster van

¹²⁷⁴ *dochter van den spaenschen*: Verdere informatie over 'dochter van den spaenschen' is niet achterhaald.

¹²⁷⁵ *hertogh van Monroij*: Verdere informatie over 'hertogh van Monroij' is niet achterhaald.

¹²⁷⁶ *een neerlansche Dame*: Verdere informatie over 'een neerlansche Dame' is niet achterhaald.

¹²⁷⁷ *gouvernante*: Hoofd; 'Eene vrouw, aan wie de opvoeding en het onderwijs van kinderen is toevertrouwd' (WNT).

¹²⁷⁸ *weduwen van qualiteijt*: Weduwe van welstand.

¹²⁷⁹ *guardes*: Wachters.

¹²⁸⁰ *Ende voor te comen de confusie*: En de verwarring te voorkomen.

5317 Guastalla geweest was, daer waren
5318 menichte menschen op alle passagien
5319 van de straeten, eñ menichte carossen,
5320 oock eenige Cavaliers te peert, sitten-
5321 de op costelijcke peerden. den contestabi-
5322 le colonna¹²⁸¹ was daer mede in sijn ca-
5323 rosse rijdende, onder de welcke seer
5324 uijtmunte, die van den Hertogh van Sesto
5325 uijt den huijse van Spinola wesende
5326 groot, eñ alles vergult eñ root geverft van
5327 binnen eñ buijten seer costelijck gebor-
5328 duert, den hartogh van Alburkerckque
5329 Maijor domo quaem voor aen met sijn
5330 broeders, eñ den Soon van den Marquis de
5331 la Guardia, die de Keijserinne daeghs
5332 te voren geleijt hadde, te samen in een coet-
5333 se getrocken van ses groote peerden ge-
5334 volght wordende door een menichte spaen-
5335 sche dienaers, daer naer volghden een
5336 officier te peert, eñ daer naer quaem de
5337 Keijserinne met de selfde koets daer
5338 daeghs te voren mede int' andere clooster
5339 hadde geweest wordende getrocken
5340 door ses groote, eñ schoone swarte
5341 peerden gaende te twe voorste ver-
5342 re voor uijt, de koetsier als mede een
5343 menichte van gevolgh¹²⁸² (waer van
5344 >>
5345 i78.
5346 Een gedeelte op paste dat de tuijgen niet
5347 en verwarden vermits de voorste peer-
5348 den als voors is soo verre voor uijt
5349 gingen) waren alle bloots hoeft hare
5350 Maiesteijt sat, gelijk int' incomen
5351 rijdende voorwaets, eñ hare Came-
5352 riera Maijore de Hertoginne van Al-
5353 burkerckque achter waerts, een Spa-
5354 niaert nevens de koets gaende gaft¹²⁸³
5355 hare Maiesteijt een boeck daer de
5356 selve in sach, ons dochte de selve
5357 bij daegh noch schoonder, eñ van vro-
5358 lijck humeur te sijn, hare Maies-
5359 teijt volghden (in andere carossen,

¹²⁸¹ *contestabile colonna*: Verdere informatie over 'contestabile colonna' is niet achterhaald.

¹²⁸² *een menichte van gevolgh*: Een grote hoeveelheid volgelingen, personen die bij de koets horen.

¹²⁸³ *gaft*: Gaf. Lezing van 'gaft' is onzeker, *ft* is niet helemaal te lezen.

5360 door vier peerden getrocken) de
 5361 staet ioffrouwen, die merendeel
 5362 van hare Maiesteijts iaren¹²⁸⁴ waeren, sit-
 5363 tende drie alleen in een koetse, eñ dat
 5364 een voor een vermits de guarda infanten
 5365 soo groot sijn dat geen twe te gelijk
 5366 siten en konnen, daer naer volghde in
 5367 een carosse door twe peerden getrocken
 5368 een oude Matrona¹²⁸⁵ wesende de gou-
 5369 vernante van de staet ioffrouwen
 5370 sijnde weduwen eñ oversulckx
 5371 met wit lijwaet gekleet als voor-
 5372 schreven is, welck kleetsel de rege-
 5373 rende Koninginne van Spagnie se-
 5374 dert de doot van den Koninck Van Spa-
 5375 nien mede aengenomen heeft.
 5376 >>
 5377 i79.
 5378 Den i5 dito is in Milaen gecomen den
 5379 Ambassadeur van Parma geaccompagi-
 5380 neert van 3i carossen met ses peerden
 5381 Den i6 dito oeffende de Keijserinne sich
 5382 binnens paleijs int' peerdt rijden ~
 5383 om hare solemnele intrede, ofte incom-
 5384 ste binnen Milaen te peerdt te doen.
 5385 Den i7 dito waren alle de winckels aldaer
 5386 gesloten sijnde het iaer getijde van Philippus
 5387 den vierden Koninck van Spagnien, eñ Har-
 5388 togh van Milaen, de welcken dien selven dagh
 5389 int' voorleden iaer,¹²⁸⁶ overleden was, dien
 5390 dagh is hare Maiesteijt vermits het voor-
 5391 schreve niet uijt het paleijs geweest.
 5392 Den i8 dito naer middagh gingh hare Ma-
 5393 iesteijt besoecken de Nonnen vant' Ade-
 5394 lijck clooster genaempt convento mag-
 5395 giore, ofte het groot convent, in soodanige
 5396 order, eñ de equipage,¹²⁸⁷ als de vorige
 5397 daegen de andere cloosters, ofte conven-
 5398 ten besocht hadde.
 5399 Den i9 dito des voormiddaghs sagen wij in
 5400 de groote sael van het paleijs een coste-
 5401 lijcke calesse,¹²⁸⁸ waer mede men seijde hare

¹²⁸⁴ *van hare Maiesteijts iaeren*: Even oud als hare majesteit.

¹²⁸⁵ *Matrona* (matrone): 'Eene deftige, eenigszins bejaarde vrouw, getrouwd of weduwe' (WNT).

¹²⁸⁶ *voorleden iaer*: Vorige jaar.

¹²⁸⁷ *equipage*: Uitrusting van rijtuigen.

¹²⁸⁸ *calesse* (kales): 'Een vierwielig rijtuig, met of zonder neerslaande kap' (WNT).

5402 Maiesteijt haer intrede doen soude, naer
 5403 den eten quaem den ambassadeur ṽ Parma¹²⁸⁹
 5404 t'audientie gevolght van eenige carossen
 5405 om de Keijserinne over haer houwelijck¹²⁹⁰
 5406 te congratuleren van wegen den Hartogh
 5407 Van Parma, eñ Piacenza sijn meester¹²⁹¹
 5408 >>
 5409 i80.
 5410 Des naer de middaghs saegen wij van
 5411 hare Maiesteijts audientie comen
 5412 eenige van de grootste dames van Mi-
 5413 laen, tegens den avont gongh hare
 5414 Maiesteijt besoecken de Nonnen van
 5415 Santa Martha, de staet Joffrouwen
 5416 quaemen eenige tijt voor uijt daer
 5417 op volghde hare Maiesteijt leunen-
 5418 de met haer rechter hant op de linc-
 5419 ker arm van den soon van de Marquis
 5420 della guardia, als in vorige besoeck-
 5421 ken, uijt de sael comende stonden daer
 5422 eenige gemeene vrouwen, die knie-
 5423 lende, hare Maiesteijt presenteerden
 5424 memoriali, ofte supplique,¹²⁹² dat is ver-
 5425 soecken ofte requesten, welcke hare
 5426 Maiesteijt alle met beleeftheijt
 5427 ontfingh, maer de hant vol hebbende
 5428 gaf die aen een Spaenschen Heer, die voor
 5429 hare Maiesteijt gingh, maer hare
 5430 Maiesteijt, menende nu alle voldaan
 5431 hadde, eñ willende avanceren is
 5432 noch een vrouw op haer knien gevolght,
 5433 de welcke hare Maiesteijt siende vol-
 5434 gen ontfingh het request al lachen-
 5435 de gevende het mede aen die Spaen-
 5436 schen Heer, de Reste gingh met de
 5437 selve order als voor desen was uijt-
 5438 gegaen, eñ alsoo hare Maiesteijt genoot-
 5439 saeckt was met dese requesten, sich
 5440 >>
 5441 i8i.
 5442 Daer wat te vertoeven soo hadde
 5443 wij occasie hare Maiesteijt (alsoo

¹²⁸⁹ *ṽ Parma*: Van Parma.

¹²⁹⁰ *houwelijck*: Huwelijk.

¹²⁹¹ *Hartogh Van Parma, eñ Piacenzha sijn meester*: Hertog van Parma en Piacenza: zijn meester.

¹²⁹² *memoriali, ofte supplique* (supplicatie): Verzoekschrift.

5444 rakende¹²⁹³ bij ons stonde) bij lichten
 5445 met stade te besichtegen,¹²⁹⁴ bevin-
 5446 dende de selve teenemael schoon eñ
 5447 van een vrolijck wesen, blond, eñ blanck
 5448 niet te veel gelipt als het meren-
 5449 deel vant' huijs Oostenrijck, hare
 5450 Maiesteijt was vrij bloot voor, eñ
 5451 achter, eñ bloot haers gelijk in Spag-
 5452 nien de manier is, eñ costen wij sien
 5453 hare Maiesteijt wat aenborstigh
 5454 begonde te worden.¹²⁹⁵
 5455 Den 20 dito sijn wij naer het paleijs ge-
 5456 gaen om de Keijserinne te sien eten, inde
 5457 antichambre comende vonden die
 5458 vol menschen, waer door eenige we-
 5459 derom mosten retireeren, wij nevens
 5460 de andere wierden ingelaeten
 5461 in een camer alwaer wij saegen de
 5462 Keijserinne onder een costelijck
 5463 verhemelsel audientie geven
 5464 aen den Ambassadeur van de Harto-
 5465 ginne weduwe van Modena, de
 5466 welcke eerst maeckte eenige re-
 5467 verentie, eñ voor de Keijserinne
 5468 comende knielde met sijn een been,
 5469 sijn reden gedaen hebbende leverden
 5470 over sijne credentie brieven¹²⁹⁶ in
 5471 handen van de Keijserinne, naer
 5472 >>
 5473 i82.
 5474 T' welcke noch een kleijne rede
 5475 gevoert hebbende knielden wede
 5476 rom, eñ kuste de hant van hare Ma-
 5477 iesteijt de Keijserinne, waer naer
 5478 wederom op sijn oude plaetse ach-
 5479 terwaerts uijt gekeert sijnde
 5480 knielde wederom, kerende daer
 5481 naer wederom met de selve cere-
 5482 monien, eñ reverentien uijt de au-
 5483 dientie sael, waer mede wij we-
 5484 derom naer de antichambre
 5485 keerden, ondertusschen de Keijse-

¹²⁹³ *rakende*: In handbereik.

¹²⁹⁴ *met stade*: Rustig.

¹²⁹⁵ *aenborstigh begonde te worden*: Borsten begon te krijgen.

¹²⁹⁶ *credentie brieven*: Geloofsbrief: Een brief die aantoont dat iemand bevoegd is om als vertegenwoordiger op te treden.

5486 rinne aen de tafel gegaen sijnde
 5487 wierden wij van den Maijor domo,
 5488 ofte opperhoofdmeester van den
 5489 Hertogh van Alburkerckque (
 5490 die maijor domo, ofte opper-
 5491 hoofdmeester van de Keijserinne
 5492 is, als voors) dragende de goude
 5493 sleutel geadmitteert om de Keij-
 5494 serinne opentlijck te sien eten in
 5495 hare Maiesteijts eet saele, alwaer
 5496 de selve sat op een hoogh root flu-
 5497 weel kussen, als een oorcussen, ge-
 5498 boort met brede goude passemen-
 5499 ten, eñ groote afhangende goude, eñ
 5500 rode quasten,¹²⁹⁷ het cussen leggende op
 5501 der aerde sonder stoel, gelijk dat
 5502 int spaensche hof de manier is,
 5503 soo dat hare Maiesteijt seer leegh
 5504 >>
 5505 i83.
 5506 Sat onder een costelijck verhe-
 5507 melsel van gout, silver, eñ andere
 5508 couleuren gebloemt laken, tegen hare
 5509 Maiesteijt over sat een staet Joffrouw
 5510 die de selve diende,¹²⁹⁸ eñ de schotelen,
 5511 wanneer de pages die op de tafel
 5512 geset hadden hare Maiesteijt voor
 5513 setten, eñ wederom afnam om van de
 5514 pages wederom te rugge gedragen te
 5515 worden, welcke pages, den anderen al-
 5516 toos rencontreerden¹²⁹⁹ om de schotelen,
 5517 (die alle van silver waren, eñ met
 5518 andere silvere schotelen overdeekt)
 5519 den anderen af te nemen, eñ wederom
 5520 andere aen te rechten,¹³⁰⁰ ter sijde niet
 5521 wijt van hare Maiesteijt stont een
 5522 schoone staet Joffrouw de dochter
 5523 van den Hertogh van Montroij ongefar-
 5524 deert,¹³⁰¹ ofte geblanket tegens een an-
 5525 dere muer naer de vensters stont een
 5526 andere staet Joffrouw eñ niet wijt

¹²⁹⁷ *quasten*: Kwasten.

¹²⁹⁸ *die de selve diende*: Die hare Majesteit bediende.

¹²⁹⁹ *recontreerden*: Passeerden.

¹³⁰⁰ *aen te rechten*: Op te dienen.

¹³⁰¹ *ongefardeerd* (fardeeren): 'Blanketten' (Calisch & Calisch 2014): 'De huid blank maken door middel van blanketse!' (WNT).

5527 van de selve de gouvernante van de
 5528 staet Joffrouwen, wanneer een page
 5529 hare Maiesteijt te drincken bracht
 5530 in een cristallijn overdeckt glas¹³⁰²
 5531 knielde op beijde de knien (gelijck mede
 5532 met een been int' aenbrengen, eñ wegh
 5533 dragen van de spijs) eñ de dochter van
 5534 den Hertogh van Montroij voor schreve
 5535 >>
 5536 i84.
 5537 Knielde mede op beijde haer knien
 5538 nemende de Page het glas af, het
 5539 welck ontdeckende,¹³⁰³ eñ daer uijt
 5540 wat gietende in de schaele waer
 5541 op het glas gedraegen wiert, eñ
 5542 vervolgens indrinckende presen-
 5543 teerde het aen hare Maiesteijt, de
 5544 welcke daer uijt gedroncken heb-
 5545 bende gaf het haer te rugge, eñ sij
 5546 aen de Page, sij gaende met een reve-
 5547 rentie op haer oude plaetse staen, eñ
 5548 de pages het glas wegh dragende, nae
 5549 de tafel quaem de Hartoginne van
 5550 Alburkerckque hare Maiesteijts
 5551 Cameriera Maijore het tafel ofte
 5552 ammelaken¹³⁰⁴ op nemen knielende op
 5553 beijde haer knien in de eet sael aen
 5554 de lincker hant van hare Maiesteijt
 5555 tegens een andere muer stonden ge-
 5556 durende de tafel eenige Grandes
 5557 van Spagne met gedeckten hoofde
 5558 (als daer toe privilegie hebbende
 5559 als voors is) onder anderen den Jta-
 5560 liaenschen duca ofte hertogh van
 5561 Sesto van geslachte Spinola, eñ twe
 5562 a drie spaensche grandes de welcke
 5563 naer de tafel geadmitteert wier-
 5564 den tot de hantcussingh van hare Ma-
 5565 iesteijt, waer naer wij de selve sagen
 5566 geven audientie van afscheijt aen den
 5567 >>
 5568 i85.
 5569 Ambassadeur van den Hertogh van

¹³⁰² *cristallijn overdeckt glas*: Met kristal overdekt glas.

¹³⁰³ *ontdeckende*: Ontdoen van de deksel.

¹³⁰⁴ *ammelaken*: Tafelkleed.

5570 Parma, eñ Piacenza, in de eet sael
 5571 hangen op sijn langhs drie achtkan-
 5572 te spigels¹³⁰⁵ tegens eene eñ de selve
 5573 muer niet wijt van den anderen, welcke[+r/n]
 5574 lijsten alle waren van cristal de mon-
 5575 tagne verciert daer en boven met di-
 5576 verse afhangende cristalline figuer-
 5577 kens, soo dat scheenen cristalline grot-
 5578 tekens te sijn, de ceremonien gepas-
 5579 seert wesende sijn wij gegaen in de
 5580 antichambre van den Hertogh Van Al-
 5581 burkerckque hare Maiesteijts Ma-
 5582 ior domo, alwaer wij ongemeen¹³⁰⁶
 5583 veel silver service sagen, onder an-
 5584 deren een silvere tafel, een silvere
 5585 lee[r/c],¹³⁰⁷ eñ alle kannen ofte wijn kruijcken
 5586 in eijs staende van silver soo dat de
 5587 tafel daer de servicen op stonden sil-
 5588 vere berghen geleken, in de sael vant'
 5589 paleijs comende sagen wij de Harto-
 5590 ginne van Alburkerckque opper staet
 5591 Joffrouw met de gouvernante van de
 5592 staet ioffrouwen gaen eten in het balcon
 5593 dat over het pleijn vant paleijs
 5594 hanght, eñ waren de vruchten alle
 5595 ront om met eijs beleijt die daer ge-
 5596 brocht wierden gelijk mede die ge-
 5597 brocht wierden voor den Hertogh van
 5598 Alburkerckque sieck wesende van
 5599 >>
 5600 i86.
 5601 Een dubbelde quarteyn, ofte vier-
 5602 den daeghsche koortse het welck de
 5603 solemnele intrede van de Keijse-
 5604 rinne oock seer te rugge sette,¹³⁰⁸ des
 5605 naer de middaghs sagen wij een Jta-
 5606 liaensche comedie spelen in het hof
 5607 half serieus, eñ half kluchtigh, des
 5608 avonts wierde noch een spaensche
 5609 comedie gespeelt in de groote sael
 5610 vant' paleijs sonder theater op de
 5611 vloer¹³⁰⁹ alwaer de keijserinne pre-

¹³⁰⁵ *achtkante spigels*: Achthoekige spiegels.

¹³⁰⁶ *ongemeen*: Ongewoon.

¹³⁰⁷ *lee[r/c]*: Verdere informatie over 'lee[r/c]' is niet achterhaald.

¹³⁰⁸ *te rugge sette*: Uitstelde.

¹³⁰⁹ *theater op de vloer*: Podium.

5612 sent was nevens veel groote Da-
5613 mes van Mialen, onder andere mede
5614 de Hartoginne Van Sesto¹³¹⁰ wordende
5615 de trappen opgedraegen door twe
5616 stercke mannen in haer livrej ge-
5617 kleet sittende in draegh stoelen,
5618 ofte sittingsen die van binnen, eñ van
5619 buijten seer costelijck waren, gaende
5620 andere die naers met witte flam-
5621 bouwen vooruijt de comedie was
5622 geintituleert todo es mentida, ij
5623 todo es veridad, dat is alles is leu-
5624 gen, eñ alles is waer.
5625 Den 2i dito sijn wij gegaen in de
5626 spaensche comedie, de welcke
5627 mede half serieus, eñ half bour-
5628 tigh¹³¹¹ was wordende int' midden
5629 altemets gedanst, gesongen, eñ ge-
5630 speelt op de castaenietten van de
5631 >>
5632 i87.
5633 Spaensche Vrouwen onder de
5634 welcke een schoone, eñ gratieuse
5635 ofte bevallijcke¹³¹² was, naer de co-
5636 medie dansten van gelijcken een
5637 ballet mede singende, eñ spelende
5638 op de castaenietten, uijt die comedie
5639 comende (die alle bij licht van den
5640 dagh gespeelt wierde) sagen wij de
5641 Keijserinne voor bij ons reijden naer
5642 nonne convent genaempt Santa,
5643 ofte sinte Radegonda, het welck
5644 soo dicht bij het paleijs is, dat de
5645 eerste carossen daer sijnde gecomen,
5646 eñ de volgende vervolgens, noch
5647 veel carossen opt' pleijn vant' pa-
5648 leijs waren, die daer niet af, eñ costen
5649 geraecken, soo dat wij aldaer mede
5650 langh moste wachten, eer dat daer
5651 af conde geraecken, in de comedie
5652 die wij sagen was de Keijserinne present
5653 sittende in een balcon, eñ siende door
5654 tralien.

¹³¹⁰ *Hartoginne Van Sesto*: 'Anna Colonna (1629-1689)' (zie: 'Pablo Spínola Doria' 2013).

¹³¹¹ *bourtigh*: Boertig, kluchtig, komisch.

¹³¹² *bevallijcke*: Bevallige, aangename.

5655 Den 22 dito des naer de middaghs sijn wij
5656 gaen sien de kerck van sint Ambrosius
5657 alwaer wij sagen een coper serpent
5658 gegoten van een gedeelte vant' serpent
5659 dat Godt den Heere aen Moijses¹³¹³ belast
5660 hadde te maken, eñ daer naer oock belast
5661 te verbreken om dat de kinderen van Jsra-
5662 el het begonde te aenbidden staende
5663 >>
5664 i88.
5665 Het voorschreven serpent op een
5666 bastaerdt porphire colomme,¹³¹⁴ ofte
5667 pijler ter sijde aen de rechter hant
5668 int' midden van de kerck, in de selve
5669 sagen wij den grooten autaeer boven met
5670 een verhemelsel overdeekt rusten-
5671 de op vier groote oprechte porphire
5672 colommen, die soo diep onder als
5673 boven der aerde stonden, vermits de
5674 plaetse onder den autaeer hol is
5675 eñ aldaer begraven sijn de lichaemen
5676 van de heijligen Ambrosius, Ger-
5677 vasius, eñ Prothasius leggende dat
5678 van den Heijligen Ambrosius int' mid-
5679 den, aen de lincker hant van de kerck
5680 vint men een deur door de welcke
5681 men gaet naer een capelleken, al
5682 waer den heijligen Augustinus ge-
5683 doopt is van den Heijligen Ambrosius
5684 op den wegh van dit capelleken naer
5685 de kerck gaende hebben de heijligen
5686 Ambrosius, eñ Augustinus gemaect
5687 den te Deum laudanus uijt de capelle
5688 (gedoopt sijnde) te samen gaende.
5689 Het convent daer bij staende van
5690 Monicken van de order van den Heijli-
5691 gen Bernardus is seer schoon, hebbende
5692 twe schoone cloosters onder ront
5693 om met gaelderijen rustende het
5694 bovenste gebouw op bastaert
5695 >>
5696 i89.
5697 Marmere pilaren, in den hof vant'
5698 selve convent vint men een kleijn

¹³¹³ *Moijses*: Mozes.

¹³¹⁴ *bastaerdt porphire colomme*: Namaak-porifiere pilaar (zie: noot 741: *porphire*).

5699 doch schoon capelleken, hebbende een
5700 schoone marmere communie banck,¹³¹⁵
5701 op de plaetse vant' welcke den heijli-
5702 gen Augustinus de stemme van den he-
5703 mel hoorde, de welcke seijde tolle, et
5704 lege, dat is neemt op, eñ leest, voor
5705 de groote deur van de kerck (van cijpressen
5706 hout gemaect) wiert den Keijser Theo-
5707 dosius¹³¹⁶ in de kerck menende te comen
5708 daer buijten gesloten door den Heijligen Am-
5709 brosius waer op den Keijser de rede
5710 vraegende seijden den Heijligen Ambro-
5711 sius, om dat gij grof gesondicht hebt
5712 latende een stadt in grieckenlant boven
5713 u beloften plonderen,¹³¹⁷ eñ de inwoon-
5714 ders vermoorden, waer op de Keijser
5715 seggende dat David mede wel geson-
5716 dicht hadde, antwoorde den Heijligen
5717 Ambrosius hebt gij met David geson-
5718 dicht doet oock penitentie met David
5719 het welcke belooft hebbende wiert in
5720 de kerck gelaten, dese kercke is seer
5721 out, gebouwt op de maniere van de
5722 kercke van sinte Marie, ofte onse lieve
5723 Vrouwe tot Utrecht, achter deselve sa-
5724 gen wij noch een ander kerck genaempt
5725 Sint francois, mede seer oudt, ~ in twe
5726 partijen, eñ op diverse tijde gebouwt
5727 >>
5728 i90.
5729 Daer woonen Monicken van de order
5730 van Sint Franciscus die men in Bra-
5731 bant Bogarden noemt bij de portea
5732 Pavia, ofte de poort van Pavie sagen
5733 wij in de kercke van de Preeck heeren
5734 ter sijde het choor de sepulture daer
5735 de drie Koningen voor desen ingele-
5736 gen hebben, item in een capelle de se-
5737 pulture van den Heijligen Petrus mar-
5738 telaer van witte marmer staende
5739 ront om daer in veel marmere beel-
5740 dekens gesneden, in het tabernakel¹³¹⁸

¹³¹⁵ *communie banck* (communiebank): 'Bank waarop men bij de H[eilige]. communie nederknielt' (WNT).

¹³¹⁶ *Keijser Theodosius*: Flavius Theodosius, Theodosius I de Grote (ca. 346-395) was van 379 tot 395 Keizer van (een deel van) het Romeinse Rijk (zie: 'Theodosius I' 2014)

¹³¹⁷ *boven u beloften plonderen*: Buiten uw gelofte/eed plonderen.

¹³¹⁸ *tabernakel*: 'Kastje op een altaar, waarin de hostie wordt bewaard' (WNT).

5741 van een autae staende beneden ach-
 5742 ter het choor is rustende het hoofd
 5743 van den voors Martelaer voor de
 5744 Kerck ter sijde sach men de plaetse
 5745 daer den Heijligen gerecht soude
 5746 worden, wanneer ~ subiedt¹³¹⁹ een
 5747 groote hette ontstont, waer op de
 5748 ongeloovige seijden, gij soude te
 5749 weegh brengen, dat een wolck de
 5750 hette van de Son benam waer mede
 5751 haer dienst soude doen, eñ sij in sijnen
 5752 Godt gelooven, t' welck den heijligen
 5753 door sijn gebedt oock uijt werckte
 5754 tegens den avont gingh de Keijse-
 5755 rinne besoecken de Nonnen vant'
 5756 Convent genaempt Santa Marga-
 5757 rita, ofte sinte Margerite.
 5758 Den 23 heeft de switsersche Ambassade
 5759 >>
 5760 i9i.
 5761 Audientie bij hare maiesteijt gehadt
 5762 eñ naer den eten gingh hare Maies-
 5763 teijt besoecken de Nonnen int' convent
 5764 genaempt sint Augustijn van de
 5765 Nonnen, des avonts wierdt wederom
 5766 voor hare Maiesteijt een comedie int'
 5767 paleijs gespeelt.
 5768 Den 24 des voor middagh quaem den
 5769 Ambassadeur van Savojien in de stadt
 5770 sittende in een caros getrocken door
 5771 acht isabelle¹³²⁰ peerden gevolght wor-
 5772 dende door vier ende tachtigh an-
 5773 dere carossen getrocken door ses peerden,
 5774 Inde carossen waren veel edelieden
 5775 rijckelijck op sijn Frans gekleet, on-
 5776 der den treijn waren eenige trompet-
 5777 ten, des naer de middaghs wierde pu-
 5778 blick gespeelt de comedie, die des
 5779 avonts te voren voor hare Maiesteijt
 5780 de Keijserinne gespeelt was. tegens
 5781 den avont gingh hare Maiesteijt besoeec-
 5782 ken de Nonnen vant' clooster genaempt
 5783 l'annonciata, ofte de bootschap. Al-

¹³¹⁹ *subiedt*: Plotseling.

¹³²⁰ *isabelle* (Izabel): 'Eene kleur hebbende die bestaat uit eene vermenging van bruinachtig geel en wit, doch waarin het geel de overhand heeft' (WNT).

5784 waer seker Abt¹³²¹ half met geweld int'
 5785 clooster dringende, eñ de gardes die
 5786 hem bujten wouden houden met scheldt
 5787 woorden iniurierende¹³²² (door ordre
 5788 van Don Ponze de Leon) gevangen wiert
 5789 wegh geleijt.
 5790 Den 25 dito des naer de middaghs is
 5791 >>
 5792 i92.
 5793 Gevolght de prachtige intrede van
 5794 hare Maiesteijt de Keijserinne om
 5795 welcke met stade, eñ distinctelijck
 5796 te sien wij (nevens andere Heeren)
 5797 gehuert hebben een boven camer van
 5798 een huijs staende int' midde van den
 5799 rechte straet streckende van de
 5800 eerste poort genaempt porta Pa-
 5801 via tot aen de twede poort genaemt
 5802 porta Sienese, dese incomste ge-
 5803 schidende op een saterdagh, waren noch
 5804 tans alle winckelen geslooten, eñ uijt
 5805 alle de vensters van de huijse waeren
 5806 tapijten hangende, eñ de straeten over deekt
 5807 met witten bajj,¹³²³ soo voor De son, als
 5808 voor den regen, want voor den aen-
 5809 vangh hadde al eenighsins geregent
 5810 eñ gedurende de intrede stofre-
 5811 gende het een weijnigh, eñ maer
 5812 voor een weijnigh tijts soo dat geen
 5813 schaede eñ geschiede aen alle de coste-
 5814 lijckheden, eñ costelijcke toestellingen¹³²⁴
 5815 dien dagh ter eerede Maiesteijt ge-
 5816 practiseert. ontrent ten drie vren
 5817 hollants liet sich den majior domo
 5818 den Hartogh ÷ Alburkerckque dragen
 5819 door de stadt naer bujten om sich
 5820 daer bij de pompe¹³²⁵ te voegen heb-
 5821 bende sijn rosenhoeken in sijn hant
 5822 daer naer volghden de canonicken
 5823 >>
 5824 i93.
 5825 Van den Dom voor haer latende in een

¹³²¹ *Abt*: 'Het hoofd of de overste van een Abdij of monnikenklooster' (WNT).

¹³²² *iniurierende* (injurieeren, injurie): Beledigend.

¹³²³ *bajj* (baai): 'Benaming van zeker grof, op molton gelijkend flanel' (WNT).

¹³²⁴ *toestellingen*: Voorbereidingen.

¹³²⁵ *pompe*: Pracht.

5826 overdeckte casse¹³²⁶ draegen een groot
 5827 silver cruijs in het welcke was een
 5828 van de doornen van de croon daer onsen
 5829 saligh maecker mede gecroont is
 5830 geweest, welcken doorn de Canonic-
 5831 ken (hare Maiesteijt aen de eerste poort
 5832 verwellecomende) te Kussen gaeven,
 5833 naer de Kanonicken volghden noch
 5834 eenige cavalliers te peert mede
 5835 naer buijten reijdende om hare Maies-
 5836 teijt te verwellecomen, daer naer quaem
 5837 de borgerije in de wapenen marcheren-
 5838 de mede naer de buijtenste poort
 5839 om aen de Keijserinne hunne eerbie-
 5840 dingte te betoonen, maer alsoo men ver-
 5841 mits de betrocke locht¹³²⁷ voor grooten
 5842 regen bevreest was, wiert met de
 5843 intrede wat gespoedight, eñ over-
 5844 sulckx aen de borgerije geordonneert
 5845 te rugge te keren om plaetse te maec-
 5846 ken voor de aencomende Maiesteijt
 5847 welckers intrede alle in den rouw
 5848 geschiede vermits het afsterven¹³²⁸ van
 5849 de Koninck hare Maiesteijt heer va-
 5850 der. eerstelijck quaem den overste te
 5851 peert gevolght van ses trompet-
 5852 ten, eñ de andere hant houdende een
 5853 lange rechte silvere trompette reijdende
 5854 >>
 5855 i94.
 5856 Drie, eñ drie, dese volghde vijf cava-
 5857 liers met buffelse kolders¹³²⁹ gekleet
 5858 daer naer volghde een groote troepe
 5859 Cavalliers door malcanderen reij-
 5860 dende, daer naer volghde vier hant
 5861 peerden hebbende costelijcke swarte
 5862 gebortuerde kleden over de salen,¹³³⁰ dese
 5863 volghde wederom een compagnie
 5864 ruijters alle schoon ionck volck
 5865 in witte harnessen over buffelse kol-
 5866 ders hebbende witte, eñ swarte plui-

¹³²⁶ *casse*: Kist.

¹³²⁷ *betrocke locht*: Betrokken lucht.

¹³²⁸ *afsterven*: Overlijden.

¹³²⁹ *buffelse kolders*: 'Lederen wapenrok' (WNT), van buffelleer (buffelsch).

¹³³⁰ *salen*: Zadels.

5867 men boven hare casquetten¹³³¹ ider een
 5868 pistool in de hant houdende, den
 5869 Capiteijn voor aen reijdende hadde
 5870 een blooten degen in de hant welckers
 5871 gevest naer sijn borst toe hefte, wan-
 5872 neer een reverentie aen imant dede
 5873 de compagnie rede vijf, eñ vijf op een
 5874 rijde de Luijtenant volghde achter
 5875 aen, hier naer volghde wederom
 5876 vier gant peerden als voren, eñ naer
 5877 de selve volghde wederom een an-
 5878 dere compagnie ruijters in swarte
 5879 harnessen op buffelse kolders mede
 5880 braef, eñ schoon volck hebbende van
 5881 gelijcken witte, eñ swarte pluimen op
 5882 haer casquetten mede vijf op een rijde
 5883 reijdende sterck hondert mannen
 5884 alle van gelijcken, met pistoolen in de
 5885 hant daer naer volghde wederom
 5886 twe hant peerden, eñ naer de selve
 5887 >>
 5888 i95.
 5889 Een compagnie ruijters van hon-
 5890 dert man met Carabijnen¹³³² in de hant
 5891 gewapent. hebbende blancke har-
 5892 nassen, eñ witte, eñ swarte pluijmen, en
 5893 den officier voor aen rijdende sat op een
 5894 schoon swart peert daer naer volgh-
 5895 de achtien couriers ofte posten vant'
 5896 lant hebbende ider een cleijn valies-
 5897 ken voor op hun peert, vervolgens
 5898 quaemen twintigh Doctoren¹³³³ reijdende
 5899 op schoone peerden, eñ costelijck toege-
 5900 maect, dese doctoren hadden op hun
 5901 lincker schouder hangen een lapken
 5902 groen gout laken boven smal, eñ onder
 5903 ront, eñ breder, in de midde waren swar-
 5904 te bonte armijnen dese volghden twin-
 5905 tigh andere die sij sieten questo[r/c]i¹³³⁴ sijn-
 5906 de van de camer van de finantie, eñ hadden
 5907 geen andere differentie van den vorige als
 5908 dat hun lapken op den rugge hangende, in

¹³³¹ *casquetten* (kasket): 'Een soort van hoofddeksel voor krijgslieden. Een lichte, open helm' (WNT).

¹³³² *Carabijnen* (karabijn): Een kort handvuurwapen.

¹³³³ *Doctoren*: Dokters; academici; docenten.

¹³³⁴ *sieten questo[r/c]i*: Verdere informatie over 'sieten questo[r/c]i' is niet achterhaald.

5909 de plaetse van groen silver laken, van
 5910 root gout laken was, dese beijde troe-
 5911 pen alle in spaensche clederen waren
 5912 seer wel gemonteert,¹³³⁵ eñ de mannen¹³³⁶ van de
 5913 peerden wel geciert met lint, als an-
 5914 ders, op de peerden lagen swarte coste-
 5915 lijcke geborduerde cleden, de leste troe-
 5916 pe hadde op hare borst goude meda-
 5917 lien aen goude ketenen hangende, daer
 5918 naer volghde wederom ses trompet-
 5919 ters al blasende, eñ inde andere hant
 5920 >>
 5921 i96.
 5922 Hebbende een lang rechte silvere
 5923 trompet, dese volghde een groote
 5924 troepe Cavalliers van graven, eñ
 5925 marquisen alle op seer schoone peer-
 5926 den geseten sijnde de cleden die over
 5927 de salen lagen seer costelijck van flu-
 5928 weel met sijde geborduert de ma-
 5929 nen van de peerden waren vol linten
 5930 eñ stricken seer constigh eñ elck op
 5931 diverse manieren geinventeert, onder
 5932 andere was daer een peert dat seer
 5933 aerdigh met witte, eñ swarte cresse¹³³⁷
 5934 ofte flouers¹³³⁸ gestrickt, eñ verciert
 5935 was, daer naer volghde een troepe
 5936 raets heeren, eñ naer de selve een
 5937 officier te peert gevolght van acht
 5938 trompetters naer de welcke volg[+h-]
 5939 den vier en twintigh helle baerdiers,
 5940 naer dese volghde Don Balthasar
 5941 de Mercader gouverneur vant'
 5942 Casteel van Milaen¹³³⁹ (die voor desen
 5943 oock gouverneur vant' Casteel
 5944 van Antwerpen geweest is, reijdende
 5945 aen sijn lincker hant den grooten can-
 5946 celier vant' hartoghdome van Milaen¹³⁴⁰
 5947 daer naer volghde don Francesco

¹³³⁵ *gemonteert* (monteeren): 'Iemand, inzonderheid een soldaat, uitrusten' (WNT).

¹³³⁶ *mannen*: Manen.

¹³³⁷ *cresse* (kre(s)p): 'Benaming voor een dunne doorschijnende, meestal gekroesde stof, uit wol of zijde vervaardigd, en wel voornamelijk voor de zwarte soort daarvan, die als rouwfloers en voor rouwkleeding dient' (WNT).

¹³³⁸ *flouers*: Floers (zie: noot 1337: *cresse*).

¹³³⁹ *Don Balthasar de Mercader gouverneur vant' Casteel van Milaen*: Baltasar Mercader y Carroz (?-?) was waarschijnlijk van 1661 tot 1676 gouverneur (zie: 'Castellano del Castello Sforzesco di Milano' 2014).

¹³⁴⁰ *cancelier vant' hartoghdome van Milaen*: Verdere informatie over 'cancelier vant' hartoghdome van Milaen' is niet achterhaald.

5948 de la Coeva Hertogh van Alburkerck-
5949 que maior domo, ofte opperhoofd-
5950 meester van de Keijserinne, eñ aen
5951 sijn lincker hant reede don Louis
5952 Ponze de Leon gouverneur van het
5953 >>
5954 i97.
5955 Hartoghdom van Milaen, eñ Eijndelijck
5956 volghde de Keijserinne in een prachtigh
5957 calesken (t'welck hare Maiesteijt
5958 geordonneert heeft van hare t' wegen
5959 tot een vereeringe te presenteren aen
5960 den Koningh van Spagne hare Maiesteijts
5961 broeder)¹³⁴¹ sittende voorewaert, eñ de
5962 hertoginne van Alburkerckque hare
5963 Maiesteijts Cameriera maijore, ofte
5964 opperstaet ioffrouw achterwaerts
5965 tegen over hare Maiesteijt boven het
5966 calesken wierde door eenige Heere
5967 van de finacie te voet, gedragen een
5968 silver laken hemel, Hare Maiesteijt
5969 was gekleet int' swart getailleert
5970 armosin daer wit door scheen, van ge-
5971 lijcke de hartoginne van Alburkerckque
5972 de calessen wierde getrocke door
5973 twe grouwe¹³⁴² peerden tamelijck groot
5974 het calesken hadde den staet van Milaen
5975 aen hare Maiesteijt vereert, eñ wierde
5976 geseijt het selve gekost soude hebben duij-
5977 sent pistolen, ofte wel i0 duisent guldens
5978 het calesken hebben wij eenige dagen
5979 van te voren in de groote sael vant' pa-
5980 leijs gesien was boven overdeckt, maer
5981 men conde het goude laken daer mede
5982 overdeckt was, gelijk een gordijne met
5983 twe coorden naer achteren trecken ge-
5984 lijck ten tijde van de intrede gedaen
5985 was, soo dat hare Maiesteijt van alle
5986 >>
5987 i98.
5988 De werelt, soo van onderen uijt de winc-
5989 kels, als van boven uijt de vensters
5990 conde gesien worden, alle het hout-
5991 werck was costelijck gesneden, eñ

¹³⁴¹ *Koningh van Spagne hare Maiesteijts broeder: Karel II (1661-1700) (zie: noot 1005: Carel den twede...).*

¹³⁴² *grouwe: Grauwe, grijsachtig.*

5992 vergult, eñ het ijserwerck versilvert
 5993 den hemel, eñ alwat aen andere ca-
 5994 lessen leer is,¹³⁴³ was isabel hout ge-
 5995 bloemt laken de gordijnen, cussen
 5996 van de coetsier, eñ alle het geene aen
 5997 andere calessen laken ofte stof is, was
 5998 mede goutlaken stijf van gout ge-
 5999 borduert, de lissen¹³⁴⁴ waren van gesla-
 6000 gen silver draet gemaect, de tuij-
 6001 gen waren alle met gout laken als
 6002 de calesse becleet, achter de calesse
 6003 volghden de draegh stoel van de Keij-
 6004 serinne, die mede uijt Spagnien ge-
 6005 comen, eñ van binnen, eñ van buijten seer
 6006 costelijck was, eñ naer de selve
 6007 de carosse van den gouverneur van
 6008 Milaen don Louis Ponze de Leon de
 6009 welcke met de selve voor desen, als
 6010 Ambassadeur van Spagnien sijn intrede
 6011 tot Romen gedaen hadde, eñ was de
 6012 selve van binnen, eñ buijten groen flu-
 6013 weel, seer costelijck gesneden, eñ
 6014 vergult, eñ gordijnen, eñ anders van
 6015 silver laken, eñ alles voort naer ad-
 6016 venant¹³⁴⁵ wordende getrocken door
 6017 ses peerden, daer in sittende twe
 6018 staet ioffrouwen de Toledo, eñ Montroj¹³⁴⁶
 6019 >>
 6020 i99.
 6021 De welcke gecortiseert,¹³⁴⁷ eñ gegalan-
 6022 tiseert¹³⁴⁸ wierden van den duijtschen graef
 6023 Martinits¹³⁴⁹ rijdende bij de carosse; daer
 6024 naer volgde een andere carosse van
 6025 ses peerden getrocken, daer naer volgh-
 6026 de de Carosse met de welcke de Keij-
 6027 serinne uijt spagnie gecomen was,
 6028 dese was doen met geen gewast lijwaet
 6029 becleet, maer was ront om boven op,
 6030 eñ over al van binnen als mede de

¹³⁴³ *calessen leer*: Leder waar de kales (zie: noot 1288: *calesse*) mee bekleed is.

¹³⁴⁴ *lissen* (lister): Randen.

¹³⁴⁵ *naer advenant* (naar advenant): In overeenstemming met het vorige.

¹³⁴⁶ *twe staet ioffrouwen de Toledo, eñ Montroj*: Verdere informatie over 'twe staet ioffrouwen de Toledo, eñ Montroj' is niet achterhaald.

¹³⁴⁷ *gecortiseert* (courtiseeren): Zijn opwachting maken.

¹³⁴⁸ *gegalantiseert* (galantiseeren): '(Iem[and], inz[onderheid] een vrouw) op een galante wijze behandelen, probeeren te behagen met elegante, galante manieren' (WNT).

¹³⁴⁹ *duijtschen graef Martinits*: Verdere informatie over 'duijtschen graef Martinits' is niet achterhaald.

6031 cussens van groen silver laken, eñ wierde
6032 getrocken van ses schoone peerden, eñ
6033 gevolght van de lettira, ofte rosbare
6034 van de Keijserinne mede van binnen, eñ
6035 van buijten van silver laken van de selve
6036 couleur daer naer volghden een muijl
6037 geladen met een silver service, boven op
6038 sach men een deel groote kruijcken¹³⁵⁰ heel
6039 van silver, eñ van ter sijde tafels, naer
6040 dese marcheerden vier eñ twintigh
6041 muijlen geladen, eñ de bagage over-
6042 deckt met rode fluwele cleden met
6043 gout doorwerckt hebbende in de mid-
6044 den met gout costelijck geborduert
6045 het wapen van den hertogh van Albur-
6046 kerckque, het welcke met het lof
6047 werck daer om staende bij naer het
6048 selve cleedt becleeden, de hoofstucken
6049 van de muijlen waren alle met silver
6050 beslagen hebbende voor op het hooft
6051 >>
6052 200.
6053 Een groote silvere plaet daer op
6054 het wapen van den voors hertogh
6055 stonde, de coorden daer de bagage
6056 mede vast gemaectt wort, waren
6057 gewoelt met silvere stocken aen
6058 weersijden, dese vier en twintigh
6059 muijlen wierden gevolght van
6060 twaelf andere daer geen diffe-
6061 rentie in was, als dat het fluweel
6062 van de cleden bleau was, ende dat
6063 de eene helft vant' wapen daer
6064 in staende, alleen, maer was van
6065 den hertogh van Alburkerckque
6066 voor de rest waren even costelijck
6067 soo dat dese ses eñ derigh muij-
6068 len achter den andere gaende de
6069 groote straet van gout dede blincken
6070 eñ een vermaeck aent' oogh van
6071 de toesienders gaf, dese muijlen
6072 wierden gevolght van vier hant
6073 peerden, naer de welcke twe trom-
6074 petters volghde, eñ doen volghde den

¹³⁵⁰ *kruijcken* (kruik): Kan.

6075 graef Fabio Visconti,¹³⁵¹ eñ naer de
6076 selve volghde een compagnie
6077 lanciers van hondert man in
6078 swarte harnassen over buffel-
6079 se kolders de officier voor en
6080 achter hadden den degen bloot in de
6081 hant, daer naer volghden ses hant
6082 >>
6083 20i.
6084 Peerden, doen volghde noch een com-
6085 pagnie ruijters van hondert man
6086 in witte harnassen eñ lange pistolen
6087 in de hant swarte pluymen boven op
6088 haer casquet, eñ in de midden een
6089 swart eñ wit pluymken, doen we-
6090 derom vier hant peerden, naer die
6091 een compagnie ruijters met swar-
6092 te harnassen, eñ corte pistolen in de
6093 hant, eñ witte eñ swarte pluymen
6094 boven op het casquet achter volghden
6095 twe officiers daer naer quamen
6096 acht hant peerden, eñ naer de selve
6097 volghde een compagnie ruijters van
6098 hondert eñ twintigh mannen in swar-
6099 te harnassen hebbende witte, eñ
6100 swarte pluymen op sijn casquet, eñ
6101 corte pistolen in de hant, doen volgh-
6102 de wederom drie hant peerden leg-
6103 gende op de selve costelijcke swar-
6104 te geborduerde cleden daer op volg-
6105 de wederom een compagnie ruijters
6106 van hondert man in swarte harnasse,
6107 eñ corte pistolen in de hant, eñ laeste-
6108 lijck¹³⁵² volghden een groote troepe ca-
6109 valiers, eñ naer de selve duijssenden
6110 van menschen wesende die straet die
6111 streckte van de eene poort tot de
6112 andere (sijnde oversulckx langh
6113 eñ breed) noch vol volck als de
6114 >>
6115 202.
6116 Keijserinne met al haer gevolgh
6117 al door de twede poorte gepas-
6118 seert was, hare Maiesteijt wierde

¹³⁵¹ *den graef Fabio Visconti*: Verdere informatie over 'den graef Fabio Visconti' is niet achterhaald.

¹³⁵² *laestelijck*: Tot slot.

6119 geleijt in den dom kerck daer het te
 6120 Deum Laudamus gesongen wiert
 6121 het midden van den Dom was met sta-
 6122 ketselen¹³⁵³ gesepareert van de twe
 6123 andere sijden tusschen de pijlers, eñ
 6124 de mueren soo dat daer niemant
 6125 als de Keijserinne met haer ge-
 6126 volgh door quaem gaende de
 6127 toesienders door de twe ter
 6128 sijde poorten aen beijde seijden naer
 6129 de opene plaetsen tusschen de pij-
 6130 lers, eñ mueren voors: naer het
 6131 te Deum retireerden hare Maies-
 6132 teijt sich naer het paleijs, eñ ider
 6133 keerde naer sijn logement te-
 6134 gens den avont sagen wij de kerck
 6135 van sint Laurens van een wondere
 6136 fabrique van hart steen, de preeck
 6137 stoel was onder uijt de gront van
 6138 alderleij soort van marmer
 6139 Den 26 dito des naer middaghs gingh
 6140 den ambassadeur van Savoije ter
 6141 audientie van de Keijserinne sit-
 6142 tende in een seer costelijcke vergul-
 6143 de carosse met root silver laken
 6144 overdeekt gevolght van een groot
 6145 getal andere, in de welcke veel
 6146 >>
 6147 203.
 6148 Cavaliers saten seer costelijck ge-
 6149 cleet om hebbende rode gebor-
 6150 duerde casacken,¹³⁵⁴ eñ andere stijf
 6151 gepassementeert, ofte met silvere
 6152 canten, op het hoofd seer costelijcke
 6153 pluijmen van alderleij couleur, den
 6154 trijn bestont in twaelf pages, eñ ses
 6155 eñ dertigh lacquijen¹³⁵⁵ alle costelijck
 6156 gecleet, sijnde de clederen, eñ casacken
 6157 vol silvere, eñ sijde passementen ge-
 6158 boort hebbende alle rode, eñ witte
 6159 pluijmen op het hoofd dien selven naer
 6160 de middagh wiert een spaensche

¹³⁵³ *staketselen* (staketsel): 'Een rij staken of palen, op geringen afstand van elkander in den grond geplaatst, meestal onderling door middel van traliewerk, prikkeldraad enz. verbonden, schutting uit verbonden staken of palen bestaande' (WNT).

¹³⁵⁴ *casacken* (cajacket): 'Overkleed met wijde mouwen, mantel' (MNW).

¹³⁵⁵ *lacquijen*: Lakeiën.

6161 comedie gespeelt, tegens den avont
 6162 sach ick een balet dansen int' paleij[+s]
 6163 in presentie van de Keijserinne, al-
 6164 waer alle de principaelste dames
 6165 van de stadt present waren men pre-
 6166 senterde aen alle cavaliers soo
 6167 wel uijtlanders, als inlanders te
 6168 dansen, eñ men presenteerden aen de
 6169 dames, als mede sommige cava-
 6170 liers vercoulede wateren te drinc-
 6171 ken, eñ confituren¹³⁵⁶ te eten. daer was
 6172 een duijts edelman die presenteer-
 6173 de te dansen aen een piemontoise Da-
 6174 me¹³⁵⁷ die seer schoon was op sijn
 6175 Frans gekleet, eñ wel danste, maer
 6176 op de plaetse gecomen sijnde
 6177 >>
 6178 204.
 6179 Excuseerde sich vermist de me-
 6180 nichte van de menschen die al-
 6181 rede op de baen waren,¹³⁵⁸ wae-
 6182 rom¹³⁵⁹ den edelman haer naer haer
 6183 plaetse geleijde, daer naer sijn
 6184 kans waer nemende als de baen
 6185 claer¹³⁶⁰ was presenteerde, de selve
 6186 noch eens te dansen, waer op sij
 6187 niet antwoordende gaf een teeken
 6188 met het hoofd dat haer niet lus-
 6189 ten te dansen, den edelman daer
 6190 door niet verset¹³⁶¹ versocht ter
 6191 selver tijt met een Milanoise Da-
 6192 me¹³⁶² te dansen die het selve accep-
 6193 teerde, eñ met dien edelman danste
 6194 die sich op dat stuck wel ver-
 6195 stonde, waerom dan aen de vori-
 6196 ge piemontoise dame noijt meer
 6197 gepresenteert wiert te dansen dit
 6198 balet duerden soo langh dat bij
 6199 naer middernacht was eer ick

¹³⁵⁶ *confituren* (confituur): 'Eene spijs bestaende uit op een of andere wijze in suiker ingelegde vruchten. Vroeger in meer algemeene toepassing, t[e] w[eten] ook op wat men thans gelei of jam noemt, thans in den regel slechts op droog in suiker bewaarde vruchten of vruchtendeelen' (WNT).

¹³⁵⁷ *piemontoise Dame*: Een vrouw uit de regio Piemont, Italië.

¹³⁵⁸ *op de baen waren* (op de baan komen): 'Zich in het publiek vertoonen' (WNT).

¹³⁵⁹ *waerom*: Waarop.

¹³⁶⁰ *claer*: Vrij.

¹³⁶¹ *verset*: Verslagen.

¹³⁶² *Milanoise Dame*: Een vrouw uit de regio Milaan, Italië.

6200 t' huijs quaem.
 6201 Den 28 dito naer de middagh gingh
 6202 hare Maiesteijt naer den president
 6203 van den raet¹³⁶³ woonende opt' pleijn
 6204 vant' casteel, alwaer hare Ma-
 6205 iesteijt getracteert wiert met
 6206 een costelijcke collation, tegens
 6207 den nacht den goeverneur vant'
 6208 Casteel don Balthasar de Merrader
 6209 >>
 6210 205.
 6211 (Die aldaer absoluijt commandeert)
 6212 een krijghs vermaeck¹³⁶⁴ aen hare Maies-
 6213 teijt willende geven, hebben wij ons be-
 6214 geven in een camer, die wij nevens de
 6215 compagnie gehuert hadden in een huijs
 6216 staende opt pleijn recht over het
 6217 casteel om het vierwerck¹³⁶⁵ te sien,
 6218 alwaer comende vonden de galerijen
 6219 ront om het casteel als mede de
 6220 torens, eñ buijten wercken ront om
 6221 met lichten behangen, het welck
 6222 seer cierlijck, eñ aengenaem om
 6223 sien was, gelijck mede de lichten ver-
 6224 scheijnende int' huijs daer hare
 6225 Meiesteijt was, dese lichten onste-
 6226 ken¹³⁶⁶ sijnde worde het canon rontom
 6227 van de gaelderijen, eñ daer naer
 6228 van de buijten wercke gelost, daer
 6229 naer wierden de stucken van de twe
 6230 buijtenste torens gelost, dan van den
 6231 eene toren, dan van den anderen daer
 6232 naer wiert een salvo van alle de sol-
 6233 datesque¹³⁶⁷ vant' casteel geschooten,
 6234 eñ vervolgens wierden rontom bin-
 6235 nen de gaelderijen vant' casteel kleijne
 6236 petarden¹³⁶⁸ aengesteken het welck een
 6237 geraes maecte al ofte alle de gael-
 6238 derijen gesprongen hadden, dit krijghs-

¹³⁶³ *president van den raet*: Waarschijnlijk de Cancelier van Milaan; Verdere informatie over 'president van den raet' is niet achterhaald.

¹³⁶⁴ *krijghs vermaeck*: Krijgsvermaak, een vermaak uitgevoerd door krijgslieden.

¹³⁶⁵ *vierwerck*: Vuurwerk.

¹³⁶⁶ *ontsteken*: Aangestoken, aangedaan.

¹³⁶⁷ *soldatesque*: Soldaten.

¹³⁶⁸ *petrarden* (petrard): 'Oorlogstuig, bestemd om een bres te maken in een poort of muur enz.' (WNT).

6239 vermaeck wiert driemaal vernieut¹³⁶⁹
 6240 maer de petarden faillerende¹³⁷⁰ de
 6241 >>
 6242 206.
 6243 Darde mael gingh maer een voor-
 6244 ste gedeelte van de gaeldereijen aen
 6245 op het pleijn wierden veel vier
 6246 pijlen¹³⁷¹ aengesteken sonderlingh on-
 6247 trent het huijs, daer hare Maies-
 6248 teijt de Keijserinne was onder
 6249 de vier pijlen waren eenige soo
 6250 constigh geinventeert, dat in de
 6251 locht comende sich als flamgen¹³⁷²
 6252 verspreijden, ontrent de Keijse-
 6253 rinne wierde drie mael een groo-
 6254 te menighte van vier pijlen ontste-
 6255 ken de welcke sich in de locht
 6256 als een pauwe staert vertoon-
 6257 den op de maniere, als een Pauwe
 6258 pronckt, t' welck niet tegen-
 6259 staende haestigh verdwijnde
 6260 nochtans aengenaem om sien was
 6261 Den 29 dito is van Milaen naer Weenen
 6262 voor af getrocken don balthasar De la
 6263 Coeva broeder van den Hertogh van
 6264 Alburkerckque (die, majior domo
 6265 was van de Keijserinne) gedesti-
 6266 neert tot Ambassadeur van de
 6267 Croon Spagnien aen het Keijserlijck
 6268 hof
 6269 Den 30 dito volghden den treijn waer toe
 6270 soo veel peerden van noden waren, dat
 6271 alle de peerden van Lions¹³⁷³ gecomen
 6272 wierden gearresteert, eñ cito geprest¹³⁷⁴
 6273 >>
 6274 207.
 6275 Den voors treijn naer Jnspruck te
 6276 brengen, waer door wij versteken¹³⁷⁵
 6277 waren van een avantageus accoort¹³⁷⁶

¹³⁶⁹ *vernieut, vernieuwd*: Herhaald.

¹³⁷⁰ *faillierende*: Faalden, slaagden niet.

¹³⁷¹ *vier pijlen*: Vuurpijlen.

¹³⁷² *flamgen*: Vlammen.

¹³⁷³ *Lions*: Lyon, Frankrijk.

¹³⁷⁴ *geprest* (pressen): 'Dieren of zaken ten bate van het gemeenebest, inzonderheid voor militair gebruik, opeischen' (WNT).

¹³⁷⁵ *versteken*: Ontnomen, beroofd.

¹³⁷⁶ *avantageus accoort*: Gunstig/voordelig akkoord.

6278 dat wij gemaect hadden met een
 6279 *voiturin*¹³⁷⁷ van Lions die oock door gingh
 6280 met twe rijckxdaelders, die hem
 6281 op hant gegeven hadden, des voor de
 6282 middaghs gingh hare Maiesteijt misse
 6283 hooren in den Dom alwaer onder den
 6284 dienst schoone musiecke was, ende
 6285 aldaer gingh hare Maiesteijt besien
 6286 het lichaem van den heijligen Carolus
 6287 Borromeus, eñ wiert aen de selve
 6288 getoont den tesoro, ofte den schat van
 6289 den Dom bestaende in veel costelijc-
 6290 ke presenten, onder andere sach ha-
 6291 re Maiesteijt een van de nagels,¹³⁷⁸ daer
 6292 onse salighmaecker mede door na-
 6293 gelt is geweest, die bewaert wort
 6294 boven in het eijndt vant' verwulf-
 6295 sel vant' choir (om dat men de selve
 6296 voor desen heeft willen stelen) eñ selden
 6297 gesien wort,¹³⁷⁹ de selve was in de mid-
 6298 den van een groot silver vergult cruijs¹³⁸⁰
 6299 tusschen twe cristallijnen de montag-
 6300 ne, eñ wort met groote eerbiedinge
 6301 van boven gelaeten, eñ aldaer wederom
 6302 te bewaren gebracht, ter selver occa-
 6303 sie van de Keijserinne sach den
 6304 >>
 6305 208.
 6306 Ambassadeur van den Hertogh van
 6307 Savojien tegens den avont de selve
 6308 mede, eñ wij van gelijcken door die
 6309 occasie, de spijcker is heel anders
 6310 als andere nagels, ia anders als
 6311 de geene, die aen het crucifix ge-
 6312 schildert worden.
 6313 Den i October des naer de middaghs
 6314 ging hare Maiesteijt a Sant Fide-
 6315 le bij de Jesuiten.
 6316 Den 2 dito is het casteel van vier-
 6317 werck staende opt' pleijn vant'
 6318 casteel voort op gemaect, eñ sijn
 6319 de vierwercken daer op verdeelt.

¹³⁷⁷ *voiturin*: Koetsier (van een vetturino) die je in kon huren om je te laten verplaatsen. Dit is vrijer dan met de post reizen.

¹³⁷⁸ *nagels*: Spijkers.

¹³⁷⁹ *selden gesien wort*: Zelden gezien(/bezocht) wordt.

¹³⁸⁰ Er lijkt *crijjs* te staan. De rechter poot van de *u* zou echter verlengt kunnen zijn (zoals *u*) waardoor hij op een *ij* lijkt.

6320 Den 3 dito des naer de middaghs
6321 is hare Maiesteijt de Keijserinne
6322 gereden naer het casteel, alwaer
6323 hare Maiesteijt getracteert wierde
6324 met een collation door Don Baltha-
6325 sar de Merrader gouverneur van
6326 het selve; tegens den donckeren wier-
6327 den ront om de gaelderije vant' cas-
6328 teel twe rijen witte flambouwen
6329 ontsteken de eene rijs wat boven den
6330 anderen, het vierwerck was een
6331 casteel als een viercanten tooren
6332 met vier omgangen de eerste ver-
6333 diepingh was van hout, de rest
6334 naer boven van lijwaet alle ge-
6335 schildert als hartsteen representerende¹³⁸¹
6336 >>
6337 209.
6338 Het coninckrijck van Castilien,¹³⁸² op
6339 ider hoeck van de twe eerste om-
6340 gangen van onderen af stont een fon-
6341 teijn vol vierpijlen, op ider hoeck
6342 van de derde omgangh naer om
6343 hoogh toe stont een springende leeuw
6344 poeder was, eñ boven de selve stont
6345 een son wiens straelen alle vierpijlen
6346 waren, voorder was den tooren ront om
6347 met vierpijlen behangen van den eenen
6348 omgangh tot den anderen, het werck
6349 was van binnen hol, eñ stont op mas-
6350 ten, niet wijt van den toren was een
6351 stellage gemaect van de welcke
6352 menighte vierpijlen in de lucht geschoo-
6353 ten wierden als mede andere vier-
6354 wercken, als granaten die onder het
6355 volck swierden,¹³⁸³ eñ met een groote
6356 slagh¹³⁸⁴ barstende nieuwe vierwerck-
6357 ken uijt wierpen, die als slangen dicht
6358 bij der aerden swermden,¹³⁸⁵ neervallende,
6359 >>
6360 2i0.

¹³⁸¹ *representerende*: Voorstellende, afbeeldende.

¹³⁸² *coninckrijck van Castilien*: Koninkrijk Castilië lag in het midden van het noorden van het huidige Spanje (zie: 'Koninkrijk Castilië' 2014).

¹³⁸³ *swierden*: Zwieren.

¹³⁸⁴ *slagh*: Klap, knal.

¹³⁸⁵ *swermden*: Zwermde.

6361 Eñ weder op vliegende, waer
6362 door groote ruijmt gemaect
6363 wiert onder menschen, eñ carossen
6364 waer van het pleijn vant' casteel
6365 vervult was, van de voors stella-
6366 gie waren coorden gespannen naer
6367 de gaelderije vant' casteel niet
6368 wijt van het balcon waer in hare
6369 Maiesteijt was sittende het
6370 welck gemaect was op het
6371 eene eijnt van de gaelderije we-
6372 sende dat quartier met hout-
6373 werck, eñ glaesen daer toe expres-
6374 selijck afgeschooten, langes de
6375 voors coorden waren diverse reij-
6376 sen¹³⁸⁶ twe vierwerken lopende tot
6377 dicht bij de gaelderije het laetste
6378 vierwerck het eerste cort vol-
6379 gende, eñ weder te rugge keren-
6380 de van waer gecomen waren het
6381 laetste eerst kerende, eñ het
6382 eerste cort volgende, de vierwerc-
6383 ken, eñ vierpijlen van dese stellagie
6384 meest geconsumeert¹³⁸⁷ sijnde, quaem
6385 een vierwerck in formen van een
6386 draeck gelopen van een buijten werck
6387 vant' casteel langes een dicke
6388 coorde van het groote vierwerck,
6389 daer naer toe gespannen om het
6390 >>
6391 2ii.
6392 Groote vierwerck, ofte den toren
6393 in brant te steecken, dan alsoo dien
6394 draeck veel lichten hadde, eñ de
6395 wercken te gelijk soude hebben connen
6396 aensteecken, quaem de selve maer
6397 dicht bij den tooren, als wanneer
6398 den tooren door een man met een licht
6399 wiert aengesteken, eñ den draeck sich
6400 selfs consumeerde, het groote werck
6401 duerden wel een geheel vre werpen-
6402 de veele vierpijlen in de lucht, soo
6403 dat boven den tooren een wolck van
6404 dampen van het poeder, ofte boscruij[+t]

¹³⁸⁶ *diverse reijsen*: Diverse keren..

¹³⁸⁷ *geconsumeert*: Gebruikt.

6405 was, bij wijlen vloogh een menighte
6406 te gelijk op, de welcke een staert
6407 van een pronckende pauw represen-
6408 teerden, andere vierpijlen in de locht
6409 sijnde, eñ barstende wierpen diverse
6410 andere uijt, die naer beneden co-
6411 mende, eñ als slangen swierende
6412 mede een slach gaven, daer waren an-
6413 dere wercken, die een slach gaven, als
6414 een canon, andere vierpijlen, eñ vier-
6415 wercken slingerden door de locht, als
6416 slangen, gedurende het vierwerck
6417 wierden veel trompetten van het cas-
6418 teel ontsteken, eñ waeijden van ider van
6419 de drie torens vant' casteel een
6420 witte standaert¹³⁸⁸ in de welcke was
6421 >>
6422 2i2.
6423 Staende het wapen van Spagnien
6424 des anderen daeghs sach men den
6425 toren noch staen maer op veel
6426 plaetsen seer doorboort, eñ door
6427 nagelt.
6428 Den 4 dito des avonts sagen wij aen t'
6429 hof een musicale comedie gein-
6430 tituleert, Amnibale triumfan-
6431 te in Capua, ofte Hannibal tri-
6432 ompherende in Capua gespeelt
6433 wordende in presentie van de
6434 Keijserinne, het voorste deel van
6435 het theater was hol, in het welcke
6436 waren de speelmeesters van Alder-
6437 leije soorte van instrumenten de
6438 welcke de vois¹³⁸⁹ van ider vers met
6439 hun instrumenten repeteerden de
6440 balcon, ofte huijskens waren
6441 vol schoone Dames de welcke
6442 bloncken van iuweelen, het thea-
6443 ter¹³⁹⁰ wiert acht mael veran-
6444 dert, eñ op het selve vertoont
6445 diverse schoone prospectiven,¹³⁹¹ de
6446 comedianten waren alle coste-

¹³⁸⁸ *standaert*: Mast met vlag, vaandel.

¹³⁸⁹ *vois*: Geluid; 'Stem' (WNT).

¹³⁹⁰ *theater*: Decor.

¹³⁹¹ *prospectiven*: Voorstellingen, afbeeldingen.

6447 lijck gekleet, eñ worden oock di-
 6448 verse schoone machines verthoont
 6449 daer waren onder andere eenige
 6450 extreme schoone stemmen die
 6451 de andere te boven gingen, de
 6452 >>
 6453 2i3.
 6454 Comedie wiert des avonts be-
 6455 gost, eñ eijndighde des middernachts
 6456 Den 5 dito des naer middaghs is
 6457 hare Maiesteijt de Capucinen wesen
 6458 besoecken.
 6459 Den 6 dito wierde een comedie aen
 6460 het paleijs gespeelt van de Spag-
 6461 niaerts voor de Keijserinne alleen.
 6462 Den 7 dito naer den eten sijn wij van
 6463 Milaen vertrocken, eñ des naer de
 6464 middaghs Maggenta¹³⁹² passerende
 6465 sijn wij des avonts tot Bufalora¹³⁹³
 6466 comen slapen leggende op een ca-
 6467 nael ofte revierken, t' welck
 6468 men met treckschuyten is beva-
 6469 rende, eñ is Bufelora, maer een
 6470 italiaensche mijl ofte quartier
 6471 vers van de stromende revier
 6472 ticino¹³⁹⁴ die sich in de groote revier
 6473 Poo ontlast. Maggenta passeerden wij
 6474 bij de maen¹³⁹⁵ dan is een schoon vleck dat
 6475 vier kercken heeft als de parochie kerck
 6476 de Celestins Sint Antonis, eñ de oude
 6477 heijlige Maria, eñ alwaer men oock
 6478 toont een paleijs waer in een Koninck
 6479 van Vranckrijck is gelogeert geweest.
 6480 Den 8 dito des voormiddaghs hebben
 6481 wij gepasseert met een gierbrugge een
 6482 arm van de reviere Ticino, eñ een
 6483 weijnigh daer naer de groote revier.
 6484 >>
 6485 2i4.
 6486 Ticino met een platboijemme schuijt¹³⁹⁶
 6487 in de welcke boven de menschen
 6488 noch vijf peerden stonden de stroom

¹³⁹² *Maggenta*: Magenta, Italië.

¹³⁹³ *Bufalora*: Boffalora sopra Ticino, Italië

¹³⁹⁴ *ticino*: Ticino, rivier in Italië en Zwitserland.

¹³⁹⁵ *bij de maen*: Bij het licht van de maan, in de avond.

¹³⁹⁶ *platboijemme schuijt*: Platbodemschuit, een schuit met een platte bodem.

6489 gingh soo sterck dat de schuijt eerst
 6490 met een peert most om hoogh tegens
 6491 de stroom getrocken worden als wan-
 6492 neer dan soo snel af gingh dat noch
 6493 qualijck in tijts conde overgeraeken
 6494 met roeijen aen het veer dat veel
 6495 leger lagh, des middaghs hebben
 6496 wij tot Navarra¹³⁹⁷ geeten, wij hebben
 6497 daer gesien den Dom wesende een
 6498 bisdom, het paleijs van iustitie, de
 6499 Bernardius, eñ sint Gaudentius,
 6500 de stadt is kleijn daer is een sterck
 6501 casteel, eñ bastions ront om de stadt
 6502 wij logeerden in de drie koningen
 6503 sijnde de posterije, des naer middaghs
 6504 sagen wij een toren, eñ tegens den avont
 6505 sijn wij borgo sant Doval¹³⁹⁸ gepas-
 6506 seert alwaer een vervalte forteresse¹³⁹⁹
 6507 sagen als sijnde frontiere van Piede-
 6508 mont,¹⁴⁰⁰ eñ weijnigh daer naer sijn
 6509 de reviere Sesia¹⁴⁰¹ gepasseert comen-
 6510 de slapen tot Vercelli¹⁴⁰² eerste stadt
 6511 vant' prinsdom van Piedemont leg-
 6512 gende aen de voors riviere die niet
 6513 navigabel is welcke stadt de Spa-
 6514 niaerden in de twintigh iaren inge-
 6515 hadt,¹⁴⁰³ eñ nu bij de leste vredens
 6516 tracteten wederom ingeruijmt¹⁴⁰⁴
 6517 >>
 6518 2i5.
 6519 Hebben, aen den Hertogh van Savojien
 6520 die de selve nu doet fortificeren
 6521 hebbende alrede aen ~ verscheijde
 6522 sijden van de selve ettelijcke bastions
 6523 voleijnt,¹⁴⁰⁵ de stadt is groot daer is een
 6524 schoone marckt, daer is in de kerck
 6525 van Sint Thomas een Sint Rochus,
 6526 eñ andere schoone schilderijen van de

¹³⁹⁷ *Navarra*: Novara, Italië.

¹³⁹⁸ *borgo sant Doval*: Fort Sandoval, lag vlakbij Vercelli, Italië (Zie: 'Fuerte Sandoval (Italia)' 2014).

¹³⁹⁹ *fortresse*: Fort, kasteel, vesting.

¹⁴⁰⁰ *Piedemont*: Piëmont, regio in Italië.

¹⁴⁰¹ *Sesia*: Sesia, rivier in Italië.

¹⁴⁰² *Vercelli*: Vercelli, Italië.

¹⁴⁰³ *ingehadt*: In bezit hadden.

¹⁴⁰⁴ *ingeruijmt*: Toegelaten, afgestaan.

¹⁴⁰⁵ *voleijnt*: Voltooid, gebouwd.

6527 sant v̄ Gaudentius¹⁴⁰⁶ de kerck van den
 6528 Dom genaemt sint Eusebius (alwaer
 6529 het lichaem van den saligen Amadeus
 6530 is Hertogh van Savojien)¹⁴⁰⁷ is het bisdom,
 6531 Sint Andreas is een seer schoone
 6532 kerck, int' incomen is een schoone gevel
 6533 twe schoone torens men siet daer
 6534 seer schoone reliquien onder anderen
 6535 twe doornen van de croon van ons
 6536 heer, eñ het mes van Sint Thomas,
 6537 behanghselen, eñ silver werck, de se-
 6538 pulture ofte het graf van een ouden
 6539 Abt, het sijn reguliers; Canonicken
 6540 van sint Augustijn, van gelijcken is
 6541 fraeij om sien de kerck van sint Fran-
 6542 cois, maer boven al die van sint
 6543 Christoffel van de welcke men een
 6544 seer groote tande siet, daer sijn seer
 6545 schoone schilderijen van Gaudentius
 6546 het casteel en is niet veel beson-
 6547 ders daer is oock een citadelle van
 6548 vijf bastions wij sliepen in de poste-
 6549 rijke de drie Koningen.
 6550 >>
 6551 2i6.
 6552 Den 9 dito hebben wij middaghmael
 6553 gehouden tot siano,¹⁴⁰⁸ wesende een
 6554 groot dorp al waer drie kercken
 6555 sijn een parochie een capelle van pe-
 6556 nitenten¹⁴⁰⁹ buijten het dorp is een
 6557 kerck genaemt onse lieve Vrouw
 6558 van gratie alwaer miracelen ge-
 6559 schieden is een nette kerck, des naer
 6560 middaghs de reviere Doira¹⁴¹⁰ (comen-
 6561 de uijt de Alpes van den Bergh sint
 6562 Bernard)¹⁴¹¹ met een gierbrugge gepas-
 6563 seert hebbende sijn wij comen
 6564 slaepen buijten Chivas¹⁴¹² een kleijn
 6565 stedeken gefortificeert met bas-

¹⁴⁰⁶ *sant v̄ Gaudentius*: Gaudentius van Novara (327-418) (zie: 'Gaudentius van Novara' 2013).

¹⁴⁰⁷ *saligen Amadeus Hertogh van Savojien*: Victor Amadeus I (1587-1637) was van 1630 tot 1637 hertog van Savoye en vader van Margaret Yolande van Savoy (1635-1663) (zie: noot 972: *voor gaende hartoginne...*; 'Victor Amadeus I van Savoye' 2013).

¹⁴⁰⁸ *siano*: Verdere informatie over 'siano' niet achterhaald.

¹⁴⁰⁹ *penitenten* (penitent): 'Is naam voor de leden van verschillende Roomsche-Kath[olieke] congregaties of orden' (WNT).

¹⁴¹⁰ *Doira*: Dora Baltea, rivier in Italië.

¹⁴¹¹ *Bergh sint Bernard*: Grote St. Bernhardpas (zie: noot 1037: *bergh sint Bernaert*).

¹⁴¹² *Chivas*: Chivasso, Italië.

6566 tions hebbende een fraeije kerck
 6567 eñ een schoonen toren wij waren ge-
 6568 logeert buijten de stadt in de poste-
 6569 rije de croon, onder wegen sagen
 6570 wij in een bos aen een boom genagelt
 6571 een been van een moordenaer die
 6572 daer een moort gedaen hadde.
 6573 Den i0 dito des morgens sijn wij
 6574 met een gierbrugge gepasseert de
 6575 reviere Oria,¹⁴¹³ eñ een tijt langh daer
 6576 naer de reviere Malome¹⁴¹⁴ met een
 6577 gierbrugge gepasseert sijnde sagen
 6578 wij een nieuw vermakelijck
 6579 iachthuijs van den Hertogh van Sa-
 6580 vojien,¹⁴¹⁵ eñ quaemen alsoo tegen de
 6581 middagh tot Turino (onterent de
 6582 stadt over een steene brugge gepas-
 6583 seert hebbende de reviere Doria)
 6584 >>
 6585 2i7.
 6586 Onder wegen sagen wij eenige dor-
 6587 pen die in den oorlogh¹⁴¹⁶ afgebrant
 6588 waren, in Piedemont gaen de boerin-
 6589 nen op sijn Frans gekleet, het lant
 6590 is meest plat hebbende nochtans
 6591 eenige vruchtbare rollines ofte heu-
 6592 velkens, de kleijne revierkens
 6593 van de Alpes comende, opswellend[+e]
 6594 overloopen veel campagnes die
 6595 de lants lieden onvruchtbaer lae-
 6596 ten leggen,¹⁴¹⁷ Turino is een stadt van ta-
 6597 melijcke grootte dicht bij de welcke
 6598 passerende revieren Poo, eñ Doira elck
 6599 aen een sijde van de stadt, van de welcke
 6600 het grootste deel nieuw gebout is
 6601 met stercke wallen ront om de selve
 6602 heeft oock een seer sterck casteel, ofte
 6603 citadelle bestaende in vijf reguliere
 6604 bastions, eñ van de groote van dat van

¹⁴¹³ *Oria*: Orco, rivier in Italië.

¹⁴¹⁴ *Malome*: Malone, rivier in Italië.

¹⁴¹⁵ *Hertogh van Savojien*: Karel Emanuel II van Savoye (1634-1675) was van 1638 tot 1675 hertog van Savoye. Hij was de broer van Margaret Yolande van Savoy (1635-1663) (zie: noot 972: *voor gaende hartoginne...*) en de zoon van Victor Amadeus I (1587-1637) (zie: noot 1407: *saligen Amadeus Hertogh...*; 'Karel Emanuel II van Savoye' 2013).

¹⁴¹⁶ *den oorlogh*: Wellicht de Dertigjarige Oorlog.

¹⁴¹⁷ *onvruchtbaer laeten leggen*: Braak liggen.

6605 Antwerpen, vermits de absentie¹⁴¹⁸ van
6606 den Gouverneur conden wij daer niet
6607 incomen, dan is int' midden van de selve
6608 een schoone put,¹⁴¹⁹ in de diepte van de
6609 welke men te peert can afclimmen
6610 van de eene cant, eñ waert' dat daer
6611 andere beneden waren soude oock kon-
6612 nen weer opklimmen te peert langes
6613 den anderen cant sonder den anderen te
6614 ontmoeten, de Fransen gedurende de
6615 de laeste oorlogen hebben daer garni-
6616 soen ingehadt, het welke met de vrede
6617 daer uijt hebben getrocken,¹⁴²⁰ voor de poort
6618 >>
6619 2i8.
6620 Van de nieuwe stadt is een latijn-
6621 sche inscriptie rakende¹⁴²¹ het hou-
6622 welijck van den Prins¹⁴²² met Matame
6623 dochter van Vranckrijck,¹⁴²³ den Dom
6624 genaempt sint Jan is seer schoon om
6625 sien, t' is een Arsbisdom daer siet men
6626 die wonderbaerlijcke reliquie van
6627 de heijlige sweet doeck¹⁴²⁴ van onsen
6628 lieven heer, de kerck van de Jesuiten
6629 is oock seer schoon, eñ la Madona
6630 del monte ofte onse lieve Vrouw
6631 van den bergh daer de Capucinen sijn
6632 buijten de stadt aen de andere sijde
6633 van de reviere de Poo is seer mag-
6634 nifieck hebbende een marmeren au-
6635 taer met veel costelijcke gesteente
6636 ingeleijt, eñ heeft een schoon gesicht
6637 over de geheele stadt, eñ de om-
6638 leggende vlacke campagnes daer
6639 is in de voorstadt van de Poo een hujs
6640 genaempt L'Alberho, ofte herbergh
6641 daer men diverse hantwercken van
6642 sijde, eñ stoffen maect dat is weerd
6643 om sien,¹⁴²⁵ het hof ofte paleijs van sijn

¹⁴¹⁸ *absentie*: Afwezigheid.

¹⁴¹⁹ *schoone put*: Kuil.

¹⁴²⁰ *uijt hebben getrocken*: Daar uit zijn vertrokken.

¹⁴²¹ *rakende*: Betreffende, betreffing hebbend op.

¹⁴²² *den Prins*: Karel Emanuel II van Savoye (1634-1675) (zie: noot 1415: *Hertogh van Savoyen*).

¹⁴²³ *Matame dochter van Vranckrijck*: Françoise Madeleine van Orléans (1648-1664) was de eerste vrouw van Karel Emanuel II van Savoye (1634-1675) (zie: noot 1415: *Hertogh van Savoyen*; 'Françoise Madeleine d'Orléans' 2013).

¹⁴²⁴ *sweet doeck* (Zweetdoek): Hoofd-/halsdoek.

¹⁴²⁵ *weerd om sien*: Waard om te zien, bezienswaardig.

6644 hoogheijt is seer groot het selve
6645 staet ten eijnde van een seer groot pleijn
6646 aen de rechterhant vant' welcke staet
6647 het oude paleijs, van het welcke men
6648 met een gaelderije can gaen naer
6649 het nieuw paleijs aen delincker
6650 hant staen nieuwe huijsen op een
6651 maniere gebout hebbende onder
6652 >>
6653 2i9.
6654 Winkels, aen t' ander eijnt vant'
6655 pleijn begint de nieuwe stadt,
6656 de welcke een rechte straet heeft
6657 wiens huijsen op een maniere gebout
6658 sijn door de welcke men van het nieu-
6659 we paleijs sien can de poort van de
6660 nieuwe stadt, alsoo die straet recht
6661 correspondeert¹⁴²⁶ op het nieuwe pa-
6662 leijs, van dit pleijn seer groot wesen-
6663 de is een gedeelte afgesneden met
6664 een steene muer daer veel statuen
6665 opstaen tot een bassecour¹⁴²⁷ voor pleijn
6666 ofte voor hof vant' nieuwe paleijs
6667 doch can men over die muer het pa-
6668 leijs genoch¹⁴²⁸ sien, als mede door een
6669 groote poort die daer in is respon-
6670 derende op de poort vant' paleijs
6671 int' welcke comende vint men int'
6672 opclimmen van den trap een Hartogh
6673 van Savojien van coper gegoten sittende
6674 op een witte marmere peert boven
6675 comende sagen een schoone sael daer
6676 de guardes ofte wachten van den Hartogh
6677 sich onthouden, eñ vervolgens sagen wij
6678 daer veel costelijcke vertrecken bo-
6679 ven seer wel geschildert alle coste-
6680 lijck gemeubleert van cristallijne
6681 hang kandelaers, schilt padde cabi-
6682 netten,¹⁴²⁹ eñ spigels als mede tabletten
6683 ofte tafelkens alle uijt een der hant
6684 seer cierlijck eñ costelijck met gedreven
6685 >>

¹⁴²⁶ *correspondeert*: Aansluit.

¹⁴²⁷ *bassecour*: 'Besloten plaats, hof aan de voorzijde van een gebouw' (WNT).

¹⁴²⁸ *genoch*: Voldoende.

¹⁴²⁹ *schilt padde cabinetten*: Schildpaddenverzameling(sruimte).

6686 220.
 6687 Silver beslagen, oock sagen wij daer
 6688 diverse sware silvere gedreve
 6689 hangelakers¹⁴³⁰ met de wapens van
 6690 Savoyen, eñ van Orleans¹⁴³¹ als geweest
 6691 sijnde doen maken door den tegenwoor-
 6692 digen Hertogh,¹⁴³² eñ sijnde eerste huijs-
 6693 vrouwe dochter van den Hartogh
 6694 van Orleans,¹⁴³³ Alles tot den heert di-
 6695 nende¹⁴³⁴ als, tang, schup,¹⁴³⁵ heert ijsers,
 6696 brant ijsers was alles van silver,
 6697 daer waren oock goude sijde tapijten,
 6698 eñ meer andere costelijckheden, in den
 6699 camer van den Hartogh zijn seer
 6700 excellente schilderijen van de hant
 6701 van Bassan,¹⁴³⁶ opt' eijnt van de gaelderije
 6702 is een cabinet verciert met des-
 6703 seijnen van Michel Angelo¹⁴³⁷ geweest
 6704 sijnde een gerenommeert schilder,
 6705 van het paleijs can men gaen in het
 6706 choor van den Dom van het welke
 6707 den tegenwoordigen Hartogh doet
 6708 maken een capelle die dienen sal
 6709 tot de sepulture ofte begraeffe-
 6710 nisse van het huis Savoyen wordende
 6711 van binnen ront om als mede van bo-
 6712 ven van swarte marmer (daer
 6713 niet een streepken wit door loopt)
 6714 opgebout, achter het paleijs is een
 6715 tamelijcken hof, daer int'midden
 6716 een schoone fonteijne van marmer
 6717 in is, opt' eijnt van den hof is een
 6718 >>
 6719 22i.
 6720 Speelhuijsken van het welke men
 6721 can sien een seer plaisante wande-

¹⁴³⁰ *hangelakers*: Wellicht vaandels.

¹⁴³¹ *Orleans*: (Hertogdom) Orléans, Frankrijk.

¹⁴³² *tegenwoordigen Hertogh*: Karel Emanuel II van Savoye (1634-1675) (zie: noot 1415: *Hertogh van Savoyen*).

¹⁴³³ *dochter van den Hartogh van Orleans*: Françoise Madeleine van Orléans (1648-1664) (zie: noot 1423: *Matame dochter van...*) was dochter van Gaston Jean-Baptiste van Frankrijk (1608-1660) die van 1626 tot 1660 hertog van Orléans was (zie: 'Gaston van Orléans (1608-1660)' 2013).

¹⁴³⁴ *Alles tot den heert dinende*: Alles om voor de haard te gebruiken.

¹⁴³⁵ *schup*: Schop, voor het scheppen van de as.

¹⁴³⁶ *Bassan*: Waarschijnlijk Jacopo Bassano, Jacopo da Ponte (ca.1515-1592) was een Italiaanse kunstenaar (zie: Chilvers 2009a).

¹⁴³⁷ *Michel Angelo*: Michelangelo Buonarroti (1475-1564) was een Italiaanse kunstenaar die onder andere bekend is van het beeld *David* (zie: Chilvers 2009b).

6722 linge van een bos omringht van de re-
 6723 viere Poo, eñ doira, die men uijt het
 6724 paleijs comende met een houte bru-¹⁴³⁸
 6725 ge passeert om naer die wandelin-
 6726 ge te gaen, de gaelderije van den Har-
 6727 togh die nu vervalt¹⁴³⁹ conden wij
 6728 niet sien vermits de absentie van
 6729 den opsiender van de selve buijten de
 6730 gaelderije met de welcke men vant'
 6731 een paleijs tot het andere gaet is een
 6732 balcon langes het welcke men door
 6733 gaens int' open gaet, eñ aen de buijten
 6734 kant sijn bloemen, eñ orange boomen¹⁴⁴⁰
 6735 in potten beneden, eñ langes de gaelde-
 6736 rije is een schoonen hof vol orange boo-
 6737 men, desen hof is wel lang, maer
 6738 smal, in de voors wandeling ge-
 6739 gen over de Doira sijn veel overdec[+k-]
 6740 te lanen, ofte stegen, daer die vant'
 6741 hof connen gaen wandelen sonder ge-
 6742 sien te worden vermits het hof aen het
 6743 een eijnt van de stadt leggende de
 6744 reviere alleen tusschen beijde is pas
 6745 serende, van binnen is een plaets met
 6746 een muer besloten, in de welcke men
 6747 vint wilt¹⁴⁴¹ van alderleij soort int'
 6748 midden is een seer schoon huijs gebout
 6749 in de sael van het welcke is het
 6750 >>
 6751 222.
 6752 Afbeelsel van een seer groote reus
 6753 voor de vensters is een schoonen hof
 6754 vol orange boomen, in die beslote
 6755 plaets is een vijver daer de beesten
 6756 comen sterven,¹⁴⁴² eñ ront om veel pa-
 6757 trijsen, hasen, eñ faisanten,¹⁴⁴³ het oude
 6758 hof eñ is niet veel besonders, eñ
 6759 niet gemeubleert, de onlanghs ge-

¹⁴³⁸ Er zou in *bru-* na de *u* ook nog een deel van een *g* kunnen staan voor het afbrekingsteken (*brug-*) of in plaats van eht afbrekings teken (*brug*).

¹⁴³⁹ *vervalt*: In verval is.

¹⁴⁴⁰ *orange boomen* (oranje): 'Hetzelfde als oranjeboom, zoowel als benaming voor de geheele plantenfamilie der Aurantiaceae, waartoe o.a. de oranjeboom, de sinaasappelboom en de citroenboom behooren, als alleen voor den Citrus communis Risso' (WNT).

¹⁴⁴¹ *wilt*: Wilde dieren.

¹⁴⁴² *comen sterven*: Komen om te sterven.

¹⁴⁴³ *faisanten*: Fazanten.

6760 bore Prince¹⁴⁴⁴ wort daer op gevoet,
 6761 eñ sagen wij den Hartogh, eñ Hartogin-
 6762 ne,¹⁴⁴⁵ de selve aldaer comen besoec-
 6763 ken op een sondagh des naer middaghs
 6764 kerende dien avont noch weer naer
 6765 Montraillier een lusthuijs van den
 6766 Hartogh van waer gecomen waren,
 6767 den Hartogh is een seer wel gemaect
 6768 Prince, eñ rede selfs een lichte ka-
 6769 lesse met twe peerden, in de welcke
 6770 met de Hartoghinne sijn tweede
 6771 huijsvrouw uijt den huijse van Sa-
 6772 voijen was sittende, in de oude stadt
 6773 is een nieuw stadt huijs gemaect
 6774 niet groot maer cierlijck, eñ daer
 6775 bij is een fraijen toren die van buij-
 6776 ten seer cierlijck geschildert is,
 6777 int' midden van de nieuwe stadt is
 6778 een schoon pleijn ofte plaetse aen
 6779 weer sijden met schoone huijsen
 6780 als paleijsen uijt een der hant be-
 6781 timmert int' midden staende siet
 6782 men door een straet over een ander
 6783 pleijn recht op het nieuwe paleijs
 6784 >>
 6785 223.
 6786 Ofte hof, eñ door een andere straet
 6787 op de eerste responderende siet
 6788 men op de poort van de nieuwe stadt,
 6789 de huijsen op het pleijn staende sijn van
 6790 voren op pilaren getimmert soo dat
 6791 men daer onder door gaen can bevrijt
 6792 van regen, eñ son eñ sijn daer onder win[+c]-
 6793 kels, op den hoeck van de straet strec-
 6794 kende¹⁴⁴⁶ naer het hof is aen de eene sijde
 6795 een magnifieck paleijs van een Heer van
 6796 den lande, op de hoecken van de andere
 6797 straet streckende naer de poort is aen d[+e]
 6798 eene sijde een kerck van sint Carel seer
 6799 costelijck van binnen vergult, eñ ver-
 6800 ciert met seer costelijcke autaren,¹⁴⁴⁷ aen

¹⁴⁴⁴ *onlanghs gebore Prince*: Victor Amadeus II van Savoye (1666-1732) was de zoon van Karel Emanuel II van Savoye (zie: noot 1415: *Hertogh van Savojen*) en Maria Johanna van Savoye (1644-1724) (zie: 'Victor Amadeus II van Sardinië' 2014; 'Maria Johanna van Savoye' 2013).

¹⁴⁴⁵ *Hartoginne*: Maria Johanna van Savoye (1644-1724) (zie: noot 1444: *onlanghs gebore Prince*).

¹⁴⁴⁶ *streckende*: Loopende, liggende.

¹⁴⁴⁷ *autaren*: Gespeld met één *r* in tegen stelling tot het eerdere *autarren* (zie: noot 1031).

6801 de andere sijde is een kerck van sinte Te-
6802 resa mede hebbende een costelijcken au-
6803 taer van marmer, maer van beijde
6804 sijn de gevels noch niet gebout, als al-
6805 leen met slechte gebacke steen bij provi-
6806 sie, int' begin van de voorstadt van de
6807 Poo is mede in een kerck van sint Francoi[+s]
6808 de Paula een uijtermaten schoone mar-
6809 meren hogen autaer, aldaer door de
6810 overleden Hertoghinne dochter Van
6811 Vranckrijck doen bouwen, mede is daer
6812 aende rechter hant een mindere¹⁴⁴⁸ mar-
6813 meren autaer daer op staet een coste-
6814 lijcke marmere lieve Vrouwen beelt ten
6815 eijnde van de selve voor stadt passeert
6816 men de reviere Poo met een steene brugge
6817 ende gaet men daer langhs naer de Madona
6818 >>
6819 224.
6820 Del monte, ofte de Capucien die
6821 even daer over op een hogen bergh aen de
6822 reviere Poo gelegen sijn, de stadt is
6823 tamelijck volck rijck, maer meest de
6824 oude stadt daer de winckels meren-
6825 deel sijn doch is seer vuyl van huijsen,
6826 eñ straeten, niet tegenstaende siet men
6827 de vrouwen aldaer hun lijwaet was-
6828 sen in het water van beeckens dat
6829 door de midden, eñ leechten¹⁴⁴⁹ van de straeten
6830 is vloijende dat ons wel wonder
6831 voor quaem, het lusthuijs Montral-
6832 lier meriteert¹⁴⁵⁰ gesien te sijn, doch
6833 wij waren daer niet vermits den
6834 Hartogh sich daer op hiel, eñ wij het
6835 gansche hof (als voorseijt is) bij occa-
6836 sie¹⁴⁵¹ tot Torino sagen, maer wij sijn,
6837 Den ii dito des voor middaghs te voet
6838 gagaen sien het lusthuijs Valentijn, daer
6839 men naer toe gaet langes een onlanghs
6840 beplante wegh van twe rijden eijcke
6841 boomen aen weersijden beginnende van
6842 de stadt tot aen het voors Valentijn,

¹⁴⁴⁸ *mindere*: Kleiner.

¹⁴⁴⁹ *leechten*: Laagte.

¹⁴⁵⁰ *meriteert* (meriteeren): 'Verdienen; waard zijn' (WNT).

¹⁴⁵¹ *bij occasie*: Bij gelegenheid.

6843 het welcke leijt vlack aen de reviere
6844 de Poo, die daer tamelijck weijt is, doch
6845 sacht is vloeiende,¹⁴⁵² hebbende aen de
6846 andere sijde bergen, het is seer vermaec-
6847 kelijck, eñ van binnen costelijck gebout
6848 eñ met schilderijen gemeubleert, als
6849 mede cabinetten, de verwulfsels ver-
6850 gult, eñ in de midden geschildert, met
6851 italiaensche devisen,¹⁴⁵³ op de reviere
6852 lagh een venetiaensche gondel, die de
6853 >>
6854 225.
6855 Republiecke van Venetien nevens twe
6856 roeijers aen den Hartogh vereert hadde,
6857 welcke roeijers daer mede van Venetien
6858 over see, eñ de gansche reviere de Poo
6859 op tot Torino geroeijt quaemen, welck
6860 present den Hartogh gedaen wiert in re-
6861 garde van¹⁴⁵⁴ de assistentie, die aen de repu-
6862 blicke van Venetien tegens de Turcken
6863 is doende, Valentijn is noch niet al vol
6864 timmert, eñ heeft maer een kleijnen hof
6865 alles gesien hebbende sijn over de Poo geset
6866 siende aldaer het lusthuijs genaempt
6867 la vigna di Madama, ofte den wijn-
6868 gaert van Madame, het welck schuijns
6869 over, eñ int' gesicht van Valentijn tegens
6870 een bergh aen op de cant van de Poo is
6871 leggende, van daer gingen wij naer la
6872 Madona del monte siende onder
6873 wegen noch een lusthuijs van een grooten
6874 Heer met een tamelijcken hof, eñ vijver
6875 op een bergh, eñ van la Madona del
6876 mote ofte de Capucinen keerden wij
6877 langes de steene brugge over de Poo
6878 door de voorstadt naer ons logement
6879 de herbergh van de roos, des naer de
6880 middaghs sijn wij gereden naer het
6881 lusthuijs genaempt la Venecie Roija-
6882 le, ofte de Konincklijcke weijerije,¹⁴⁵⁵
6883 het welck den tegenwoordigen Hartogh
6884 onlanghs heeft doen bouwen, eñ bij naer

¹⁴⁵² *sacht is vloeiende*: Zacht stroomd.

¹⁴⁵³ *devisen* (devies): 'Zinspreuk onder een wapen of blazoen' (WNT). In dit geval spreuken op een gewelf (zie: noot 460: *verwulfsels* voor definitie gewelf).

¹⁴⁵⁴ *in regarde van*: In verband met.

¹⁴⁵⁵ *weijerije* (weiderij): Jacht.

6885 voltrocken om de gelegentheijt van de
6886 >>
6887 226.
6888 Jacht, int' aencomen siet men een begin-
6889 sel van een nieuwe straet die recht
6890 op de poort sal responderen worden-
6891 de tot dien eijnde diverse huijsen afge-
6892 brooken om de straet recht door te
6893 maken, het buijten hof en is niet dan
6894 met gemeene schilderijen gemeu-
6895 bleert in de midde van t' voor hof is een
6896 schoone fonteijn die noch geen wa-
6897 ter gaf bestaende in een hart,¹⁴⁵⁶ eñ aen
6898 alle canten honden in maniere ofte
6899 daer op toe schooten alle dese gedier-
6900 ten soude water geven, eñ waren van
6901 steen geverft naer¹⁴⁵⁷ de couleur van
6902 de selve gedierten, int' incomen vant'
6903 paleijs was een uijttermaten schoone
6904 sael seer costelijck vergult, eñ ge-
6905 schildert int' verwulfsel waren schoo-
6906 ne schilderijen wesende de rest ver-
6907 gult, de mueren ront om waren ver-
6908 ciert met schoone groote schilderijen
6909 van iachten representerende den
6910 Hartogh, eñ Hartoginne ter iacht
6911 reijdende, int' velt etende, wildt
6912 vervolgende,¹⁴⁵⁸ eñ diergelijcke meer,
6913 daer is een tamelijck grooten hof van
6914 de welcke men siet over een weijde
6915 campagne, achter den hof wierden
6916 twe groote marmere steene portalen
6917 gemaect de eene om te gaen naer
6918 het parck ofte de plaetse beslooten
6919 met een muer, in de welcke veel harten
6920 >>
6921 227.
6922 Waren, de andere om te gaen met een
6923 marmere steene trap naer een hof,
6924 die gemaect soude worden in een leecht[+e]
6925 beneden den anderen hof, die nevens het
6926 paleijs op een bergh leijt, langes welc-
6927 ke leechte vloeyden een revierken, dat

¹⁴⁵⁶ *hart*: Hert.

¹⁴⁵⁷ *geverft naer*: Geverfd in, gekleurd naar.

¹⁴⁵⁸ *vervolgende*: Achtervolgende.

6928 men met een steene brugge van het paleijs
 6929 can passeren, den hof hadde op de cant
 6930 naer de leeghte een lange marmer stee[+-]
 6931 ne balustrade, ofte leuningh, in een
 6932 sekere beslote plaetse sagen wij veel
 6933 faisanten, eñ op het voor hof was een
 6934 quartier van een huijsinge daer des Har-
 6935 toghs honden hun verblijf hadden leggend[+e]
 6936 op tafels ofte bancken als de soldaten in
 6937 de cortegardes¹⁴⁵⁹ hebben, des avonts sijn wij
 6938 weder om tot Turino gecomen, alwaer
 6939 wij hebben gedroncken rosso di Turino¹⁴⁶⁰
 6940 een dranck die tot in Vranckrijck ver-
 6941 voert wort wit van couleur, vet als
 6942 olie, eñ sterck als brandewijn.
 6943 Den i2 dito des naer middaghs sijn wij
 6944 van Turino vertroocken siende onder
 6945 wegen Rivoli een lusthuijs van den Har-
 6946 togh van Savojien leggende op een bergh
 6947 van waer men een uijttermaten schoon ge-
 6948 sicht heeft over gansch Piedemont
 6949 eñ een gedeelte van het Monserrat, eñ
 6950 oock savojien, men siet van daer oock leg-
 6951 gen de lusthuijsen Venecie Roijale voor-
 6952 schreven, als mede Montrallier leggende
 6953 >>
 6954 228.
 6955 Mede tegens een bergh naer de cant
 6956 vant' Monserrat, van waer men soo-
 6957 danige gesichten mede is genitende¹⁴⁶¹
 6958 nevens een schoone iacht vermits
 6959 de vruchtbare rollines ofte bergh-
 6960 kens die daer ontrent gelegen
 6961 sijn, in het paleijs comende vint
 6962 men een groote sael, wiens over-
 6963 wulfsel aen alle canten vergult is
 6964 hebbende int' mitte een schoone
 6965 schilderije. tegens de mueren sijn
 6966 schilderijen van batailles ter see door
 6967 die van Savojien tegens de turcken
 6968 geleverd, de rest van de camers is
 6969 meest gemeubleert met schilde¹⁴⁶²

¹⁴⁵⁹ *cortegardes* (kortegaard): Wachthuis.

¹⁴⁶⁰ *rosso di Turino*: Rode Turijnse wijn.

¹⁴⁶¹ *is genitende*: Ontvangende.

¹⁴⁶² Tussen *schilde* en het woord *vant* dat een regel lager staat, staat een teken. Het zou als afbrekingsteken na *schilde* of als apostrof na *vant* kunnen functioneren.

6970 rijen ofte afbeelsels van die vant
 6971 huijs van Savojien, als mede van de
 6972 Potentaten aen de welcke die van den
 6973 selven huijse geallieert¹⁴⁶³ sijn geweest,
 6974 eñ van meer andere groote Heeren,
 6975 den hof aldaer is cleijn om dat het
 6976 paleijs (als voors) op een bergh gele-
 6977 gen is des avonts sijn wij comen slae-
 6978 pen tot Villano¹⁴⁶⁴ in de croon.
 6979 Den i3 dito passeerden wij sant Am-
 6980 brosio,¹⁴⁶⁵ eñ vervolgens Sant Giori,¹⁴⁶⁶
 6981 eñ tegens den middagh sagen wij van
 6982 dichte bij leggen Suza¹⁴⁶⁷ een cleijn, eñ
 6983 het laeste stedeken van Piedemont
 6984 toecomenden den Hartogh van Savo-
 6985 ijen gelegen in, eñ omvangen van bergen
 6986 >>
 6987 229.
 6988 Daer is niet merckelijck te sien, als
 6989 het casteel, de citadelle, de kerck
 6990 van Sint Joost daer veel Heijlige re
 6991 liquien sijn in de stadt is besettingh¹⁴⁶⁸
 6992 eñ een gouverneur, des middaghs heb-
 6993 ben wij middaghmael gehouden tot
 6994 la novaleze¹⁴⁶⁹ leggende aen den voet va[+n]
 6995 den bergh Cenis,¹⁴⁷⁰ naer den eten sijn wij
 6996 met muijlen den bergh op gereden co-
 6997 mende tegens den avont boven op den
 6998 bergh bij een herbergh daer een groot
 6999 cruijs bij stont, alwaer wij de muij
 7000 len verlieten climmende weer op onse
 7001 peerden, die ons leegh gevolght ware[+n]
 7002 eñ sijn alsoo gereden tot op het ander
 7003 eijnt van den bergh siende onder wegen
 7004 midden op den bergh een lack ofte poel
 7005 daer schoone truten¹⁴⁷¹ in sijn, eñ uijt
 7006 het welcke de reviere doira haer
 7007 begin neemt lopende naer de Poo
 7008 in Jtalien, dit lack een weijnigh ge-

¹⁴⁶³ *geallieert*: Verbonden, samenwerkend.

¹⁴⁶⁴ *Villano*: Verdere informatie over 'Villano' is niet achterhaald.

¹⁴⁶⁵ *sant Ambrosio*: Sant'Ambrogio di Torino, Italië.

¹⁴⁶⁶ *Sant Giori*: San Giorio di Susa, Italië.

¹⁴⁶⁷ *Suza*: Susa, Italië.

¹⁴⁶⁸ *besettingh*: Bezetting.

¹⁴⁶⁹ *la novaleze*: Novalesa, Italië.

¹⁴⁷⁰ *Cenis*: Col du Mont Cenis, bergpas in Frankrijk en Italië.

¹⁴⁷¹ *truten*: Wellicht Truit(e): Truit(e): 'Forel'; 'Jonge zalm' (WNT).

7009 passeert sijnde sagen wij fonteijnen, eñ
 7010 cleijne beeckiens, die wederom een
 7011 begin van een andere revierken maeck-
 7012 ten genaempt Ade¹⁴⁷² lopende langes
 7013 een andere cours door het geberghte
 7014 van Savojien tot in de reviere lisiere,¹⁴⁷³
 7015 aen het eijnt van den bergh comende
 7016 bij een herbergh genaempt Taver-
 7017 nelle ofte het herberghsken vonden
 7018 het dalen van de selve seer steijl, maer
 7019 >>
 7020 230.
 7021 Een corte wegh reets was de maen
 7022 opgecomen die ons wel te pas
 7023 quaem int' afclimmen, hebben onse
 7024 peerden wederom leech laten aflo-
 7025 pen, eñ ons laten afdraegen door
 7026 twe mans met stoelen, als buccien¹⁴⁷⁴
 7027 in Hollant die niet hebben onder
 7028 als touwen daer men in sit, eñ voor
 7029 uijt een touw, daer de voeten op
 7030 leunen, alsoo gemaect om dat
 7031 het onderste van de stoel, als me-
 7032 de de beenen int' dalen geen aerde
 7033 soude raken, doch vallende, ofte de
 7034 touwen breeckende soude men sich
 7035 van onderen wel te schande con-
 7036 nen vallen, eñ beseren, dese mans
 7037 gaen soo vast, eñ sterck¹⁴⁷⁵ dat een die
 7038 het niet gewent is ledigh haer
 7039 niet can volgen sijn alsoo bij de
 7040 maen tot Lasnebourgh¹⁴⁷⁶ eerste
 7041 dorp van Savojien aengecomen heb-
 7042 bende op den bergh Piedemont, eñ
 7043 Italien verlaten, eñ adieu geseijt,
 7044 den bergh Cenis passerende hadden
 7045 wij seer schoon weder sonder dat
 7046 ter een wolcsken aen de locht was,
 7047 ofte wij eenige wint voelden, op den
 7048 bergh comende sagen de toppen van
 7049 de selve tenemaal met sneeuw

¹⁴⁷² Ade: Arc, rivier in Frankrijk.

¹⁴⁷³ lisiere: (l') Isère, rivier in Frankrijk.

¹⁴⁷⁴ *twe mans met stoelen, als buccien*: Door twee mannen, met stoelen zoals buggy's. Buggy: 'Licht twee- of vierwielig open rijtuigje, getrokken door één paard' (WNT).

¹⁴⁷⁵ *vast, eñ sterck*: Vluch en snel.

¹⁴⁷⁶ *Lasnebourgh*: Lanslebourg-Mont-Cenis, Frankrijk.

7050 bedeckt, eñ voelden daer een tame-
 7051 lijcke harden eñ schraele wint, waer
 7052 >>
 7053 23i.
 7054 Door wij groote coude hadde nevens
 7055 berouw dat onse mantels gequit-
 7056 teert hadden die nevens de voordere
 7057 bagage met een muijl vooruijt wa-
 7058 ren gegaen beneden comende voel-
 7059 den geen wint ofte coude meer,
 7060 maer onse lippen waren vrij rouw¹⁴⁷⁷
 7061 van de wint, soo dat de effecten van
 7062 dien bergh noch langh mede droegen.
 7063 Den i4 dito voormiddagh hebben
 7064 wij tusschen het geberghthe begin-
 7065 nen te volgen het revierken Ade, eñ
 7066 gepasseert hebbende Orse¹⁴⁷⁸ sijn wij
 7067 comen eten tot Modane,¹⁴⁷⁹ des naer
 7068 middagh sint Andre¹⁴⁸⁰ aen de rech-
 7069 terhant, eñ andere sijde van het re-
 7070 vierken latende leggen sijn wij
 7071 comen slaepen tot sint Michel,
 7072 ofte sint Michiel.¹⁴⁸¹
 7073 Den i5 dito voormiddaghs rijdende
 7074 voor bij het stedeken genaempt
 7075 sint Jan de Morienne¹⁴⁸² sijn wij co-
 7076 men middaghmael houden tot la
 7077 Chambre¹⁴⁸³ des naer middaghs Erpier-
 7078 re¹⁴⁸⁴ gepasseert sijnde quaemen wij
 7079 slaepen tot Aiguebelle.¹⁴⁸⁵
 7080 Den i6 dito des voormiddaghs sa-
 7081 gen wij de conionctie, ofte versa-
 7082 melinge van het revierken Ade
 7083 (dat tot daer toe gevolght hadden)
 7084 >>
 7085 232.
 7086 Met de reviere lisiere lopende
 7087 te samen voor bij Grenoble¹⁴⁸⁶ hooft

¹⁴⁷⁷ *rouw*: Ruw, kapot.

¹⁴⁷⁸ *Orse*: Verdere informatie over 'Orse' is niet achterhaald.

¹⁴⁷⁹ *Modane*: Modane, Frankrijk.

¹⁴⁸⁰ *sint Andre*: Saint-André, Frankrijk.

¹⁴⁸¹ *sint Michel, ofte sint Michiel*: Saint-Michel-de-Maurienne, Frankrijk.

¹⁴⁸² *sint Jan de Morienne/Moriano*: Saint-Jean-de-Maurienne, Frankrijk.

¹⁴⁸³ *la Chambre*: La Chambre, Frankrijk.

¹⁴⁸⁴ *Erpierre*: Épierre, Frankrijk.

¹⁴⁸⁵ *Aiguebelle*: Aiguebelle, Frankrijk.

¹⁴⁸⁶ *Grenoble*: Grenoble, Frankrijk.

7088 stadt vant' Dauphine¹⁴⁸⁷ (alwaer
 7089 de reviere Romance¹⁴⁸⁸ sich bij de
 7090 selve is volgende) eñ voor te
 7091 samen door het Dauphine tot in de
 7092 reviere de Rhosne¹⁴⁸⁹ boven Valence,¹⁴⁹⁰
 7093 de revieren aldaer verlatende, eñ
 7094 des voor middaghs gepasseert sijn-
 7095 de mal taverne¹⁴⁹¹ sijn wij comen eten
 7096 tot Montmelian¹⁴⁹² aldaer eerst passe-
 7097 rende de reviere lisiere met een
 7098 houte brugge, Montmelian is een
 7099 cleijn stedeken leggende tegen een
 7100 bergh, maer heeft een sterck cas-
 7101 steel leggende boven op den bergh,
 7102 eñ is de sleutel van gans Savoijen,
 7103 want is onwinbaer¹⁴⁹³ vermits
 7104 uijt een roots is gebout, soo dat
 7105 niet en can ondermeijnt¹⁴⁹⁴ wor-
 7106 den hebbende nochtans onder
 7107 ider werck een contremijne,¹⁴⁹⁵ ofte
 7108 een verwulfsel met een gat in de
 7109 midden boven uitcomende, waer
 7110 door de cracht van het poeder
 7111 van de mine van den vijant soude
 7112 moete verdwijnen de bovenste
 7113 wercken worden gemaect van
 7114 blaeuachtige hartsteen¹⁴⁹⁶ die on-
 7115 der uijt de grachten gehouden worden
 7116 >>
 7117 233.
 7118 Ofte die sij door poeder doen sprin-
 7119 gen op de maniere van de fortresse
 7120 van Malta, daer sijn schoone putten
 7121 van fonteyn water, ander water
 7122 vermits de hooghte, eñ roots niet
 7123 wel te becomen sijnde, eñ is daer
 7124 oock een vloeiende fonteyn uijt

¹⁴⁸⁷ *Dauphine*: Dauphiné, voormalige provincie in Zuidoost Frankrijk.

¹⁴⁸⁸ *Romance*: Romanche, rivier in Frankrijk.

¹⁴⁸⁹ *Rhosne*: Rhône, Frankrijk.

¹⁴⁹⁰ *Valence*: Valence, Frankrijk.

¹⁴⁹¹ *mal taverne*: Verdere informatie over 'mal taverne' is niet achterhaald.

¹⁴⁹² *Montmelian*: Montmélian, Frankrijk.

¹⁴⁹³ *onwinbaer*: Niet te veroveren.

¹⁴⁹⁴ *ondermeijnt* (ondermijnen): Ergens mijnen ondergraven om het te slopen..

¹⁴⁹⁵ *contremijne* (contramijn): 'Mijn aangelegd om eene vijandelijke onschadelijk te maken' (WNT).

¹⁴⁹⁶ *blaeuachtige hartsteen* (hardsteen): 'In toepassing op de blauwachtig grijze kalksteen die in Zuid-Nederland arduin heet en in Noord-Nederland veelal Escozijsche steen wordt genoemd' (WNT).

7125 de roots waer door man, eñ peert
7126 van dorstens noodt in tijden van be-
7127 legh bevrijt wort, vermits de hoogh-
7128 te vant' casteel, eñ de verafgelegen-
7129 heijt van de omleggende hoge bergen
7130 (van de welcke het canon niet en
7131 can toedraegen) can het casteel van
7132 binnen niet beschooten worden, den
7133 Koninck van Vranckrijck Lodewijck
7134 den derthiende¹⁴⁹⁷ met den Cardinael
7135 Richelieu¹⁴⁹⁸ hebben daer over het iaer
7136 met een leger van over de dertigh
7137 duijsent mannen voor gelegen sonder
7138 iet op te doen, vant' casteel siet
7139 men een andere fortresse genaemt
7140 Barou, die den Hartogh van Savojien
7141 int' begin van de frontieren Van
7142 Vranckrijck heeft doen bouwen, dan
7143 den Koninck van Vranckrijck heeft
7144 de selve in besettinge genomen, des
7145 naer middaghs sijn wij tot Chamberi¹⁴⁹⁹
7146 hooft stadt van Savojien aengeco-
7147 men de stadt leijt in een schoone
7148 >>
7149 234.
7150 Vruchtbare valeije, gelijk mede
7151 Montmelian, de stadt is tame-
7152 lijck groot in twe steden, eñ voor-
7153 stadt bestaende, de groote stadt
7154 is tamelijck fraeij sijnde aldaer
7155 veel huijsen van bleauachtige
7156 hartsteen gebout, het hof is tame-
7157 lijck fraeij leggende op een hooghte
7158 eñ gebout van bleauachtige hart-
7159 steen, daer is een schoone capelle, ofte
7160 kercxken wiens gevel cierlijck
7161 van witte hartsteen¹⁵⁰⁰ gebout is van
7162 binnen is oock een schoone marme-
7163 ren autaer.
7164 Den i7 dito sijnde sondagh voor ons

¹⁴⁹⁷ *Koninck van Vranckrijck Lodewijck den derthiende*: Lodewijk XIII (1601-1643) was van 1610 tot 1643 koning van Frankrijk (zie: 'Lodewijk XIII van Frankrijk' 2014).

¹⁴⁹⁸ *Cardinael Richelieu*: Armand Jean du Plessis, Cardinal-Duc de Richelieu et de Fronsac (1585-1642) was van 1622 tot 1642 kardinaal. Hij was de voorganger van Jules Raymond kardinaal Mazarin (1602-1661) (zie: noot 904: *Cardinael van dien...*; 'Kardinaal de Richelieu' 2014).

¹⁴⁹⁹ *Chamberi*: Chambéry, Frankrijk.

¹⁵⁰⁰ *witte hartsteen*: Witte bergsteen (zie: noot 89: *Harssteen*).

7165 misse hebbende doen lesen sijn wij
 7166 vertroocken, eñ den bergh genaempt
 7167 Apremont,¹⁵⁰¹ ofte scherpenbergh ge-
 7168 passeert, wesende dat sijn rechten
 7169 naem¹⁵⁰² vermits hoogh van roots, eñ
 7170 vol steenen is, eñ sijn comen eten tot
 7171 Espernaij¹⁵⁰³ alwaer wij een processie
 7172 sagen rontom de kerck van de boeren,
 7173 eñ boerinnen die in geestelijcke kle-
 7174 deren gekleet waren hebbende de
 7175 mans cappen over het hooft, eñ aen-
 7176 sicht daer maer alleen gaten in wa-
 7177 ren daer door sagen, eñ wiert ge-
 7178 naempt het broederschap vant'
 7179 heijligh Sacrament, des naer mid-
 7180 daghs sijn wij int' Dauphine provincie
 7181 >>
 7182 235.
 7183 Van Vranckrijck gecomen passerende
 7184 een revierken, het welcke het selve
 7185 rijck van Savoijen is scheijdende, eñ
 7186 sijn alsoo des avonts in de grande Char-
 7187 treuse ofte groote Cathuijsers van Gre-
 7188 noble comen logeerden, in Savoijen sa-
 7189 gen wij anders niet dan bergen waer
 7190 van de grootste boven met sneeuw be-
 7191 deckt waren, wij passeerden sonder-
 7192 lingh geen valeijen, als eenige cleijne
 7193 behalve die van Montmelian, eñ Cham-
 7194 beri, men siet daer veel menschen soo
 7195 mans als Vrouwen die quabben
 7196 vleesch¹⁵⁰⁴ aen den hals hebben hangen
 7197 sommige als flessen groot, eñ oock
 7198 wel meer als een, int' Milanees
 7199 eñ Piedemont vint men oock wel
 7200 eenige maer sijn cleijn, maer wel
 7201 in stiermarck, eñ Carinthien, dit
 7202 seijt men het sneeuw water comende
 7203 van de bergen te causeren, waer mede
 7204 de arme menschen (die oock meest
 7205 haver broot eten) hun generen, hebben
 7206 geen ofte weijnigh weijn, wij sagen

¹⁵⁰¹ *Apremont*: Waarschijnlijk Chartreuse gebergte, Frankrijk.

¹⁵⁰² *rechten naem*: Terechte naam, juiste naam.

¹⁵⁰³ *Espernaij*: Verdere informatie over 'Espernaij' is niet achterhaald.

¹⁵⁰⁴ *quabben vleesch*: Verdere informatie over 'quabben vleesch' is niet achterhaald.

7207 aldaer dat een smits blaesbalck door
7208 een water rat wiert geblasen, aen welck
7209 rat een hout was dat den blaesbalck
7210 op eñ neer dede gaen, niet tegenstaen-
7211 de het water rat buijtens, eñ de
7212 blaesbalck binnens huijs was tus-
7213 schen Sint Michiel, eñ Sint Jan de
7214 >>
7215 236.
7216 Moriano hoorden wij een stercken Echo
7217 die van achteren een hoge clip per-
7218 fect antwoorden.
7219 Den i8 dito des morgens vroegh op ge-
7220 staen wesende sijn wij geclommen op
7221 den bergh van de Chartreusen, alwaer
7222 eerstelijck sagen een capelle die den
7223 heijligen Bruno stichter van de order
7224 van de Cathuijsers heeft doen bouwen
7225 vermits sint Pieter sich openbarende
7226 aen de compagnons van dien heijligen
7227 (wanneer de selve van intentie
7228 waren de hoge clippen vermits de abon-
7229 dantie van sneeuw te verlaten, eñ wat
7230 leger te vertrecken) haer vermaen-
7231 de¹⁵⁰⁵ aldaer een capelle ter eeren van
7232 onse lieve Vrouw te bouwen, wat
7233 hooger sagen wij een fonteyn die mira-
7234 culeuselijck ontsprongen was, wan-
7235 neer den heijligen Bruno met sijn gesel-
7236 schap gebreck van water hadde, wat
7237 hoger sagen wij een kercxken op wiens
7238 autaeer een grotteken gemaect is daer
7239 den heijligen bidt knielende op de sel-
7240 ve steen, daer eerst op begost heeft
7241 penitentie te doen, sijnde de rest
7242 van de roots ofte steen in den autaeer
7243 eñ de rest van de grotte wegh gehouden
7244 om de kerck te bouwen, in dit selve
7245 kerxken heeft den Heijligen de order
7246 eerst ingestelt, in het clooster dronc-
7247 ken wij goeden witten wijn die een
7248 >>
7249 237.
7250 Weijnigh van den geelen ofte citroen cou-
7251 leur hadde, wesende voort van een

¹⁵⁰⁵ *vermaende*: Spoorde aan.

7252 rijnsche smaeck als een rijnsche wijn,
 7253 wij hoorden daer de hoofd misse, die
 7254 met veel ceremonien gecelebreert
 7255 wiert, dese religieusen sijn gehouden
 7256 alle aencomende Heeren, drie dagen, eñ
 7257 drie nachten te tracteren hebbende alle
 7258 natien aldaer haer aparte vertrecken, de
 7259 plaetse is niet schoon maer raer om
 7260 sijn affreusheijt,¹⁵⁰⁶ eñ eenicheijt sijnde gel[+e]-
 7261 gen op eñ tusschen hooge clippen daer bos-
 7262 sen op sijn, wij eenen nacht aldaer ver-
 7263 nacht hebbende sijn naer den onbeijt
 7264 vertrocken comende ververschen tot
 7265 Vorespe,¹⁵⁰⁷ eñ sijn alsoo des naer middaghs
 7266 tot Grenoble hoofstadt van Dauphi-
 7267 ne gearriveert aldaer passerende over
 7268 een houte brugge de reviere Lisiere, di[+e]
 7269 daer recht voor bij vloeiende schepen
 7270 begint te voeren, tusschen Modane, eñ
 7271 Sint Michiel voors leijden onsen voiturin
 7272 ons langes een wegh die toe liep, alwaer
 7273 wij met groot perijckel mosten rijden op
 7274 een seer smal wegxken tegen een hoogen
 7275 bergh daer onder een diepe precipise
 7276 was, de stadt is tamelijck groot wesen-
 7277 de een bisdom, eñ is aldaer een parla-
 7278 ment residerende soo dat oock rede-
 7279 lijck wel gepeupleert¹⁵⁰⁸ is, de Koninck
 7280 heeft daer een schoone huijsinge in de
 7281 welcke Monsieur d'esdiguieres
 7282 >>
 7283 238.
 7284 Gouverneur van de Provincie¹⁵⁰⁹ is lo-
 7285 gerende, den Contestable¹⁵¹⁰ heeft daer
 7286 mede een schoon huijs van bleauachtige
 7287 hartsteen gebout, eñ niet weijt van den
 7288 ouver van de reviere Lisiere gelegen,
 7289 Tot grenoble coopt men ordinaris
 7290 gans, ofte hanschoene de grenoble, die
 7291 daer van honde leer gemaect

¹⁵⁰⁶ *affreusheijt* (affreus): Afschuwelijckheis..

¹⁵⁰⁷ *Vorespe*: Voreppe, Frankrijk.

¹⁵⁰⁸ *gepeupleert*: Gepopuleerd, bevolkt.

¹⁵⁰⁹ *Monsieur d'esdiguieres Gouverneur van de Provincie*: François de Bonne-de-Créqui (ca. 1596-1677) was van 1636 tot 1677 hertog van Lesdiguières en van 1642 tot 1677 gouveneur van Dauphiné (zie: 'François de Bonne de Créqui' 2014)

¹⁵¹⁰ *Contestable*: Verdere informatie over 'Contestable' is niet achterhaald.

7292 eñ seer curieus genaeyjt¹⁵¹¹ worden.
 7293 Den i9 dito des morgens sijn wij naer
 7294 den onbeijt vertroocken passerende eer
 7295 wij buijten quaemen de reviere Lisie-
 7296 re over een steene andere brughe, eñ
 7297 siende niet weijt van de stadt de
 7298 conionctie, ofte versameling van
 7299 de twe revieren Lisiere, eñ Romance
 7300 van waer het hoge geberghte verla-
 7301 tende sijn comen eten tot Moiran¹⁵¹² des
 7302 avonts slaepende tot La Froide.¹⁵¹³
 7303 Den 20 dito hebben wij geeten tot Escu¹⁵¹⁴
 7304 comende des avonts slaepen in de
 7305 voorstadt van Lions vermits een groo-
 7306 ten regen (waer door het seer donc-
 7307 ker wiert) ons buijten hielt.
 7308 Den 2i dito des morgens over een schoo-
 7309 ne steene brugge de reviere Rhosne
 7310 passerende sijn wij binnen Lions
 7311 gecomen gaende logieren in de escu
 7312 de France ofte het schilt van Vranck-
 7313 rijck, Lions is een van de alderschoon-
 7314 ste steden van Vranckrijck naer Pa-
 7315 rijs¹⁵¹⁵ door de selve passeert de revie-
 7316 re de Saone¹⁵¹⁶ dwars door, eñ langs
 7317 >>
 7318 239.
 7319 Des stadts wallen passeert aen eene
 7320 sijde de reviere de Rhosne (haer oo[+r]-
 7321 spronck uijt de Alpes nemende, eñ bij
 7322 geneven een groot lack formerende)
 7323 waer mede de reviere de Saone sich
 7324 vemenght even buijten des stadts wal-
 7325 len een eijlandeken aldaer makende,
 7326 de reviere de Saone passeert men in de
 7327 stadt met een steene brugge wiens fon-
 7328 damenten rusten op rootsen in de reviere
 7329 leggende, eñ wort de selve noch gepas-
 7330 seert met twe houte bruggen, daer is
 7331 in de stadt een schoon parck ofte pleijn
 7332 daer de wandeling is genaemt belle

¹⁵¹¹ *curieus genaeyjt*: Nauwkeurig/zorgvuldig genaaid.

¹⁵¹² *Moiran*: Moirans, Frankrijk.

¹⁵¹³ *La Froide*: Verdere informatie over 'La Froide' is niet achterhaald.

¹⁵¹⁴ *Escu*: Verdere informatie over 'Escu' is niet achterhaald.

¹⁵¹⁵ *naer Parijs*: Op Parijs na.

¹⁵¹⁶ *Saone*: Saône, rivier in Frankrijk.

7333 cour, ofte schoone plaetse, daer is een
7334 schoon casteel leggende over de re-
7335 viere de Saone op een hooge rootse
7336 genaempt pierre encise, ofte uijtge-
7337 houden steen het gedeelte van de stadt
7338 dat over de reviere de Saone leijt is
7339 mede gelegen tegen die bergen van clip-
7340 pen, de stadt is vrij groot hebbende groo-
7341 te voorsteden, eñ is wel gepeupleert
7342 de straeten sijn daer vuijl, de kerck
7343 van sint Jan leggende over de reviere
7344 is groot, aldaer is een schoon horloge
7345 wijsende veelder hande sake, als de
7346 vren, maenden, iaeren, de getijden van de
7347 maen de daegen van de weeck, eñ de pla-
7348 neten, wanneer het horloge sloegh ver-
7349 schudde¹⁵¹⁷ een haen daer op staende sijn
7350 vleugelen, eñ craeijden daer naer, daer
7351 >>
7352 240.
7353 Wort tot Lions veel sijde gemaect
7354 eñ is vermaeckelijck het selve te
7355 gaen sien in de publieckque plaetsen
7356 daer sulckx geschiet, eñ veel vrouw
7357 volck int' werck is, int' arcanael¹⁵¹⁸
7358 sach ick geschut gieten, dat daer
7359 uijt gelicht was, eñ naer de see cant
7360 gevoert op de Fransche vloot, het
7361 stadt huijs dat nieuw is getimmert
7362 van witte hartsteen is seer schoon
7363 hebbende int' incomen een schoone
7364 cour ofte plaetse met een schoone
7365 fonteijn, eñ daer achter een prope-
7366 ren hof boven opt' stadthuijs is de
7367 sale schoon geschildert eñ met schil-
7368 derijen behangen, daer sach men dier-
7369 gelijcke horloge, als voors in de
7370 kerck van sint Jan, voor het stadt
7371 huijs is een groote schoone plaetse
7372 op de welke aen de lincker hant
7373 vant' stadthuijs getimmert wiert
7374 een schoon convent merendeel van
7375 witte hartsteen streckende vant' stadt
7376 huijs af ten eijnde van de voors plaetse

¹⁵¹⁷ *verschudde*: Schudde.

¹⁵¹⁸ *arcanael*: Arsenaal (zie: noot 780: *Arsenael*).

7377 dit clooster is genaempt saint Pier-
 7378 re, ofte sinte Pieter gefondeert¹⁵¹⁹
 7379 door sekere Dame¹⁵²⁰ voltrocken sijn-
 7380 de sal het een magnifieck werck
 7381 wesen, tot Lions is in een seker edel-
 7382 mans hujs te sien, een cabinet vol
 7383 alderhande rariteiten, consten, eñ
 7384 inventien, tot de Cathuijsers leggende
 7385 >>
 7386 24i.
 7387 Op een bergh heeft men een schoon gesicht
 7388 over de stadt, eñ omleggende campag-
 7389 nes. Den 2i, eñ 22 dito tot Lions
 7390 vertoeft hebbende sijn wij.
 7391 Den 23 dito des middaghs van daer ver-
 7392 trocken te peert met een voiturier te
 7393 voet: passerende een stedeken Bresle¹⁵²¹
 7394 sijn wij comen vernachten tot Tarare.¹⁵²²
 7395 Den 24 dito door quaet weder van de
 7396 wegh afrakende lieten den bergh Tarare
 7397 (die wij passeren mosten) aen de rech-
 7398 ter hant leggen reijdende achter de
 7399 selve om over een anderen bergh, eñ daer
 7400 naer la Fontaine¹⁵²³ gepasseert sijnde
 7401 quaemen eten tot Saint Saphorin¹⁵²⁴ heb-
 7402 bende even te voren aen de rechter hant
 7403 laten leggen la ville de Laj,¹⁵²⁵ ofte het ste-
 7404 deken Laj naer den eten l'hospitael¹⁵²⁶ ge-
 7405 passeert wesende sijn wij des naer mid-
 7406 daghs tot Roane¹⁵²⁷ gearriveert ∞
 7407 hebbende tusschen Lions, eñ Roane voors
 7408 veel schoone campagnes, rollines, ofte
 7409 vruchtbaere heuvelkens gepasseert,
 7410 als sijnde een seer schoone lants douwe.¹⁵²⁸
 7411 Roane is een groot vleck leggende op de
 7412 reviere de Loire¹⁵²⁹ tegens een heuvel aen
 7413 eñ dalende tot aen de reviere langhs de

¹⁵¹⁹ *gefondeert*: Opgetrokken.

¹⁵²⁰ *sekere Dame*: Een zekere dame.

¹⁵²¹ *Bresle*: L'Arbresle, Frankrijk.

¹⁵²² *Tarare*: Tarare, Frankrijk.

¹⁵²³ *la Fontaine*: Verdere informatie over 'La Fontaine' is niet achterhaald.

¹⁵²⁴ *Saint Saphorin*: Saint-Symphorien-de-Lay, Frankrijk.

¹⁵²⁵ *la ville de Laj*: Lay, Frankrijk.

¹⁵²⁶ *l'hospitael*: Verdere informatie over 'l'hospitael' is niet achterhaald.

¹⁵²⁷ *Roane*: Roanne, Frankrijk.

¹⁵²⁸ *lants douwe*: Landstreek (zie: noot 848: *lansdouwen*).

¹⁵²⁹ *Loire*: Loire, rivier in Frankrijk.

7414 welke een straet leijt met huijsen nae[+r]
 7415 de lant sijde, eñ wort die straet genaemt
 7416 le port de Roane ofte de haven van Roane
 7417 wij waren aen de over seijde van de reviere
 7418 >>
 7419 242.
 7420 Gelogeert in Saint Nicola,¹⁵³⁰ ofte sint
 7421 Nicolaes daer men van Lions eerst
 7422 aencomt, Roane des naer middaghs
 7423 gesien hebbende sijn wij.
 7424 Den 25 dito des morgens vroegh met
 7425 een schuijtken de reviere de Loire af
 7426 naer Orleans gevaren in compagnie
 7427 van een Heer die een gevangen mede
 7428 voerden die men seijde vals sout
 7429 vercoft te hebben,¹⁵³¹ eñ sijn des avonts
 7430 comen slaepen tot Digoin¹⁵³² in Bourgun-
 7431 dien¹⁵³³ daer wij een goeden ouden rooden
 7432 wijn, eñ een puijck¹⁵³⁴ van nieuwe witte
 7433 wijn droncken gewassen tot Mascon¹⁵³⁵
 7434 in Bourgundien.
 7435 Den 26 dito des voor de middaghs
 7436 sagen wij op een bergh ontrent den ou-
 7437 ver van de reviere een schoon casteel
 7438 genaemt la motte Saint Jan toeco-
 7439 mende Monsieur de Coligni,¹⁵³⁶ die in
 7440 de laeste turcksche oorlogen gecom-
 7441 mandeert heeft de Fransche auci-
 7442 liaire¹⁵³⁷ troepen, voort varende sagen
 7443 wij het revierken la roux¹⁵³⁸ in de Loi-
 7444 re vloeijen, eñ verstonden wij dat wel
 7445 duijsent man met graeven doende
 7446 waren dat revierken in de reviere
 7447 Saone te brengen tusschen Challon,¹⁵³⁹
 7448 eñ Verdun¹⁵⁴⁰ in Bourgondien, om alle coop-
 7449 manschappen uijt de middelansche

¹⁵³⁰ *Saint Nicola*: Verdere informatie over 'Saint Nicola' is niet achterhaald.

¹⁵³¹ *die men seijde vals sout vercoft te hebben*: Waarvan men zei dat hij nep zout verkocht had.

¹⁵³² *Digoin*: Digoin, Frankrijk.

¹⁵³³ *Bourgundien*: Bourgondië, regio in Frankrijk.

¹⁵³⁴ *puijck*: Puik, voortreffelijke.

¹⁵³⁵ *Mascon*: Waarschijnlijk Mâcon, Frankrijk.

¹⁵³⁶ *Monsieur de Coligni*: Jean de Coligny-Saligny (1617-1686) was Luitenant-Generaal in het Franse leger in de strijd tegen de Turken.

¹⁵³⁷ *auciliaire* (auxiliair): Hulptroep(en).

¹⁵³⁸ *la roux*: Arroux, rivier in Frankrijk.

¹⁵³⁹ *Challon*: Chalon-sur-Saône, Frankrijk.

¹⁵⁴⁰ *Verdun*: Verdun-sur-le-Doubs, Frankrijk.

7450 see de Rhosne op tot Lions te voe-
7451 ren, eñ van daer de Saone op tot het
7452 voors revierken, in het welcke
7453 >>
7454 243.
7455 Door sluijsen soude gelaeten worden
7456 om soo wel des somers als des win-
7457 ters te passeren, door dat revierken
7458 soude men voort in de reviere Loire co-
7459 men van daer tot Orleans, Blois,¹⁵⁴¹
7460 Tours,¹⁵⁴² Saumur,¹⁵⁴³ Angiers,¹⁵⁴⁴ Nantes¹⁵⁴⁵ tot
7461 in den Orea, ofte noort see, eñ uijt de
7462 Loire can men des winters al rede
7463 met sluijsen, eñ een gegraeven canael
7464 onlanghs gemaect comen in het re-
7465 revierken loing,¹⁵⁴⁶ het welcke in de
7466 reviere de Seine¹⁵⁴⁷ vloeijt, eñ soo voort
7467 naer Parijs, Roane, eñ Havre de grare¹⁵⁴⁸
7468 tot mede in de noort see, tegens de
7469 middagh lieten wij niet weijt van ons
7470 int' gesicht aen de rechter hant leggen
7471 de stadt Bourbon¹⁵⁴⁹ waer van de tegen-
7472 woordige Koningen van Vranckrijk
7473 haer toe naem¹⁵⁵⁰ voeren als gecomen
7474 sijnde van een ionger soone¹⁵⁵¹ geweest
7475 hebbende Hartogh van Bourbon,¹⁵⁵² voort
7476 varende tegens den avont sagen wij
7477 Desize¹⁵⁵³ een stedeken leggende in een eij-
7478 lant van het welcke men met twe
7479 diverse witte hartsteene brugge can
7480 gaen aen weersijden van de revier, de
7481 eene brugge heeft dubbelde boogen
7482 eñ is een slot leggende op een heuvel-
7483 ken, des nachts quaemen wij slaepen

¹⁵⁴¹ *Blois*: Blois, Frankrijk.

¹⁵⁴² *Tours*: Tours, Frankrijk.

¹⁵⁴³ *Saumur*: Saumur, Frankrijk.

¹⁵⁴⁴ *Angiers*: Angers, Frankrijk.

¹⁵⁴⁵ *Nantes*: Nantes, Frankrijk.

¹⁵⁴⁶ *loing*: Loing, rivier in Frankrijk.

¹⁵⁴⁷ *Seine*: Seine, rivier in Frankrijk.

¹⁵⁴⁸ *Havre de grare*: Le Havre, Frankrijk.

¹⁵⁴⁹ *Bourbon*: Bourbon-Lancy, Frankrijk.

¹⁵⁵⁰ *toe naem*: Geslachtsnaam, achternaam.

¹⁵⁵¹ *ionger soone*: Mannelijk nageslacht.

¹⁵⁵² *Hartogh van Bourbon*: Hendrik IV (1553-1610) was de eerste Koning van Frankrijk uit het Bourbon geslacht (zie: 'Hendrik IV van Frankrijk' 2014).

¹⁵⁵³ *Desize*: Decize, Frankrijk.

7484 tot Tint.¹⁵⁵⁴
 7485 Den 27 dito des morgens passeerden
 7486 wij nevens een fraeije, eñ redelijck
 7487 >>
 7488 244.
 7489 Groote stadt wesende een hartogh-
 7490 dom,¹⁵⁵⁵ t' welck den Hartogh van Main-
 7491 tona toegecomen heeft,¹⁵⁵⁶ eñ aen wiens
 7492 voorouders het door houwelijck
 7493 met een dochter van een ionger soon
 7494 van den huijse van Cleef gedevol-
 7495 veert¹⁵⁵⁷ was, den overleden Hartogh
 7496 heeft het aen den overleden Cardinael
 7497 Masarino vercoft, die het vereert
 7498 heeft aen sijn neef Mancini nu Har-
 7499 togh van Nevens¹⁵⁵⁸ alwaer te sien is
 7500 een fraeij paleijs van de vorige Har-
 7501 togen van Nevens daer leijt een
 7502 schoone witte hartsteene brugge
 7503 over de reviere de Loire, die nu
 7504 onlanghs gerepareert is, eñ ten eijn-
 7505 de van de selve leijt noch een an-
 7506 dere diergelijcke brugge om bij
 7507 hoogh water aen het lant (leggen-
 7508 de aen de andere sijde van de revie-
 7509 re) droogh te connen comen, des
 7510 middaghs sagen wij een weijnigh on-
 7511 der Nevers¹⁵⁵⁹ de reviere dallier¹⁵⁶⁰ (die
 7512 tot daer toe soo groot is als de Loire)
 7513 sich mengen in de Loire, op welcke
 7514 reviere (comende vloeijen uijt de
 7515 provincie van Auvergne)¹⁵⁶¹ is leg-
 7516 gende de stadt Moulin,¹⁵⁶² op de Loire
 7517 voor de mont van die reviere leijt
 7518 een schuijt met wacht¹⁵⁶³ van wegen
 7519 de Koninck om te sien ofte van

¹⁵⁵⁴ *Tint*: Verdere informatie over 'Tint' is niet achterhaald.

¹⁵⁵⁵ *een hartoghdom*: Hertogdom Nevers.

¹⁵⁵⁶ *Hartogh van Maintona*: Nevers werd van 1565 tot 1659 geheerst door een hertog uit het geslacht Gonzaga, die hertogen van Mantua waren (zie: 'Lijst van heersers van Nevers' 2013).

¹⁵⁵⁷ *gedevolveert* (devolveeren): 'Door erfopvolging of bij testament aan een ander toevallen.'

¹⁵⁵⁸ *Mancini nu Hartogh van Nevens*: Philippe Jules Mancini (1641-1707) was van 1661 tot 1707 hertog van Nevers (zie: 'Lijst van heersers van Nevers' 2013; 'Philippe Jules Mancini' 2014)

¹⁵⁵⁹ *Nevers*: Nevers, Frankrijk.

¹⁵⁶⁰ *dallier*: Allier, rivier in Frankrijk.

¹⁵⁶¹ *Auvergne*: Auvergne, gebied in Frankrijk.

¹⁵⁶² *Moulin*: Moulins, Frankrijk.

¹⁵⁶³ *wacht*: Wachters.

7520 beijde de revieren geen sout en wort
 7521 >>
 7522 245.
 7523 Afgevoert, des naer middaghs lieten
 7524 wij aen de rechter hant leggen la
 7525 Charite¹⁵⁶⁴ een proper stedeken passe-
 7526 rende aldaer onder een witte hart-
 7527 steene brugge eñ quaemen slaepen
 7528 tot Poulli¹⁵⁶⁵ een proper stedeken loge-
 7529 rende buijten de stadt.
 7530 Den 28 dito des voormiddaghs hebben
 7531 wij aen de linckerhant op een bergh
 7532 laeten leggen Sancerre¹⁵⁶⁶ een kleijn ste-
 7533 deken in de Provincie Berrij¹⁵⁶⁷ gelegen
 7534 daer veel hugenotten¹⁵⁶⁸ ofte geusen¹⁵⁶⁹ woonen
 7535 daer onder een weijnigh verder lach
 7536 een fraeij dorp genaempt Setibeau¹⁵⁷⁰
 7537 vervolgens lieten aen de rechter
 7538 hant leggen Cosud¹⁵⁷¹ een stedeken eñ een weijnigh
 7539 voordere een schoon casteel toecomen-
 7540 de monsieur Vieuxbourg Cavalier
 7541 ofte ridder van Malta¹⁵⁷² daer naer sa-
 7542 gen aen de rechterhant Neusvit,¹⁵⁷³ eñ
 7543 daer naer aen de selve hant Bonnij¹⁵⁷⁴ eñ
 7544 daer tegen over aen de lincker hant Beau-
 7545 lieu¹⁵⁷⁵ daer naer sagen wij aen de rechter
 7546 hant Husson¹⁵⁷⁶ een cleijn stedeken daer
 7547 de geene die recht naer Parijs, eñ de
 7548 post nemen willen aen lant gaen ver-
 7549 mits daer een posthuijs is, des naer
 7550 middaghs lieten wij aen de rechter
 7551 hant leggen Briart¹⁵⁷⁷ een cleijn stedeken
 7552 beneden het welck bij sagen het ca-

¹⁵⁶⁴ *la Charite*: La Charité-sur-Loire, Frankrijk.

¹⁵⁶⁵ *Poulli*: Pouilly-sur-Loire, Frankrijk.

¹⁵⁶⁶ *Sancerre*: Sancerre, Frankrijk.

¹⁵⁶⁷ *Provincie Berrij*: Berry, voormalige provincie in Frankrijk.

¹⁵⁶⁸ *hugenoten* (Hugenoot): 'Benaming voor de hervormden in Frankrijk, soms ook voor de calvinisten in het algemeen' (WNT).

¹⁵⁶⁹ *geusen* (geuzen): 'Een Geus zijn, tot de partij der Geuzen behooren; thans nog in den bepaalden zin van: Niet Roomsche Katholiek zijn' (WNT).

¹⁵⁷⁰ *Setibeau*: Verdere informatie over 'Setibeau' is niet achterhaald.

¹⁵⁷¹ *Cosud*: Verdere informatie over 'Cosud' is niet achterhaald.

¹⁵⁷² *monsieur Vieuxbourg Cavalier ofte ridder van Malta*: Verdere informatie over 'monsieur Vieuxbourg Cavalier ofte ridder van Malt' is niet achterhaald.

¹⁵⁷³ *Neusvit*: Neuvy-sur-Loire, Frankrijk.

¹⁵⁷⁴ *Bonnij*: Bonny-sur-loire, Frankrijk.

¹⁵⁷⁵ *Beaulieu*: Beaulieu-sur-Loire, Frankrijk.

¹⁵⁷⁶ *Husson*: Ousson-sur-Loire, Frankrijk.

¹⁵⁷⁷ *Briart*: Briare, Frankrijk.

7553 nael dat daer voorbij gegraeven is
7554 >>
7555 246.
7556 Ende naer een cleijn revierken genaemt
7557 Loing loopt, het welcke in de reviere
7558 de Seine vloeijt soo dat men door dat
7559 canael tot Parijs toe can vaeren met
7560 alderhande coopmanschappen als
7561 voors is, eñ vervolgens sagen wij aen de
7562 lincker hant leggen een schoon casteel
7563 genaempt Bisson toecomende een
7564 Edelman van Parijs eñ passeerden tegen
7565 den avont Gian¹⁵⁷⁸ een stedeken leggen-
7566 de aen de rechter hant van de reviere
7567 alwaer een schoon casteel is, eñ een
7568 schoone brugge over de reviere is
7569 leggende waer op eenige huijsen staen
7570 eñ ten eijnde van de welcke een voorst[+e-]
7571 deken leijt buijten het welcke de Capu-
7572 cinen een clooster hebben, een weijnigh
7573 lantwaert in leijt een dorp dat out
7574 Gian heet alwaer voor desen Gian
7575 plach te staen¹⁵⁷⁹ des avonts sijn wij
7576 tot Sullij¹⁵⁸⁰ comen eten onderwegen sagen
7577 wij aen weersijden veel schoone
7578 wijngaerden tegens bergen, eñ heu-
7579 velen leggen in den avont passeerden
7580 wij saint Benoict¹⁵⁸¹ een Abdije la-
7581 tende de selve aen de rechter hant
7582 leggen, als mede.
7583 Den 29 dito in den morgen stont chas-
7584 teauneuf¹⁵⁸² een groot dorp alwaer
7585 een out casteel leijt bij een gedeel-
7586 te vant' dorp, maer bij het grootste
7587 >>
7588 247.
7589 Gedeelte leijt een schoon nieuw
7590 getimmert huijs dicht bij de revie-
7591 re hebbende een schoonen hof, ende
7592 parck toecomende monsieur de la

¹⁵⁷⁸ *Gian*: Gien, Frankrijk.

¹⁵⁷⁹ *plach te staen*: Gewoonlijk stond/lag.

¹⁵⁸⁰ *Sullij*: Sully-sur-Loire, Frankrijk.

¹⁵⁸¹ *saint Benoict*: Saint-Benoît-sur-Loire, Frankrijk.

¹⁵⁸² *chasteauneuf*: Châteauneuf-sur-Loire, Frankrijk.

7593 Vrillere Secretaris van staet¹⁵⁸³ ver-
7594 volgens passeerden wij onder een stee-
7595 ne brugge voor bij Gergeau¹⁵⁸⁴ een cleijn
7596 geus stedeken latende het selve aen
7597 de linckerhant, eñ aen de rechter hant
7598 Sainct Denis¹⁵⁸⁵ een dorp, even over de
7599 brugge van twintigh boogen van de
7600 welcke aen weersijden in den beginne
7601 eenige afgebrooken sijn, in de laeste
7602 oorlogen van de Princen tegen de Ko-
7603 ningh,¹⁵⁸⁶ wanneer des Koninckx le-
7604 ger in Gergeau, eñ der Princen in saint
7605 Denis lagen, onse wegh vervolgende
7606 sijn des middaghs tot Orleans aenge-
7607 lant naer dat vier, eñ een halven dagh
7608 op de reviere Loire hadden gevaren
7609 logerende aux trois Empereurs
7610 ofte de drie Keijsers, Orleans is
7611 een groote schoone stadt, eñ hartogh-
7612 dom, waer van des Koninghs Broe-
7613 der Hartogh is,¹⁵⁸⁷ heeft een seer schoo-
7614 ne steene brugge over de reviere
7615 leggen waer op in de midden staet
7616 van coper gegoten de Purrelle, ofte de
7617 maeght van Orleans Jenne d' arcq¹⁵⁸⁸
7618 de welcke soo een vermaerde Fran-
7619 sche Amasone is geweest, dat haren
7620 >>
7621 248.
7622 Koningh die bij naer door de En-
7623 gelsche uijt sijn rijck verdreven was
7624 daer wederom door de wapenen in
7625 herstelt heeft, de maille¹⁵⁸⁹ op de wal-
7626 len gemaect is oock schoon, eñ sijn
7627 de wallen soo hoogh dat men buijten de
7628 stadt sijnde bij naer niet dan de top-
7629 pen van de torens siet, soo dat de stadt
7630 van binnen door canon niet can bescha-

¹⁵⁸³ *monsieur de la Vrillere Secretaris van staet*: Wellicht Louis Phélypeaux de La Vrillière (1599-1684) was rond 166 waarschijnlijk Staatssecretaris (zie: 'Louis Ier Phélypeaux de La Vrillière' 2013).

¹⁵⁸⁴ *Gergeau*: Jargeau, Frankrijk.

¹⁵⁸⁵ *Sainct Denis*: Wellicht Saint-Denis-en-Val, Frankrijk. Dit zou tegenwoordig aan de linker hand liggen.

¹⁵⁸⁶ *de laeste oorlogen van de Princen tegen de Koningh*: Wellicht de slag bij Jargeau.

¹⁵⁸⁷ *Koninghs Broeder*: Filips I van Orléans (1640-1701) was van 1660 tot 1701 hertog van Orléans en was de broer van Lodewijk XIV (1638-1715), beter bekend als de Zonnekoning, die van 1643 tot 1715 koning van Frankrijk was (zie: 'Filips van Orléans (1640-1701)' 2014; 'Lodewijk XIV van Frankrijk' 2014).

¹⁵⁸⁸ *Jenne d'arcq*: Jeanne d'Arc (ca. 1412-1431) vocht mee tegen Engeland in de honderdjarige oorlog.

¹⁵⁸⁹ *maille*: Wellicht vergelijkbaar met een staketsel (zie: noot 1353: *staketselen* voor definitie staketsel).

7631 dicht worden, over de brugge leijt een
7632 voorstadt daer diverse kercken in-
7633 staen, als sijnde vrij groot, eñ wel
7634 gepeupleert int' midden van de brug-
7635 ge waer over men naer de voorstadt
7636 gaet is een eijlandeken op het welcke
7637 huijsen staen aen weersijden op de
7638 weijte van de brugge soo dat de selve
7639 scheijnen op de brugge te rusten, ter
7640 sijde van de huijsen gaet men aen een sijde
7641 naer de voordere huijsen die op dat
7642 eijnt vant' eijlandeken staen, eñ aen
7643 de andere sijde van de huijsen gaet
7644 men opt ander eijnt vant eijlande-
7645 ken wesende een wandeling van
7646 twe a vier rijden¹⁵⁹⁰ boomen bequaem¹⁵⁹¹
7647 om des somers een koele locht te scep-
7648 pen¹⁵⁹² nu dienden het tot lijnbanen de punt
7649 vant' eijlandeken daer de stroom
7650 tegens vloeyden was seer wel met
7651 hartsteene muren, eñ wallen voorsien. ontrent
7652 >>
7653 249.
7654 Dit eijlandeken op de brugge staet
7655 het copere crusifix voort' welcke
7656 den Koninck Carel Van Vranckrijck¹⁵⁹³
7657 aen de eene, eñ de voors Jenne d'arcq
7658 aen de andere sijde met blooten hare
7659 eñ een degen op sijde sijn knielend[+e]
7660 bijde van coper gegoten tot gedach-
7661 tenisse van de groote victorie¹⁵⁹⁴ di[+e]
7662 tegens de Engelsche ontrent Or-
7663 leans gevochten, de kerck genaemt
7664 Sainte Croix is schoon geheel van
7665 witte hartsteen opgebout, edoch¹⁵⁹⁵
7666 is daer van nu ter tijt niet meer
7667 onder dack, als het choor alleen: om
7668 het welcke men ront om can gaen
7669 vindende recht achter den hoogen
7670 autaeer een schoone capelle van

¹⁵⁹⁰ *rijden*: Rijen.

¹⁵⁹¹ *bequaem*: Geschikt.

¹⁵⁹² *sceppen*: Scheppen.

¹⁵⁹³ *Koninck Carel Van Vranckrijck*: Karel VII (1403-1461) was van 1422 tot 1461 Koning van Frankrijk (zie: 'Karel VII van Frankrijk' 2014).

¹⁵⁹⁴ *victorie*: Overwinning.

¹⁵⁹⁵ *edoch*: Echter.

7671 marmer gebout door den overleden
 7672 Hartogh van Orleans,¹⁵⁹⁶ eñ sijne eerst[+e]
 7673 huijsvrouwe uijt den huijse van Mon
 7674 pensier¹⁵⁹⁷ want de kerck anno i565
 7675 door de geusen afgebrant, eñ gerui-
 7676 neert is, ront om het kerck hof dae[+r]
 7677 bij gelegen genaemt het groote kerc[+k]
 7678 hof is een groot pant in het welcke
 7679 men alderhande saeken vercoopt,
 7680 daer sijn diverse schoone plaetsen
 7681 ofte marckten in de stadt ~
 7682 >>
 7683 250.
 7684 En sijn daer veel lange, eñ rechte
 7685 straeten, die daer op responde-
 7686 ren, op de reviere leggen veel
 7687 sloopkens om de revier af te
 7688 varen, eñ is daer ontrent een groot
 7689 gecrioel van menschen, eñ karren
 7690 alderhande waeren ontladende
 7691 daer lach dien tijt op den ouver groo-
 7692 te menichte van wijnen de reviere
 7693 op eñ af comende, andere wier-
 7694 den de reviere op gescheept om
 7695 door het voren gementioneerde
 7696 canael van Briart naer Parijs
 7697 gevoert te worden wij sagen me-
 7698 nichte wijnen de stadt incomen
 7699 andere menichte sagen wij lan-
 7700 ges de campagnes voeren, een
 7701 teecken van een goet gewas over
 7702 desen iare i666.
 7703 Den 30 dito sijn wij met de mes-
 7704 sager¹⁵⁹⁸ van Orleans op Parijs te
 7705 peert greden passerende eerst
 7706 een groote voorstadt, eñ vervol-
 7707 gens comende eten tot Tourij¹⁵⁹⁹ een
 7708 kleijn stedeken, des naer middaghs
 7709 gepasseert hebbende Angerville¹⁶⁰⁰

¹⁵⁹⁶ *den overleden Hartogh van Orleans*: Gaston Jean-Baptiste van Frankrijk (1608-1660) (zie: noot 1433: *dochter van den Hartogh...*).

¹⁵⁹⁷ *erst[+e] huijsvrouwe uijt den huijse van Monpensier*: Marie de Bourbon-Montpensier (1605-1627) trouwde in 1626 met Gaston Jean-Baptiste van Frankrijk (1608-1660) (zie: noot 1433: *dochter van den Hartogh...*; 'Marie de Bourbon-Montpensier' 2014).

¹⁵⁹⁸ *messenger*: Bode, met de post.

¹⁵⁹⁹ *Tourij*: Toury, Frankrijk.

¹⁶⁰⁰ *Angerville*: Angerville, Frankrijk.

7710 >>
 7711 25i.
 7712 Ende vervolgens Manarville¹⁶⁰¹ sijn
 7713 wij des avonts comen slaepen tot
 7714 Estampes¹⁶⁰² een redelijck groote stad[+t]
 7715 naer dat wij een langh faux bourg
 7716 ofte voorstadt gepasseert hadden
 7717 waer door een revierken vloeijt.
 7718 Den 3i dito des voormiddaghs sijn
 7719 wij gepasseert voor bij een cleijn
 7720 stedeken genaemt Estrechij,¹⁶⁰³ eñ
 7721 vervolgens door Chastres¹⁶⁰⁴ een ta-
 7722 melijck groote stadt comende
 7723 eten tot Linas¹⁶⁰⁵ mede een tamelijc-
 7724 ke stadt alwaer eerst (vermits
 7725 den sondagh) den dienst hoorden
 7726 eñ ons in den kerck geweijt broot
 7727 gepresenteert wiert, daer wij me-
 7728 de nevens de andere van aten, des
 7729 naer middaghs gepasseert sijnde
 7730 Longjumeau¹⁶⁰⁶ een proper stedeken
 7731 eñ vervolgens Bourg de la Reijne¹⁶⁰⁷
 7732 ofte het dorp van de Koninginne
 7733 (als sijnde gedaen bouwen bij de
 7734 overledene reijne mere ofte Ko-
 7735 ninginne moeder)¹⁶⁰⁸ sijn wij tegens
 7736 den avont tot Parijs gearriveert
 7737 >>
 7738 i52.
 7739 Nemende ons logement voor
 7740 eerst a la Croix blanche rue
 7741 Saint Denis, ofte het witte ~
 7742 cruijs in de straet van sint De-
 7743 nis, eñ dat vermits de nage-
 7744 legentheijt van den messenger van
 7745 Parijs op Brussel, met de welcke
 7746 mijn Oom van sins was te ver-
 7747 trecken, anders is de goede her-
 7748 berge tot Parijs a la croix de

¹⁶⁰¹ *Manarville*: Monnerville, frankrijk.

¹⁶⁰² *Estampes*: Étampes, Frankrijk.

¹⁶⁰³ *Estrechij*: Étréchy, Frankrijk.

¹⁶⁰⁴ *Chastres*: Verdere informatie over 'Chastres' is niet achterhaald.

¹⁶⁰⁵ *Linas*: Linas, Frankrijk.

¹⁶⁰⁶ *Longjumeau*: Longjumeau, Frankrijk.

¹⁶⁰⁷ *Bourg de la Reijne*: Bourg-la-Reine, Frankrijk.

¹⁶⁰⁸ *Koninginne moeder*: Anna van Oostenrijk (1601-1666) was de moeder van Lodewijk XIV (1638-1715) (zie: noot 1587: *Konings Broeder*; 'Anna van Oostenrijk (1601-1666)' 2014).

7749 fer rue saint Denis, ofte la
 7750 ville de Brusselle rue saint
 7751 Martin. onder wegen deden wij een
 7752 wolf op¹⁶⁰⁹ de welcke sich velde,
 7753 waert in begevende een grooten
 7754 alarm van schreeuwen veroorsaeck-
 7755 ten aen ionge schaep harders¹⁶¹⁰ met
 7756 hun vee int' velt wesende
 7757 soo dat de boeren in de weer raeck-
 7758 ten tusschen Orleans eñ Estam-
 7759 pes eñ sijn niet dan vlacke
 7760 landen, eñ siet men van de wallen
 7761 van de stadt van Orleans, over
 7762 een groote vlacke campagne
 7763 van wijngaerden die een
 7764 >>
 7765 253.
 7766 Schoonen rooden wijn draegen
 7767 de bosschen gepasseert sijnde siet
 7768 men schoone vlacke coren cam-
 7769 pagnes, ofte landen: die echter
 7770 hier wat rijsen eñ daer wede-
 7771 rom een weijnigh dalen sonder noc[+h]
 7772 tans het gesicht te breecken
 7773 tusschen Estampes, eñ Parijs sijn heu-
 7774 velen eñ daelen, soo van wijngaerden
 7775 die bleecken wijn, ofte vin pallard
 7776 draegen, als van coren landen, eñ
 7777 siet met tusschen de voors twe
 7778 steden veel schoone Heeren huisjen
 7779 met schoone dreven ofte laenen
 7780 voor aen, als mede hoven, eñ parc-
 7781 ken wij hadden des sondaghs s mor-
 7782 gens een continuelen¹⁶¹¹ regen tot den
 7783 middagh, eñ des naer middaghs sa-
 7784 gen wij met schoon weder alle
 7785 die fraeijicheden ontrent Parijs
 7786 de wegh tusschen Orelans, eñ
 7787 Parijs was vrij onveijl¹⁶¹² vermits
 7788 eenige mal contenten,¹⁶¹³ ofte gere-

¹⁶⁰⁹ *deden op*: Merkten op, zagen.

¹⁶¹⁰ De auteur heeft een andere *h* geschreven dan die voor hem gebruikelijk is. In plaats van een *h* die op een *g* lijkt, lijkt deze *h* eerder op een *b*.

¹⁶¹¹ *continuelen*: Aanhoudende.

¹⁶¹² *onveijl*: Onveilig.

¹⁶¹³ *mal contenten*: Ontevredenen.

7789 ierteerden¹⁶¹⁴ die sich daer ontrent
 7790 op hielden, dese nevens anderen
 7791 >>
 7792 254.
 7793 Hadden aen den Bisschop van Or-
 7794 leans¹⁶¹⁵ (die onlanghs gekoren
 7795 was, eñ privilegie hadde alle
 7796 misdaden tot seker getal te
 7797 pardonneren)¹⁶¹⁶ door requesten
 7798 versocht acte van remissie, ofte
 7799 queijtscheldinge van hunne
 7800 misdaden, dan vermits (om de groo-
 7801 te conscientieusheijt¹⁶¹⁷ van den
 7802 bisschop) nihil op hun requeste
 7803 kregen, hadden sich uijt despe-
 7804 raetheijt int' velt begeven
 7805 om in weervraecke te spolie-
 7806 ten,¹⁶¹⁸ doe geene die van Orle-
 7807 ans quaemen, gelijk alrede¹⁶¹⁹
 7808 eenige afgeset¹⁶²⁰ hadden, doch
 7809 wesende veerthien a vijftien
 7810 in compagnie wel gewapent
 7811 eñ ons dicht bij den anderen hou-
 7812 dende hebben wij geen onraet
 7813 vernomen, maer sijn in salvo¹⁶²¹
 7814 tot Parijs gecomen, ontrent
 7815 een quartier vrs van de stadt
 7816 siet men van een heuvel Parijs
 7817 >>
 7818 255.
 7819 Seer breet in een dal leggen, eñ
 7820 vint men ontrent de stadt vee[+l]
 7821 schoone dorpen, eñ niet weijt
 7822 van de selve een schoon gebouw
 7823 dat den overleden Cardinael Ma-
 7824 zarin hadde doen bouwen voor ge-
 7825 estropierde¹⁶²² soldaten, maer nu
 7826 met de vrede hoorden het een

¹⁶¹⁴ *gereierteerden*: Verdere informatie over 'gereireteerden' is niet achterhaald.

¹⁶¹⁵ *Bisschop van Orleans*: Pierre du Cambout de Coislin (1637–1706) was van 1665 tot 1706 bisschop van Orléans (zie: 'Pierre du Cambout de Coislin' 2014).

¹⁶¹⁶ *pardonneren*: Kwijtschelden.

¹⁶¹⁷ *conscientieusheijt* (consciëntieus): Zijn geweten volgend.

¹⁶¹⁸ *spolieten* (spolieeren): Plunderen.

¹⁶¹⁹ *alrede*: Alreeds.

¹⁶²⁰ *afgeset*: Afgezet, achtergelaten.

¹⁶²¹ *in salvo*: Behouden, in veiligheid.

¹⁶²² *estropierde*: Verminkte, invalide.

7827 particulier toe, tot Parijs co-
 7828 mende hoorden wij dat het
 7829 hof tot Saint Germain was,¹⁶²³
 7830 eñ in geen drie weken naer Parijs
 7831 soude keeren, t' welck oorsake
 7832 was wij aldaer voor eerst geen groo[+t]
 7833 geswier van carossen, eñ treijn sagen,
 7834 het is remarquabel,¹⁶²⁴ dat wij op die
 7835 groote reijse heel weijnigh ofte bij
 7836 naer gans geen regen gehad hebben
 7837 nocte oock van geen banditen oft[+e]
 7838 voleurs¹⁶²⁵ aengerant¹⁶²⁶ sijn geweest
 7839 eñ is noch meer te verwonderen
 7840 dat niemant van ons op de reijs
 7841 is sieck geworden daer het
 7842 nochtans de gansche somer
 7843 extreem heet is geweest
 7844 >>
 7845 256.
 7846 Soo dat in Jtalien selfs sooda-
 7847 nigen hette niet gewoon waren
 7848 waer door oock tot Romen
 7849 veel menschen aen heete koort-
 7850 sen stierven, het welcke dan
 7851 oock oorsaecke is geweest d[xx]¹⁶²⁷
 7852 wij niet en conden resolveren
 7853 naer Romen te reijsen, welc-
 7854 ke reijs daer en boven int' somer
 7855 saisoen altoos periculeus is
 7856 gelijk mijn Oom dat in sijn
 7857 voorgaende reijse gewaer is
 7858 geworden wanneer ontrent
 7859 sint Jan daer incomende cort
 7860 daer aen sieck worde, naer eeni-
 7861 ge dagen a la croix blanche ge-
 7862 rust, eñ een goet huijs om te logeeren
 7863 gesocht hadden ben eijndelingh¹⁶²⁸ op
 7864 Den november naer dat mijn
 7865 Oom den sesden deser¹⁶²⁹ vertroc-
 7866 ken was gaen logeeren chez

¹⁶²³ *dat het hof tot Saint Germain was*: Dat het koningshof naar/in Saint Germain was.

¹⁶²⁴ *remarquabel*: Opmerkelijk.

¹⁶²⁵ *voleurs*: Rovers.

¹⁶²⁶ *aengerant*: Aangevallen.

¹⁶²⁷ *d[xx]*: De letters zitten onder de vouw van het handschrift. Wellicht staat er *dat*.

¹⁶²⁸ *eijndelingh*: Ten slotte, uiteindelijk.

¹⁶²⁹ *sesden deser*: Zes november.

9 Bronnen in *het Journael*

9.1 Fysieke bronnen

Calisch, I.M. en N.S. Calisch, *Beknopt kunstwoordenboek* (ed. Hans Beelen). Z.n., z.p., (2014). p. 105.

[Digitale versie op:

<http://dbnl.org/tekst/cali003bekn03_01/cali003bekn03_01_0007.php?q=fardeeren>.

Geraadpleegd 14 mei 2014.]

Chapman, H (2001): 'Correggio (Antonio Allegri)' [Electronische versie]. In: H. Brigstocke (red.) *The Oxford Companion to Western Art*.

Chilvers, I. (2009)a: 'Bassano, Jacopo (Jacopo da Ponte)' [Electronische versie]. In: *The Oxford Dictionary of Art and Artists* (4 ed.).

Chilvers, I. (2009)b: 'Michelangelo (Michelangelo Buonarroti)' [Electronische versie]. In: *The Oxford Dictionary of Art and Artists* (4 ed.).

Chilvers, I. (2009)c: 'Parmigianino (Girolamo Francesco Maria Mazzola)' [Electronische versie]. In: *The Oxford Dictionary of Art and Artists* (4 ed.).

Chilvers, I. (2009)d: 'Raphael (Raffaello Santi)' [Electronische versie]. In: *The Oxford Dictionary of Art and Artists* (4 ed.).

Chilvers, I. (2009)e: 'Reni, Guido' [Electronische versie]. In: *The Oxford Dictionary of Art and Artists* (4 ed.).

Friederichs Heinz F. (1970): *Die Reichsfreiherrn von Ritter zu Groenesteyn und ihre Vorfahren*. Deel 2: *Das Utrechter Geslecht de Ridder 1220-1650-1730*. Neustadt a.d. Aisch.

Siepmann van den Berg, A. en B. Olde Meierink [1995]. 'Groenestein'. In: Olde Meierink, B. [et al.] (red.): *Kastelen en Ridderhofsteden in Utrecht*. 2^e dr. Utrecht: Matrijs. pp. 205-208.

Vries, C. de (1698): *Den Cleefschen Lusthoff*. Zynde een korte beschryvinge van al wat in, om, en buyten de Stadt Cleve, van Gebouwen, Uytsichten, Plantagien, Bergen en Dahlen aenmerckelicx te sien en te vinden is. Cleve: Tobias Silberling. pp. 40-41

WNT: Het Woordenboek der Nederlandsche Taal. Instituut voor Nederlandse Lexicologie.

Geraadpleegd via de Geïntegreerde TaalBank: <gtb.inl.nl>

9.2 Bronnen op wikipedia

'Agnes von Mansfeld-Eisleben' (2013). <http://en.wikipedia.org/wiki/Agnes_von_Mansfeld-Eisleben>. Geraadpleegd 7 april 2014

'Alfonso IV d'Este' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Alfonso_IV_d'Este>. Geraadpleegd 7 mei 2014.

'Alfonso Litta' (2013). <http://en.wikipedia.org/wiki/Alfonso_Litta>. Geraadpleegd 8 mei 2014.

'Amalia van Solms' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Amalia_van_Solms>. Geraadpleegd 7 april 2014.

'Anna van Oostenrijk (1601-1666)' (2014).
<[http://nl.wikipedia.org/wiki/Anna_van_Oostenrijk_\(1601-1666\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Anna_van_Oostenrijk_(1601-1666))>. Geraadpleegd 21 mei 2014.

'Baltasar de la Cueva, Count of Castellar' (2014).
<http://en.wikipedia.org/wiki/Baltasar_de_la_Cueva,_Count_of_Castellar>. Geraadpleegd 5 mei 2014.

'Barberini' (2013). <<http://nl.wikipedia.org/wiki/Barberini>>. Geraadpleegd 6 mei 2014.

'Beleg van Wenen (1529)' (2013). <[http://nl.wikipedia.org/wiki/Beleg_van_Wenen_\(1529\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Beleg_van_Wenen_(1529))>. Geraadpleegd 6 juni 2014.

'Bucentaur' (2014). <<http://en.wikipedia.org/wiki/Bucentaur>>. Geraadpleegd 1 mei 2014.

'Castellano del Castello Sforzesco di Milano' (2014).
<http://it.wikipedia.org/wiki/Castellano_del_Castello_Sforzesco_di_Milano>. Geraadpleegd 19 mei 2014.

'Consiglio dei Pregadi' (2013). <http://fr.wikipedia.org/wiki/Consiglio_dei_Pregadi>. Geraadpleegd 1 mei 2014.

'Council of Ten' (2014). <http://en.wikipedia.org/wiki/Council_of_Ten>. Geraadpleegd 2 mei 2014.

'Eleonora Gonzaga (1630-1686)' (2013). <[http://nl.wikipedia.org/wiki/Eleonora_Gonzaga_\(1630-1686\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Eleonora_Gonzaga_(1630-1686))>. Geraadpleegd 9 mei 2014.

'Eleonora van Oostenrijk (1653-1697)' (2013).
<[http://nl.wikipedia.org/wiki/Eleonora_van_Oostenrijk_\(1653-1697\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Eleonora_van_Oostenrijk_(1653-1697))>. Geraadpleegd 28 april 2014.

'Engelberga van Provence' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Engelberga_van_Provence>. Geraadpleegd 7 mei 2014.

'Federico Borromeo' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Federico_Borromeo>. Geraadpleegd 19 mei 2014.

'Ferdinand Maria van Beieren (1636-1679)' (2014).
<[http://nl.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_Maria_van_Beieren_\(1636-1679\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_Maria_van_Beieren_(1636-1679))>. Geraadpleegd 23 april 2014.

'Ferdinando II de' Medici' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Ferdinando_II_de'_Medici>. Geraadpleegd 12 mei 2014.

'Filippo I Colonna' (2014). <http://en.wikipedia.org/wiki/Filippo_I_Colonna>. Geraadpleegd 13 mei 2014.

'Filips IV van Spanje' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Filips_IV_van_Castilië>. Geraadpleegd 23 mei 2014.

'Filips van Orléans (1640-1701)' (2014). [http://nl.wikipedia.org/wiki/Filips_van_Orléans_\(1640-1701\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Filips_van_Orléans_(1640-1701))>. Geraadpleegd 21 mei 2014.

'Filips Willem van de Palts' (2014).
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Lodewijk_Hendrik_Maurits_van_Palts-Simmern>. Geraadpleegd 7 april 2014

'Flavio Chigi (1631-1693)' (2014). <[http://en.wikipedia.org/wiki/Flavio_Chigi_\(1631-1693\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Flavio_Chigi_(1631-1693))>. Geraadpleegd 12 mei 2014.

'Francisco Fernández de la Cueva' (2014).
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Francisco_Fernández_de_la_Cueva> . Geraadpleegd 9 mei 2014.

'Francisco III Fernández de la Cueva' (2013).
<http://es.wikipedia.org/wiki/Francisco_III_Fernández_de_la_Cueva>. Geraadpleegd 9 mei 2014.

'François de Bonne de Créquy' (2014). <http://fr.wikipedia.org/wiki/François_de_Bonne_de_Créqui>. Geraadpleegd 20 mei 2014.

'François de Vendôme, Duke of Beaufort' (2014).
<http://en.wikipedia.org/wiki/François_de_Vendôme,_Duke_of_Beaufort>. Geraadpleegd 9 mei 2014.

'Françoise Madeleine d'Orléans' (2013).
<http://en.wikipedia.org/wiki/Françoise_Madeleine_d'Orléans>. Geraadpleegd 19 mei 2014.

'Frederik Hendrik van Oranje' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Frederik_Hendrik_van_Oranje>. Geraadpleegd 7 april 2014

'Frederik Willem I van Brandenburg' (2014).
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Frederik_Willem_van_Brandenburg>. Geraadpleegd 7 april 2014

'Fuerte Sandoval (Italia)' (2014). <[http://es.wikipedia.org/wiki/Fuerte_Sandoval_\(Italia\)](http://es.wikipedia.org/wiki/Fuerte_Sandoval_(Italia))>. Geraadpleegd 11 juni 2014.

'Fugger (geslacht)' (2013). <[http://nl.wikipedia.org/wiki/Fugger_\(geslacht\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Fugger_(geslacht))>. Geraadpleegd 23 april 2014.

'Gaston van Orléans (1608-1660)' (2013). <[http://nl.wikipedia.org/wiki/Gaston_van_Orléans_\(1608-1660\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Gaston_van_Orléans_(1608-1660))>. Geraadpleegd 21 mei 2014.

'Gaudentius van Novara' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Gaudentius_van_Novara>. Geraadpleegd 19 mei 2014.

'Gebhard Truchsess von Waldburg' (2014).
<http://en.wikipedia.org/wiki/Gebhard_Truchsess_von_Waldburg> .Geraadpleegd 7 april 2014

'George Willem van Brunswijk-Lüneburg' (2014).

<http://nl.wikipedia.org/wiki/George_Willem_van_Brunswijk-Lüneburg>. Geraadpleegd 6 juni 2014.

'Girolamo Colonna' (2013). <http://en.wikipedia.org/wiki/Girolamo_Colonna>. Geraadpleegd 13 mei 2014.

'Giulio Spinola' (2014). <http://it.wikipedia.org/wiki/Giulio_Spinola>. Geraadpleegd 12 mei 2014.

'Gottlieb Amadeus von Windisch-Graetz' (2014).

<http://de.wikipedia.org/wiki/Gottlieb_Amadeus_von_Windisch-Graetz>. Geraadpleegd 12 mei 2014.

'Grande (titel)' (2013). <[http://nl.wikipedia.org/wiki/Grande_\(titel\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Grande_(titel))>. Geraadpleegd 12 mei 2014.

'Guardia Lombardi' (2014). <http://it.wikipedia.org/wiki/Guardia_Lombardi>. Geraadpleegd 6 juni 2014.

'Gustaaf II Adolf van Zweden' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Gustaaf_II_Adolf_van_Zweden>. Geraadpleegd 25 april 2014.

'Harrach [de]' (2013). <<http://de.wikipedia.org/wiki/Harrach>>. Geraadpleegd 29 april 2014.

'Harrach [nl]' (2013). <<http://nl.wikipedia.org/wiki/Harrach>>. Geraadpleegd 29 april 2014.

'Hendrik III van Frankrijk' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Hendrik_III_van_Frankrijk>. Geraadpleegd 1 mei 2014.

'Hendrik IV van Frankrijk' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Hendrik_IV_van_Frankrijk>. Geraadpleegd 21 mei 2014.

'Henriëtte Catharina van Oranje' (2013).

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Henriëtte_Catharina_van_Nassau>. Geraadpleegd 7 april 2014

'Hertogdom Gulik' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Hertogdom_Gulik>. Geraadpleegd 7 april 2014

'Hertogdom Mantua' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Hertogdom_Mantua>. Geraadpleegd 21 mei 2014.

'Isabella d'Este, Duchess of Parma' (2013). <http://en.wikipedia.org/wiki/Isabella_of_Modena>. Geraadpleegd 7 mei 2014.

'Johan George II van Anhalt-Dessau' (2013).

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Johan_George_II_van_Anhalt-Dessau>. Geraadpleegd 7 april 2014

'Johan Maurits van Nassau-Siegen' (2013).

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Johan_Maurits_van_Nassau-Siegen>. Geraadpleegd 7 april 2014

'Johann Philipp von Schönborn' (2014).

<http://en.wikipedia.org/wiki/Johann_Philipp_von_Schönborn>. Geraadpleegd 10 juni 2014.

'Jules Mazarin' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Jules_Mazarin>. Geraadpleegd 21 mei 2014.

'Kardinaal de Richelieu' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Kardinaal_Richelieu>. Geraadpleegd 20 mei 2014.

'Karel Emanuel II van Savoye' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Karel_Emanuel_II_van_Savoye>. Geraadpleegd 19 mei 2014.

'Karel II van Spanje' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Karel_II_van_Castilië>. Geraadpleegd 16 mei 2014.

'Karel IX van Frankrijk' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Karel_IX_van_Frankrijk>. Geraadpleegd 1 mei 2014.

'Karel V van Lotharingen' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Karel_V_van_Lotharingen>. Geraadpleegd 5 juni 2014.

'Karel VII van Frankrijk' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Karel_VII_van_Frankrijk>. Geraadpleegd 21 mei 2014.

'Karl Kaspar von der Leyen' <http://de.wikipedia.org/wiki/Karl_Kaspar_von_der_Leyen>. Geraadpleegd 17 april 2014.

'Keizer Ferdinand I (1503-1564)' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_I_van_het_Heilige_Roomse_Rijk>. Geraadpleegd 1 mei 2014.

'Keizer Ferdinand II' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Keizer_Ferdinand_II>. Geraadpleegd 25 april 2014.

'Keizer Frederik III (1415-1493)' (2013). <[http://nl.wikipedia.org/wiki/Keizer_Frederik_III_\(1415-1493\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Keizer_Frederik_III_(1415-1493))>. Geraadpleegd 1 mei 2014.

'Keizer Leopold I' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Keizer_Leopold_I>. Geraadpleegd 7 april 2014

'Keizer Rudolf II' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Keizer_Rudolf_II>. Geraadpleegd 1 mei 2014.

'Kerkelijke Staat' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Pauselijke_staat>. Geraadpleegd 6 mei 2014.

'Keulse Oorlog' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Keulse_Oorlog>. Geraadpleegd 7 april 2014

'Koninkrijk Castilië' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Koninkrijk_Castilië>. Geraadpleegd 19 mei 2014.

'Koninkrijk León' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Koninkrijk_León>. Geraadpleegd 19 mei 2014.

'Laura Martinuzzi' (2014). <http://en.wikipedia.org/wiki/Laura_Martinuzzi>. Geraadpleegd 6 mei 2014.

'Leopold Willem van Oostenrijk' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Leopold_Willem_van_Oostenrijk>. Geraadpleegd 7 mei 2014.

'Lijst van heersers van Bohemen' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_heersers_van_Bohemen>. Geraadpleegd 7 april 2014

'Lijst van heersers van Brandenburg' (2013).
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_heersers_van_Brandenburg>. Geraadpleegd 7 april 2014

'Lijst van heersers van Nevers' (2013).
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_heersers_van_Nevers>. Geraadpleegd 21 mei 2014.

'Lijst van koningen van Hongarije' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Koning_van_Hongarije>.
Geraadpleegd 25 april 2014.

'Liste der Bischöfe von Savona' (2013).
<http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Bischöfe_von_Savona>. Geraadpleegd 9 mei 2014.

'Lodewijk Hendrik Maurits van Palts-Simmern' (2014).
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Lodewijk_Hendrik_Maurits_van_Palts-Simmern>. Geraadpleegd 7 april 2014

'Lodewijk XIII van Frankrijk' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Lodewijk_XIII_van_Frankrijk>.
Geraadpleegd 21 mei 2014.

'Lodewijk XIV van Frankrijk' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Lodewijk_XIV>. Geraadpleegd 21 mei 2014.

'Lodi (provincie)' (2014). <[http://nl.wikipedia.org/wiki/Lodi_\(provincie\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Lodi_(provincie))>. Geraadpleegd 8 mei 2014.

'Lope Díez de Aux y Armendáriz' (2013).
<http://es.wikipedia.org/wiki/Lope_Díez_de_Aux_y_Armendáriz>. Geraadpleegd 6 juni 2014.

'Louis Ier Phélypeaux de La Vrillière' (2013).
<http://fr.wikipedia.org/wiki/Louis_Ier_Phélypeaux_de_La_Vrillière>. Geraadpleegd 6 juni 2014.

'Luis de Guzmán Ponce de Leon' (2014).
<http://it.wikipedia.org/wiki/Luis_de_Guzmán_Ponce_de_Leon>. Geraadpleegd 19 mei 2014.

'Marc'antonio Cesti' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Marc'antonio_Cesti>. Geraadpleegd 28 april 2014.

'Margaretha Theresia van Spanje' (2013).
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Margaretha_Theresia_van_Spanje>. Geraadpleegd 5 juni 2014.

'Maria Anna van Oostenrijk (1634-1696)' (2014).
<[http://nl.wikipedia.org/wiki/Maria_Anna_van_Oostenrijk_\(1634-1696\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Maria_Anna_van_Oostenrijk_(1634-1696))>. Geraadpleegd 9 mei 2014.

'Maria Johanna van Savoye' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Maria_Johanna_van_Savoye>.
Geraadpleegd 6 juni 2014.

'Marie de Bourbon-Montpensier' (2014). <http://fr.wikipedia.org/wiki/Marie_de_Bourbon-Montpensier>. Geraadpleegd 21 mei 2014.

'Mattias de' Medici' (2014). <http://en.wikipedia.org/wiki/Mattias_de'_Medici>. Geraadpleegd 12 mei 2014.

'Maximiliaan Hendrik van Beieren' (2014).

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Maximiliaan_Hendrik_van_Beieren>. Geraadpleegd 7 april 2014

'Melchor Fernández de la Cueva y Enríquez de Cabrera' (2014).

<http://es.wikipedia.org/wiki/Melchor_Fernández_de_la_Cueva_y_Enríquez_de_Cabrera>.

Geraadpleegd 6 juni 2014.

'Michael Wenzel von Althann' (2013). <http://de.wikipedia.org/wiki/Michael_Wenzel_von_Althann>.

Geraadpleegd 6 juni 2014.

'Pablo Spínola Doria' (2013). <http://es.wikipedia.org/wiki/Pablo_Spínola_Doria>. Geraadpleegd 13

mei 2014.

'Palazzo Vendramin-Calergi' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Palazzo_Vendramin-Calergi>.

Geraadpleegd 1 mei 2014.

'Paolo Spinola, 3rd Marquis of the Balbases' (2014).

<http://en.wikipedia.org/wiki/Paolo_Spinola,_3rd_Marquis_of_the_Balbases>. Geraadpleegd 13

mei 2014.

'Paus Alexander VII' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Paus_Alexander_VII>. Geraadpleegd 5 juni

2014.

'Paus Urbanus VIII' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Paus_Urbanus_VIII>. Geraadpleegd 6 mei

2014.

'Philippe Jules Mancini' (2014). <http://en.wikipedia.org/wiki/Philippe_Jules_Mancini>.

Geraadpleegd 21 mei 2014.

'Pierre du Cambout de Coislin' (2014).

<http://en.wikipedia.org/wiki/Pierre_du_Cambout_de_Coislin>. Geraadpleegd 21 mei 2014.

'Princess Margaret Yolande of Savoy' (2013).

<http://en.wikipedia.org/wiki/Margaret_Yolande_of_Savoy>. Geraadpleegd 19 mei 2014.

'Raimondo Montecuccoli' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Raimondo_Montecuccoli>.

Geraadpleegd 12 mei 2014.

'Ramiro Núñez de Guzmán' (2014). <http://en.wikipedia.org/wiki/Ramiro_Núñez_de_Guzmán>.

Geraadpleegd 9 mei 2014.

'Ranuccio I Farnese' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Ranuccio_I_Farnese>. Geraadpleegd 6 mei

2014.

'Ranuccio II Farnese, Duke of Parma' (2014).

<http://en.wikipedia.org/wiki/Ranuccio_II_Farnese,_Duke_of_Parma>. Geraadpleegd 19 mei

2014.

'Republiek Venetië' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Republiek_van_Venetie>. Geraadpleegd 30

april 2014.

- 'Rodriguez Ponce de León' (2013). <http://fr.wikipedia.org/wiki/Rodriguez_Ponce_de_Léon>. Geraadpleegd 8 mei 2014.
- 'Süleyman I' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Süleyman_I>. Geraadpleegd 6 juni 2014.
- 'Theodosius I' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Theodosius_I>. Geraadpleegd 14 mei 2014.
- 'Victor Amadeus I van Savoye' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Victor_Amadeus_I_van_Savoye>. Geraadpleegd 19 mei 2014.
- 'Victor Amadeus II van Sardinië' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Victor_Amadeus_II_van_Sardinië>. Geraadpleegd 19 mei 2014.
- 'Vorstendom Moers' (2013). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Vorstendom_Moers>. Geraadpleegd 7 april 2014
- 'Vorstendom Palts-Neuburg' (2013). <<http://nl.wikipedia.org/wiki/Palts-Neuburg>>. Geraadpleegd 7 april 2014
- 'Willem III van Oranje' (2014). <http://nl.wikipedia.org/wiki/Willem_III_van_Oranje>. Geraadpleegd 7 april 2014

9.3 Andere digitale bronnen

- 'Anna Ursula von Ritter zu Groenesteyn, geborene von Schwalbach Ehemann Stephan 1649 / (1657), Kiedrich', in: Grabdenkmäler <<http://www.lagis-hessen.de/de/subjects/idrec/sn/gdm/id/2098>> (Stand: 18.10.2011) Geraadpleegd 12 juni 2014.
- 'Fuggerei' [z/j]. <<http://www.fugger.de/en/fuggerei.html>>. Geraadpleegd 12 juni 2014.
- 'Steven Vrijheer Ritter van Grünstein' [z.j.]. <<http://www.genealogieonline.nl/de/west-europese-adel/I1073944643.php>>. Geraadpleegd 25 april 2014.
- 'Woordenlijst – Navigatie' (2012). <<http://www.vocsite.nl/woordenlijst/navigatie.html>>. Geraadpleegd 10 juni 2014.
- Museumkurhaus.de 'Het Museum Kurhaus Kleef'. <<http://www.museumkurhaus.de/nl/719.html>> . Geraadpleegd op 26 maart 2014